

FR. HELLWALDA
ZEMĚ A OBYVATELÉ JEJÍ.

ILLUSTROVANÁ ZEMĚPISNÁ
DĚJEPISNÁ A NÁRODOVISNÁ KNIHA DOMÁČÍ.

VZDĚLALI

JUSTIN V. PRÁŠEK A JAK. MALÝ.

A F R I K A.
ATLANTICKÝ OCEAN.   POLÁRNÍ KRAJINY.
A U S T R A L I E.

V P R A Z E.

NAKLADATEL **FR. A. URBÁNEK**, KNIHKUPEC
pro literaturu psm. i hudební a pomůcky učebné.

OBSAH.

	Str.		Str.
Afrika.		Jezera severní	637
Všeobecné úvahy	503	„ západní	653
Oblast Atlasu	507	„ jihovýchodní	657
Sultanat Maroko	512	Afrika jižní.	659
Franc. osada Algerie	523	Všeobecný přehled	659
Vladařství Tuniské	529	Anglické osady. Kapsko. Natal .	661
Tripolitansko	533	Oranjeská svobodná obec. Trans-	
Veliká poušť afrik. Sahara . . .	535	vaal	665
Státy a národové v Sahaře . . .	540	Vnitřek jižní Afriky	669
Sudan	552	Kmenové jižní Afriky	673
Západní Sudan	554	Země jižní čili Dolní Quiney . .	685
Senegambie	554	Západní podrovníková Afrika . .	689
Země severního pobřeží Quinej-		Atlantický ocean.	
ského	558	Atlantický Ocean	709
Země při Nigru	570	Australie.	
Sudan prostřední	576	Všeobecný přehled	719
Nilské úvodí	584	Pevnina Australská	721
Egyptská říše	587	Objevení a osazení Australie.	
Egypta dějiny	597	Nový jižní Wales	730
Egypta starého nástin kultury .	604	Ostatní austr. kolonie Angličanů	734
Nilské hořejší končiny	607	Melanesie	743
Moře rudého pobřeží	618	Mikronesie	747
Abesinská vysočina	620	Polynesie	749
Východní roh Afriky	627	Zeeland Nový	760
Suabelů pobřeží	632	Polární krajiny.	
Afrika střední.		Polární krajiny	765
Krajina jezer ve východní části .	637		

PŘEHLED ILLUSTRACÍ

(ABECEDNÍ POŘÁDEK.)

AFRIKA.	Str.
Obrázek povšechný	503
Abora, brána do král. paláce	568
Akové	617
Ašanti	569
Bargaš Sejd, sultán Zanzibarský	636
Bečuanského města domy	679
Bečuanského města ulice	676
Beduinů ležení	528
Bongoská žena	612
Cairo (přil.)	585
Dinků dvorce	611
Drakarské hory, cesta přes ně	665
Džizehské pyramidy (přil.)	607
Egyptských žen kroj	593
Egyptští velblodi (přil.)	596
Fulah	555
Freetown	559
Gondar	624
Gizehské pyramidy (přil.)	607
Hombori, pohoří	547
Hotentotové	682
Chrám ve Philae (přil.)	607
Chrám skalní v Ibsambule (přil.)	617
Kabara	576
Kahyra (přil.)	585
Kahyra, ulice	591
Kahyrský holič	592
Kalifů hroby	596
Lybické pouště, Oasa z	550
Lov na hrochy	638
Lov na lvy	511
Maroko, Funduk z	515
Marokánský duar	522
Merutsů dvojitý buben	680
Metlili z východní strany	544
Mgogo	639
Mitu	613
Mtesova paláce síň audienční	646
Niamniam	614
Niger u Saje	573
Na Nile u Assuanu (přil.)	618
Otoků doprava	634
Pelele	658
Ovocnář v Kahyre (přil.)	593
Riponské prahy	643
Sahara, Charasin	538

	Str.
Sfinx	707
Sepopa krále loď	680
Sokota	571
Sykomora	623
Šabové	684
Timbaktu	576
Timbo	557
Tuarekové	547
Tunis Bardo	533
Tuništi židé	530
Uganda, hlavní město Rubago	644
Uganda, selská chýše	649
Ukereve jezero	641

ATLANTICKÝ OCEAN.

Obrázek povšechný	711
Sv. Helena, ostrov	715

AUSTRALIE.

Cernoch australský	720
Dorch, pohled	745
Havače ostrova sopka	757
Chata austr. domorodce	729
Maorů náčelník se svou ženou	764
Melbourne, Collins Street	736
Modla z ostrova Velikonočního	744
Modré hory	722
Moorey ostrov pik	752
Murraye řeky úvodí	724
Novozeelandané	762
Nového Zeelandu geiser	761
Osedlost na zlatém poli	726
Ostrov korálový v archipelu Sam- vanském	751
Papuové	743
Pohřeb v stepích Australských	719
Prales australský	726
Sandwichských ostrovů vesnice	759
Sidney	733
Tahytští domorodci ryby lovíce	754

POLÁRNÍ KRAJINY.

Obrázek povšechný	765
Eskimáků rodina	772
Františka Josefa císaře Fjord	769
Povšechný obrázek konečný	778
Špicberky, Isbjosenský záliv	775
Špicberky, půlnoční slunce	774

VŠEOBECNÉ ÚVAHY.

Neútvárnější a neohrabanější nežli kterýkoliv díl světa, vyjma pevninu australskou, představuje se nám Afrika na mapě. Podoba její, jakož jsme se o tom již zmínili, upomíná zjevně na podobu Austrálie a jižní Ameriky, zůstávajíc co do leposti obrysů daleko pozadu za Evropou i Asií, ano za samou severní Amerikou. Poloostrovy scházejí úplně, a jediný východní výstupek Somali, před nímž leží ostrov Sokotora, může pokládán býti za slabý pokus v ohledu tom. Tím samým se rozumí, že také útvary zálivů a chobotů jsou velmi málo vyvinuty. Pozorujeme sice na severu tak zvané Syrtové moře, u západního pobřeží zátoku Guinejskou, ale to jsou tak mělké a málo uzavřené zářezy do pevniny, že název zálivu vypadá proti nim skoro jako pochlebenství. Pravý záliv, podobný asi kalifornskému, tvoří jen Rudé moře, avšak jeho východní břeh náleží již k asiatské Arabii. Také ozdoby četných ostrovů před pobřežím Afrika postrádá. Málo několik jich leží v zátocě Guinejské, nejznámější skupiny, Kapverdské a Kanarské ostrovy, u veliké západní vypouchliny černého dílu světa; Azory pak jsou již tak velice od něho vzdáleny, že vůbec těžko jest počítati je k Africe. Štědřeji obmyšleno jest ostrovy východní pobřeží Afriky, a zde opět potvrzuje se pravidlo, že větší ostrovy se vyskytují pouze na východě dílu světa. Zde se nám objevuje rozložitý Madagaskar, který arcíť sám pro sebe činí skoro malý díl světa, jakož se k tomu podobá, že jest nejspíše zbytkem Lemurie, oné větší pevniny a vlasti poloopic, která někdy na místě nynějšího Indického oceanu vztahovala se až k Cejlonu, ano snad až ku Kilingským ostrovům anebo ještě dále na východ. Zatím však záduř korálové mezi Mozambikem a Mom-

basem svědčí o vystupování východního pobřeží afrického, a totéž platí o Madagaskaru, jakož i o cukrových ostrovech Bourbonu a Mauritiusu. Také africké břehy Rudého moře vystupují do výše zároveň s protiležícími arabskými.

Jednotvárnost, panující v obrysech břehů, zračí se i v kolmé článkovitosti tohoto dílu světa. Vlastně mohlo by se říci, že celá Afrika není nic jiného, nežli jedna velická vysočina, mající jenom více neb méně vysoké stupně. Ovšem přicházejí také nížiny, ano i takové sníženiny, které leží pod hladinou mořskou, avšak taková místa obmezena jsou na prostor jen velmi skrovné rozsáhlosti. Stejně chuda jako na nížiny jest Afrika také na hory. Ve velikých spoustách vystupující vyvýšeniny kůry zemské zdají se být obmezeny na východní Afriku, kde počínaje u abesinské nížiny vyvinut se nachází alpský útvar, dosahující k sněžné čáře ano tuto i převyšující, až k několika stupňům jižně od rovníka. Velikolepou jeví se nám arcíť horská příroda také v soustavách mauretanských výšin, a osamělá temena po straně Rudého moře, u pramenu Kvary a řeky Oranje domáhají se platnosti co vynikající vrcholy, ale v celku panuje nicméně na mohutné pevnině, obnášející skoro dvě třetiny Asie, rozhodně horizontální rozloha mírné vysoké planiny; a kde nad ní vystupují pásma horská, tam objevují se v daleké rozsáhlosti co jednotvárné příkré stěny, nahoře v plochatinu přecházející, jakož to s sebou přináší povaha pískovce, jenž tvoří větší část pevniny této. Rozumí se, že tato jednotvárnost plastiky půdní má jenom povšechnou platnost o velikých zeměpisných rysech, nikoliv o jednotlivostech, neboť i zde střídají se s pustinami a holými stepami vysočin pruhy tropické vegetace a bujnosti, s jednotvárnými planinami horské krajiny bohaté krásy, které mohou se důstojně postavit vedle nejvznešenějších obrazů alpských.

Tuto africkou vysočinu prostupují veliké řeky, jichž počet však není v žádném poměru k rozsáhlosti kontinentu; tedy také v tom jeví se opět nápadná chudoba. Nejznamenitější z nich jsou Nil, Niger, Kongo a Zambesi, rovnající se někdy v délce nejmohtnějším řekám na zemi, avšak co do mnohosti vody daleko za nimi zůstávajíce. I kdybychom vzali dohromady Nil, Niger a Zambesi, nestačilo by spojení jejich k utvoření takové řeky, jako jest Amazonská. Naproti tomu nachází se v nitru, ve vlastní centrální Africe, značný počet sladkovodních jezer, z nichž některé, jako Ukereve, Luta Nzi-dže, Tanganika a j., představují hladinu imposantní velikosti.

Ze všech dílů světa považujeme Afriku za nejdokonalejšího reprezentanta tropického světa a to vším právem, neboť leží, což při žádném jiném se nenachází, s největší částí svou uvnitř obratníků; jen poměrně malé části na severu a jihu přesahují pásmo tropické. K tomu přistupuje i ta okolnost, že severní úsek náleží úplně k obvodu subtropickému, neboť Tunis, nejsevernější město africké, nachází se téměř v stejné šířce se Saint Louistem a San Franciskem v Americe, s Čifu-em v Číně a s Jedem v Japaně. Tedy pouze na vysokých planinách jihoafrických může býti řeč o zimě, a to v míře jen skrovné, neboť poloha Kapského města srovnává se s polohou Montevidea a Buenos Ayresu neb i Santiaga de Chile v Jižní Americe, jakož i s polohou Sidneje v Australii.

Nevyvinuto, jako topografické rozčlankování kontinentu, jest také africké člověčenstvo. Slyšíme-li jmenovat Afriku, bezděky pomyslíme na černocho, jež následkem odvěkého domnění považujeme skoro za jediného obyvatele tohotu dílu světa. A skutečně také při africkém člověčenstvu nedá se zapřítí jakási jednotvárnost; což divu tedy, jestliže dříve, dokud Afrika nebyla tak prozpytována jako nyní, všecka tamější plemena lidská zahrnována byla pod společný název černochů. Teprv bližším pozorováním seznáno, že vlastní černochové zaujímají pouze skrovnou část Afriky, zasahující na jih sotva přes rovník. Celá jižnější prostora náleží kmenům Bantuským, od černochů docela rozdílným, ku kterým patří Kafrové, Bečuani, Basutové a jiní, nikoliv však Hotentotové a Bosjemani, z nichž onino tvoří zvláštní kmen pro sebe, tito pak tlupu přibuzenství dosavad pochybného. V západní Africe potkáváme se s kmeny Fulahů, a severně od černochů s přistěhovalými Chamity a Semity, tedy s národy plemene kavkazského, ku kterémuž počítají někteří také Galasy a Somaly v nejkrajnější východní Africe. V nejnovější době roztřídění jsou všickni národové africké pevniny na patero velikých tlup, čtyři domácí (Fulahy, Černochoy, Kafry a Hotentoty) a jednu přistěhovalou (Semity a Chamity). Na ostrovech, obzvláště východních, vyskytují se také ještě jiná plemena, z nichž nejdůležitější jsou Hovasové na Madagaskaru, kteří rozhodně musejí připočítáni býti k plemeni malajskému.

Domnělá pustina, za jakou po tak dlouhou dobu pokládána byla vnitřní Afrika, chová dle novějších výzpytů neohrožených cestovatelů, kteří se odvážili do těchto neznámých krajín (nejvíce proslulí v tom ohledu Livingstone, Stanley a nejnověji Serpa Pinto), více neb méně, místy až příliš husté obyvatelstvo. I tam se nacházejí

malé i velké říše, i tam vedou se války o země a panství, také černý člověk zakládá státy a provozuje politiku. Také tam jde moc nad právo, také tam dělají se proměny v životě národů, jaké bychom nazvali změnami mapy. Také tam domáhá se člověk vyššího stupně civilisace, také tam vnikla již idea pokroku, a evropská kultura kleslí si tam cestu od východu i západu, podporována jsouc panovníky osvěty milovnými. Ale se státy u vzdělanosti zdárně pokračujícími střídají se národové divokých lidojedů, takže sotva kde jinde na celém světě nacházejí se tak těsně pohromadě takové křiklavé protivy. Nacházíme i říše černochů s vlastní starodávní civilisací, jako Bornu, Bagirmi a j., ale ta nikde nepřekročila jistě dosti nízké meze. O vyšší kultuře může býti řeč jenom tam, kam dosahuje vliv Evropanů nebo Arabů.

Až do nedávna byl vliv Arabů na pohanské, hrubému fetišství oddané kmeny černochů velmi mocný a blahodárný, neboť působil co živel civilisatorský, a skutečně rozšířil se tím způsobem islam daleko do vnitřních končin Afriky, proniknuv až k samému rovníku. Ale v nejnovější době zdá se, jakoby učení Mohamedovo ustupovati počalo, ovšem jen velmi zvolna, vznešenější nauce křesťanské, jakož jmenovitě Mtesa, panovník nad mocnou říší Ugandskou, získán byv dříve pro islam, působením Stanleyovým odvrátil se od tohoto a přilnul upřímně ku křesťanství, jež horlivě rozšiřuje v národu svém.

Ale v jistém ohledu působí šíření se kultury evropské mezi národy africkými nepříznivě na samostatný jich vývoj, neboť čím přístupnější jsou jim prostředkem vždy širšího se obchodního spojení potřeby vyšší civilisace, tím více klesá u nich domácí průmysl, který nemůže to zboží vyvozovati tak lacino a v takovém množství, v jakém přichází k nim. Následkem toho jest čím dále tím větší závislost od průmyslu evropského, který veškeru domácí konkurenci ničí. Pozorujet se pak ten úkaz netoliko u černochů vnitřní Afriky, nýbrž také u národů mahomedánských na severu africkém, u nichž také z podobných příčin domácí průmysl neustále klesá. Avšak můžeme s dobrým důvodem zjev tento pouze za přechodní považovati. Až evropská civilisace mohutněji pronikne do tohoto posud vždy ještě zanedbaného kontinentu, až prostupovati jej budou železnice (a projekty takové již s více stran vystupují), pak evropský průmysl zajisté i v těch zemích zdomácní, a co se doposavad přiváželo odjinud, bude se vyráběti v samém místě spotřeby silami domácími. Takto lze očekávati, že dříve než uplyne ještě jeden věk, celá Afrika pojata bude v obor všeobecného pokroku člověčenstva.

Na ten čas rozděluje učený cestovatel Jiří Schweinfurth Afriku dle rozličných stupňů kulturní pokročilosti jejích obyvatelů ve tři okruhy, jichž hranice srovnávají se s vlivem, jež provozuje světový obchod, postupující od obvodních částí pevniny k jejímu nitru. Nejblíže pobřeží máme okruh palné zbraně, obzvláště v severní polovici kontinentu hluboko do vnitř zasahující, jež udržuje více neb méně silné obchodní spojení s Evropou. Hlouběji v nitru nacházíme okruh, jež evropský trh jen prostředkem domácího obchodu ještě zásobuje bavlněnými látkami oděvními. V nejvnitřnějším středu Afriky konečně prostírá se rozlehlé území, jehož evropský svět skoro ještě ani se nedotknul a kde obyvatelé skrovný oděv svůj sami sobě zhotovují z lýčených látek a kůží. Mezi oba poslední mohl by se vložit okruh přechodní, kde měď a skleněné perly představují hlavní hodnoty v obchodu mezinárodním. To jest také hlavní obvod obchodu s otroky.

1. Oblast Atlasu.

Dle obrysů zcela všeobecných sestává Afrika z řady zeměpisných jednotek. Vezmeme-li do ruky mapu, tedy naskytuje se nám ihned ostře od jižních končin oddělený hornatý výstupek země, jež zaujímá asi západní polovici severního pobřeží Afriky, mořem Středoze­mním splachovaného. Prostírá se od oceanu Atlantského až k zálivu Gabeskému čili Malé Syrtě v moři Středoze­mním, omezen jsa na jih řadou hor, spadajících k veliké poušti Sahaře. Jestliť to obvod, ve kterém leží císařství Maroko, francouzská osada Algerie a vladařství Tuniské, kteréžto všechny tři země však jižně ještě přes severní část Sahary zasahují. Všeobecný směr zmíněných pásem horských táhne se rovnoběžně s pobřežím severním, a ona dlouho skvěla se na mapách pod jmenem horstva Atlaského. Ale v skutku jest Atlas, pohoří opravdu mohutné, obmezen na Maroko, jež prostupuje od jihozápadu k severovýchodu. Blud jest počítati hory Algerie k velikému Atlasu, byť i francouzští zeměpisci také pohoří tam podél břehu běžící naznačovali co Veliký a Malý Atlas. „Kdo těmi zeměmi cestoval“, praví Gerhard Rohlfs, „shledá, že Algerie má toliko rozsáhlé vysočiny s horskými pásmy před nimi; Veliký Atlas nalezá se jen v Maroku a v tom ohledu platné jest také svědectví starých, dle kterých počíná Veliký Atlas u předhoří Ghiru při Atlantském oceanu a končí dnešním pohořím el Deirem v moři Středoze­mním, anebo naopak“.*)

*) Gerhard Rohlfs: Mein erster Aufenthalt in Marokko und Reise südlich vom Atlas durch die Oasen Draa und Taflet. Bremen 1873.

V celku možná říci, že Atlas má podobu podkovy. K severozápadu jsa otevřen má konec jednoho ramene svého v předhoří Ras el Deiru, konec druhého v předhoří Ghiru. Atlas tvoří hlavní pásmo, které průměrem k severozápadu, tedy stranou k vlastnímu Maroku obrácenou, širokými plasami poněmáhlu do nížiny se táhne. K jihovýchodu spadá kolmo a příkře, asi pak pod 31° s. š. a $5^{\circ} 40'$ záp. délky od Gr. odštěpuje se od něho značné pásmo na jihozápad, táhnouc se téměř rovnoběžně s hlavním pásmem Atlasu. Tam kde se odštěpuje vzniká S. s. Opodál odtud nalezá se vlastní uzel velikého Atlasu, „Svatý Gotthard“ tohoto horstva. Jako v Alpách švýcarských neleží však nejvyšší vrchol zde, nýbrž, jak se zdá, na jihozápadě, asi jižně od města Maroka. Tam leží Džebel Miltun 3475 metrů vysoký; úzel ten vysílá ještě jednotlivé odnože na východ a na jih, ale v celku přestává horstvo tím směrem tvořiti zvláštní pásma, objevujíc se spíše co spletenina jednotlivých strmých skal a rozsedlých vrchů. Ale hlavní pásmo Atlasu postupuje Džebelají (hornatinou) a Džebel Garetem přímo k severu, končíc předhořím el Deirem u Středozemního moře. Ještě dříve však, asi pod $34^{\circ} 41'$ s. š. a $3^{\circ} 40'$ z. d. vysílá toto hlavní pásmo větev na severozápad pod jménem pohoří Rifského, končícího u Gibraltarské úžiny. Mimo to vysílá Veliký Atlas četné menší odnože do trojhranu mezi předhořím el Deirem a Ghirem, od něho obklopeného.

Od severního kraje Atlasu až k oceanu Atlantskému a k Středozemnímu moři jest v Maroku všecka půda úplně vzdělavatelná. V Algerii nazývá se vzdělavatelná půda tel, v Maroku jest výraz tento neznámý, a vůbec nečiní se tam takový rozdíl. Jediný pruh země v severním Maroku, t. j. na svahu k moři Středozemnímu, který postrádá úrodnosti půdy úplně vzdělavatelné, jest tak zvaný Argad, na jihu od pohoří Beni-Snasenského, jež protéká Muluj svým středním během. Avšak proto není zde půda neúrodnou a rostlinstva prázdnou pustinou, tak málo jako vysočiny alžírské jižně od Sebdy, Saidy neb Tiaretu. Je-li jen sraženina hojna a přijde-li v pravý čas, pak vidíme všude půdu obrácenou v roli.

Ještě jednodušší nežli v Maroku jsou plastické poměry v Algerii, kde zcela zřetelně rozeznati lze trojí pruh: Tel, obvod vysočin čili step, a alžírskou Saharu. Tel začíná u pobřeží Středozemního moře a táhne se po celé šířce země až k patě středního Atlasu francouzských zeměpisců. Jest to nejúrodnější pruh Alžírsko, kde se daří všeliké druhy obilí, luštin, zeleniny, tabák, bavlna, ano dokonce i víno, a který se hodí k stálému vzdělávání; krásných lesů, obzvláště velikých dubových a cedrových, i bujných lučin se tu nachází hojnost; četné vody (vad neb uad zvané), močály a pohoří prostupují v rozmanitém směru Tel, jehož celková rozloha obnáší asi 140.000 □ km., majíc v průměrné šířce pouze 75 km., kterážto šířka jest na západě větší nežli na východě. Samo sebou se rozumí, že v Telu, a sice na pobřeží leží nej důležitější města Algerie.

Tím, že se země od hladiny mořské dosti náhle k značné výši zdvihá, znesnadňuje se nad míru přístup do nitra. Rovnoběžně totiž s pobřežím a zcela blízko u tohoto táhne se, jakkoli částečně přetrženo, pásmo hor podobné k oném, jak jsme seznali ve Venezuele neb v Kalifornii. Francouzové je nazývají Malým

Atlasem, v samém skutku však jest to spíše řada jednotlivých pásem horských, jako jsou Džebel Dahra, Algirské pohoří, Malý Atlas, Džundžura (2317 m.) a Veliký Babor (1993 m.). Tato poslední krajina, ležící východně od města Algiru mezi ústím Iseru a Kebiru, naznačuje se jmenem Veliké a Malé Kabylie. Místy přerývány jsou tyto tlupy hor širokými, s částí nad míru úrodnými rovinami, jako jest Metidža a Mletská u Oranu. Hned za tímto „pobřežním pohořím Algirským“, větším dílem v přímém spojení s ním, vystupují co vlastní jižní hranice Telu neméně vysoké rovnoběžné vršiny, jež mnohý francouzský spisovatel naznačuje jmenem „Atlas moyen“, které bychom však nazvali raději „středním pohořím Algirským.“

Druhý pruh, přilehající k Telu, skládá se z jednotvárných, jen chudě travou pokrytých vysočin (région des plateaux) s dlouhou řadou solných jezer, zde šot neb sebcha zvaných, povznášeje se až k výši 1170 m. nad mořem.

Pruh tento, počínající již ve východní části Maroka, na svahu k severu se táhnoucího odnoží Velikého Atlasu, běží téměř bez přetržení až do Tuniska. Postupujíce od západu na východ přijdeme k rovině, ve které leží dlouhý Sotes Sergui u jižního úpatí pohoří Saidského, k vysočině Sagheru s několika řadami vršin, k vysoké planině Hodenské se Sotes Saidou, a k vysočině Sbašské, již od předešlé dělí nízká řada výšin Bu Thalebských. Řek má tento rozsáhlý, větším dílem kamenitý stepní pruh, kde nás obchází předtucha pouště, jen velmi málo, a také ty bývají toliko v čas plště naplněny vodou. Obilí daří se zde jenom na několika výhodnějších místech; po zímě však pokrývá se tato africká step malými aromatickými bylinami a vysokou travou, hodícími se za pastvu dobytku, jež chovají řídkí obyvatelé oněch končin. Někdy se přihází, že zbydou po deštích některé louže. Takové rediry — tak se louže tyto nazývají — mají velikou důležitost, poněvadž slouží dobytku za napajedla, čímž uspoří se voda v mýchách. V západní části této pustiny nenacházíme nic než vací písek.

Tento stupeň vysočiny objat jest na jihu novým rovnoběžným pohořím, třetím od středomořského pohoří. Francouzové je nazývají Velikým Atlasem; poněvadž však, jak jsme svrchu viděli, název tento přináležející pouze hlavnímu horskému pásmu v Maroku, pročez navrhovali bychom pro ně jméno „Saharské krajní pohoří.“ A skutečně poučuje nás pohled na dobrou mapu, že toto pásmo táhne se jižně a rovnoběžně s hlavní větví marokánského Atlasu, běžící přes přič skrz Algerii, ano až do Tuniska přestupující, jehož útvar půdy v každém ohledu podmíněn jest výběžky algirských pásem horských. Na celé této dlouhé trati, od oceanu Atlantského až ku předhoří Bonu (Ras Abdaru) v Tunisku, které snad můžeme považovati za nejvýhodnější konec tohoto pásma, tvoří ono hranici proti oněm krajinám, které v zeměpisném ohledu k obvodu Sahary náležejíce považovány býti mohou za její předpoušť. Název „Saharské krajní pohoří“ nezdá se tedy býti docela nepřipadný. Dle povahy své není to, právě jako algirské pobřežní a střední horstvo, žádné souvislé, nýbrž mnohonásobně rozryté, 9—10 hodin široké pohoří se značnými vyvýšeninami, které až do konce března bývají pokryty sněhem. Jmenujeme tu hlavně hory Auraské, které v Mhamelu 2315 m. a v Šelize

2320 m. výšky dosahující v Tunisku co Um Deben dále postupují. K jihu spadají tato horská pásma s průměrné výše 1790 m. dosti kolmo a náhle; ještě strmější jest sráz jejich v části východní; zde leží průsmyk El Kantara při úpatí mohutného Auraského horstva již jenom 518 m., a Biskra, jenom o den cesty dále posunutá, už jen dokonce 125 m. nad hladinou mořskou.

Vylíčená tuto povaha severní Afriky patrně není hrubě přízniva vývoji řek, a na celém tom pruhu severního pohoří nachází se sotva jediná řeka, která by měla důležitost pro kraje zadní. V Tunisku a Algerii prýští se nejznačnější vodní žíly skoro vesměs z pruhu stepního, musejí tedy, nežli dospějí k Středozevnímu moři, protéci střední horstvo Algirské a pásmo pobřežní, toto na všechen způsob. Mnohé, jako Šelif, zatačejí se při tom tak, že po nějaký čas tekou rovnoběžně s pobřežím. V Maroku temení se, vyjímaje Muluji, která taktéž přichází z pruhu stepního, většina řek na severozápadním svahu Atlasu, načež, jak samo sebou se rozumí, spěchají k Atlantskému oceánu, jako Kus, Sebu, Um el Rhea (matka bylin) a veliký Tensift. Překročíce pak výběžky této hory a odnož končící předhořím Ghirem, přijdeme k Susu tekoucímu od jihu na západ. Dále na jihu naznačují mapy Vad Nun, avšak jmeno toto neznamená nic jiného nežli kraj neb provincii, kdežto tamější řeka nazývá se Vad Asaka čili Aksabi. Ještě jižněji konečně, za Saharským krajním pohořím, teče Vad Draa, pravá to řeka pouště.

Vad Draa, při nejmenším o šestinu delší nežli Rýn, má napořád vodu, i v pozdním letě, až k tomu místu, kde od jižního směru se uchyluje na západ. Ale množství vody, již odnáší Draa, není v bořejší části jejího jižního běhu o nic větší než asi množství vody ve Sprévé u Berlína, na konci pak jižního běhu, na kteréž cestě řeka několikrát zmizí a mnoho vody zavlažováním ztrácí, jest tak skrovná, že na podzim tuto velikou řeku pro nedostatek vody sotva nazvat lze potokem.

Podnebí severní Afriky jest vůbec teplé ale zdravé, ze všech zemí však jest nejzdravější Maroko. Příčinu toho třeba hledati s části v značné vyvýšenosti půdy, v občerstvujících větrech od oceánu a Středozevního moře, v nedostatku bahnitých nížin, jakých se v Algerii tak hojně nacházelo při prvním osazování země; s části v bohatých lesích na stupních Atlasu, které mírní parno a zároveň řekám ve spojení se sněhem vrcholů v letě stálou vodu zachovávají; konečně v nebytí oněch sotů čili plochých jezer a močálů, jakými jsou Algerie a Tunisko od západu k východu prostoupeny.

Atlas tvoří přirozené rozhraní teplotních poměrů. Kdež severně od Atlasu čas plíště nastává v říjnu a trvá až do první polovice února, padá jižně od Atlasu déšť jenom v lednu a v první polovici února, sahaje dále do země až asi k 7°40' z. d., tak že krajiny, jež protéká Daar, v jižní své části nejsou jím dotknuty.

Lov na lvy.

V oase Tafiletu jest dešť velikou vzácností, a v Tuatu prší na nejvýše za dvacet let jednou. Čára deště na jihu od Atlasu musila by tedy tažena býti asi takto: od $7^{\circ}40'$ z. d. a 29° s. š. kosmo směrem severovýchodním rovnoběžně s Atlasem k oasám Fidžigským. Vlhká sraženina jest v krajích severně od Atlasu ležících velmi hojná, rovněž i na Atlasu samém, na jih od něho jen mírná. V době od října až do února panují skoro výhradně severozápadní větry, nejproměnlivější pak měsíc jest únor, kde v jednom dni větry šest až sedmkrát spclu zápasí. V březnu převládají větry severní, odtud pak až do konce září východojihovýchodní a jižní větry. Na pobřeží oceanu věje v letních měsících od 9 hodin ráno silně chladicí vítr od moře až do odpoledne, kdež pak opět nabývá převahy

vítr jihovýchodní. Větry jihovýchodní a jižní často přinášejí s sebou hejna kobylek, jak jmenovitě stalo se v letech 1778 a 1780. Zatím však Atlas zdá se býti účinnou hrází proti těmto vetřelcům, poněvadž na severu od hor bývají jen osamělé pozorovány.

V Algerii a v Tunisku jest podnebí neobyčejně stále a téměř totéž jako ve Španělsku, v Portugalu, v Itálii, v jižní Francii a v Recku. Naproti tomu v Saħare, totiž za krajním pohořím Saħarským, jest přímo tropické. Již v Biskře jest parno velmi obtížné a pro mnohého Evropana osudné. Na vysočinách Telu rozeznává se jako v střední Evropě čtvero ročních počasí, a přechody jejich jsou jemné. Horké počasí trvá od polovice června až asi do polovice září, a v této době nepadá ani krupěj deště na půdu alžírskou. Potom nastanou dobrodějné podzimní pršky, mezi kterými slunce ještě velice hřeje, tak že na začátku října v nejkrásnější rostlinné ozdobě se skvěje. Čas plísť trvá až do března. Krajiny pobřežní, jakož i poušť mají zatím vlastně jen dvojí roční počasí: léto obyčejně velmi horké a zimu obyčejně velmi deštivou. V celku však jest podnebí Algerie zdravé, vyjma bařinatá místa na pobřeží a nízko položené oasy na jihu. Také Evropan, který přijde v pravý čas (v lednu a únoru) a střídmostí a opatrností usnadňuje si přivykání, může je snést; ale všeobecně neosvědčilo se dosavad přistěhovalcům příznivým. Jednotlivá místa naproti tomu se mohou churavým Evropanům co velmi prospěšná schvalovati. Samo město Algir jest zdravým pobytem pro neduživce na prsou, účinnější nežli Nizza, a v novější době od churavců hojně navštěvováno.

Na přírodní plodiny všeho druhu jest severní Afrika velmi bohatá. Veliké šelmy, jako lev, pardal, šakal a hyena — poslední dvě velmi četně, ale hubením mrch tak užitečné, že na př. v Algerii zapovězeno jest je zabíjeti — charakterisují zem ihned jakožto část veliké africké pevniny. Vedle toho konají však kůň, mezek, velbloud, dromedar, skot, brav a koza co zvířata domácí nejprospěšnější služby. Ichneumonové, gazely, želvy a pijavky vyskytují se u velikém množství. Vegetace má překvapující podobnost s rostlinstvem Languedoku a Provence. Jako tam rostou zde olivy, vavřín, oranže, citrony, mandlovník, fik, myrta, borovice alepská, bílý topol, aloe, oleandr. Ale středomořská oblast Afriky nese silný ráz tropický, její podnebí jest teplejší, vzduch jemnější, nežli v evropské oblasti středomořské. Proto vedle rostlin této poslední nacházejí se zde také mnohé druhy, které buď z Orientu pocházejí anebo jsou zvláštnostmi této části Afriky. Výhradně tropické rostliny daří se v oasách na jihu. Říše nerostů poskytuje železo, olovo, měď, rumělku, něco kamenné soli, ale žádných drahých kovů ani uhlí.

II. Sultanat Maroko.

Ze tří severoafrických zemí, o jichž plasticity půdy jsme jednali, jest Maroko nejzápadnější a největší. Poněvadž hranice v Africe jsou velmi zřídka určité vytknuty, proto skoro nikdy není možno udati s jistotou rozlohu nějakého území, a třeba přestati na pouhém odhadování v ohledu jak na plochu tak i na počet obyvatelstva. První může obnáseti asi 662.000 km., tento dle udání Rohlfsova 6 $\frac{1}{2}$ mil.

duší. Maroko jest mahomedanský sultanat, jehož domácí jméno zní Magreb ul Aksa, a panovník jeho, jež nazýváme císařem, jest snad nejneobmezenější mocnár na světě.

Až dosavad rozšířeno jest u nás bludné domnění, že Maroko jakožto říše mahomedanská uznává také, ne-li světskou svrchovanost a vrchní panství sultana Tureckého, tož alespoň jakousi duchovní jeho autoritu jakožto kalifa to jest náměstka a nástupce prorokova. Avšak vliv Turecka nikdy nedosahoval tak daleko. Arabové, učením prorokovým fanatisovaní, kteří v rychlém vítězném letu svém přes severní Afriku brzy po smrti Mohamedově podmanili a na víru obrátili také lid staré Mauretanie na pomoří tomto, Španělska ostřím meče dobyli a teprva po více nežli sedmistiletém panování zase zpět do Maroka zatlačeni byli, kde po dnešní den panují, považují se za pravé, přímé, zákonní dědici prvních vyznavačů prorokových, nároky pak turecké za zcela neoprávněné. Jim jest pravým kalifem sultan bydlící ve Fezu. Ten však nieméně o duchovní panství a důstojnost dělití se musí ještě s jinou mocí ve své říši. Prorok, jak známo, neměl nedostatek žen a synů, a Maroko má to štěstí, že hostí v lůně svém vedle kalifa celé jedno pokolení tělesných potomků Mohamedových, kteří, nechť si ostatně jsou cokoliv a jacíkoliv, jsou vesměs rození svatí. To jsou tak zvaní šerifové (arab. množ. počet šūrfa), a nejvyšší důstojnost mezi nimi, nejvyšší to stupeň svatosti, dědičná jest v rodině velikého šerifa, který má sídlo své v Uesanu. Poměr sultana Marockého k velikému šerifu podoben jest poněkud někdejšímu poměru Římských císařů k papežům v starším středověku, kde císař považován byl za světskou, papež pak za duchovní hlavu všeho křesťanstva a obě tyto moci ještě svorně vedle sebe stály.

Až do roku 1861 byl veliký šerif co do moci a vlivu jaksi soupeřem sultanovým, od té doby však stala se v poměru tom podstatná změna na ujmu autority velikého šerifa. Zmíněného roku navštívil jej v sídle jeho Uesanu Gerhard Rohlfs, i užil od něho přátelského pohostinství. Ale německé vyslanectví, vypravené roku 1877 k císaři Marokánskému, nenalezlo velikého šerifa více v Uesanu. Vypravuje o něm Ludvík Pietsch*) takto: „Sidi Abd es Salam bydlí nyní zde v Tangeru, muž při síle a statně vypadající, asi v druhé polovici čtyřicítky, pleti světlonědé, těla mírně plného, vousů černých, nenosící se již úplně po maursku. Učinil před několika lety krok, jenž způsobil jest oslabiti poněkud záři svatosti a neomylnosti, v jaké ho dosavad spatřovaly oči věřících. Byla to láska, která to spáchala. Temné oko jeho padlo na sličnou, rovněž smědou mladou Angličanku, která v jedné zdejší americké rodině zaujímalá postavení uprostřed mezi společníci a vychovatelkou. Po dlouhém o ni se ucházení svolila konečně státi se manželkou šerifovou, který mimo svou důstojnost svatého muže měl také ohromné bohatství na penězích a statcích a k tomu několik mahomedanských žen. Tato jeho křesťanská žena nabyla již patrného vlivu na svého manžela. Žijet zcela dle náboženství a mravů svých, vychází neb vyjíždí koňmo v elegantním

*) Marokko. Briefe v. d. deutsch. Gesandtschaftsreise nach Fes im Frühjahr 1877. Leipzig 1880.

modním kroji anglickém, s obličejem nezahaleným, a činí s chotěm svým návštěvy v křesťanských domech. Jen jednu věc vymínil sobě, a ona mu v tom byla po vůli: v domě svém nesmí přijímati návštěvy pánů, leč u přítomnosti manžela svého. Dáma ta již dala život dvěma novým mladým svatým, a při svých 33 letech není sice již žádnou útlou a zpanilou krasavicí, ale vždy ještě příjemným zjevem skvělých forem. Domáci štěstí manželů těch jest prý úplně. Avšak pozoruje prý se, že nábožní moslimové nevrhají se více tak horlivě na zem, po které kráčí veliký šerif anebo kopyto jeho koně, že již nehrnou se v tak vřelé úctě jako jindy, aby mu v obět přinášeli dary anebo jen roucha jeho se dotýkali. Nemát právě člověk, a kdyby byl i vrchním svatým, nic daro na tom světě!“

Říše Marokánská rozdělena jest na kraje, ty však jsou trojího druhu. Předně jsou kraje bezprostředně sultanu podrobené, který v nich usazuje vladaře rovnající se v důstojnosti a úřední moci úplně tureckým pašům. Takový vladař nazývá se amil a musí si místo své od sultana koupiti za drahé peníze, kteréž pak hledí vydržeti na lidu kterému vládne. Takoví amilové sídlí na př. v městech pomořských, jako v Tangeru, Mogadoru a jinde. Uvnitř země pak bydlí četní stateční a bojovní kmenové pod dědičnými náčelníky, jimž tak věrně oddáni jsou jako druhdy skotské klany oddány byly svým pohlavárům. Sultanu bylo by těžko amilu v takovém kraji ustanovenému zjednatí dostatečnou autoritu, aby se mu podrobili tito kmenoví náčelníci, pročež raději těmto samým uděluje důstojenství amilů. Konečně jsou jisté okresy od starodávna v dědičném držení manů sultanových, tak zvaných magazenů, kteří tvoří jakousi feudální šlechtu, povinni jsouce v čas potřeby stavěti do pole jistý počet jízdy, která i v čas míru koná uvnitř země službu hlavně policejní. Z těchto magazenů vycházejí dle ustanovením od sultana dle své vždy nově potvrzovaným právem dědičným správcové okresů v těch krajinách, kteří mají titul kaid.

Sultan sídlí střídavě ve Fezu, Mekinezu a Maroku.

Poloha Fezu, města s 100.000 obyvateli, jest dle novějšího navštívitele jejího, italského cestovatele Edmonda de Amicis, velmi krásná. Rozkládá se v podobě obrovské osmičky mezi dvěma pahorkama, korunovanými pozůstatky někdejších tvrzí. Za těmi pahorky obrouben jest obzor věncem hor. Prostředkem města teče Perlová řeka, dělící je na dvě části, Starý Fez na pravém a Nové město na levém břehu. Kolem dokola je objímají staré, místy pobořené, ale často mohutnými věžmi přerušované hradby s cimbuřím. S dotčených pahorků přehlíží oko celé město, které s nescíslnými bílými domy svými, jich plochými střechami, zelenými báněmi, lepotvárnými minarety a četnými věžmi s cimbuřím, mezi nimiž obrovské palmy a jiné zelené rostliny hlavy své pozdvihují, poskytuje nad

míru rozmanitý a vášný pohled. Ihned poznáváme také obvod staré metropole, jejíž takořka jen pouhou kostrou jest nynější město. Na blízku bran a na nejbližších návrších pokrývají sutiny a zbytky budov půdu v dalekém objemu: kuby, přibytky svatých, oblouky někdejších vodovodů, hroby, pevnostní ohrady a stavby všeho druhu nacházejí se tu v pestré směsici. Nižší obou pahorků, o něž město se opírá, ověncen jest tisíci alói, jichž mnohé dosahují dvojnásobné výšky muže.

Funduk v Maroku.

Méně příznivý jest obraz, jaký de Amicis podává o vnitřku města, jež druhy slulo Mekkou západu. V pravo v levo vysoké holé zdi, jako zdi pevnosti, pak opět vysoké domy bez oken, se zejícími trhlinami; ulice hned příkře stoupající, hned náhle dolů vedoucí, ale vždy rumem a kamením naplněné, což velice znesnadňuje chůzi; k tomu každou chvíli dlouhý krytý průchod, kde člověk ve tmě rukama před sebe chmatati musí; někdy slepé uličky nejděsnějšího způsobu, doupata, tmavé díry, úzké vlhké kouty s kostmi zdechlých zvířat a všelijakými hniječnými věcmi poseté; to vše zahaleno v pološero, což činí dojem trudný. Na jednotlivých místech jest půda tak rozsedlá, prach tak vysoký, puch tak pronikavý, hmyz ve vzduchu bzučící tak hustý, že člověk musí se zastaviti, aby si oddechl. Ani ne v půl hodině opsala cesta naše tolik zátočin, že na papír vrženy tvořily by jednu z nejzapletenějších arabesk Alhambry. Chvillemi slyšíme rachot mlýnského kola, šum vody, klepání stavu tkalcovského,

zpěv huhňavých dětských hlasů, vycházející prý ze školy; ale očima nelze postihnout ničeho. Blížíme se k středu města: lidu na ulicích přibývá, mužové s podivením se dívají za námi, ženy se odvracejí anebo schovávají, děti křičí a utkají, anebo nám zdaleka ukazují pěst. Přicházíme k jednotlivým, bohatou mosaikou ozdobeným kašnám, ušlechtilé klenutým portálům a rozličným dvorům s řadami krásných oblouků. Ale každou chvíli ocitujeme se ve tmě krytých chodeb, pak opět slabý kmit světla, a hned na to jsme zase ve tmě. Konečně zahýbáme se do jedné z hlavních ulic města, asi dva metry široké. Vše upírá zraky své na nás, vše tlačí se k nám, vojáci nás provázející jen s těží drží lid u vzdálenosti od nás. Každých několik kroků se musíme zastavit, abychom propustili nějakého Maura na koni, neb osla s nákladem krvavých skopových hlav, anebo velblouda nesoucího zahalenou dámu. V pravo v levo se otvírají bazary lidmi přeplněné, vrata i dvory obchodních domů, plné zboží všeho druhu, fortny mešit, jimiž spatřujeme věřící lid modlící se na kolenou. Všichni lidé zdají se choditi po prstech. Vzduch napuštěn jest silným zápachem od aloé, koření, kadidla a kifu. Potkáváme celé houfy dětí s hlavami plnými strupů a tělem ranami a jizvami posetým; šeredné staré ženy s nepokrytou hlavou a obnaženými prsoma; skoro úplně nahé blázny květinami ověncené a s ratolestí v ruce, any neustále se smějí, zpívají a poskakují. Zahnouce se do jiné ulice spatříme „svatého“, muže nesmírně tučného a od hlavy až k patě nahého, jenž opírá se jednou rukou o kopí červeným sukнем potažené. Po straně na nás hledě mumlá při setkání několik nesrozumitelných slov. Brzy na to potkáme čtyři vojáky, vlekoucí nešťastného, zcela rozedraného a zkrvaveného člověka — patrně zloděje při skutku přistíženého, neboť běžící za ním zástup dětí volá neustále: „Ruku! ruku! ruku mu utít!“ V jiné ulici jdou nám naproti dva mužové, nesoucí otevřeně na márách mrtvolu na mumii usušenou, zahalenou v pytel bílého plátna a svázanou u krku, okolo beder a u kolenou. Bezděčně táží se, zdali bdím aneb je-li to sen; zdali města Fez a Paříž leží na téže hvězdě.

Může-li se věriti arabským zprávám, tedy může město Fez v únoru příštího roku slaviti své devítisté sedmdesáté narozeniny. Roku 808 křesťanského letopočtu v měsíci únoru prý Edris ben Edris, syn vypuzeného z domova a do země Magreb příslého potomka prorokova Muleje Edrise, položil první základní kámen k městu tomu. Za středověku dospělo k vysokému květu a skvělé slávě ve světě islamu. Pro svou universitu, své bibliotéky, své vznešené budovy

nazýváno ještě v 16. století africkými Athenami. Počet obyvatelů jeho prý obnášel 400.000. Nyní nastoupil po onom lesku, jako skoro ve všech staroslavných místech islamu, vyjímaje Kahiru, nejhlubší úpadek. Dle nynějšího obvodu obydlené části města může při vši husté zalidněnosti některých čtvrtí dnešní obyvatelstvo obnáseti nanejvýše, jak udáno svrchu, čtvrtinu onoho počtu.

Mekinez, třetí sídelní město císařů Marokánských, líčí italský cestovatel naproti Fezu co velmi přívětivé, světlé, mající ulice křivé, ale široké. Domy nejsou příliš široké, také zahradní zdi jsou nízké, tak že všude viditelný jsou půvabné obrysy pahorků táhnoucích se kolem města. Také rozmanité stinné listí zdobí toto veselé město netoliko ve dvorech a zahradách, nýbrž i na ulicích a veřejných náměstích. Všude dýšeme čerstvý, vonný venkovský vzduch; nad celým městem prostírá se příjemné ticho, vznešený dech města sice s někdejší velikosti kleslého, avšak nikoliv umrtveného. Palác vládařův jest veliké, monumentální stavení, bohatě mosaikou ozdobené, stojící na rozlehlém, dosti zpustlém prostranství. Obvyčejně nemá Mekinez více než toliko 15.000 obyvatelů, kterýžto počet však, když v letě sultán se dverem se přistěhuje, vystoupí až na 50.000, čímž město nabude hlučného a čilého života.

Zvláštnost Mekinezu jest jeho židovská čtvrť, Melha. Kdežto Židé ve všech marokánských městech, jmenovitě pak ve Fezu, utěsnění jsou do nejbídnějších, nejuzších a nejspínavějších ulic, zaujímají v Mekinezu nejširší a nejdelsí hlavní ulici. Obyvatelé její jsou sice jako Fezští Židé odsouzeni chodit bosí a stříhat si vlasy zvláštním způsobem, ale široká ulice jejich, jakkoli nedlážděna a nižádný vzor čistoty, jest přece mnohem příjemnějším bydlístem, nežli smrdutá doupata a tmavé díry Fezského ghetta.

Maroko čili Marakeš jest podle počtu obyvatelstva svého, jenž dosahuje 50.000 hlav, druhým hlavním městem říše, ležíc mnohem jižněji, nežli obě právě vyličená místa, při řece Vad Tensiftu a takořka na úpatí velikého Atlasu. Obklopeno rozsáhlými zahradami, jež pokrývají pusté části města, jest Maroko město úplně sešlé, které bývá od Evropanů jen zřídka navštěvováno. Gerhard Rohlfs pobyl tam pouze dva dni, opouštěje funduk jenom večer, aby nebyl poznán. Od těch dob byli tam několikrát jiní cestovatelé, kteří byli dobře přijati. Zcela naopak jako Fez má město Maroko se skrovnými výminkami pouze jednopatrové domy, a po stranách širokých ulic nacházíme často veliké zahrady. Jen v obchodním středu města zúžují

ulice těsně stojící domy. Na veřejné budovy jest město chudo, a palác sultánův, jakkoli velmi rozsáhlý, ničím se obzvláště nevyznačuje.

Vedle těchto tří hlavních měst čítá Maroko ještě několik ne nedůležitých měst pobřežních, z nichž nejdůležitější při Středozemním moři náležejí Španělům, jmenovitě Melilla, Tetuan a Ceuta, toto poslední u východního ústí Gibraltarské úžiny, dělící Evropu od Afriky. Na pomoří Atlantském mají největší důležitost Tanger (Tandža), při úžině Gibraltarské, čítající 20.000 obyvatelů, opevněný přístav provozující čilý obchod; Rabat, též obchodní a přístavní město se stejným počtem obyvatelů, a Mogador s 12.000 obyvateli, kteří vedou značný obchod se Sudanem. Tato všechna města obydlena jsou od Arabů, Berberů, židů a černochů, z kteréhožto smíšeniny skládá se obyvatelstvo celé říše.

O Tangeru, nejdůležitějším přístavním a obchodním městě celé říše, kde sídlí evropští konsulové, podává Pietsch v díle svrchu uvedeném, zajímavý obraz, z něhož tuto klademe některé výňatky:

Evropští živlové mizí zde skoro ve spoustě pravých afrikánských. Personal vyslanectev a konsulatů, málo španělských, anglických a francouzských obchodních domů, několik bohatých anglických a amerických rodin a několik malířů, jež umělecká zajímavost rozkošné polohy a povahy místa již od více let zde poutá, tvoří malou mimonárodní osadu, jejíž členové zachovávají mezi sebou vztahy větším dílem velmi přjemné.

Členem prostředkujícím mezi Evropou a Afrikou, mezi mohamedanstvím a křesťanstvím v Tangeru tvoří Židé. Počet jejich zdá se býti velmi veliký, asi třetina celého obyvatelstva. Postavení jejich zde jako v celé Marokánské říši líčí se co velmi stísněné. Oni však dovedli se učiniti tak nevyhnutelnými a při všem útisku a všem vysávání od vlády opatřiti prospěch svůj tak chytře, jako v kterémkoli hlavním městě evropském. Větším dílem bydlí v bídných ulicích a mizerných děrách. Ale nejenom že přivedli hlavní obchod do svých rukou, oni jsou i nejšikovnější a nejpilnější řemeslníci, nejběhlejší v jazycích tlumači, ano z nich vycházejí také nejsilnější nosiči, přístavní dělníci a loďkáři. Kdežto muže co do typu hlavy naskrze sotva lze rozeznati od Arabů, pozorovati přece alespoň v kroji lepších tříd jejich jakousi rozličnost. Oni neholí si hlavu, nosí raději černou čepičku anebo nízký fez nežli turban, a tmavomodrému soukenému pláští nebo kaftanu přes bílý zpodní šat dávají přednost nad dželabem (tak nazývá se syrsko-arabský plášť s kápí, který i s rukávy jest vystřižen z jednoho kusu), a raději nosí pevné černé střevíce na

nohou nežli volné žluté trepky. Jich ženy a dcery pak jsou jediné neevropské obyvatelky Tangeru, které nám ukazují své obličejce, a to větším dílem jasné pleti, obroubené jenom náčelní páskou a pestrým hedbávným šátkem, i strakatý кроj svůj, často zlatem ozdobený.

Jeden z nejskvělejších obrazů poskytuje vysoko položené prostranství před kasbou (palácem) pašovou, kde bosí, až ke kolenoum tmavočerveně ošacení černohnedí askarové (odvedená pěchota) před bílou zdí na stráži stojí, kdežto u paty schodů k sloupové síni vedoucích jiní smědí strážcové, zahalení v tmavé dželaby a s arabskými šest stop dlouhými flintami v rukou, na zemi dřepí, a skupiny vznešenější jízdné čeledi lenniků, magazenů (životní strážce pašovy) s vysokým červeným fezem na oholené hlavě, oblečených v dlouhé oranžové zpodní, bílé rásnaté svrchní šaty a tmavomodré burnusy, čekají zde až vyjde jejich pán. A sotva méně poutavé pro vnímavé oko jsou obrazy ve všech těch polotmavých a v hlukoký stín pohřížených koutech uliček a v nitru otevřených dvorů a domů, kde oslňující bílé turbany, světlé dželaby maurských obchodníků, dělníků, kuřáků kifu, žebráků a t. d., anebo pestrobarvé obleky malých a velikých hezkých dcer židovských mohutně z takového pozadí na světlo vynikají.

Jádro obyvatelstva Marokánské říše činí potomci starých Numidů, Berberové, kteří až do roku 1050 byli skoro jedinými obyvateli severní Afriky. Teprv tím časem nastalo stěhování se do těchto končin Arabů, kteří prostředkem islamu vtiskli státům severoafrickým nový, zvláštní ráz. Co se týče počtu a rozšířenosti obou těchto národů v Maroku, jsou Berberové netoliko mnohem četnější, nýbrž také na mnohem větší prostor země rozšíření. Vyjímaje veliká města, ve kterých mají všude převahu Arabové, nacházejí se tiito v ostatní zemi jen sporadicky. Můžeme za to míti, že čtyři pětiny země nachází se v držení Berberů, kteří co do počtu tvoří dvě třetiny celého obyvatelstva.

Třeba tuto ještě zmíniti se o Tafiletu čili Tafileltu, oase ležící východně od Atlasu, jejíž obyvatelé, větším dílem Berberové, bydlící ve 300 vesnicích, provozují prostředkem karavan silný obchod do Timbaktu, hlavně s datlemi u nich rostoucími. Jiná oasa v téže končině jest Tuat, obzvláště na dobytek bohata, obydlená od Tuareků.

V Maroku zachoval se národ prabydlitelů Berberů nepomíšený s Araby. Ve městech a větších místech sice přiházejí se sňatky mezi oběma národy, ale v celku zůstali sobě podnes Berberi a Arabové tak cizí, jak byli za doby prvního vpádu těchto. Jazyk, jímž mluví Berberi, nazývá se tamasirt neb šelah, rozšířen jsa po celé šířce severní Afriky až k oase Jupitera Ammona, a rozdělen na četné dialekty, z nichž jedním také mluví Tuarekové, obyvatelé prostřední a severní Sahary. Nářečí tato jsou dosti rozdílná od sebe, jakož ani jinak býti

nemůže při jazyku rozšířeném na prostoru obnášejícím asi čtvrtinu celé Afriky; tato však různost při tom všem nikoliv není tak veliká, aby sobě rozličné větve nemohli rozuměti. Marokánští Berberové nemají žádného vlastního písma, ovšem pak Tuarekové, jichžto sídla někdy sáhala dále na sever, kde také zde onde nacházejí se písemné památky po nich.

Ctím se Berberové nejrozhodněji liší od Arabů, jest právě jazyk, jakkoliv oba národové, což ani jinak býti nemůže, přijali obapolně mnoho slov jeden od druhého. Ostatní rozdíly mezi nimi jsou nepatrné. U obou jest složení těla jak na rovině tak i v horách totéž, což přičísti sluší častým jich přecházkám z místa na místo: štíhlý, svalnatý vzrůst, pleť osmáhlá, rysy tváře kavkazské, nos silně zahnutý, oči černé a jiskrné, vlasy černé a svislé, brada přispícatělá, kosti lícní dosti silně vysedlé, vous sporný — to vše jest Berberům i Arabům společné. Pravda že horalé jsou vůbec pleťi jasnější, ale to platí stejnou měrou jak o berberských obyvatelích Rifu tak též o arabském obyvatelstvu Andžerských hor. Při ženách obou národů jeví se ten rozdíl, že Arabky jsou v průměru o něco menší nežli Berberky; ostatně jich dle zevnějšku nelze od sebe rozeznati. O obou možno říci, že záhy se vyvíjejíce mají za mládí slícný, plný tvar a větším dílem pravidelné rysy, že však rychle stárnou, nedostatečnou potravou hubnou a v stáří pro přílišnou vráskovitost kůže škaradými se stávají. Vytknouti sluší, že u Berberů jest postavení žen mnohem příznivější než u Arabů. Zatím však tvrzení cestovatelů, jakoby arabská žena nebyla ničím jiným nežli děvečkou, spočívá na pozorování jen povrchním. Přijde-li čas práce pro muže, pak Berber jako Arab jest na svém místě, on obdělává pole, sklízí obilí, pěstuje zahradu, má-li jakou, pase stádo, poráží dobytek, slovem koná všecku téžší práci právě tak, jak to u jiných národů činí silnější pohlaví.

V Maroku panuje jednoženství jak u Arabů tak u Berberů; řídké výjimky, že bohatý neb vysoko postavený Arab si drží harem, nepadají na váhu, Berber pak, byť zaujímal postavení sebe vyšší, nikdy nepojímá druhé manželky. Po pravidlu bývá sňatek záležitostí mezi rodiči neb příbuznými dotýčených osob umluvenou, přece však jsou i sňatky z lásky dosti časté. Vysvětluje se to tím, že ženy a mladé dívky chodí nezahaleny, tak že mladý muž má dosti příležitosti činit si známost. Taková manželství z lásky trvají větším dílem na čas života, kdežto sňatky z umluvitosti nemívají obvyčejně dlouhého trvání. Ženich nevěstu svou vlastně nekupuje, on dává budoucímu tchánu svému jenom jistou sumu, kterou potřebuje, aby koupil pro dceru šactvo a šperky. Dá-li žena příčinu k rozvedení anebo žádá-li býti rozvedena, tedy musejí peníze muži býti vráceny; zapudí-li však muž svou ženu, zůstanou jí její věci a otcí jejím peníze.

Obřízka jest všeobecně zavedena, jsou však některá pokolení berberská, u kterých není obyčejem; vůbec nepokládá se obřízka v Maroku za nevyhnutelnou podmínku islamu. Zachovalit si zajisté Berberové jisté zvláštnosti, jakých se nenachází u Arabů; tak jmenovitě všichni obyvatelé Rifu jedí černou zvěř proti zákazu koránu. Všickni Berberové počítají čas na sluneční měsíce, pro něž zachovali stará, od křesťanů pocházející jména, ano Arabové jižně od Atlasu bydlící přijali též tento časopočet. Rodinný život jest patriarchální a na příbuzenství a pokrevnost klade se veliká váha. Vlastních jmen rodinných v našem smyslu neznají ani Arabové ani Berberi; dědičná jména přináležejí toliko celému rodu neb pokolení. K tomuto jménu rodovému přidá pak každý jméno svého otce, někdy také jméno děda nebo praděda. U Arabů nacházíme skoro výhradně jen jména z bible a koránu, jak mužská tak ženská. Berberové i v tom zůstali při starém zvyku, užívající napořád jmen pohanských a národních jako: Buko, Rocho, Ata, ačkoliv také u nich převládají jména arabská. Vlastního vychování se dětem nedostává; první dvě leta, pokud jsou kojenci, je matka nosí na zádech. Máť arci každý čar (vesnice z domů), každý duar (vesnice ze stanů), každý ksor (vesnice v oase) svého thaleba nebo dokonce fakiho, který řídí školu, ale většina žáků dospěje sotva k tomu, že se nazzpaměť naučí ty kapitoly koránu, jichž potřebí k modlitbě, neřkuli, aby se dostali ke čtení a psaní. Povyrostše pomáhají dcery matkám při pracích v domácnosti, kdežto hoši musejí nejdříve pást dobytek, potom na poli pomáhat; po uplynutí pak krátké pracovní doby po celý ostatní čas roku zahálají. Všeobecně v obyčejí jest tabák a hašiš, avšak neužívá se jich nemírně. Opium, vyjma města a oasu Tuat, není v obyčejí. Za to tím všeobecnější

v čas vinobraní a krátkou dobu potom jest pítí vína; neboť Maroko jest země rovnou nad míru vynikající. O panující při tom nestrídmosti a surovosti podává Rohlfs obraz málo lichotivý. Vůbec vyznačuje se lid marokánský jakousi surovostí, málo šlechtetnými city a malou jemností mysli. U Berberů, jmenovitě na severním svahu Atlasu, přechází surovost přímo do zvířecosti.

Mějž tuto místo popis marokánských duarů, jaký v cestopisu svém podává de Amicis. Duar skládá se obyčejně z 10, 15 aneb nanejvýše z 20 rodin, které po pravidlu spojeny jsou svazkem příbuzenství; každá rodina však má svůj zvláštní stan. Stany postaveny jsou u vzdálenosti asi třiceti kroků od sebe ve dvou rovnoběžných řadách tím způsobem, že tvoří uprostřed čtyřhraný prostranství na obou koncích otevřené. Stany vypadají skoro všechny stejné. Sestávají z velkého kusu černé neb čokoládobarevné látky, utkané buď z velbloudí srsti aneb z vláken zakrsalé palmy čili sabatu nízkého (*Chamaerops humilis*), již nesou dva silné koly, nad nimiž tvoří příčné bydlé střechu. Majíť doposavad zcela podobu příbytků Jungurtových Numidů, jež Sallust porovnává s překlopenou, totiž zpodem nahoru obrácenou lodí. V zimě jest plátno až na zem nataženo a připevněno kolký, aby vítr a déšť neměly přístupu; v letě naproti tomu ponechává se dokola dosti široký otvor ku průduchu, začez obtočen jest stan plotem z rokytí, rákosu neb ostružin. Tím způsobem jsou stany v letě chladnější a v čas plísň lépe chráněny, nežli maurské domy ve městě, které nemají ani potřebných otvorů ani okenních tabulí. Žádný z těchto stanů není přes 2½ m. vysoký, největší pak délka jejich obnáší 10 m. Stěna z rokytí dělí tento prostor na dvě; na jedné straně spí rodiče, na druhé děti a ostatní členové rodiny. Co se týče obyčejného nábytku takového stanu, ten skládá se z jedné neb dvou z vrboví upletených rohoží, z truhly strakatě pomalované, okrouhlého Benátského zrcadla, rákosové třínožky za podstavek pro umývadlo; dále ze dvou těžkých kamenů k mletí žita, starožitného tkalcovského stavu, hrubého plechového svícnu, několika hrncových nádob a podobných věcí. V jednom koutě trní vždy kvočna.

Jak se jídalo za časů Abrahamových, na zemi z mýsy, týmž způsobem jí doposavad Marokán. Neumíť ještě zacházeti s nožem a vidličkou, ba ani lžice všude nezdомácněla. Mužové jedí pro sebe, ženy spolu s dětmi, tak dovedl to zavést islam u samých Berberů. Maso jídají venkované jen o slavnostech, a to jen v malé míře, čaj, v městech velmi oblíbený, nachází se na venkově toliko ještě u jednotlivých bohatých neb vynikajících rodin; všeobecným nápojem jest voda. V Maroku neumějí připravovat ani busu ani lakby; onano jest kvašený nápoj z obilí, tato šťáva z palmy vytočená. Marokan by to považoval za veliký zločin, kdyby měl takovým způsobem učinit palmu neplodnou anebo dokonce usmrtit. Pohostinství koná se v Maroku všude bez okázalosti, bez obřadu, jako něco co se rozumí samo sebou. Skoro ve všech duarech a čarech jsou zvláštní domy neb stany zvané *dar* a *džitun el diaf*, ustanovené pro počestné. Host není naproti tomu k ničemu zavázán; naopak, není-li náležitě opatřen, má právo stěžovati si. Při takových příležitostech bývá počestný ode všech na všecko vypsáván, neboť zdrželivost a málomluvnost není vlastností Marokanovou. Musí tuto vytknuto býti, že kmenové arabští jsou více přející nežli berberští.

Obyvatelstvo Maroka nemá vlastní šlechty v našem smyslu. Nejprřednější třídou jsou šerifové, t. j. potomci Mahomedovi, o kterých již svrchu byla řeč. Poněvadž se nesmírně rozšířili, jsou celá místa obydlená téměř výhradně od nich. Známkou jejich rodu jest přídavek „Sidi“ neb „Mulei“ (pán) před jmenem jejich. K šerifům náleží nynější dynastie marokánská. Šerifství nedědí se v ženském koleně; vdá-li se šerifka za obecného Marokána, nejsou děti žádnými šerify. Ale šerif může pojmouti manželku jakéhokoli stavu, a děti z manželství toho jsou všichni šerifové. I sňatek šerifův s křesťankou neb židovkou, (které mohou setrvat při svém náboženství), anebo s černoškou (která však musí přijmouti islam) nezničuje šerifství dětí, taktéž jsou děti v sňatočnictví zplozené stejně oprávněny s dětmi z pořádného manželství poslymi. Šerifové považují se všude v Maroku za třídu pociťující zvláštních výsad. Majíť právo urážeti jiné lidi, kteří jim nesmějí spláceti stejnou zbraní. Největší potupa u mahomedanů jest nadávati předkům neb rodičům protivníkovým. Nešerif nesmí to spláceti, neboť urážka předka neb otce některého potomka prorokova jest zločinem proti náboženství. Ale osobu šerifovu dovoleno jest potupiti. Tak zvaní *marabutové*,

osoby svaté neb potomci takových, jsou u Marokánů mnohem méně váženi; šerifové až příliš je zastihují.

O duševním nadání Marokánů těžko co říci. Vynikajících mužů novější čas nezrodil, a hnutí šlechtetnějšího jest Marokan sotva schopen. Zatím však nemravnost lidu daleko není tak zlá jako ve městech. O prostopášnosti, manželských přestupcích a jiných necnostech není mezi lidem skoro ani slyšeti. Krádeže a podvody jsou sice dosti časté, obzvláště od jednoho rodu proti druhému páchané, takové věci však sotva se pokládají za hříšné. Lhaní jest vůbec u Arabů a Berberů něco tak obvyčejného, že sotva se nalezne člověk, jenž by pravdu mluvil. A lhaní ze řemesla mívá v průvodu svém vždycky podvod a krádež. Pěstní právo, loupež a vražda jsou ve všech částech země, kam nedosahuje vojsko sultanovo, na denním pořádku, a nikdo v tom nenalezá nic nadobyčejného. Že host považán jest u Marokánů za osobu posvátnou, jest pouhá fraška, ve mnohých krajinách obyvatelé ani šerifů nešetří.

Marokánský duar.

Židé v Maroku, kteří všude ve městech bydlí ve zvláštních čtvrtích (milha) jsou přímí přistěhovalci z Palestiny, jen částečně zpět z Evropy vypuzení. Celkem jsou Židé sličnější a silnější nežli Arabové, ale hrozná špína, jakou nosí na odív, nedbalý a chudičský oděv, jehož musejí užívati, více je znetvořuje, nežli by se dalo v jiných okolnostech. Jmenovitě Židovky vynikají lepostí tělesných forem a půvabností rysů, za to však musejí často putovati do haremu blízkého velmože. Židé přímo z Palestiny přišli nemluví španělsky, nýbrž pouze arabsky, a v krajinách čistě berberských jazykem táchto. Sotva budeme přeháněti, udávajíce počet židů v Maroku žijících na 200.000 duší. Také černé plémě jest v Maroku zastoupeno, jmenovitě jsou to hlavně Hausové, Sonrhaiové a Bambarové, s kterými se setkáváme. Oni podstatně přispěli k sesílení arabské krve, jakkoli na venkově pomíšení s černochoy řidší jest nežli ve městech. U lidu arabského méně jest v obyčeji pojmuti černošku, nežli u velmožů. Celá rodina sultanova, všechny první rodiny šerifské mají v sobě právě tolik černošské jako arabské krve. Berberové nikdy se nepoměšují s černochoy, čímž by se dle domnění svého ponížili. S černými otroky se v Maroku dobře zachází, a po kratším neb delším čase bývají propouštěni na svobodu. Počet černochoů v Maroku, který se vždy novými příchozími ze střední Afriky nahrazuje, možná ceniti na 50.000.

O vlastním průmyslu nemůže býti v Maroku ani řeči, jenom jednotlivá odvětví průmyslová udržela se na své někdejší výši, což

hlavně platí o vydělávání kůže. Značná jest také fabrikace červených orientalských čepic ve Fezu, odkud také jmeno mají, silných, červených pásek vlněných a drahocenných opasků. Hlavním obchodním městem jest Fez. Toto město, kromě mnohonásobného spojení s Anglií, Francií a Španělskem, provozuje silný, z části průvozní obchod s nitrem Afriky, kam každoročně jdou nepřehledné karavany s látkami Fezskými, anglickými sukny, Benátským skleněným zbožím, vlaskými korály, prachem, zbraní, tabákem, cukrem, německými zrcadly, holandským perím, tirolskými krabicemi, anglickým a francouzským krátkým zbožím, konečně se solí, kterou po cestě v oasách saharských sbírají, a s podobnými věcmi. Taková řada karavan jest takoruka putujícím trhem, kde napořád vyměňuje se vlastní zboží za plodiny země, jako zlatý prášek, pštrosí peří, bílé gumi senegalské, zlaté šperky z Nigritie, všelijaké koření a konečně i za černé otroky. Tento čilý obchod s nitrem jest nejenom nejdůležitější, nýbrž i nejstarší odvětví marokánské tržby.

III. Francouzská osada Algerie.

Východní soused Maroka jest Algirsko, od roku 1830 držebnost Francouzů, kteří vypudili tehdejšího deje. Dle rozlohy své jen o málo menší nežli Maroko, jest Algerie přece mnohem méně zalidněna, poněvadž vzdělavatelná půda obmezuje se na Tel, poměrně jen úzký pruh země. Počet obyvatelstva nedosahuje úplně tří milionů, a také zde — nepočítajíce přistěhovalé Evropany — potkáváme se s týmiž národními živly jako v Maroku. Jen podřízenou důležitost mají ve všech městech bydlící Židé, jakož i černochové, od r. 1848 vesměs svobodní; jádrem obyvatelstva jsou opět Berberové, ale počet Arabů jest poměrně mnohem větší nežli v Maroku. Oba tyto národové však stojí co společní nepřátelé naproti evropským osadníkům, kteří nejen ve městech, nýbrž i v Telu se usídlili. Toto evropské obyvatelstvo může obnášeti asi 250.000 hlav, z kteréhož počtu, jak samo sebou se rozumí, připadá polovice na Francouze, kdežto ostatní národnosti rozdělují se na druhou polovičku.

Mezi těmito jinými národy přibývá nejvíce Španělů, Maltezů a Vlachů, kdežto Němců od posledních dyaceti let ubývá, poněvadž podnebí jim nesvědčí. Nejlépe snášejí zdejší podnebí Španělové, jichž pozemky vyznačují se přede všemi jinými dobrým stavem a výnosem. Vlastní kolonisace v Algerii jako všude jinde záleží ve vzdělávání surové půdy, k čemuž se nepropůjčuje ani Francouz ani Němec. Po skončení poslední francouzsko-německé války věnovala vláda 100.000 hektarů půdy k tomu konci, aby se tam usaditi mohli vystěhovalci z Elzasu a Lotrinska, kteří nechtěli žíti pod německým panstvím, nebylo však dosaženo žádoucího výsledku. Část přistěhovalců podlehla nezvyklému podnebí, ostatní pak usazovali se jenom na úrodných pozemcích Arabům odňatých, na nichž síli

pšenici neb jiné obilí, najímající si k polním pracím laciné španělské nádeuniky, výtěžek pak v pohodlné zahálce utrácějící za absynt a koňak. Ostatně umírají děti severnějších Evropanů často velmi záhy, a zdá se tedy, že jediní Vlaši a Španělové hodí se za kolonisty do Algerie.

Mimo nečetné květonuční sady, Tlemsanský v Oransku, Metidži v Algirsku a oasy v Konstantinsku, jest všechno dle pojmů evropských pouští; ano Metidža sama teprve uměle proměněna jest v zahradu. Vsedneme-li u břehu na koně, at jest to kdekoliv, celé dni nás vede cesta stepmi, a přece jsme v Telu, v zemi vzdělavatelné na rozdíl od Sahary, vlastní to poušť. Algerie nemá ramílek egyptský, onen hluboký písek, který se proměnil v nejučtější prst. Algirské stepi jsou větším dílem neuprosný, tvrdý oblázek, který se pouze se solnou sebhouch střídá. Jen arabský kočovník dovede si vyhledati místa k pastvě a k setí, jímž vyloudí jednu nebo dvě sklizně, načež stádo své žene dál; Evropan musí v této stepi zahynouti, a kdyby se hned zachoval, bude musit vésti život deportovaného trestance. Pravda, že jsou trati země, které by nevzdorovaly práci řádného hospodáře; avšak jest i dobrý výsledek přiměřenou odměnou za všechny ty klopoty, to strádání, ty daně, to týrání pod ustavičnými vojenskými zákony, následkem to opakovaných zpour Arabů? K tomu pomysleme si, že osadník musí svou chýši postavití uprostřed arabského duaru, že zloději obklopen musí majetek svůj stíci jako pes na řetěze, jestliže po mnoholetém namáhání udělil konečně vyprahlé půdě arteskou studnou nejnutnější vlahu, jestliže stromy jím vysazené již mu poskytují nějakého stínu, jehož sic v dalekém okolí není, neboť kočující Arab má zcela jiné životní podmínky nežli Evropan. Arab chce slunce, horké, upalující slunce; jesti jinak, než jakoby určením jeho bylo, hlavu svou vždy jenom v slunci koupáti, a jakoby samo nebe jej zbavovalo i sebe menšího stínu. Něco podobného spatřuje se i při rostlinstvu. Pohledněte na vzrůst palmy, která korunu svou jak chochol vztyčuje do výšky; aby pak ovoce, datle, ani mezi ratolestmi nespůsobilo žádného stínu, dalo jí nebe růsti u paty koruny jako věnec kolem kmene stromu.

Avšak neveselý tento obraz má opak svůj v činnosti, která se nynější dobou v Algerii vyvíjí. Všude tvoří se průmyslné a hospodářské spolky. Jedny zabývají se pěstováním halfy, ze které Angličané dělají papír, stavíce dlouhou železnici, aby drahou touto rostlinu z vysokých planin, kde roste, dopravovali až k moři, kde ji nakládají na lodi. Halfa (*Machrochloa tenacissima*) jest divoce rostoucí travina, která pouze na jižních horských pásmech departementu Oranského pokrývá prý plochu více nežli čtyř milionů hektarů, jejíž produkce tedy nevyžaduje skoro žádných výloh. Jiné těží svrchu dotčený sabal nízký, který jest zde tak hojný, jako ve Francii tráva; způsobem zcela prostímkým dělají z něho jakousi rostlinnou srst, kterou zasílají do Paříže. Jesté jiné využívají krásný, protizimní modrý gumový strom (*Eucalyptus globulus*), který v desíti letech dosahuje podivuhodné výšky a jehož plody a listy mají nadobýčejné vlastnosti; anebo korkový dub (*Quercus suber*), anebo bobkovou růži, která dává užitečnou třesť a t. d. Lesní bohatství jest nevyčerpatelné, rovněž minerální poklady, a jich počínající všestranné využívání přivede do Algerie veliké kapitály.

Co Francouzové za posledních let v Algerii vykonali, jest na všechnen způsob velmi pamětihodno, vyvracující obyčejnou frázi, že neumějí kolonisovati. Když se uvázali v zem, našli ji močalovitou, mající proměnlivé podnebí a navštěvovanou písečnými vánicemi, těžkou rosou, hustými mlhami a rychlým střídáním se horka a zimy. S počátku tedy poukázání byli s velikou částkou výživy své na prostředky své vlastní země, jsouce více méně v nesnazi o čerstvé maso a chléb; také domácí vody bylo jenom poskrovnu. Na rovinách vydání byli výparům velikých mělkých jezer zkažené vody, na jichž břehách rostla mořská tráva a která byla plodistěm zimnic. V horách bylo jim střídavě zápasiti s účinky široka, unášejícího s sebou drobounký žlutý písek, jenž naznačuje běh jeho povětří, a ostrých severních větrů, které na místech nechráněných teplotu skoro o 7° R. snižovaly. Na svých válečných výpravách snášeti musili ve dne parno pochodu a v noci náhle se dostavující zimu beze vši zevnitřní ochrany. Vzdělávající bařinaté roviny zalévali se často potem uprostřed husté mlhy, již veškeré rostlinstvo hluboko promokalo. Města považována jsou za neobydlitelná pro Evropana, při špatné poloze své neměla ke všemu ani trativodů. Tyto všechny okolnosti dohro-

mady působovaly v prvních letech francouzské okupace ohromnou úmrtnost. Byl čas, kde bylo těžko dítě odchovati, a počet zemřelých přesahoval počet narozených. Francouzové v Algerii nyní dokázali, že není nemožno, ač to jest veliká úloha, snížití poměr zemřelých z 80 na 14 z tisíce. Bona ležící v bahnitě rovině, byla roku 1834 ještě tak nezdravá, že celé pluky byly zahubeny anebo k službě neschopnými učiněny. Nyní udává se počet úmrtí v městě tom za tentýž jako v kterémkoli zdravějším městě Francie. Bařinatý Bufarik všeobecnou soustavou vysušovací proměněn jest v suchou, měkkou a zdravou půdu, a malaria jest nyní ve městě neznáma. Vysušením jezera Haluly získáno 12.758 hektarů půdy, ve které daří se i nejlepší bavlník. Sřdáváří zimnice, dříve tak velice záhubná, zmizela a s ní zároveň ta hejna moskitů, která činila život skoro nesnesitelným.

V nejnovější době rozsáhlé pěstování blahovičníku čili gumovníku modrého (*Eucalyptus globulus*) nemálo přispělo k osvobození země od zimnic. Sama ta poušť africká není krajina od přírody zakletá. Půda jest hluboký vápenitý písek, a všude kde se podpoští dává bohatou sklizeň. Francouzové navrtali v Saħare množství arteských studní s podobným výsledkem. Všude, kde taková studně byla založena, vyrostla kolem tráva, a brzo následovalo osídlení a vzdělávání půdy.

Politicky rozděleno jest Algirsko na troje vladařství: Algirské, Oranské a Konstantinské, správa zemská, v jejímž čele jest generální guvernér, provozuje se dílem skrze úřady civilní (v krajinách zorganizovaných), dílem skrze úřady vojenské (v krajinách jižních).

Domáci obyvatelstvo spravuje se samo: Berberové, jak obyvatelé rovin tak i horalé (tito Kabyly zvaní), demokraticky; Arabové aristokraticky skrze své náčelníky (šejky, agy atd.), jež vláda potvrzuje. Hlavní město je Algir, v položení nad míru půvabném, na břehu mořském amfiteatrálně stavěné. Zátoka, u které leží, táhnouc se mnoho kilometrů do půlkola a končíc předhořím Matifu, obroubena jest líbezným pohořím Saħelským, nad nímž rozlit jest čarovný růžový dech jihu, a které zde ponenáhlu spadajíc poseto jest ve všech stupních své výšky přívětivými letohrádky uprostřed bujné vegetace. Nad městem panuje hrad Kazba zvaný, někdejší sídlo dejovo, teď v tvrz obrácené. Algir jest sídlem nejvyšších úřadů civilních i vojenských, katolického biskupa a konsistoře protestantské; má bursu, bank, museum, veřejnou knihovnu, hvězdárnu, divadlo atd. Mečet jest deset, katolických kostelů mnoho; též jest tu několik středních škol i jiných ústavů vychovavacích, francouzských i arabských. Město běře pod vládou francouzskou vždy více na sebe pohled evropský, přístav jest zcela bezpečný a světlárnou opatřený, úzké a klikaté ulice mizí a na jich místě zřizují se ulice prostranné, nové domy staví se na způsob evropský. Počet obyvatelstva obnáší 52.000, z nichž jest toliko asi 20.000 domorodců, mezi těmi něco Turků, někdejších pánů země, a Židů. Algir jest střediskem obchodu celé osady, ročně navštěvuje přístav přes 2000 lodí.

Po Algiru jsou nejdůležitější přístavy Mostaganem a Oran na západ od hlavního města, pak na východní straně Dellys, Bou-

gie, Philippeville a Bona. Mostaganem jest hrazené město s 8000 obyvateli, ležící v provincii Oranské a důležité pro obchod s nitrem země; jmenovitě má značné trhy na koně. Oran, hlavní město provincie po něm nazvané, při zálivu téhož jména, má přes 40.000 obyvatelů, dva přístavy, a jest skladištěm domácích plodin k vývozu určených. Zde sídlí katolický biskup. Přístav Dellyský v provincii Algirské jest přirozený; malé městečko, nemající více než 2300 obyvatelů, má polohu malebnou na skalnaté stráni z moře vystupující, a jest obehnané hradbami a chráněno tvrzmi. Podobá se ve mnohém k Villafrance u Nizzy. Dellys jest hlavním tržištěm pro obchod s Kabyly. Čarokrásný záliv Bougieský v provincii Konstantinské připomíná živě na jezero Komské, také jeho elipsa jest všude lemována velikolepou krajinou horskou. Kabylové přinášejí sem plodiny země své: vlnu, korkové dřevo, olej, kožešiny, fíky atd. Město, ač neveliké, majíc pouze 3500 obyvatelů, nabývá tudíž důležitosti svým trhem. Philippeville v provincii Konstantinské při chobotu Storanském, město teprv roku 1838 od Francouzů založené, má přes 10.000 obyvatelů a jest sídlem biskupa. Přístav jeho důležitý jest pro vývoz domácích plodin. Bona v provincii Konstantinské leží sice v rovině, má však nicméně skvostné pozadí v horách El Edoaghských, které ji chrání před větry z pouště přicházejícími. Jest to město rozkvétající, odpolu francouzské; druhou polovici jeho 12.000 obyvatelů tvoří Maurové (tak slovou Arabové ve městech žijící), Židé a černochové. Bona provozuje značný obchod; mimo to jest tu střed lovu korálového. Na blízkou spaťují se dosavad zříceniny starořímského města Hippo Regius. Celé toto pobřeží vyniká krásou svých krajin. Čím dále od moře, tím výše vystupují hory, předvádějíce nám v podivném zaplétání se pásem svých vždy nové, někdy dosti groteskní obrazy. Nejsou však nikoliv holé, jako svah evropských Alp sklánějící se k Riviere de puente; zde zahalila je příroda skoro všude cudně v zeleno.

Nejznamenitější města uvnitř země jsou v provincii Oranské: Tlemsan (Tlemcen), 5 mil od marokánských hranic a 6 mil od Středozemního moře vzdálené, na pokraji úrodné, dobře zavlažované roviny ležící, se tří stran hlubokými úžlabinami a silnou zdí obklíčené a mimo to tvrzí chráněné. Město má ke 20.000 obyvatelů, veliký bazar, tkárny na koberce a na látky vlněné, a čilý obchod. Nalezají se tu zříceniny starověkého města, u Římanů Tremis neb Tremici Colonia zvaného. Ve středověku byl Tlemsan květoucím městem a sídlem maurské dynastie Zianidu. Francouzové jsou v stálém jeho

držení od roku 1841, v kterém jej podruhé odňali Abdel Kaderovi. Maskara s 10.000 obyvateli, někdy sídlo Abdel Kaderovo, od roku 1841 v stálém držení Francouzů se nalezající, má továrny na burnusy a čilý obchod. V provincii Algirské leží pod samým Atlasem Blida (Blidah) uprostřed starých pomerančových sadů. Město má k 10.000 obyvatelů, továrny na stroje, značný obchod a doly železné a olověné. V provincii Konstantinské budtež uvedeny: Biskra v oase saharské s 8.000 obyvateli, nejjižnější vojenské stanoviště Francouzů. Konstantina (Constantine), někdejší Cirta, na vysoké planině vápnité, sestávající z dvou částí, z nečisté čtvrti domorodců a města evropského. Město má přes 30.000 obyvatelů, kteří provozují silný obchod s nitrem Afriky; průmysl však jindy květoucí, v poslední době značně klesl. Jest tu maurská tvrz a četné zříceniny římských staveb. Francouzové dobyli Konstantiny roku 1837. Satif, jihovýchodně od Algiru, se 6000 obyvateli. Město má tvrz, více chrámů a museum.

Panství Evropanů v Algerii zápasí s těžkými překážkami, jaké mu v cestu klade domácí obyvatelstvo. Jakkoli veliké jsou pokroky během 40 let docílené, ty výhradně obracují se jen ve prospěch přistěhovalců. Domorodci jen potud se přiblížili k naší civilisaci, pokud jsou k tomu přinuceni násilím. Islam, k němuž přiznávají se všechny živly neevropské, tvoří mezi těmito a francouzskými jejich pány tak ostrou přehradu, že dosud nijakým způsobem nemohla býti odstraněna. Arabové, kteří tvoří velikou většinu obyvatelstva (asi 2 miliony naproti 800.000), dělí se na obyvatele měst, nazvané Maury, a na obyvatele pouště čili Beduiny, kteří vedou život kočovný. Že by možná bylo přiměti tyto k živobytí usedlému, k tomu není nejmenší naděje.

Následující příběh jest velice charakteristický a vysvětluje věc lépe nežli sebe delší líčení. Francouzové, aby přiměli Araby k stálému usídlení, vystavěli některým jejich náčelníkům pevné příbytky. Jednoho šecha, jemuž se též takového dostalo, tázal se stavitel, jak je s domem spokojen. Arabský náčelník odpovéděl: „Jsem velice povděčen Francouzům za velikou službu, kterou mně prokázali; od těch dob, co můj dům jest hotov, neztratila se mně ani jedna ovce. Každý večer je tam zamykám, a ráno mně neschází ani jeden kus.“ — „Jak že?“ pravil stavitel; „a což pak ty?“ — „Já?“ vece šech s aristokratickou důstojností; „to přece pochopuješ, že muž jako já, krve šlechteté, nemůže bydlet jinde, nežli pod stanem harasovým!“)

Tito kočující Beduinové jsou největší překážkou vyššího se povznesení Algerie, i není jiného prostředku, nežli násilně je vypuditi ze země a zatlačiti do pouště, kam náležejí. Dosavadní politika, která snažila se získati Araby po dobrém, ukázala se býti zcela pochybenou. Obyvatel stepí, kočovník, není žádným kulturním člověkem

*) F. Hugonnet. Souvenir d'un chef de bureau arabe. Paris 1858. Str. 123.

Ležení Beduinů.

v našem smyslu, on nikdy nemůže státi se členem státu civilisovaného, jak mu rozumíme; celá jeho přirozená povaha naopak čelí k jeho zničení, a nám zbývá jen volba, kterého z obou se zhostiti.

Jinak jest s Berberem čili Kabylem, jak jej v Algerii nazývají, oním národním živlem, který v Maroku tvoří jádro obyvatelstva. Kabylové, jakkoli stejně oddáni islamu a urputní nepřátelé Evropanů, kteří nezkrotitelnost svou osvědčili opětnými krvavými zpourami proti Francouzům, mají nicméně vlastnosti pro civilisaci vzácné. Kabyl obývá výhradně ve vyšších krajinách horských, kam jej arabský vetřelec zatlačil, jest však člověk usedlý, který s láskou lpí na domácí půdě své, již pilně a pečlivě vzdělává: seje obilí, sází brambory, štěpaří a vinaří. Také v ohledu společenském jsou Kabylové dosti pokročilí, majíce promyšlenou a pevnou organizaci politickou, spočívající na základech veskrz demokratických. Základem obcí jejich jest majetek osobní, kdežto Beduinové znají pouze majetek obecní. V příčině náboženství neznají fanatismu, ve válce jsou výteční bojovníci a přirození nepřátelé Arabů.*) V Algerii asi počet jejich neobnáší přes půl milionu, ale není pochybnosti, že právě jim náleží v celé severní Africe budoucnost, a že civilisace evropská musí především jiným hleděl získat si zanedbanou dosavad část berberského obyvatelstva, uvedouc ji opět v panství nad rovinou, původním jejím vlastnictvím.

Přehled dějin. Algerie za starodávna dílem patřila k Numidii (východní část), dílem tvořila Mauretanií; pod Římany náležela ona východní část k provincii Africa zvané, tato tvořila provincii

**) Henri Aucapitaine: Les Kabyles et la colonisation de l'Algerie. Paris et Alger 1864 Str. 7—32.

Mauritania caesariensis. Tehdejší rozkvět vzal za své vpádem Vandalů, kterým však zem tu odňali Byzantinci, a těmto Arabové, již se tam co páni usadili. Některý čas vládly tam mocnější dynastie, ale v třináctém století rozpadla se země na více menších knížectví, jichž obyvatelstvo rozmnožili v patnáctém století Maurové ze Španěl vyhnání. Z toho povstala válka se Španěly, kteří se zmocnili Oranu (1506), Bougie i samého Algiru (1509). Ale roku 1516 mocný loupežník Horuk (Barbarossa) udělal se sultanem v Algiru, a po jeho smrti (1518) bratr jeho Chairedin poddáv se sultanovi Tureckému s pomocí jeho Španěly vyhnal. Od těch dob Algerie tvořila jeden z tak nazvaných států barbaresků, jenž provozující loupežnictví na moři byly po dlouhé časy hrůzou a postrachem Evropy. V jeho čele stál dej, lenník turecký.

Teprv po skončení válek Napoleonských pomýšlely na to křesťanské vlády, aby učinily konec takové nepleši, i vysílány jsou od rozličných států výpravy na strestání drzích loupežníků. Poslední z těchto výprav vyslána roku 1830 od Francouzského krále Karla X. pod maršálem Bourmontem, zmocnila se Algiru a přinutila deje k odstoupení, načež Algerie stala se osadou francouzskou. Ale velmi dlouho trvalo, nežli sobě Francouzové podrobili domácí obyvatelstvo, které pod rozličnými vůdci, z nichž prosluli nad jiné Abdel Kader a po něm Bu Maza, proti nim povstalo, ano doposud žádné příležitosti ke zpouře nezanedbává, jakož jmenovitě stalo se za poslední války francouzsko-německé. Ne menších nesnází, jak jsme viděli, zakoušejí Francouzové s organizací země, kde system za systemem se vystřídal, ale dosavad žádného příznivého výsledku nedocílilo.

IV. Vladařství Tuniské.

Nejmenší ze tří států západní části severní Afriky jest tak zvané vlandařství Tuniské, které jak ve svých fysikálních rysech tak i ve složení obyvatelstva nevykazuje skoro nižádných podstatných rozdílů od Algerie. V čele dosavad samostatného státu, který jen podle jmena odvislým jest od Vysoké Porty, stojí bej, který zem bezohledně využítkovati se snaží k vlastnímu prospěchu. Na ploše asi 2200 čtv. mil žijí 2 miliony lidí: Kabylové, Arabové, Kuluglové čili míšenci krve turecké a maurské, konečně Židé a černochové. Všichni tito lidé rozličného původu nenávidí se vespolek, vedouce živobyť co možná osamělé. Tak Maurové, zde Hadaři zvaní, zasnuhují se jen mezi sebou a nikdy se svými soukmenovci kočujícími

Beduiny, kterých jest ostatně jen málo v zemi. Stejná nechuť jedněch ke druhým pánuje také mezi Araby a Kably, kteřížto poslední jsou zde rovněž jako v Algerii do hor zatlačeni. Tak i Židé — jichž počet ostatně rozličně se udává, od 45.000 až do 160.000 — žijí zcela pro sebe, nemajíce v ostatními obyvateli země nižádných jiných styků, krom jediné obchodních.

Tuněští Židé.

Ve svém kroji, který prý jest tentýž, ježž nosili starodávni jich předkové v Palestině, liší se Židé Tuniští úplně od svých spoluvěrců v Maroku a v Algiru. Ženy jejich vynikající otylostí, milují nejkřiklavější barvy na oděvu svém, což cizinci tomu nezvyklému jest zjevem překvapujícím. Dle mravní ceny své Židé tuniští nestojí vysoko, ano mnohem níže nežli tamější Frankové (jak v zemích mahomedanských nazývají Evropany), kteří, počtem asi 25.000, nejsou vyhlášeni za vzor poctivosti a slušnosti. Ostatně zdejší Židé dobře prosperují, obzvláště od těch dob, co jim dovoleno jest bydleti mimo čtvrt jim zvláště vykázanou, která se zde nazývá Hara.

Pobřežní horské pásmo alžirské má své pokračování v skalnatých, hojným lesem porostlých vršinách tuniských, které na pobřeží dosti jednotvárném vybíhají v četné mysy. Jižně od horstva toho prostírá se široká rovina s řekami Nedžerdou a Milianou, ku kteréž dále na jih připojuje se druhá vysoká krajina horská co třetí pruh od západu k východu se táhnoucí, jenž vystupuje až do výše 7000'. S části náleží k Tunisku také veliké jezero Mesir, pak jiná dvě menší jezera stepní.

Na pobřeží jest podnebí mírné, bez značných proměn a zdravé; mráz a sníh jsou věci neznámé, a zima podobá se našemu časnému jaru. V červenci činí palčivé větry ze Sahary velmi horký a mrtvý vzduch, tak že teploměr až na 50°C. vystupuje. Od října až do dubna často prší. Bohaté rostlinstvo má ráz květeny středomořské. Pěstuje se pšenice, ječmen, kukuřice a dura, datle, luštěny, oranže, fíky, vinná réva, olivy, chlebovník, mandlovník a ovoce u velikém množství, menší měrou bavlník. Cypřiše a škumpy (*Rhus*) v holých jižních rovinách tvoří zhusta křoviny. K nejkrásnějším stromům v Tunisku náleží strom mastixový. Ze živočišstva jest hojnost hovězího dobytka, též ovcí s výbornou vlnou. Výborní jsou také koně a dromedáři, kterýchžto poslednějších jedna odrůda rychlým během i nejrychlejší koně předčí. U Tabarky loví se korály. Užitečných nerostů má Tunisko poskrovnu; na pobřeží dobývá se sůl, u Kairnanu jsou sanytrové usazeniny, rudy olovnaté nalezájí se na více místech, rtuť u Porta Fariny.

Rolnictví provozuje se nedbale, ačkoliv půda k tomu velmi jest spůsobilá; rozsáhlejší měrou pěstuje se zahradnictví a štěpařství. Nejhojnější ovoce jsou olivy a datle, onyno v krajinách severních, tyto v jižních, v tak zvaném Biled ul Džeridu (zemi datlí). Větší důležitost má průmysl, ježž provozují hlavně Maurové, kteří v tom ohledu vynikají nad své kmenovce v Algerii a Tripolisu. Zhotovují se červené čapky, které se vyvážejí do Orientu, barvené safiany, zboží hedbávné a vlněné, též hliněné náčiní. Dosti znamenitý obchod soustřeďuje se hlavně v Tunisu a v Suse. Vyvážejí se vlna, olivový olej, vosk, med, kůže divokých zvířat, safian, mycí houby, korále,

pšenice a ječmen; za to dovážejí bavlněné tkaniny, železo, olovo a rozličné zboží rukodělné z Anglie, víno a lihoviny ze Španěl, hodinky, jemné plátno, látky vlněné a bavlněné, koření, cukr a káva z Francie, skleněné zboží z Terstu, ručnice a šavle ze Smyrny. Karavany z nitra Afriky přinášejí senesové listí, pštroší péra, zlatý písek, gumi a slonovou košť, a odvázejí sukna, museliny, hedbávné látky, červené kůže, koření a zbraně.

Nynější panovník v Tunisu jest Mehemed Sadik (Mahomed Es Sadok), jenž vládne zcela neobmezeně, má sice k ruce své poradní divan, t. j. státní radu, která však nepožívá žádného vlivu. Státní příjmy obnášejí asi 3 miliony zlatých. Pravidelného vojska čítá se 20.000, nepravidelného 10.000 mužů; loďstvo skládá se ze dvou válečných korábův o 10 dělech. Bej nakloněn jest v jisté míře pokroku a hledí zaváděti mrav evropský. Udělil zemi také jakousi ústavu, ta však má tak malou platnost jako turecká. Ovocem těchto civilisatorských snah jest státní dluh 125 milionů franků, začez jsou zastavena cla. Obchod s otroky zrušen byl již r. 1842, otroctví samo roku 1846.

Hlavní město Tunis leží nedaleko zřícenin starožitného Kartaga, 12 hodin od pobřeží při slaném jezeře Bahiře, průplavem s mořem spojeném, a obyvatelstvo jeho pácí se na 150.000 duší, mezi nimiž jest asi 30.000 domácích Židů a 12.000 Evropanů. Město chráněno jest zdi, citadelou, rozličnými tvrzemi a od strany mořské pobřežními bateriemi, má 11 bran, dvě předměstí, úzké, špinavé ulice, domy s plochými střechami, četné mečety, katolický kostel, kapucínský klášter, řecký kostel s klášterem, mohamedánskou vyšší školu, katolické gymnasium, s částí od francouzské vlády vydržované, nový palác bejův v maurském slohu, četné veřejné lázně, bazary, karavanseraje a bursu. Tunis jest střediskem veškerého obchodu, který jest obzvláště čilý s Marsilií, Janovem, Egyptem a Levantou. Citadela ležící na západní straně města, vypadá z venčí při všech trhlínách svých vždy ještě imposantně; ale dojem tento ihned mizí, jakmile vejdemo do vnitř, neboť tam spatříme pouze směsici rozlehlých zřícenin, nad které vyniká jenom pěkný štíhlý minaret se štukovými ornamenty. Asi 3 kilometry na severozápad od Tunisu leží Bardo, sídlo vlády, spojené s Tunisem železnicí a tvořící malé město paláců, strážnic, příbytků, dílen a bazarů, majíc své zvláštní hradby a brány, jehož obyvatelstvo pácí se na 2000. Tam bydlí netoliko velmi četní členové panovnické rodiny, nýbrž i ke stu rodin úřednických; mimo to nachází se v Bardu vojenská škola, z níž vycházejí skoro všickni vysocí úředníci. Železnicí spojen jest Tunis také s malým městečkem Goletou u mysu Kartagského. Železnice spojující Tunis s Alžerií dostavuje se.

Z ostatních měst tuniských jmenování budtež ještě pobřežní místa Susa a Sfaakes. Susa činí dojem rozhodně příznivý, zdi, brány a hradby jsou v dobrém stavu, město má více úhledných nových budov a značný obchod shromažďuje na rejdě vždy jistý počet lodí, slovem, to vše vypadá velmi civilisovaně. Obyvatelstvo pácí se na 8000 hlav, mezi nimi 1000 Židův a 5—600 Maltézův a Sicilianů. — Sfaakes jest střed jižní Tunisie, arabská čtvrť jeho čítá 12.000 oby-

Bardo v Tunisu.

vatelů, mezi nimi 2000 Židů, kdežto v celém obvodu města bydlí prý 40.000 lidí. Město spojeno jest s Tunisem telegrafem. Také zde není obchod nepatrný, jmenovitě jest tu skladiště výborných datlí z Biled ul Džeridu, koberců a burnusů z oasy Gafy a blízkého ostrova Dženby, olivového oleje Sahelského, halfové trávy z okolní pouště, mycích hub ze Syrty a konečně růžového i jasmínového oleje ze sadů města samého, jehož jde veliké množství obzvláště do Tunisu a Cařihradu.

Nynější dynastie bejů Tuniských počala Hasanem Ben Alim (1753). Po dobytí Algiru od Francouzů byl tehdejší bej přinucen uzavřít s nimi smlouvu, kterou zavázal se k zrušení otroctví a mořského loupežnictví. Ve válce Krimské poslal bej Tuniský Porté na pomoc 10.000 mužů dobře vycvičeného vojska. Nynější bej, panující od r. 1859, musil roku 1867 brannou mocí potlačit zpouru nejmladšího bratra svého.

V. Tripolitánsko.

Východní polovice severního pobřeží Afriky, dalekým zálivem Sidraským (starověkou Velikou Syrtou) průměrně o 4—5 stupňů šířky na jih zatlačená, náleží Tripolitánsku a Egyptu, lenním státům Vysoké Porty. Tripolitánsko, rozkládajíc se mezi Tunisem a Egyptem podél Středomořského moře v délce 180 mil, má v rozloze asi 6000, s Fezzanem a Barkou pak, které v politickém ohledu k němu náležejí,*) okolo 16.000 čtv. mil. Na povrchu tom žije nanejvýše 1½

*) V létě 1879 sřízena jest Barka co samostatný vilájet.

miliónu obyvatelů, z nichž na Barku (starověkou Cyrenaiku), ležící na východě mezi velikou Syrtou a Libyckou pouští, připadá asi 400.000 samých Beduinů, pašovi Tripolitanskému poplatných; na Fezzan pak, řadu oas v Sahaře, nanejvýše 5000.

Co do fysikální své povahy shoduje se vlastní Tripolitansko s ostatními státy berberskými, má však méně ráz krajiny vzdělaní schopné, jako spíše stepnatého Biled ul Džeridu, a není také nikde přísně odděleno od pouště, která mnohostraně do země samé zabíhá a místy až k samému moři sáhá. Povrch tvoří rovinu, jen východními nízkými výběžky Atlasu prorvanou, a jest jmenovitě na pobřeží docela nízký a písečný. Kdežto západní pobřežní krajiny jsou dostatečně zavodněny a v značné míře úrodný, jsou pobřežní krajiny na východě úplně neplodné a písečnými přespami a solnými bařinami pokryty. Nejúrodnější krajina jest kolem města Tripolisu (kde také nachází se jediný dobrý přístav), přes 3 míle zdělí a 1 míli zšíří, plodící hojnost pšenice, ječmene, prosa a kukuřice. Dovnitř rozkládá se rovina, která až k severnímu pokraji Fezzanu sáhajíc tvoří souvislý, jen hlubokými údolími prorvaný celek, jenž částečně bujnou vegetací se vyznačuje, plodě zvláště fíky, datle a olivy, částečně však jest pustý a neúrodný. Řek čelnějších tam není, ostatní v letě vysychají. Od listopadu až do března bývá v severní části Tripolitanska hojnost deště, ale za to v ostatních měsících nebývá zhusta ani pršky, a horko veliké, obzvláště když panuje široko. V zimě bývají někdy v noci mrazy. Pěstuje se pšenice, mořena, šafrán, lotos, mandle, jižní ovoce všeho druhu, olivy, chlebovník atd. Z domácích zvířat jsou koně výborného plemene, hovězího dobytek jest hojnost ve vyšších krajinách, velbloudů se užívá k dopravě zboží i lidí, ovce a drůbež se vyvážejí. Z divokých zvířat jsou tam nejobyčejnější vlci, lišky, hyeny, šakalové, gazely, antilopy, králci, ježci a j. v. Pštrosové objevují se zhusta na pokraji pustiny, a většina ptáků žijících v krajinách sousedních vyskytuje se i v Tripolitansku. Ze Sahary přicházejí celá hejna kobylek, sloužíce chudšímu obyvatelstvu za potravu, kobylky nasolené přicházejí též do obchodu.

Obyvatelstvo skládá se z Arabů, Berberů, Židů, Turků, Mameluků, křesťanů a černých otroků. Daleko nejčetnější jsou Beduiní, města osídlena jsou hlavně Maury a Židy, Turci jsou hlavně úředníci, prabydlitelé berberští, zatlačeni do hor, jsou ještě méně četní nežli v Tunisu. V horách vyskytují se též četní kmenové svobodných černochů. Průmysl jest celkem nepatrný, poskytuje však výrobou rukodělnou pěkné látky hedbávné, vlněné a bavlněné, kůže, zbraně

a některé výrobky kovové. Obchod jest dosti silný, po moři vyváží se z přístavu Tripoliského a Bengaského vlna, hovězí dobytek, surové kůže, zlatý prášek, pěstrosí péra, slonová kost, gumí, sušené ovoce, šafrán, senesové listí a jiné rozmanité koření. Za to se dováží z Evropy rozmanité zboží rukodělné, továrnické i kolonialní, líhoviny, mýdlo, tabák, železo, zbraně atd. Se Sudanem provozuje se obchod karavanami. V ohledu politickém tvoří Tripolitansko od roku 1835 pašalik Turecké říše (před tím panovali tu dědiční bejové arabští) pod generálním guvernerem od Vysoké Porty dosazeným a dělí se na čtyry liny: Fezzan, Bengasi, Mesurata a Gadames; kaimakan Fezzanský a Gadameský mají titul pašete. Hlavní město Tripolis se svým územím jest bezprostředně podřízeno generálnímu guvernerovi.

Hlavní město Tripolis (starověká Oea) leží na skalnatém mysu v Středozemním moři, má vysoké hradby se šesti baštami, úzké a nerovné ulice, domy většinou kamenné s plochými střechami, několik křesťanských kostelů, františkánský klášter, 12 mečet, 3 synagogy, krásné veřejné lázně, bazary, karavanseraje, několik po evropsku zřízených hostinců, tvrzí a bateriemi hájený přístav, velmi čilý, hlavně v židovských rukou soustředěný obchod, průmysl, zanášející se hlavně výrobou korduanu, látek vlněných, bavlněných a hedbávných, a okolo 30.000 obyvatelů. Nalezají se tam též mnohé památky starořímských staveb, z nichž nejznamenitější jest vítězný oblouk, roku 164 z mramoru vystavěný na počest Římským císařům Marku Aureliovi, Antoninu a Luciu Verovi.

VI. Veliká poušť afrikánská Sahara.

Dle nejlepších a nejnovějších učebných knih zeměpisných udává se rozloha Sahary na 6.310.000 čtv. kilometrů (asi 125.000 čtv. mil), což jest prostor třikrát tak veliký jako Středozemní moře a desetkrát tak veliký jako Německo. Odrazíme-li však od toho ty částky země, které ještě mají pravidelnou vlhkou sraženinu: široký pruh podél oceanu Atlantského, pak na jihu výběžky vnikající do Sahary, které obyčejně také počítají se k veliké poušti, avšak do obvodu Sahary nenáleží, pak plocha této značně se scvrkne. Především se musí ustanoviti, co se má rozuměti Saharou, a tu jest nejlepší odpovědí, že krajina ta, kde schází (alespoň pravidelná) vlhká sraženina, následkem čehož jest naprostý nedostatek rostlin potřebujících deště, a kde není velikých čtvernohých šelem.

Že Sahara, která nikoliv není rozsáhlou prohlubeninou, jak se dříve mysliło, nýbrž naopak pískovcovou vysočinou, prostoupenou místy prohlubenými pánvemi pevné hlinité půdy, byla někdy pokryta mořem, jest nade všecku pochybnost jisto. Hojné skameněliny a lastury, tyto poslední částečně náležející k druhům, které doposavad žijí v sousedních mořích, potvrzují to. Neméně jsou ohromné nahro-

maděninu písku v Sahaře nejbezpečnějším důkazem někdejší potopenosti toho prostoru. Nacházíme přespy tou měrou rozšířené, že ještě před nedávnem pokládána byla Sahara za jedno veliké moře písku. S toho však již sešlo. Musí-li se původ přespů přičítati moři, jest zevnitřní podoba jejich závisla pouze na větru. Celkem představují se přespy jako vlny mořské, které najednou přijaly pevný tvar; jmenovitě s ptačí perspektivy spatřeny musejí tak vypadati krajiny pískem pokryté.

Jakož Sahara vůbec vyznačuje se temnou barvitostí všech předmětů, způsobenou zevnitřními vlivy, tak i horstva a skaliny její naskrze jeví barvitost černavou. Avšak mylili bychom se, kdybychom z toho chtěli vždy souditi hned na sopečný původ jejich. Pokud nám dosavad Sahara částečně jest známa, převahuje tam arcíř značně sopečná povaha hor, ale vedle toho nacházíme skoro všude útvary vápenné i také pískovcové. Žulové útvary objevují se teprv jižně od 17° s. š., jakož vůbec na severu této čáry vydobyla se žula na den pouze v nejvyšších částech Velikého Atlasu.

Jestliže hory saharské (pokud nám dosavad známo) jsou značně nižší nežli evropské, nejsou co do rozlehlosti nikoliv nepatrnější. Harudžské pohoří na př. má stejnou asi délku jako Apeniny Itálii prostupující; horstvo Ahagarské, těsně spojené s vršinami Adrarskými, Tasiliskými a Muysirskými, rovná se prostornou rozsáhlostí evropským Alpám. Nejvyšší až dosud známé místo v Sahaře jest Tuside v horách země Tu (Tiberti). Dr. Nachtigal, změřiv výšku průsmyku, kde přestoupil hlavní větev pohoří, na 2000 metrů, cení výšku toho temene při nejmenším ještě o 300 m. výše. Nic není tak děsného a hrozného jako pohoří v Sahaře. Úplná nahota horských stěn bez všeliké vegetace, černý smutný vzhled kamenné spousty, podivná forma a zvláštní podoba skal, to vše cestovatele mnohem více na to upomíná, že se nachází ve veliké poušti, nežli nejrozsáhlejší písečné přespy.

Největší prostor v Sahaře zaujímají vysoké planiny více méně ploché. Jsou-li posety ostrým kamením, nazývají se hamada neb tanesruft; jsou-li pokryty malými oblázky, slovou serir. Hamada i serir postrádají vždy úplně všeliké vegetace. Mohlo by se skoro zdáti, jakoby hamada nebyla bývala dnem mořským, za příčinou svého ostrého kamení; avšak na každé hamadě nalezají se tak četné skameněliny, že o tom nemůže býti žádné pochybnosti. Každá hamada i každý serir sestává co do povahy půdy z hlíny, která někdy jest co kámen stvrdlá; větším dílem jest barva hlinité půdy silným

příměstkem kysličníku železitého červená. Roviny, nalezající se na kraji Sahary a jevící již stopy vegetace, zovou se sahel.

Opak vysokých planin jsou nízké roviny čili sníženiny, jež vůbec slují hofra neb džof. Skutečná, t. j. níže nežli hladina oceanu položená sníženina shledána jest v krajině na jihu tak zvané Libycké vysoké pouště, a také tam jenom v trojím směru, západním, severním a jižním. Krajina Šot el Mel Rhir jest taktéž sníženina, která snad někdy Šot Rharnisem a Šot el Kebinem pokračovala až k Malé Syrtě (mezi Tunisem a Tripolisem.) Nejspíše jsou v Sahaře ještě jiné sníženiny, jmenovitě jest asi krajina v západní Sahaře, zvaná el Džuf, takovou pod hladinou moře ležící prohlubinou. Mnohé krajiny, zvané od obyvatelů pouště hofra, nejsou však sníženinami v našem smyslu, nýbrž jen rovinami ležícími níže než okolní krajiny, ale nikoliv níže nežli moře.

Důležitou roli hrají v poušti oasy, které jenom tam povstávají, kde to možným činí povaha půdy ve spojení s vodou. Ale také všude, kde jest voda, a byť byla i slaná, vidíme zelenati se půdu a dařiti se rostliny: tvoří se oasy. Již Barth klade na to váhu, že i píssek na pohled neplodný, jakmile svlažen jest, vydává hojné rostlinstvo.

Podmínky vzniku a bytu oas jsou rozličné, a dle toho jsou také rozličné druhy oas. Nejprv můžeme totiž rozeznávati mezi oasami takové, které jsou přirozeně zavlažovány vodou na povrchu tekoucí, a takovými, jež zavlažuje voda tekoucí pod zemí. Ku prvnější náležejí na př. oasa Vad Draa, jejíž celá vegetace zavlažována jest řekou Draa tekoucí horem, pak hořejší Tafilét, dostávající vláhu ze Sisú. K oasám druhým, jichž původem jest voda podzemní, patří vlastní Tafilét jižně od Ertibu ležící, větší část oasové tlupy Tuatské a mnoho jiných menších oas jižně od Atlasu. Dále jsou oasy vzniklé silnými prameny ze země se prýstíci, na př. Rhadames a oasa Jupitera Ammon; jiné povstale podzemní vodou stojatou, vzdálenou od povrchu toliko 0.3—0.6 m. silnou vrstvou písku neb prstí, na př. oasa Kanarská a četné oasy ve Fezzanu. Konečně takové, kde zpodní voda jest tak hluboká (4—10 m.), že musí být uměle na horu vyzdvihována, jako mnohé oasy fezzanské, sufské a jiné; anebo kde voda jest tak vzdálena od půdy písčné neb prstnaté, že musí býti zdaleka přiváděna, jako v Tidikeltu a jiných oasách jižně od Atlasu. Oasy nejprv jmenovaného druhu s vodou na povrchu tekoucí nacházejí se jenom na koncích velikých pásem horských, zejména jižně od Atlasu. Jest přirozená věc, že tekoucí voda čím dále tím sporejší jest. Příčinou toho jest zavlažování nesmírných polí, pak ohromná ztráta výparem, již trpí voda v Sahaře. Jen po neobyčejných deštích, spojených s táním sněhu, jest Draa s to, aby dospěla k oceanu; jiné řeky tvoří v tu dobu přebytkem vody své sechy, močály a jezera. Oasy s vodou povrchně tekoucí jsou ze všech nejšťastnější. Hojnost vody nenutí obyvatelstvo k úzkostlivému rozdělování času při zavlažování vzdělané půdy, a horem tekoucí voda ochlazuje zároveň teplotu a uděluje vzduchu v údolí vláhu, tak že i ovocné stromy středního pásma v takových oasách se daří. Poněvadž půda takových říčních oas nemá stejný svah, tedy první a jediná větší práce obyvatelů jest, starati se jen o větší stoky, které od pramenů vycházejíce na dolejších pozemcích se rozvětvují.

V celé Sahaře není ani jediného říčního koryta, v kterém by po všecken čas tekla voda. Počítáme-li řeku Draa ještě k Sahaře, tož víme, že jenom výminečně přináší vodu svou do oceanu; obyčejně teče pouze k místu, kde jižní směr svůj mění na západní, ale pod zemí teče po celý rok. Říční úžlabí, které dává původ oase Tuatské, má jenom na některých místech hořejší vodu. Řeky Mia a Irharhar s koryty obrovskými nemají skoro nikdy hořejší tekoucí vodu. Ale jak ohromného množství vody bylo k tomu potřebí, aby se utvořila a vymlela taková říční koryta, jakých nyní nacházíme v poušti. Irharhar na příklad má šířku, jenž na některých místech obnáší více

Chamsin v Sahaře.

hodin. A jak hluboko vyplaveny jsou břehy těchto řek. Máme tedy proč domnívati se, že někdy za jiných orografických poměrů panovaly v Sahaře též jiné klimatické, a četné skameněliny celých lesů mluví dosti zřetelně, že někdy za jiných podmínek bylo více rostlinstva v Sahaře, tedy také více deště padalo; odkud původ svůj mají ta četná a často ku podivu dlouhá, široká a hluboká říčná koryta.

Neméně podivuhodna jest bohatost Sahary na jezerní pánve, ano na jezera sama. Nej hustěji nacházíme je tam, kde jsou sníženy; avšak i na jiných, vysoko položených místnostech, na př. ve Fezzanu. Ale jak mocný musí býti podzemní přítok vody, aby v Sahaře při ohromném každodenním výparu jezero zachovalo si vodu.

Vypaří-li se tato jezera, tedy povstanou tak zvané sebchy, t. j. utvoří se tvrdý povrch s bahnitým, močálovitým zpodem. Jsou jezera, která v sobě drží tolik soli, jako na př. Bilma, že na místě solnozemitěm utvoří se čisté solná kůra; podobné pochody možná pozorovati též na jiných místech Sahary. Zvláštní zjev při tom jest, že po odpaření se vody povrch sebchy popraská vždy na pravidelné, větším dílem šestihrané polygony. Je-li však půda velmi solnatá, pak nastanou suché vlny čili kry. Sebcha Tamentilská učinila na Rohlse dojem náhle ztuhlého moře, jehož povrch byl rozčeřen. Sebchy s rozčeřeným povrchem jsou však mnohem řidší nežli na polygony rozpukané. Některé sebchy mají velikou rozlehlost, také někdy ostrovy a na těch oasy. Sebchy tvoří se také severně od Sahary na vysočinách Atlasu, kde jim říkají šoty.

Podnebí Sahary jest zcela rozdílné ode všech jiných podnebí na zemi. Avšak panující tam neobyčejná suchost vzduchu není snad následkem neplodnosti půdy, nýbrž panujících větrů. V celku jsou to větry východní, které nepřinášejí žádných oblaků, přicházejíce z pevniny asiatské. Vanou-li však výminkou větry západní, přinášející oblaky z Atlantského oceanu, tedy bývá větším dílem sálající a vystupující horko tak veliké, že oblaky se rozeženou, dříve nežli se může utvořiti déšť.

Panující v Sahaře východní proud větru promění se u Středozemního moře v jižní, který doráží na Alpy ztenčil jejich ledovce tak jak jsou nyní. Že větry tyto skutečně pocházejí ze Sahary, toho jsou dostatečné důkazy. V Africe nazývá se vítr ten dle krajiny gebli nebo chamsin, do Alp přichází co fén (Fohn). Gebli oznamuje se obvyčejně již několik hodin napřed tím, že slunce objeví se červeně řeřavé, obzvláště, je-li ještě ráno nízko na nebi. Jest to děsné podívání, když potom hrozný oblak se blíží; brzy zahálí celou oblohu a nastane úplná tma. Nic neodolá, stany, byt i železnými kolíky k půdě připevněny, roztrhají se, kamení jako ruka veliké kotáčí se přes písek, a tento sám na nahou kůži hnán způsobuje bolestný pocit. Bezděčné lidé i zvířata odvracejí se od větru, velbloudi bez rozkazu se zastavují a klekají, koně úzkostlivě hledají ochrany u lidí, a nezbyvá ničeho, nežli trpělivě očekávati konec zuřícího orkánu. Po pravidlu trvají tyto bouře, mající při nejmenším rychlost 30 m. v sekundě, několik hodin, nejdéle půl dne; jen výminkou pozorují se někdy orkány, které s neumenšenou silou trvají několik dní. Nikde na celém světě nejsou víry tak bojné jako v Sahaře. Menší větrné smršti můžeme pozorovati každodenně, vypadají jak obrácené vinné láhve, jevise pohyb okolo sebe se otáčející a pohyb dle směru větru. Větší takové smršti dosahují výše až několika set stop, menší jsou 7—16 m. vysoké; ony no ženou se s úchvatnou rychlostí. Zvláštní jsou úkazy elektrické, provázející tyto víchvice. Vzduch totiž jest tou měrou naplněn električností, že z vlněného neb hedbávného šatu může sypati praskající jiskry, které v noci jsou viditelny.

Bouřky jsou ve vlastní Sahaře velmi řídké, tím hojněji pozoruje se na jejím pokraji hluché blýskání. Při úplné tišině jest vzduch nad míru průzračný, tak že vzdálené předměty snadněji a zřetelněji rozeznati jest; ale takových docela klidných dnů jest velmi pořídku, protože také jen málo kdy vídáme oblohu docela jasnou, obvyčejně bývá více méně špinavomodrá anebo pod mrakem. Nápadně často pozorují se kola u měsíce, někdy každou noc, pokud svítí měsíc. Svítilo-li několik hodin slunce, objevují se úkazy faty morgany. Zdá se, že tento vzdušný oblud jest na jisté místnosti vázán, ostatně nebývá pozorován pouze na rovinách, nýbrž i v krajinách pahorkatých. Rozčilená obraznost mnohých cestovatelů vypravuje o zámcích, utěšených zahradách, květinách, koních a jezdcích. Rohlse nikdy nic takového neviděl. Jako u nás za horkých dnů vzduch přicházívá do chvějícího se pobytu, taktéž děje se v Sahaře měrou ještě větší. Toto třesení a vlnění se vzduchu ve spojení s lomem světla způsobuje ony obrazy, které zcela tak vypadají jako bychom viděli jezero.

Celkem možná říci, že podnebí Sahary, jakkoli v některých částech panuje největší horko na celé zemi, jest velmi zdravé. Na- prostá často suchost vzduchu nezdá se škodlivě působiti na zdraví, ano spíše podobá se, že působí příznivě na plíce, jsouc velmi účinným prostředkem i při pokročilejší tuberkulose.

Ale někdy Sahara zmizí, rozšiřování se vegetace od jihu na sever napořád pokračuje, půda se ponenáhle promění v prst, pokryje se lesy a pravidelné vlhké sraženiny střední Afriky budou dále k severu pokračovati. Byť i ještě tisíce let minuly, jednou veliká poušť přestane býti pouští a obrátí se v půdu vzdělavatelnou. Důležitým k tomu krokem bylo by provedení projektu kapitána Roudaira, vésti ze Středozemního moře vodu do Šot el Melhiru v alirském departementu Konstantinském, jižně od pohoří Aureského, a tím způsobem obnoviti Saharské moře.

Že Šot el Melhir leží hloub nežli Středozemní moř, o tom není žádné pochybnosti (novější měření dává mu 14 m. pod hladinou mořskou, a jsou-li Rharnis čili Garnis a Šot el Kebir také pravé sníženiny, pak by skutečně zavodnění této celé krajiny od Středozemního moře nebylo se žádnými velkými obtížnostmi spojeno. Arciť že skoro na všech lepších mapách jest úžlabina Šotu od moře Středozemního pásmem hor oddělena; avšak jest velice pochybno, zdali se zde nějaké pohoří nalezá. Vědecká výprava v zimě 1874—75 k důkladnému vyšetření věci vyslaná, shledala, že projekt jest možný, a že průplav ze Středozemního moře až do pouště měl by délku toliko 16 kilometrů. Nesmírná výhoda, která by tím pro celou okolní krajinu vzrostla, leží na hlední. Ale na všechen způsob jest bezdůvodná obava, opětně v Německu a ve Švýcařích vyslovená, že by zavodnění krajiny Šotské mohlo míti za následek zhoršení podnebí evropského. Uzemí, které má býti zaplaveno, jest naproti Sahaře poměrně jen malé a částečně i nyní již v zimě vodou pokryto. Mohla by tedy nastati nanejvýše místní přeměna v jihu provincie Konstantinské a Tuniska, snad i na severu pásma písčného. Nikdy pak netřeba se obávati Evropě zhoršení podnebí svého zavodněním krajiny Šotské. Jinak ovšem bylo by, kdyby ku provedení dospěl projekt, v Anglii se vyskytlý, jenž navrhuje, aby od západního pomoci Afriky vykopán byl průplav, kterým by Atlantský ocean vtekl do Sahary, aby ji proměnil v jezero. Na štěstí není tento projekt nic jiného, nežli výplodek rozpažené fantasie.

VII. Státy a národové v Sahaře.

Země severoafrické, o kterých dosavad byla řeč, obzvláště Maroko, Algir a Tunis, přecházejí na jihu v krajinu, která přiměřeně nazvána býti může předpouští veliké Sahary. Vzhledem na Maroko rozumí se tím onen prostor, jenž táhne se jednou stranou od Atlantského oceanu až k hranicím alirským, druhou pak stranou od jižního svahu Atlasu až k šífkám, procházejícím jižními body velikých oas. V Algerii náleží k předpouští ono území, jež tvoří třetí a nej- jižnější oněch tří pruhů, v které se země rozdělití dá, totiž to, které má severní hranici svou v saharském pokrajiním horstvu. Jest to prostoupená místy úrodnými oasami písčná poušť „alirské Sahary“,

od domorodců v jižních částech svých El Erg, t. j. kraj přespů, nazvaná. Někdy zove se také pásmem palmovým, poněvadž zde skutečně počíná vystupovati palma co charakteristická známka vegetace. V této Sahaře leží oasy El Aghuat, El Gerara a Ghardaja v zemi Arabů kmene Beni Mzab, oasy Tugurt, El Wad, konečně Varghla, nazvaná královnou oas, a El Golea. V Tunisku spadá jmenovitě „země datlí“ Biled ul Džerid, do předpouště, kdežto v Tripolitansku tato schází, an zde veliká Sahara takorča až k samému moři sáhá.

Plastika tohoto nanejvýše pamětihodného území jest v Algerii zcela zvláštní. Od severu a západu jest značný svah na východ, ale dále půda opět, ač jen znenáhla, vystupuje. Také na jih opět vystupují přespy, tak že tvoří se jakýsi trychtýř, v němž nalezá se oasa Tugurt a co nejnižší místo močál Melrhír. Tam potom počíná Biled ul Džerid, hlavní sídlo datlové palmy, která tam bez odporu jest královnou rostlinstva. Dávát rozličné druhy ovoce, jako jsou: degla, hora, hama a konečně datle gabeská, z nichž nejprv jmenovaná jest nejlepší, kdežto poslední dvě jsou jakosti značně chatrnější, z nichž Beduini dělají jakési těsto prostřední dobroty; také slouží za potravu koňům, velbloudům a mezkům, míchána jsouc do ječmene nebo trávy. Obyvatel Džeridu opatruje s největší bedlivostí svůj datlový sad a sleduje pozorně všechny její fase ode dne, co ji svěril půdě, až k okamžení jejího odumření!

Západní část veliké Sahary, rozkládající se mezi Marokem na severu a mohutným Senegalem na jihu, na západě pak oplachovaná vlnami Atlantského oceanu, jest doposavad územím jen velmi nedostatečně proskoumaným. Dva Francouzové, Panet (1850) a Vincent (1860), pak Arab Buel Mogh dad jsou ti, jimž povinnování jsme za větší část našich vědomostí o tomto pruhu země. Dále na východ leží cesta, kterou roku 1828 René Caillié ze Sierry Leony (na jihozápadním pomoří Afriky) dostal se přes Timbuktú Saharou do Tangeru v Maroku. Určiti jižní hranici jest těžko, vůbec však musíme krajiny senegalské a nigerské z ní již vylučovati. Dále na východ se táhnou jižním pokrajím Sahary tak zvané státy Felatahů s jezerem Čadským, pak Vadaí a Darfur, které Kordofanem přilehají k jižnímu Egyptu. Severně od tohoto egyptského Sudanu leží však skoro až k samému břehu nilskému opět pravá, vlastní poušť; severní část tohoto nejkrajnějšího východu Sahary známa jest co poušť Libycká, zevrubněji proskoumána teprva výpravou Rohlfsovou v letech 1873—74. Od západu k východu po-

kračující pokusíme se o to, abychom osvědčenými vůdci vedeni nastínili obraz velmi rozmanitých poměrů saharských.

Na západě dáváme se vésti Vincentem, který r. 1860 ubíral se přes palčivou červenou půdu Sahary. Na blízku krajiny senegalské prohánějí se četná ležení berberských pastýřů, neboť všude se nachází voda ve mělkých studních a vedle nich výborné pastviny. Mužové neodívají hořejší tělo, pleť jejich jest rudá, pohled oka rozumný, nos ohnutý, vlasy více kudrnaté než kadeřavé. Ženy si nezakrývají obličej, ale nosí roucho dlouhé, padající od ramen až na paty. Tito kmenové berberští jsou povahy velmi tiché, počítání jsouce mezi marabuty, kterýmžto slovem rozumějí se v Africe mahomedáni, kteří nenosíce zbraň oddáni jsou zvláštní nábožnosti. V žádném berberském kmenu západní Sahary nenalezl Vincent muže, který by byl měl více žen. Ženy totiž netrpí rozděleného manželství, provozující patrně vládu nad muži, kteří všemožně hledí se jim vděčiti. Naproti tomu jest rozvedení manželství velmi snadné. Svobodné ženy nekonají žádnou práci a nechodí nikdy pěšky. Mužové jsou od slunce hrubě osmahlí, ženy však vypadaly by úplně bílé, kdyby jen pleť jejich pod povlakem špiný mohla prosvítati. Ony však štítí se vody v té míře, že jedna žena, které se na to Vincent ptal, po celých sedm let se toho nedopustila, aby se byla umyla. Strava těchto lidí záleží v tom, co dávají stáda jejich. Mléko velbloudí jest velmi živné, a ovce rozmnožují se neobyčejně. Tato zvířata ostatně nedávají vlnu, nýbrž něco podobného ke kozí srsti. Vincent užil pohostinství Fijabů, kmene druhdy válečného, nyní marabutského. Když Francouzové dali se do pití vína, Berberové plni ošklivosti opustili stan. Vincent se tedy tázal hostitele svého, zdali pití vína mu jest protivné, načež hostinský syn pouště odpověděl: „A kdyby si přišel se zmíjemi, od té chvíle, co vstoupíš do mého stanu, jai rád viděn.“ Když cestovatelé blížili se k mělnině Arguimské, setkali se s berberskými rybářskými kmeny, kteří provozovali nebezpečné řemeslo své nevody, poněvadž se tam žraloků jen hemží. Zajisté jest mělnina Arguimská jedno z nejrybnatějších míst na zemi, a poněvadž docela na blízku se nacházejí přirozená ložiska soli, tedy mohl by souseďní Bílý mys (Cap Blanco) býti výbornou stanicí rybářskou. Zvláštní honba provozuje se tam na pštrosy. Mezi 21° a 23° s. š. leží hajemství Uled Dalimů, kočovnického kmene, slynoucího krásou svých žen a děvčat. Skutečně zasluhují býti obdivovány pro hladké své vlasy, veliké, hustými řasami ostiněné oči, řecký nos, lesklé zuby, stíhlé tělo a neobyčejnou útlost nohou a rukou, na kterýchžto posledních barví sobě nehty na růžovo. Ale rodinné svazky jsou při těchto Berberech velmi volné, neboť snátky je tam uzavírají jenom na krátkou výpověď. Na svých potulkách přicházel Vincent často na blízko berberských měst, jichž obyvatelstvo až k 7000 hlav obnášelo, živíc se výtěžkem datlových sadů, jakož i prosových, kukuřicových, ječmenových a pšeničných polí, zavlažovaných ze mělkých ale velmi vydatných studní. Nejdůležitější z nich jest Singeti čili Singit, kde se nachází sklad kamenné soli, která se pět dní cesty odtud na severoseverovýchod z nevyčerpateľných ložisek dobývá a pak do Sudanu a zemí mezi hořejším Senegalem a Nigrem vyvážá.*)

Krajina Aderer, v níž leží město Singeti ještě s třemi jinými, jest v západní Sahaře ze všech pozoru nejhodnější, vysočina to Berbery obydlená, k severu pak obroubena strašným pásmem vysokých pískových plespů, nazývaných magter neb moer'thir. Odtud vede silnice pro karavany, severně podél Tirisu, jak se nazývá 3—5 dní cesty široké pásmo ohromných pahorků písčných, do Tafiletu neb Tafileltu, nejznačnější oasy jihomarokánské, mezi kterými ještě jmenujeme Ktanu, Ertib a Boanan.

*) Bulletin de la Société de géographie de Paris 1861.

V Tafiletu, jenž dělí se na více krajů, čítá se ke 300 opevněných vesnic. Hlavní město jest Abuam, jehož tržiště nacházející se za branami, poskytuje zvláštní pohled. Z daleka by člověk myslil, že jest pokryto velikými krtinci; jak mile však přijdeme blíže, shledáme, že máme před sebou veliké množství zděných klenutých bud. Třikrát za týden odbývá se tu značný trh, největší na jihu Velikého Atlasu. Nacházíme tam všechny výrobky evropské, které se prodávají ve Fezu, a mimo to všeliké plodiny jihu. Hodinu na jih od Abuamu leží Sutu, odkud každého roku jdou dvě karavany do Timbaktu. Obyvateľstvo Tafiletu jest velmi pomíšené, hlavně Šerifové a Arabové, ku kterýmžto posledním třeba počítati též Beni Mhamedy, ačkoliv mluví šelahsky tak hbitě jako arabsky. Arabové, usedlí též na Drae jakož i v Susu, jsou hlavními prostředníky karavan.*]

Východně od svrchu zmíněné vede karavanská silnice z Tafiletu do Timbaktu krajinou Džidi neb Idžidi, pokrytou sice vysokými písčnými pahorky, ale bohatou na palmy. Jižně od ní rozkládá se strašná a zlopověstná krajina, hamada z pevné, písčné hlíny, ještě dále na jih přijdeme do malé pouště nazvané Afelele, mající pěkné doliny a pahorky, jakož i hojnost studní, ano i několik potoků. Mezi ní a Timbuktem táhne se neúrodná krajina Asauad, v níž leží čtyři osady; jižní část její zove se Taganet. Jihovýchodně leží Aderar, rozličný od západního Adereru, krásná to pahorkatina, hodící se pro chov dobytka a velbloudů. Na druhé straně v severozápadu od Asauadu nalezá se rozložitá krajina El Džuf, veliká to sníženina plná kamenných solí a úplně bez bylinstva, která nazvána jest tělem neb žaludkem pouště; v jihozápadu pak bezvodá, ale na píci pro velbloudy a vodní melony bohatá poušť Akela, jejíž rozloha obnáší deset dní cesty. O něco dále na jihozápad následuje Baghena, přírodou nejštědřeji obdařená část krajiny El Hodh, t. j. nádrže, poněvadž obklopena jest pásmem skalnatých vršin (kodia). Nejobyčejnější stromy jsou zde obrovské baobaby čili chlebovníky (*Adansonia digitata*) a datlové palmy; roste se tu duchn anebo hein a durha neb saba, jakož i divoká rýže v močálech povstávajících v době plíště. Rýže pěstuje se také v celém Hodhu. Odtud na severozápad, t. j. k Adereru, přijdeme do značného, bedlivě stavěného, ale velmi nezdravě položeného města Valaty, a dále do krajiny Taganetu, skládající se v jižní části své z úrodných údolí plných palem, avšak četnými slony a lvy navštěvované.

*) G. Rohlf, *Reise durch Marokko*. Bremen, 1869.

Melilli z východ. strany.

Tyto končiny západní Sahary obydleny jsou hlavně berberskými kmeny; východně od karavanské cesty mezi Tafiletem a Timbuktu vstupujeme do okresu Tuareků, jinak Imosagů, kteří zaujímají vlastní střední Saharu. Asi 12° vých. délky od Gr. naznačuje hranici Tuareků na východ a naproti Tibům, bydlícím ve východním oddílu veliké pouště. Nejvýchodnější část, mezující s Egyptem, zdá se býti úplně nebydlitelnou. Nyní obrátíme se k střednímu oddílu Sahary, přiléhajícímu k jihu Algerie, Tuniska a části Tripolitanska.

Z oas předpouště algirské, náležejících do oddílu tohoto, jest Varghla bez odporu nejzřejmější. Ležící v 32° s. š. obklopena pískem, podobna k zelenému ostrovu, a náleží nyní k francouzské Algerii. Roku 1862 navštívil ji Colomieu, a cesta jeho z malého jihoalgriského městečka Geryvillu v departementu Oranském do Varghly jest dosti zajímavá, abychom se o ní zde krátce zmínili. Do malé Sahary vešel Cheneg el Melhem, t. j. průsmykem solným u Solných hor, jedním z nečetných a tedy hojně navštěvovaných průchodů, jež vedou z departementu Oranského do veliké pouště. Po šestihodinné jízdě přišel ke ksuru Tadžeruně, oase to, nemající ani zelena ani datlí a ležící v mušlovité prohlubenině roviny. Pak

ubíral se dále do Metlili 237 km. vzdáleného; na celé té cestě není žádné vody kromě Ain Masinu, vzdáleného pouze 12 hodin od Metlili, kde nalezá se studně, jejíž voda však jest silně sirnata a protivná. Údolí Ain Masinské jest obrovská roklina v nesmírné skalní plase sebchy, kterou spatříme teprv stojíce na kraji strmé sráze, s níž vedou do ní titanské schody. Metlili poskytuje zvláštní pohled, ležíc stísněno na pahorku, na jehož nejvyšším místě se povznášá mešita, nacházející se v špatném stavu. Zdí Metlili nemá, poněvadž jich nepotřebuje, neboť je chrání Šaamba Berasgové co věrní jeho spojenci. Tito Arabové, tvořící panující kmen, dělí se na dvě tlupy, z nichž každá má svého kaida, oba pak tito náčelníci stojí pod třetím, vrchním kaidem, jehož moc však jest pouze nominelní; zatím ale všickni tři žijí v dobrém srozumění. V údolí Metliském přichází již *Asclepias gigantea*, která v Kuće a u jezera Čadského vystupuje jako rostlina charakterní. Dosahuje zde asi 2 m. výšky, podobajíc se vyhnalé kapustě. Varghla sama leží v sníženině na palmy bohaté. Ulice jsou tak úzké, že na mnohých místech nemohl by se jezdec ani obrátit; domy ze sušených cihel vystavěné mají toliko přízemí a na dveřích obyčejně nějaký nápis z koranu. Trh jest zároveň porážkou, páchne krví, a velbloudí a psí maso, obletované mračnem much, leží na slunci. Varghla jest místo velmi nezdravé, navštěvované zimnicemi. Bydlí zde čtyři rozliční kmenové vedle sebe a mezi sebou, totiž Arabové, Mozabité (obyvatelé krajiny Mzab), Aratini, zvláštní to kmen domorodců, a černochové. Tito poslední dobře vědí, že francouzské zákonodárství je prohlásilo za svobodné lidi, ale ani jeden z nich nehlásil se k svobodě.

Nejdůležitější cestu v obvodu alžírské Sahary a dále do země Tuareků vykonal bez odporu Francouz Henri Duveyrier. Navštívil Tugurt, hlavní město Vad Rhiru, ležící jižně od Biskry a v Sahaře daleko široko pověstné. Město jest obeháno kruhovitou zdí, čítajíc asi 3000 obyvatelů. Z Biskry šel v červnu 1859 do oasy Ghardaje, při čemž dotkl se El Gerary. Toto místo stojí na pahorku, má zdi dobře zachovalé a domy s loubím. Na blízku nalezl Duveyrier jujubové stromy (druh rešetlakovitých s ovocem jedlým) a mohutné terebinthy, též viděl hejno pštrosů; také se zde vyskytuje velmi často rohatá zmije. Ghardaja leží ve Vad Mzabu, roklině rozlehlé planiny, která počínajíc asi den cesty severně od Ghardaje táhne se až daleko na jih přes Metlili. Obyvatelé této krajiny, kteří na ten čas tvoří spolek Beni Mzabů, mají mnohem přísnější zásady nežli ostatní mahomedáni, kteří je považují za jakési kacíře. Jednotliví spolkově často spolu mivali spory, dokud nepřišli do údolí Francouzové. Tém jest nyní sedm měst poplatných. Beni Mzabovi jest lež ohavností, on též bedliv jest čistoty což dosvědčují ulice a terasy domů Ghardajských. Ženy musí žítí v přísné odloučenosti. Učenci a duchovní, tolbové zvaní, tvoří malý svět pro sebe, žijí na obecné útraty a mají palmové sady. Z Ghardaje šel Duveyrier směrem jihozápadním do oasy El Golei, kamž co první Evropan dorazil po šestidenní cestě. El Golea, jinak El Menia, s obyvatelstvem 12—1300 duší, skládá se ze dvou měst: hořejší vystavěno jest na vrcholku skály a obeháno dosti vysokou zdí; dolejší

leží mezi zmíněnou skálou a jiným menším pahorkem. Vůkol města roztroušeno jest beze všeho pořádku několik datlových sadů. Domy v El Golee sestávají pouze ze čtyř hliněných stěn, pokrytých palmovými ratolestmi; obydlí má dva až tři pokoje a k tomu malý dvorek. Domy zde nemají žádných teras.

Jihozápadně od El Goley a již v pravé veliké Sahaře leží oasový archipel Tuat (slovo to znamená v berberštině oasu), sestávající z pěti tlup oas, z nichž Tidikelt jest nejjižnější. Hlavním místem jest zde In Salah (město Salah), nejdůležitější to střed obchodu archipelů se střední Afrikou, Alžírií, Tuniskem a Tripolitanskem, ležící málem stejně daleko od Timbaktu, Mogadoru, Tangeru, Algiru a Tripolisu. Tuat tvoří neodvislou konfederaci 3—400 malých osad, táhnoucích se 160 od západu na východ. Nemůžeme se obejít bez Alžírsko, odkud pravidelně se tam dováží obilí, maso a vlna. Tuatský spolek republik, smíme-li se tak vyjádřit, nemá ani všeobecně uznané vrchnosti nad sebou, aniž jakési centrální moci. Vše jest rozerváno, a každý malý střed má svou vlastní a zvláštní vládu. Ve vsích od Berberů obydlených nacházíme demokratické místní úřady, ve vesnicích arabských jest moc v šlechtických a marabutských rodinách dědičná; v osadách, kde mají převahu černoši, nachází se moc aristokratická v rukou málo několika lidí temné pleti. Oasy tyto jsou hustě zalidněny, a proto se mnoho lidí odtud stěhuje. Tuatany nacházíme daleko široko, v Timbaktu, Aghadesu, Rhatu, Ghadamesu, Tripolisu, Tunisu, Tlemsenu, v západní Sahaře a ve všech větších městech marokanských.

Oasy, o kterých až posud byla řeč, leží všechny více méně v jedné čáře, táhnoucí se asi od Biskry k jihozápadu. V jihovýchodním směru od tohoto místa potkáváme se též s oasami, jichž nejdůležitější jest Ghadames čili Rhadames, ležící v nejkrajnějším konci francouzsko-alžírského území, ale již k Tripolitansku náležející. Ghadames navštívil před málo lety z Tugurtu francouzský cestovatel Victor Largeau. Ten ubíral se nejprv podél vyschlého koryta řeky Ighargaru, jehož točitý běh rovinou ostrým kamením posetou a tedy jen těžko schůdnou vyměřil; při čemž shledal, že veliká tato pánev alespoň v některých částech propadá již přespům, které dosahují až k 150 m. výšky. Largeau opustiv pak úžlabinu řeky té obrátil se na jihovýchod, míře k studni slané vody Hasi Rotinu. Pořád dále na jihovýchod putoval deset dní zemí, kam sami Šaambové zimního času sotva se odvažují, a která pokryta jest spoustami červenavého písku, pocházejícího ze zvětralého železitého pískovce, z něhož skládají se východní roviny. Uprostřed těchto přespů spásají antilopy a gazely sporé křoví.

Tuarekové.

Ghadamesové tvoří část onoho kmene berberského, jež arabští zeměpisci nazývají Molathemin, t. j. zakuklenci, poněvadž jako Tuarekové nosí přes obličej pásku. Avšak, jakkoli se zahalují a jakkoli náležejí k Berberům, přece nejsou žádní Tuarekové, neboť liší se od nich původem, nářečím, krojem, městskými obyčeji a zvláštním nadáním pro průmysl a veliký obchod. Vzhled města Ghadamesu srovnává se dle líčení Duveyrierova velmi dobře se stupněm průmyslového a obchodnického vývoje obyvatelů jeho, s jich bohatstvím, jich inteligencí a mravností. Obširné, dobře provětrávané, bíle natřené domy mají často více pater. Ulice jsou skoro všechny kryté, aby pokud možná zachovány byly v chládku. V hlavních ulicích opatřují kramářské boudy způsobu berberského — výkladné víko a sedadlo pro prodavače — každodenní potřeby obyvatelstva.

Jižně od krajiny tuto popsané bydlí vlastní Tuarekové čili Imoršachové, berberští kočovníci, rozšíření od Tuatu na severovýchod až přes Timbuktú; na sever toulají se až k jihoalžirským oasám, odkud hranice jejich spadají do Ghadamesu; na blízko Murzuku v ještě východnějším Fezzanu bývají často vidáni. Někteří kmenové jejich jsou velmi četní a mocní, ale mezi sebou žijí v usta-

vičných svárech, a jeden kmen mluví o druhém opovržlivě. Tuarekové jsou těla vysokého a sličného. Šatí se přerозlišně, západnější kmenové nosí těsně přilehající tobovou košili, jiní nejvíce roucho volné; také spodky jsou na západě krátké a úzké, na východě naproti tomu široké a dlouhé. Látka jest větším dílem bavlněná, tmavomodrá, skoro černé kano. Charakteristický jest při nich obal tváře, „litham“ čili „terilgemist“, jež dvakráte otáčejí kolem obličeje, tak že zahaluje bradu, ústa i nos, necháváje volné jen oči; v tyle jej upevňují sponkou. Chrání se jím před pískem pouště. Sandály nosí jenom na hranicích pouště. Také úplný oblek kožený zdá se býti národním. Východní kmenové nosí kožený měšec za pasem, západní malý pěkný váček okolo krku, v němž mají kromě nití a péra také dýmku a tabák. Svobodní nosí rovný, velmi dlouhý meč, dýku, dva metry dlouhý oštěp a často ručnici. Mluví nářečím berberským, skoro všude prý stejným. Náboženství jejich jest islam, z něhož však velmi málo vědí. Panující náruživost jest záliba v strojení se a v ženách. Čistější kmenové vynikají bojovností, pročež nacházejí se v ustavičném boji mezi sebou, jsouce všem strašní a nenáviděni; avšak nejsou ukrutní a se svými otroky nakládají dobře. Ženy chodí nezahaleny a vměšují se do záležitostí mužů. U mnohých kmenů se ostatně zahnízdilo mnohoženství.

V rozlehlé zemi Tuareků, jak již podotknuto, cestoval na severu Duveyrier, na jihu pak hlavně Jindřich Barth, kterýžto poslední, obrátiv se na západ k oase Rhatu neb Ghatu, prošel odtud takořka celou tu končinu od severu na jih, aby se dostal do sudanského státu Bornu. Jižně, již od samého Ghatu, ležícího za Hamadou (vysočinou), která, jak se zdá, na straně jihozápadní a částečně i na severní obrátí poušť, povznáší se v průměrné výši 13—1600 m. velická hornatina Asgar, jež dále k severu přechází ve spoustu alpského Džebel Ahagaru. Také tam převládá útvar plas, avšak také tu strmí velmi vysoké hory červené barvy o kolmých skalních stěnách. Jižně od Asgarské planiny sestupujeme znenáhla na jinou, Airskou neb Asbenskou, na které zdvihají se žulové a čedičové hory Asbenské s temenem Tendžikem čili Timdžem (1800 m.) a ještě jižněji hory Baghsenské. Jest to drsná, skalnatá země, plná více neb méně pravidelných sníženin, jichž úrodnost závislá jest nejenom na dešti, nýbrž i na poloze jejich k větším vyvýšeným spoustám, které deštovou vodu sbírají a k nim přivádějí. Celá krajina Airská má svah od východu k západu, a proto jsou západní, hlouběji položená údolí nejúrodnější. Nejkrásnější z nich jest Vád Tigeda na sever velebného kuzele horského Dodžene (14—1600 m.), které živí velbloudy a nesmírně bujnou vegetací stromovou, zejména akacie. Také jižní část údolí Tintelustského má vegetaci, o jejíž bohatosti sotva lze učiniti sobě nějaký obraz. Celý Asben jest vlastně jedno bludiště úvalin, oddělených od sebe skalnatými výšinami, na kterých pak vyzdvihují se ještě horské skupiny 600—1000 m. Na jihu vystupuje pak půda opět k planině 600 m., písčité, skrovně bylinstvem a akaciemi pokryté, kteráž, pravý to domov žirafy a stepní krávy (*Orix leucoryx*), jak se zdá, velikou částí Afriky se táhne, prostředkujíc přechod pouště k úrodnému pásu Sudanu.

Ve východním ze tří velikých oddílů Sahary bydlí, jak již podotknuto, hlavně Tibuové. Vchodem do tohoto území jest Tripoli-

tansko, odkud vyšla také většina cestovatelů, kteří chtěli se přes Murzuk jižně napříč velikou pouští dostat ku břehům Čadského jezera. Dvě silnice vedou z Tripolisu do Murzuku, z nichž jedna, kratší, západnější, jde přes Džebel Ghurian, Vadi Um el Cheil a západní část Džebel es Soda přímějí na jih, kdežto druhá, delší, činí ve svých prvních dvou třetinách delší odchylku na východ. Onou po největší její části cestovali Barth, Overweg, Rohlf; s touto seznámili nás hlavně Lyon, Denham a Clapperton, Vogel a Duveyrier. Po ní, poněvadž vzdor neneznačnému okolku jest vždy vlastní silnicí karavanskou, majíc pravidelné vodní stanice a v lidnatých středech obyvatelstva Bení Ulidského, Bundžemského a Sokenského vítaná místa odpočinku, ubíral se také nejnovější návštěvník těch končin, dr. Gustav Nachtigal.

Dne 18. února 1869 vydal se dr. Nachtigal, jež tuto částečně budeme sledovati, z Tripolisu, a po 36denní cestě dorazil do Murzuku. Povaha pusté krajiny, která se za velikým pobřežním pásmem hor prostírá, jest dostatečně známa; tvoří ona strmý přístup k vysokým planinám, ozdobeným horskými vrcholy a osamělými skupinami vrchů, a prostoupeným četnými úvaly. U Bení Ulidu naposledy potěšuje pěkný les olivový oko cestovatelovo, který mezi Bundžemem a Soknou nalezá se uprostřed pouště. Zde cestuje se čtyři dni po bezvodé, ještě četnými, ač holými řadami pahorků prostoupené a zvlněné rovině. Sokna leží asi pod 29° s. š. Džebel es Soda, který nyní překročen býti musí, tvoří přirozenou hranici Fezzanu, jehož hlavním městem jest Murzuk.

Ztuhlý, široký pás obkličuje pustou zem Fezzan, poušť sama, ale poušť v nejstrašnější své podobě; hrozná nahota jí vyznačuje, ani kapka vody v ní neteče, žádná rostlina se v ní nezelela, sotva nalezá se v ní nějaká studna. Nebe ustavičně modré, na němž horoucí slunce stravuje každý vlhký obláček, leží zde těžce nad pustou, smutnou mrtvou krajinou, v níž člověk jako hrázou smrti hnán jenom někdy na krátko se objevuje co živoucí bytost. Naproti Hamadě podobá se krajina Fezzanská svěží zahradě. Celý Fezzan má k 60.000 obyvatelů. Obyvatelé Murzučtí žijí větším dílem z obchodu s otroky a rozličnými plodinami nitra, solí, natronem, lékařskými bylinami atd.; ale otroci jsou hlavním předmětem celého obchodu. Výrobků průmyslových nepodává Murzuk žádných, příroda sama jest nejlepším dělníkem kupců. Ostatní jenom nejmenší část značnějších kupců jest zde stále usedlá; přicházejí a odcházejí, jak toho vyžaduje obchod jejich. Skutečné jádro obyvatelstva jest smíšenina, jakou jsme poznali v jiných oasách; ale svěží národní život jiných míst v poušti, jak se zdá, Murzuku se nedostává. Město jest důležité pro obchod mezi pomoří a nitrem, v každém jiném ohledu však místo nepatrné a smutné.

Z Murzuku podnikl dr. Nachtigal výlet do Tibesti. Tibesti čili Tu jest oasa ve východní Saharě, ležící jihovýchodně od Murzuku a obydlena tibuským kmenem Rešadů, jedním z nejohavnějších, pro svou lakotu, ošemetnost a ukrutnost nejzloprověstnějších národů afrických. Až posud ještě žádný Evropan neproklouzl do Tibesti; Lyon, Ritchie, Denham, Clapperton, Oudney, Barth, Beurmann, Duveyrier, Rohlf, žádný z nich nemohl se dostat do Tibesti, Nachtigalovi se to podařilo. Cesta vedla jej nejprve po ražené silnici na jih, a studně Tymna pak, pět dní cesty od Tedžeri, uhnul se k jihovýchodu a po lopotném pochodu bezvodou pouští dorazil do hornatého okresu Afafi. Vápenec a temně zbarvený pískovec tvoří geologický sloh tohoto území, a veliké čedičové balvány leží roztroušeny po krajině, prostoupené četnými říčními koryty a oživené světle zbarvenými talbovými stromy (klejítými akaciemi, *Acacia gummifera* Willd.), k nimž divoké tvary horské činí pozadí. Potom se Nachtigal ubíral poustou, písčitou nebo kamenitou rovinou, z níž vzlínaly četné jednotlivé tlupy tvrzím podobných, temných pískovcových pahorků. Pouze v říčních korytech nacházela se sporá píse

Oasa v Libycké poušti.

pro velbloudy, ale nikde neviděl Nachtigal ani nejmenší stopy po obyvatelích. Nápadnou změnu ve vzhledu krajiny pozorovati bylo, když Nachtigal blížil se ku korytu řeky Eneři Tolubu. Světlé porovnaté kamení proměnlivé barvy nastoupilo na místo písku anebo vápnité skály, tvořící vlnitou, vši vegetace prázdnou plochu. Dne 13. června 1869 dorazil náš cestovatel do Taa, prvního obydleného místa v Tibesti, asi 640 metrů nad mořem. Běheme-li to přesně, není Tao žádná vesnice, neboť skládá se pouze z několika roztroušených chýší na blízkou vydatného pramene. V době návštěvy Nachtigalovy bylo Tao, jako mnoho jiných míst na západním svahu Tarsoského pohoří, jímž Tibesti od severu na jih jest prostoupeno, úplně opuštěno, neboť nedostatek potravy byl obyvatelstvo přiměl k tomu, že buď ustoupilo do hor anebo se odebralo do Bardaie, nejdůležitějšího místa v zemi, na druhé straně pásma Tarsoského, kde očekávali brzké započetí sklizně datlové. Země Tibu nemá v skutku žádného přebytku potravin. Mají tam sice stáda koz, ale maso požívá se jenom o velikých svátcích, anebo když nějaký velbloud přirozeným způsobem pojde; velbloudice pak možná dojiti jenom na podzim, když pastvou následkem deštů hojnější přijdou k lepší síle. Mouku dělají z druhu prosa *Panicum colonum*, datle však přivážejí se z Fezzanu a jiných sousedních zemí, neboť co se jich sklízí v Bardaiském údolí, to daleko nestačuje pro potřebu obyvatelstva. V dobách velikého nedostatku bere konečně Tibu své útočiště k listům dumové palmy, kterážto potravina však jest tak málo vydatná, že sama nikterak nestačí k výživě. Nyní přišel Nachtigal do horské krajiny tibetské, a sice především octnul se v rozkošném údolí zuarském, kde hojně pramení se voda, rostlinstvo jest bujné a krajina malebná, i také živočišstvo, jakkoli pokud pozoroval, na opice, gazely a ptáky obmezeno, scenerii poněkud oživuje. Avšak v Zuaru (704-69 m. n. m.) zmařili někteří náčelníci, kteří již cestu jeho údolím s nelibostí viděli, úmysl jeho proniknouti dále na jih. Neraď jen obrátil

cestovatel náš kroky své nazpět do Taa, odkud chtěl se pustiti do Bardaie, jehož vířila jej silně vábila. Pahorky, přes které ho vedla cesta, skládaly se z pískovce pokrytého vápencem. Opět ležely vůkol čedičové balvany, a opět když Nachtigal blížil se k výši průsmyku, objevila se svrchu zmíněná porovitá skála, pokrývající rozsáhlé tratě. Odtud nedaleko přišel k pamětihodné jámě natronové podoby neckovitě a okrouhlé, mající 16—24 km. v obvodu. Na jejím dně vystupoval kuželovitý pahorek s jícnem uvnitř natronem naplněným. Tuside, největší téměř v Tihesti, vyčnívá ještě asi 365 m. nad průsmykem k celkové výši 2400 m. Sestupovav po východním svahu pohoří dorazil Nachtigal po šestidenním pochodu do Bardai, kde jej obyvatelstvo nehrubě vlídně přivítalo. Mahomedánští fanaticové, rozpálení nemírně požitým palmovým vínem, pošťvali luzu, aby zabila křesťanského psa, který zachráněn byl prostřednictvím Aramiho, jednoho z předních náčelníků, v jehož domě se skryl, kde však byl přísně střežen. Sultan spěchoval se jej přimouti. Vída, že mu sotva bude možná pokračovati dále ve svých výzkumech, hleděl co nejdříve navrátiti se do Fezzanu, a nesnadno přiměl k tomu ochránce svého, že mu byl nápomocen k útěku, jež také po nevýslovných klopotách šťastně do Murzuku uskutečnil.

Nejkrajnější východ, Libyckou poušť, která dosahuje takorba až k úžlabí nilskému, objasnila poněkud teprva v letech 1873—74 tam podniknutá výprava, v jejímžto čele nalezal se Gerhard Rohlfs. Dle něho jest to jedna z nejpustějších, ne-li naprosto nejpustější část Sahary, a nespíše jediná, na kterou se hodí starší představy o rozsáhlém písečném moři. Libycká poušť není v skutku nic jiného nežli moře písku, prostoupené vysokými přespy, podobajícími se velikým ztrnulým vlnám; ona však není žádnou sníženinou, jak se myslilo, nýbrž jak ostatní Sahara vysokou planinou. Za východní hranici této pouště můžeme považovati Fezzan a velkou karavanskou silnici, která vede odtud směrem jižním přes oasu Kavar (Bilma) do Bornu; na ostatních stranách má Libycká poušť hranice přirozené: v severu moře Středozemní; z jehož pobřeží ovšem v nejkrásnější ozdobě jihoevropské vegetace se pyšnící Cyrenaika (Barka), „zelené horstvo“ (Džehelachdar), jako nějaký ostrov do pouště zasahuje, k východu úžlabinu nilskou, k jihu více méně vzdělavatelná třísla sudanských krajin Kordofanu, Darfuru, Vadaie a Kanemu, k nimž tvoří přechod více neb méně široký stepní pruh. Nesmírné takto ohraničené území, asi tak veliké jako evropské Rusko, náleží doposavad k nejneznámějším částem povrchu zemského.

Orografické a geologické poměry Libycké pouště jsou rovněž jednoduché jako naprosto nespůsobilé k organickému životu. Vstupujeme-li do území tohoto ze středomořského pobřeží, jest nám především vystupovati na vápniitou planinu, dosti příkře se zdvihající a sáhající od veliké Syrty až k nilské deltě, kterážto planina, dosáhnouc na severozápadním konci největší výšky své (přes 400 m.), zde mezi městy Benghasim a Darnehem představuje vodnatou, bujně porostlou, vzdělavatelnou krajinu Cyrenaiku. Pobřežní pruh

mezi touto a Egyptem poskytuje sice zde onde při tamějších zimních prškách toulajícímu se beduinskému kmenu Uled Ali příznivých míst pro pomějící vzdělání půdy; v celku však můžeme tvrditi, že povaha planiny té jakožto pouště sáhá k samému moři; o pobřeží veliké Syrty platí to výhradně, zde dosahuje holá písečná poušť až k moři. Vápencová plasa libycké pusté vysočiny táhne se dovnitř země jenom asi k 30° s. š., kde spadá kolmo do protáhlé, skorem od Syrty až na blízko nilských ústí sáhající sníženiny, jejížto dno nejspíše leží větším dílem již pod hladinou mořskou. V této sníženině leží dvě již v starověku pověstné tlupy oasis, Audžila, a dvanáct dní cesty odtud na východ Sinah čili oasa Jupitera Ammona. Obyvatelé jejich náležejí větším dílem ku kmenu berberskému, avšak, jako krajinná povaha obou oasis, tvoří pozoruhodnou protivu k sobě. Sinah jest malý ráj, mezi tmavomodrými hladinami rozlehlých jezer zdvihaří se bujné lesy palmové a ovocné sady plné oranží, fíků a oliv; ale obyvatelstvo jest líné a nikdy neopouští svůj domov, kdež naproti tomu obyvatelé Audžily, jako kmenovci jejich v Rhadamesu, slynou v celé severní Africe co smělí obchodní cestovatelé. Jižně od sníženiny vystupuje poušť tak zvolna, že pod 25° s. š. dosahuje sotva výšky 590 m. Na východě tvoří vápnitou plasu, všude k úžlabině nilské kolmo jak stěna spadající, do níž několik set metrů vhloubeny jsou oasy Bacharich, Fara frah, Dachel a Čardžeh. Několik dní cesty na západ od oasis těchto, kde vystupuje na povrch půda nubická, tvořící zajisté větší část půdy pouště, a jižně od sníženiny rozkládá se nejspíše souvislé moře pískové, jehož hranice na jih a západ úplně jsou neznámé. Na severozápadě neznámého tohoto území leží tlupa oasis Kufara zvaná, která doposud vzdorovala všem podnikům evropských cestovatelů. Docela jiný jest ráz jihozápadních krajin Libycké pouště. Zde vystupuje protáhlé, z vápence a pískovce se skládající pohoří, které počínajíc několik dní cesty od jihovýchodní hranice fezzanské běží směrem jihovýchodním k severní hranici Darfuru, s jehož horstvem snad souvisí. Údolí, která počínajíc v tomto pásmu hor po několikadenní cestě v poušti se ztrácí, tvoří obydlitelné pruhy krajin, v nichž leží oasy Tibesti, Borku, Vanžanga a Enedi, následující po sobě v tomto pořádku od severozápadu k jihovýchodu.

VIII. Sudan.

K veliké poušti přilehá onen oddíl, jež naznačujeme jmenem Sudan, ovšem poněkud neurčitým. Rozumíme tím krajiny jižně od Sahary ležící, ohraničené na západ a jih Atlantským oceanem, pokud

tento sáhá; od zálivu Guinejského pak dále do země není žádné určité čáry více, nýbrž může za takovou pokládán býti asi 5° s. š., avšak nikoli proto, že by naznačoval nějaký skutečný oddíl, nýbrž pouze proto, že o zemích a národech na dalším jihu naprosto ničeho nevíme, vyjma část východní, kde novější výzpyty v obvodu nilském sáhají dále na jih. Tyto krajiny nejhořejšího jihu tvoří také vůbec východní hranici Sudanu, jakkoliv tento vlastně dosahuje až ku patě abesynské vysočiny; pročež novější mapy také docela správně ony východní krajiny, zahrnující v sobě mezi jinými také Senaar, Kordofan a Darfur, naznačují přiměřeným jmenem egyptského Sudanu. Sudan jest tedy přísně vzat široký pruh země, táhnoucí se na příč celou Afrikou od Atlantského pomorí na západě až skoro k východnímu pobřeží od Rudého moře splachovanému, a pravý domov národů černošských. Až někdy vědomosti naše o vnitřní Africe spočívati budou na bezpečném základě, a také rozšířenost černého plemene bude se moci zevrubně geograficky určití, pak bude nejlépe, vztáhnouti jméno Sudan na všechny země od černochů obydlené.

Rozumí se, že plastika půdy i jiné fysikální poměry tohoto rozšířeného území jsou rovněž tak rozmanité jako národové tam bydlící. Naše úloha může býti pouze ta, abychom nakreslili jen všeobecné obrysy těchto od velikého obchodu světového ještě oddělených zemí a kmenů, pročež postačí nám vytknouti, že v každém ohledu tvoří úplnou protivu k sousední veliké poušti, kterou jsme právě opustili. Přejít z ní do Sudanu jest arciž nenáhlý a prostředkován rovným pruhem stepním; potom však 12° neb 11° s. š. začnou pahorkaté a horské krajiny, místy vysokými planinami přerušené a mohutnými vodami prostoupené. Nejdůležitější těchto řek jsou Senegal a Gambia na západě, Asinie, Volta a přede vším Niger na jihu. Běh této poslední mohutné řeky tvoří s jižním pomorím Afriky skoro trojhran, a může výborně sloužiti k ohraničení jistých obvodů v rozlehlé prostora Sudanu. Co leží na západ od hořejšího běhu Nigru, zahrnujeme všeobecným jmenem Senegambie. Prostor mezi oběma rameny trojhranu nigerského náleží alespoň na severu Fulahům čili Fulbům, jest však dosavad velmi málo znám a větším dílem ještě nedotknut nohou evropskou. Pouze pobřežní pruh, tvořící třetí stranu zmíněného trojhranu, jest nám zevrubněji povědom, poněvadž tu evropští národové, obzvláště Angličané, založili osady. Pomorí toto nazývá se pobřežím Hornoguinejským, dělí se na rozličné, zvláštními jmeny označené části, jakými jsou postupmo od západu na východ Sierra Leone, pobřeží Pepřové,

směšná republika černochoů Liberia, pobřeží Slonoviny a pobřeží Zlaté, jehož černochové tvoří pod ochranou anglickou stojící spolek Fantů, kdežto dále do země táhne se černošská říše Ašantů, s níž na východě sousedí ukrutností svou pověstné království Dahomejské na pobřeží Otrockém. K tomuto řadí se výstupek země, jež tvoří mnoho rozvětvené delta Nigru, který se zde vylévá do oceanu. Východně od řeky té a tříhranu od ní tvořeného vstupujeme do okruhu států Feletahských, s nimiž mezují civilisované státy černošské Bornu a Bagirmi v území veliké sníženiny Čadské. Ohromné toto na ostrovy bohaté jezero neleží sice, jak dosavad se mysliło, v nejnižší, ale vždy v značné prohlubině sudanské, přijímajíc četné řeky, mezi nimiž jest jedna z nejmohutnějších Šari, přicházející od jihovýchodu, jejíž hořejší běh jest až dosavad zcela nejistý. Zde nacházíme se v pravém středu Afriky, na prahu až do nedávna pevně uzamčeného státu Vadaie, k němuž přilehají svrchu jmenované krajiny egyptského Sudanu.

Na místě bezvodé pouště se svými vysušenými říčními koryty, svou hubenou, na druhy chudou vegetací, svými rozsáhlými, spíše zalidněnými pláněmi, svým řídkým obyvatelstvem surových kočovníků, poskytuje tedy Sudan obraz hojně svlažované, rozmanitě proměnlivé, úrodné a bohatě vzdělané země s mohutně vyvinutým živočištvem a vegetací tropicky bujnou, hustě zalidněnou pevně osedlým obyvatelstvem, které pokročilo částečně k obzvláštnímu stupni kultury.

IX. Západní Sudan čili Senegambie.

Země ležící na jih od řeky Senegalu až ku pobřeží Sierra Leonskému slove Senegambie, v kterémžto jmenu však neleží nižádné označení hranic na východ, t. j. hloub do země. Pobřeží, vyjma několik malých osad anglických při ústí Gambie s hlavním místem Bathurstem, jest výhradně v rukou Francouzů, kteří také v nitru země vykonávají jakési panství a všemožně se snaží, aby jednak obchod vnitřního Sudanu zavedli do svých osad na pobřeží senegambickém, jednak i napříč přes poušť zřídili spojení se svými držebnostmi v Algiru. Sídlem správy jest město Saint Louis při ústí Senegalu asi s 12.000 obyvateli smíšeného původu; ale hlavní střed obchodu jest Dakar u Zeleného mysu, obydlený asi 2000 černochoy a několika sty Francouzů. Ze všech osad francouzských tato nejlépe prospívá.

Pouze jeden kilometr od Dakaru vzdálena leží při vchodu do hlubokého zálivu Dakarského přístavu pevnost Gorée na skalnatém ostrově z čediče skrovné

velikosti. Gorée se svými 3000 obyvateli vykázati se může pěknější výtavností nežli Dakar, jehož černochové mají za příbytky bídné chatrče podobné k stohům. Ale pravou ozdobou zahrad jejich jsou oleandry s krásnými nachovými květy a stromy fíkové. Okolo cest stojí hojně masité kaktusy, u nás tak pečlivě pěstované; avšak není rádo se jich dotýkati, dílem pro jich často mikroskopické ostny, dílem pro množství hmyzu na nich. Mezi snad 20 kamennými domy jsou 3 neb 4 hotely s honosnými jmeny Hotel de France, Hotel des Messageries nationales atd. S hostincem takovým, kde se nachází také kulečník a stoly pod širým nebem, spojen jest krám, kde všechno lze dostati co srdce ráčí, tak dobře slaměný klobouk a hedbávné šaty jako syřeček. Hostinští jsou Francouzové, obsluhovatelé pak v hospodě i v krámě černoši. Tito jsou lid špinavý; ženy nosí malé děti na zádech v loktuších, větší děti běhají nahé, ale ověšeny amulety a množstvím skleněných, achatových a jiných šperků. Za malou odměnu provozují ženy své národní tance, při čemž jedna z nich tluče na obrácenou tykev. Tanec záleží v nejpodivnějším skrucování údů, zpěv pak, jež k němu bručí, v opakování dvou neb tří slov anebo tónů. Tanec sám nazývá se tamtam, a představuje radost z obdrženého daru. Láska k dětem nemusí býti u černošek veliká, neboť jednomu cestovateli nabízela jistá matka dítě své za dva franky ke koupi.

Černochové
tito jsou členy
onoho kmene,
jenž obývá
v naplavených
rovinách mezi
dolejším Sene-
galem, Gambií
a řekou Fa-
leme, a znám
jest pod ná-
zvem Serere
Valoffů. Dále
v hornatých
krajinách
nitra žijí Ma n-

Fulah.

dingové
(Malikové) a
Soninkové,
kteří všim
právem poklá-
dati se mohou
za Židy vnitř-
ní Afriky,
neboť obchod
a šantročení
jde jim nade
všecko. Náro-
dové tito mají
svá bydliště
na západním
svahu pohoří,

v němž pramení se Senegal, Gambia i také Niger na východ tekoucí. Dříve naznačována byla horská tato soustava co horstvo Kongské, nyní však již toto jméno pomalu se z map vytrácí. Jedna větev jeho táhne se rovnoběžně se zálivem Guinejským na východ, v Senegambii však vyvíjí se horstvo toto v krajinu stupňovitou, na jejímž západním a severním kraji mají sídla svá řečení Soninkové a Mandingové až k Nigru i ještě dále.

Nejmocnější větví jejich jsou Bambarové, kteří se pokládají za něco lepšího nežli všickni ostatní, i co do jazyka. Bydlí mezi 11° a 15° s. š., a země jejich jest částečně velmi hustě zalidněna. Dole celá rozdílný od nich jest veliký, z východní Afriky se přistěhovalý

kmen Pulů, jinak Fulů, Fulbů, Fulahů neb Feletahů. Tito nejsou žádní praví černochové, neboť mají pleť rudou, vzrůst štíhlý a vysoký, rysy mnohem pěknější a vlasy méně vlnité. Hlavně bydlí ve vyšších částech Senegambie, avšak zasahují daleko za Niger až k státům po nich nazvaným. V Senegambii bydlí společně s Mandingy v krajině Futa Džialon zvané, s kterou nás blíže seznámil francouzský cestovatel Lambert.

Futa Džialon nazývá se silně zalidněná hornatina, na jejíž ústřední vysoké planině leží prameny Nigru, Senegalu, Falemy, Ria Grande a ještě 20 jiných řek. Lambert vypravil se tam z faktorie Bel Airu při ústí řeky Rio Nuñez v chobotu mořském, do něhož trochu výše nad Kokandym vlévá se malá říčka Taquilenta čili Tankilita. Celá tato pobřežní krajina jest krásná a úrodná, až ku Kokandy přicházejí do obchodu palmový olej a zemské ořechy; káva roste dále v zemi divoce. Cesta vedla lesem pestrými ptáky oživeným a potoky prostoupeným, jenž páchl medem a kde se včely rojily. Mnohé stromy tu dosahují obrovské výše, nad jiné mohutný bombax široko se rozvětvující, též neteh, jeden z nejpěknějších druhů luštinatých. Tento rozšířen jest po celém Sudanu, plod jeho podobá se bobovému lusku a zrnka obsahují sladkou, kašovitou hmotu, která v měsících od dubna až do června tvoří nenepodstatnou část potravy lidí v karavanách cestujících. Dravých zvířat Lambert v těchto lesích neviděl, ovšem pak množství psolhlayých opic. Obzvláště mandrilové (*Cynocephalus mormon*) počínali si velmi drze. Úžlabina řeky Rio Nuñez končí k východu lesnatou vysočinou, vystupující až do 150 m., načež sestoupíme do úžlabiny řeky Kogonu, táhnoucí se od jihu na sever, a pak přímo na západ až k moři. V malebné vesnici Gueme jsou otvory chýší tak malé, že se musí do nich čtvermo lezt; mezi jednotlivými příbytky nacházejí se zdi ze země anebo živé ploty z jistého druhu pryžce. Východně od dalšího místa Kompety začíná rozvodí, dělící úžlabinu Kongonu od úžlabiny řeky Tomine; tato poslední, hlavní přítok Ria Grande, tvoří krásný slap, jenž v době plíště celou tuto pánev proměňuje v nepokojné jezero. Proto také nazývá se ta krajina Donhol, t. j. země vody. Na vysočině bydlí pastýřští Fulahové, pak otroci, kteří pro své pány, jen chovem dobytka se zanášející, musejí zorávat pole. Po příkré horní stráni sestupuje se bujným lesem do úžlabiny řeky Kakrimanu, pak vede cesta kolem řeky Digne, do které padají s výšin nesčíslné potoky, z nichž většina tvoří pěkné vodopády. Horstvo, prostoupené Kakrimanem a jeho přítoky, snižuje se na východ širokými, lesa prostými planinami; neboť Fulahové co národ pastýřský vysekávají na místech pro pastviny se bodících křoví i stromoví. Rolnického náčiní jiného neznají krom hrubé motyky, za hnůj slouží popel z drnu a strniště. Přes Asanker ubíral se Lambert řadou vysočin a údolí, spadajících dílem na jihozápad, dílem na severovýchod, do Fokumby, svatého města ve Futa Džialonu a kolébky islamu v této zemi, pak do hlavního města Timba, malého to místa, ležícího při úpatí hory 300 m. vysoké, které objemem a počtem obyvatelstva sotva se rovná Fokumbě, čítajíc nanejvýše 3000 hlav.*)

Severní části vnitřní Senegambie náležejí vždy ještě k nejméně známým končinám Afriky; i jednotlivému cestovateli jest velmi těžko dostati se od Senegalu do Timbaktu; celá země náleží malým králíkům černošským, jichž někteří žijí sice v dobrém přátelství s Francouzi, většina však v ustavičných válkách mezi sebou. Postupování islamitických horlitelů pro víru proti starodávnímu samorostlému pohanství rozžehlo pochodň války v oněch zemích a uzavřelo je nadobro všem

*) Globus II. díl, str. 1—11.

Tímbo.

cizincům. Přes to všecko podařilo se v letech 1865—66 dvěma francouzským důstojníkům, E. Mageovi a dr. Quintinovi, proniknouti od Senegalu až do Segn při Nigeru.

Poněvadž Senegal i pro čluny jest nesplavný, musila výprava ubírat se po suchu podél jeho břehů až k tvrzi Rakelu, odkud musilo býti překročeno množství přítoků Senegalu. Tím způsobem dostali se cestovatelé do Medine, nejdále posunutému stanovišti francouzskému u Senegalu, který zde na blízku tvoří prahy Feluské. S výšin u Natiagy otvírala se překrásná vyhlídka. Až do Dindžiny bylo možná přehlédnouti zátoky řeky, a slapy i peřeje třeptily se

v stříbrném lesku, an zatím hory Natiagské poskytovaly velikolepý pohled. Napravo ležely skvostné hory Maka Džeianské. Půda jest nad míru úrodná, vody jest hojnost, a v řekách se ryb jen hemží. Také neschází ani zlata ani železa, peřeje poskytují vodní síly s dostatek. Ale lidé nevědí, co počítí se všemi těmi poklady, nemajíce ani přiměřeného oděvu; ženy chodí napolo nahé, příbytky jsou bídny, domácí nářadí a nástroje rolnické chudičké. Jen s klopotnými nsnázemi mohla výprava podél řeky postupovati, nežli dorazila do Kundianu, právě to z kamene vystavěné pevnosti v okolí na zlato a obilí bohatém. Potom nastala třídenní cesta jakousi pouští, zemí Bafingskou. Zde výprava opustila úžlabinu senegalskou, aby se krajinou Mandingů ubírala do Moreny, kde cestovatelé ponejprv pozorovali u žen jiné, mnohem pěknější, původnější upravení vlasů nežli u Mandingů. Provincie Diandžunte se svým vysokými zdmi obehnaným hlavním městem Diangirtem náleží již k říši Seguské, jejíž hranice výprava hned na to překročila. Zde stává se krajina vždy více kopcovitou, po rovinách následuje les, jednotvárnost přerušují úvaliny, čas od času vyčnívá z půdy skalisko, a na blízku stávají se tabáková pole vždy četnějšími. Konečně dorazili do Džaminy, druhého důležitého hlavního města království Seguského, a brzy na to do samého sídelního města Segu na řece Nigru.

X. Země severního pobřeží Guinejského.

Nejdůležitější místa severního pobřeží Guinejského nacházejí se v rukou Angličanů, kteří zde založili obchodní osady. Zvelebení tamějšího obchodu potkává se s mnohonásobnými překážkami, jako jsou: podnebí větším dílem nezdravé, lenost a nepoctivost domorodců a t. d. Ale jakkoli evropská podnikavost tímto způsobem namnoze jest odstrašována, přinášejí se nicméně na pobřeží ohromná množství oleje palmového, ořechů, zázvoru, pepře a t. d. na prodej nebo na výměnu. Veliká osada anglická nachází se v Bathurstu u řeky Gambie, kde domácí obyvatelstvo sestává z vysokorostlých, atletických a v obchodu zchytralých černochů. Ve Freetownu v Sieře Leoně jsou černochové líní a lehkomyšní, a obchodní domy tamější přicházejí na mizinu. Monrovia, hlavní město Liberie, má dobrou polohu, ale obchod jen skrovný, a veškeré příjmy republiky nedostačují ani na placení úroků z půjčky před nějakým časem v Anglii uzavřené. Potom následuje Cap Palmas, kamž přivázejí se u velikém počtu kulíové co dělníci. Obyvatelé tamější jsou sice těla silného a dosti inteligentní, avšak velicí zloději. Na pobřeží

Freetown.

Slonoviny přinášejí obyvatelé značné množství slonové kosti anglickým kupcům na výměnu. V Lagosu, Beninu a na Nigru vede se silný obchod s palmovým olejem, a byl by ohromný, kdyby bylo lepší spojení s nitrem po vodě. Bonny může považováno býti za hlavní obchodní místo celého pobřeží. Hlavním předmětem obchodu jsou olej a slonovina, ale tamější úvěrní systém a obtíž dostatí koupené zboží na loď jsou dosavad nepřemožitelnými překážkami, pro které nemůže se obchod zmociti. Také ostrov Fernando Po a okres Kamerunský provozují silný obchod. Obchod s otroky byl tam sice namnoze potlačen; úplně zamezen, ač vůbec-li to možná, může býti jen přísnou blokadou.

Zamýšlená výměna anglických držebností na Gambii za několik francouzských míst na pobřeží Sierra Leonském, čímž by se anglické území na západním pomoří africkém k sobě sblížilo a obtížnost správy o něco byla usnadněna, dosavad není uskutečněna, ano sotva kdy bude. Držebnosti, o které se jedná, mají sice pouze asi 15.000 obyvatelů, skoro naskrze černochů, oni však ovládají obchod na Gambii daleko do země splavné, hlavní město Bathurst jest od Liverpoolu jenom deset dní plavby vzdáleno a leží jenom 46 dní cesty od Timbaktu, samé to příznivé poměry, které pro budoucnost slibují vysoký

vzlet; mimo to pak jest obchod na Gambii již nyní dosti značný (roku 1873 obnášel dovoz a vývoz 9 milionů zl.), a osada má dostatečné prostředky k uhrazení nákladu na vlastní správu, což nemůže býti tvrzeno o všech podobných malých osadách.

Jižně od Senegambie, kde vedle Angličanů také Portugalci mají několik osedlostí, mezi jiným malé souostroví Bisagotské, octneme se v anglické kolonii Sierra Leone s hlavním městem Freetownem v půdě mírně úrodné a podnebí na nejvýše nebezpečném. Sociální poměry v osadě této nejsou tuze utěšené. Misionáři, alespoň katoličtí, pracují zde, jako vůbec v Senegambii a na mnohých jiných místech Afriky, bez velikého prospěchu, sotva že se jim někdy podaří několik dětí získati. Protestantští misionáři však, větším dílem sami černochové, jsou pravou metlou Sierry Leony; náležejíce všelikým možným sektám staví všude domy boží a všude kází, a skutečně přivedli to tak daleko, že nemanželských porodů v městě jest 90 procent. Anglická vláda, aby prý získala černochoy, dala jim úplnou svobodu mluvit a dělat cokoli chtějí. To je činí nad obyčej nestydatými, že považují se za něco mnohem lepšího, nežli jsou bělochové. K vůli zásadě rovnosti uděleno černochoům i právo, že mohou zastávati úřad porotců. Poněvadž tvořili většinu, tedy stalo se co v takových případech obyčejně se stává (na př. ve Spojených obcích nebo na Sicilii), že pravidelně dávali za právo svým černým bratřím naproti bělochoům, tak že jim právo to zase musilo býti odňato. To všecko-li se uváží, nejsou poměry v Sieře Leoně takové, že by se z nich souditi mohlo na vysokou spůsobilost Angličanů ku kolonisování.

Černochové v Sieře Leoně náležejí k tak nazvaným Galinům, zachovavším mnohé obyčeje a zvyklosti předků svých, kteří byli nejspíše čistí Mandingové; užívají vždy ještě šípu a luku, jeví dosti důmyslu v stavění ohrad a umějí vyřezávati dřevo, palmové ořechy atd., dělajíce z nich dřevěné lžice a talíře; mimo to dělají také všelijakou práci ze železa. Půda země Galinů, navštěvované mohutným hadem pythonem (*Python hieroglyphicus*), jest písčitá, neúrodná a k vzdělávání se nehodící, a blud jest domýšleti se, že by tato země vydávala plodiny pro vývoz. Galinové jsou obyčejně bojácní sketové a náruživí hráči; větším dílem všickni se přiznávají k islamu, což jim ostatně nevadí býti velmi pověřivými.

U všech černochoů afrických velice květe otroctví: nejsou tam odnikud jinud zavedeno jest to samorostlý, veskrze národní ústav, tak že směle se říci může, že v Africe jedna polovice lidstva jest otrokem druhé polovice. K otroctví jsou podnětem rozličné příčiny,

přede vším války, neboť všickni zajatci stanou se otroky; potom hlad, který mnohého svobodníka nutí odříci se samostatnosti své. Třetí příčinou otroctví bývá nemožnost platiti dluhy, za čtvrtou třeba pokládati jisté zločiny, jako vraždu, cizoložství a čarodějnictví, které dle právních obyčejů afrických trestají se ztrátou svobody. Kde panuje otroctví, tam jistě také nalezneme obchod s otroky, neboť tam se stal potřebou, která chce být ukojenou. Pročež také všechny dosavadní pokusy o potlačení obchodu s otroky zůstaly v celku úplně marné. Bedlivým střežením pomorí mohl sice zamezen býti zaatlantský obchod s otroky, který tak dlouho byl provozován ze západního pobřeží afrického, avšak nikoliv onen, který se provozuje v nitru pevniny. Zamezí-li se mu jedna cesta, nalezne si druhou, to jest vše; cíle svého však dosáhne na každý způsob. O tom nás poučují nejnovější zkušenosti, z kterých jsme se také dověděli, že příznivé působení na černochoy, jaké blouzniví lidumilové očekávali od potlačení obchodu s otroky evropskými válečnými koráby, se nedostavilo.

V podstatném spojení s otroctvím a obchodem s otroky jest založení republiky Liberie na pobřeží Peprovém, která co jediný na evropském základě zřízený stát afrických černochoy zasluhuje zvláštního povšimnutí; neboť zde žijí výhradně jen svobodní černochové, a černé plémě mohlo nejlépe Liberii podati důkaz, k jak veliké výši kulturní samo sobě zůstaveno jsouc povznést se může. Avšak výsledky jsou velmi smutné, neboť Liberie stala se pravou karikaturou civilisovaného státu.

Roku 1816 utvořil se ve Washingtoně výbor, jenž vytknul sobě za úlohu černochoy a barevné lidi, následkem zrušení otroctví na svobodu propuštěné, zase v Africe usaditi. Podařilo se mu r. 1822 získati kus země na peprovém pobřeží v Hotejší Guinei. Nová kolonie obdržela jméno Liberia, poněvadž měla přijímati jen lidi svobodné. Roku 1847 prohlásila se osada za neodvislou republiku, ústava nového státu byla nápodobením ústavy Spojených obcí. O několik let později obdržel mladý zkvétající stát značný přírůstek spojením se s osadou Marylandem, vzniklou zcela podobným způsobem. Obojí území má dohromady asi 1160 čtv. km., a roku 1867 čítalo jeho obyvatelstvo 18.000 civilisovaných černochoy a 700.000 domorodců. Založením osady Liberie zamýšleli Američané prostředkem propuštěných, s občanským i průmyslným životem křesťanských národů dokonale seznámených černochoy rozšířiti v srdci Afriky dobrodíní civilisace. Během času vyšlo na jevo, že daleko ne všickni domorodci jsou nakloněni a ochotni odříci se domácích a tradičních mravů a obyčejů, jak toho nevyhnutelně vyžadoval nový stav věcí. V letech 1871 a 1872 udály se věci, které ukazovaly na hlubokou demoralisaci ve vládnoucích kruzích Liberie; američanští černochové neměli dokonce žádného civilisatorního vlivu na africké své spolukmenovce, nýbrž děje se pravý opak, američanští upadají zpět v barbarství. Skoly nacházejí se v nejbídějším stavu, manželské rozvody se množí, a lid těžkými daněmi uhnětený chodí v cárech a hadrech. Nejhorší úpadek však jeví se v mravnosti: mužové zaprodávají za několik listů tabáku ženy své, rodiče své často ještě v nejútlejším věku stojící dcery; o dalším, ošklivost vzbuzujícím obyčeji v tak zvaném Čertově

lese, při němž pověra a nemravnost spolu závodí, raději pomlčíme. Monrovia, hlavní město, není skoro o nic lepší nežli německá vesnice; chodníky její jsou vyšlapané polní pěšiny, prostředky ulic, kde mimo trávu spatřuje se ještě jiná bujná vegetace, jsou ještě mnohem méně schůdné, ať pomlčíme o svobodně tam se probíhajících prasatech, kozách, kravách, ovcích a krotkých opicích. Můžeme vším právem říci, že samostatné říše černochů uvnitř Afriky, na př. Bornu, stojí mnohem výše, než tato civilisovaná, od filantropů tak vychvalovaná republika, tato bídná pitvora. Nedávno povstalo u Cap Palmasu a v okolí jeho několik kmenů proti vládě liberské, která nikterak není s to, aby se proti takovým útokům s prospěchem bránila. Dne 10. října 1875 přišlo u Ilasperu v provincii Marylandu k bitvě, ve které vládní vojsko liberské bylo na hlavu poraženo; davši se na nepořádný útěk zůstavilo nepříteli v kořist tři děla i se střelivem.

Znamenitou roli hrají v Liberii Kruové, kmen černochů, v severní části země usedlí a jen dle jména vládě liberské podrobení, lid obrovské postavy a velmi pilný, kteří všude v rovníkové Africe co dělníci se vyskytují, kde domácí obyvatelstvo práce se štítí. Velmi zajímavé jest, že tito Kruové, kteří v cizině na oko si osvojují evropskou civilisaci, jak mile vrátí se do své vlasti, hned zase upadají v staré své barbarství. Kdežto v cizině snadno se naučí cizím jazykům, ano bělochům nezřídka dávají důkazy pravé přichylnosti a obětavosti, domů se navrátivše snaží se co nejrychleji zapomenouti čemu se byli naučili, a bělochu, jenž by se odvážil do jejich země! Nejpodivnější pak jest, že každý Kru, nechť se s ním zachází jakkoli výtečně, po málo letech opouští službu u Evropanů, aby se navrátil do svého barbarského domova. Tak skrovnou přitažlivostí působí na syna přírody naše civilisace!

Pobřeží, na kterém leží Liberia a vlast Kruů, jest celkem písčitá rovina, jenom předhoří jsou vyvýšená, v jihovýchodě přskrá a skalnatá; asi 40—50 km. do vnitř země vystupuje tato v lesnaté pahorky a ještě dále v hory, mezi nimiž leží úrodné doliny. Podnebí jak na pomoří tak i v nitru jest pro bělocha usmrcující, ano nebezpečné i pro černocha v mírném pásmu narozeného, domorodci však není nepříznivé. Půda skrývá v útrobách svých kovy, jmenovitě železo a měď, nese krásné a tropické stromy, četná důležitá dřeva barevná i k jiné potřebě, eben, klejovou akacii a strom kopalový. Z rozličných palem jest nejdůležitější palma olejová. Mimo rostliny lékařské daří se rýže a kukuřice, vnitřní vysočiny dávají pšenici, ječmen a oves, též pěstuje se bavlník, cukrová třtina a káva. Z říše živočišné jsou slonové, hrochové, pardalové, krokodilové, červená zvěř už jenom vzácností, naproti tomu jest v lesích množství opic, guanů, chameleonů, ještěrek a mravenců, kterýchžto posledních některé druhy očišťují domy od hmyzu a červů.

Za pobřežím Pepřovým, nazvaném tak po druhu *Amomum grannum paradisii*, následuje ploché, jednotvárné, jen kokosové háje nesoucí pobřeží Zubní čili Slonovinné, provázené téměř v celé délce své lagunou, do kteréž ústí se pobřežní řeky. Francouzům náleží na tomto pomoří tvrze Assinie a Grand Bassam, jeden z nejdůležitějších zlatých trhů; od několika let však jest osada posledně jmenovaná opuštěna.

Na tomto pobřeží panují prazvláštní otrocké poměry. Někdy se těch nešťastníků zmocní omrzelost života, což oni oznámí pánu svému; ten jim pak dá láhev rumu, kterým se opijí, a v tomto jich stavu rozbije jim kat lebku palicí. Mrtvoly jejich zůstanou ležet nepohřbeny na pospasy ptačtvu nebeskému a šelmám lesním. Ale ve Veliké Rubě neodbývá se ta věc tak jednoduše. Pán přivode otroka svého, jež omrzel život, k místnímu starostovi, který mu všemožně domlouvá. Je-li domluva marná, tedy svolá shromáždění všech starších obecních, aby vyslechli pacienta. Jen velmi zřídka stává se, že tento změni úmysl svůj; trvá-li na svém, tedy jej uváže ke stromu, a celá společnost vrhne se naň jako tlupa litých šelem. V okamžení jest na kusy roztrhán, ale každý účastník té slavnosti zaplatí vlastníku otroka jistou částku, což mu jest úplnou náhradou, aby si mohl koupiti jiného, méně trdnomyslného sluhu. Lidské oběti konají se pravidelně o slavnosti zvane ignamen která připadá v říjuu; často bývají otroci usmrcováni o pohřbu kmenovního náčelníka, jakož býval obyčej u Galů a jiných národů starověkých. Rovnost nepanuje u divochů ani za živobytí ani při smrti, provázené pověrečnými obyčeji. V Grand Rassamě jest manžel pánem nad životem a smrtí své choti, a jeden tamější náčelník vypravoval admirálu Fleuriotovi za jinou řečí zcela klidně, že nosí smutek za ženu svou, kterou zabil. Na domluvy Francouzovy, nedaje se vytrhnouti ze svého zaměstnání, odpověděl zcela lhostejně: „Což pak konečně na tom záleží? Byla již stará a nemohla míti žádných dětí více.“ A pak nám chtějí dokazovati, že pro všechny lidi jest jenom jediný mravní zákon!

Zlaté pobřeží jest na ten čas úplně v držení Britů. Roku 1870 prodali Holanďané zdejší své držebnosti Anglii. Skládaly se z důležité osedlosti Elminy se sídlem vladařovým a tvrzí, pak z faktorii Axim, Boutry, Chama, Apam, Vinebah a Akra. Dovoz obnášel v posledně minulých letech průměrně k 700.000, vývoz 650.000 zl. Příjmy vlády nestály za řeč, naproti tomu byla vydání značná, tak že Holandsko musilo připláceti a nevýnosnou osadu jenom proto drželo, že tu najímalo černé vojáky pro své kolonie v Zadní Indii. Ale holandské faktorie ležely uprostřed mezi britskými, jichž hlavním místem na Zlatém pobřeží jest Cape Coast Castle; a jenom proto, že mohla držebnosti své zaokrouhliti, koupila Anglie holandské faktorie, tak jako roku 1850 byla získala také dánské na tom pobřeží ležící. Hmotného zisku z toho Anglie neměla dokonce žádného; naopak poštvála proti sobě na novo své staré nepřátele Ašanty. Ležící v nitru země za držebnostmi anglickými černošská říše Ašantů, mezi řekami Asinií a Voltou, jest nyní na těch místech úplně odloučena od moře; v tom směru jest obchodu jejímu zamezena cesta, on musí ubírat se dalekým a nejistým okol-

kem přes Assinii, osedlost francouzskou při ústí řeky téhož jména. K tomu ke všemu jest ohrožen pobřežním kmenem Fantů, uznávajícím nad sebou panství Angličanů, který žije s Ašanty v dědičném záští. Z té příčiny došlo r. 1873—74 k válce mezi Angličany a Ašanty, v které hlavní město těchto Kumasi ohněm bylo zkaženo a říše jejich povalena. Krvavá tato válka měla tak dalece dobrý účinek na Zlaté pobřeží, že anglická vláda byla přinucena, dosavadní patronat svůj s neurčitými kompetencemi proměnit v bezprostřední vládu a z ohledů strategických stavěti silnice. Konečně roku 1874 zrušeno jest otroctví, a tím připravena úplně proměna společenských poměrů na Zlatém pobřeží.

Zlaté pobřeží, známé od roku 1366 a napotom od Francouzů, Portugalců, Holanďanů, Angličanů, Dánů a na čas od Braniborů osazené, sestává z roviny 4½ hodiny široké a se strany pevniny lesnatými horami obstoupené. Mimo zlato, jež černochové nejsurovějším způsobem z naplavenin ryžují, náleží mezi hlavní plodiny olejová palma (*Elais Guineensis*), jejíž výplodek vyváží se v množství neustále rostoucím, což dává původ velmi čilému obchodu námořnímu. Všecko toto množství bylo před zrušením otroctví ve džbánech na hlavách domorodců na pobřeží dopravováno. Další důležité plodiny jsou olejnatý zemský ořech, jamový kořen a kukurice. Pokus o zavedení chovu hovězího dobytka a koní nepodařil se pro jedovatou mouchu cece (*Glossina morsitans*), jejíž uštknutí jest nebezpečné. O podnebí měl od roku 1827 personal Basilejské misie příležitost sbírat zkušenosti. První misionáři, asi do r. 1841, poměřili všichni až na jednoho. Poněmáhlu naučili se vzdorovati nebezpečnému podnebí; panující nemoci jsou střídavá zimnice, úplavice, choroby jaterní a guinejský červ.

Obyvatelé Zlatého pobřeží jsou černochové rozličného rázu a kmene. V obvodu pěti dní cesty panuje ne méně nežli čtvero řečí. Misionáři musili, podporováni jsouce professorem Lepsiem v Berlíně, sestaviti teprv abecedu řečí, jakými se mluví na Zlatém pobřeží; a nyní vyvinula se již bohatá literatura paedagogická, a v 27 křesťanských obcích zřízeny jsou dobré školy asi s 1200 žáky. Velikou překážku nacházejí civilisace v obžerství domorodců, poněvadž před tím kořalka, palná zbraň a tabák byly jedinou výměnou za otroky. Soudové usnášejí se při láhvi kořalky, vinník odsuzuje se vedle peněžité pokuty ještě k dávce kořalky, mezi svatebními dary má hlavní roli kořalka atd. Také přemyslu položili základ misionáři. Kdežto dříve přiváženo bylo tesané jedlové dříví ke stavbě domů ze Severní Ameriky, ačkoli měkké dříví stávalo se kořisti termitů, zdělává se nyní tvrdě, termitům vzdorující dříví blízkých pralesů od domácích truhlářů. Domorodci také obstarávají potřebnou práci zámečnickou, což jest tím vítanějším, poněvadž v tomto podnebí žádný Evropan nevydrží při ohni pracovati.

Příliš velkolepými nesmíme si však pokroky misionářů představovati, a velická většina černochů lpi dosavad na svém pohanském smýšlení. Afrikáni obcuje neustále s bytostmi jiného světa. Fantí nikdy neopomijí, kdykoli přijímá palmovým vínem naplněnou tykvi, uliti trochu na zem a vybádnouti k pití ochranného bůžka svého. Neznabožství jest mezi divochy neznámo; někdy snad někdo bohů zanedbává, odpírá jim oběti, snad i moci jejich vzdoruje, ale nikdy nepochybuje o jich bytnosti, a kdykoliv jej stihne nějaká nehoda, přičítá to ihned uraženým bohům, činí jim dary a prosí za odpuštění. Přičítaje jim lidskou letoru považuje je zcela jako ukrutnické náčelníky nebo krále. Práví, že někteří z nich jsou dobří, ne však příliš dobří, neboť mohou býti uraženi; jiní že jsou zlí, ale ne naskrze zlí, neboť se dají smířiti. Afrikáni sice nectí zlý princip, jakož dalo se na rovinách babylonských; ale přec aspoň tak dalece, že více modliteb a obětí věnují bohům zlým nežli dobrým, zcela tak jako dávají tyranu poplatek větší nežli králi dobrotivému. Lojalnosti Afrikán nezná, on platí daň pouze z bázně, a tak jest i s jeho náboženstvím. Illavní cnost divochů jest rodinná přichylnost, a ta vzta-

huje se i přes hranice života a viditelného světa. Členové téže rodiny, ano i jen téhož kmene spojení jsou spolu pamětihodnou věrností. K jiným snad bývají zrádci, nešetří, barbarští, ale mezi sebou jsou jedni k druhým laskavi a věrní. Nebožtík bývá někdy pochován v támné domě, ve kterém bydlel za života. Přibuzní jeho nepomýšlejí na něj co na mrtvolu od červů ožiranou, nýbrž co na duši étherickou, která je obletující obcuje s nimi. Často pro něj dávají na stranu něco pokrmu nebo číši palmového vína, neboť Afrikáni věří také v duši jídel, již může požívat duch, kdežto hmota potravy jako tělo lidské propadá zetlení. Řekneme-li Afrikánu, že duše zemřelých jsou daleko vzdáleny od nás, tož jako s výše se usmívaje vypravuje o duchách, jež viděl v noci, a o tonech, jež zaslechlo jeho ucho. Ostatně což neví, že milí jeho jsou okolo něho; necítí-liž jich blízkost? On nezná osamělosti; nemá-li živého druha, tedy jsou mu po boku duchové jeho zemřelých, kterým zpívá o svém zármutku i své radosti. Méně známy jsou snad následující mravy a obyčeje západoafrických národů, obzvláště Fantů. Pro veškeré mužské i ženské obyvatelstvo jest jenom sedm mužských a ženských jmen téhodne. Poněvadž výběr jest takto velice obmezen, běže se útočiště ku přezdívkám. Zvláštní mrav nebo nemrav na Zlatém pobřeží jest zastavování lidí. Otcové a matky zastavují své syny a dcery, mužové své ženy a ženy své muže s touž klidností, s jakou u nás zastavuje student své hodinky. Nejhorší při tom jest, že zastavená ženská úplně libováni jest libováni toho, komu jest zastavena. Zemře-li zastavený člověk, tedy upevní se mrtvola vysoko v povětří k větvím stromu, na nějž zvířata nemohou vylezt. Poněvadž tito kmenové věří v nesmrtnost duše, majíce za to, že duše zemřelého nemůže dříve nastoupiti pouť svou do končin věčnosti, pokud není pohřbeno jeho tělo, tedy přibuzní takového nebožtíka vynakládají vše na vybavení zastavené mrtvoly. Fantové mají dva čerty, z nichž Abonsam panuje v nebi duším bezbožníků, Sasabonsam, veliký, k člověku podobný, červený, dlouhovlasý, kouzelník a čarodějnicím příznivý utvor, má vládu nad zemí. Pan Sasabonsam sídlí v nehlubších roklích temného lesa, a sice na blízkou obrovského hedbávného stromu. Obyčej, slaviti úmrtí člověka marnotratnými hostinami atd. panuje i zde. Nepoměrně veliká jest úmrtnost mezi dětmi na Zlatém pobřeží.

Poslední válka s Ašanty seznámila nás blíže s poměry ve zvláštní říši těchto černochů. Dle udání Winwooda Reade náležejí Ašantové k témuž kmenu černošskému, jako Fantové pod ochranou britskou stojící, a nářečí jejich různí se od sebe jenom v malém stupni. Dle pověsti oddělili se jednou od sebe, když na válečné výpravě souzeni byli hladem, jedna část uživila se bylinou fan, odtud Fantové (jedlíci fanu), druhá rostlinou šan, odtud Šantové (jedlíci šantu). Písmeno *A* před slovem Šanti sotva jest slyšné. Dva neb tři šlechticové výtečného ducha povznesli národ Ašantů, založili hlavní město Kumasi, počali těžit zlaté doly a rozšířili říši na západ až ku pomoří, na východ pak až do Buntuku, městu napolo moslemskému, kam nedostihla posud noha žádného Evropana.

Král Ašantský jest panovník ústavní (?), ale s velikou absolutní mocí. Při dosednutí na trůn jej varují přední velmožové jeho, nebude-li zachovávat jisté fundamentální zákony, že bude sesazen; jinak může jednotlivce tyranisovati jak chce. Právní rozsudky vynáší osobně, ale s pomocí přísedících, kteří vyslychají strany a svědky a s nimiž král vchází v krátký potaz. On i lid jeho jsou pohané, ačkoliv jest v hlavním městě mahomedánská čtvrť; mahomedáni jsou obchodníci z těch zemí, jež svažuje Niger. Královna matka má větší důstojnost nežli všechny ženy královny, ona jest jediná ženština, která smí se míchat do státních záležitostí a vycházeti bez závoje. Král smí si držeti 3333 žen, ale nic více; dle jiných však jest počet jeho žen neobmezený. Některé z těchto dám jsou pouhé otrokyně,

Ašanti.

pracující v královských sadech a zásobující dvůr kasadou a fiky; jiné bydlí v nádherně upravených pokojích, střeženy jsou 150 kleštěnci, a oddáni způsobem právě orientálním požívání tabáku a palmového vína. Milostná pletka s ženou královou trestá se smrtí. Katané mučí provinilce od slunce východu do slunce západu, vodice ho městem a před domy všech předních náčelníků a vzácných cizinců vykonávajíce na těle jeho nožem všeliké fantasie; konečně přivedou jej ku králi a před jeho trůnem doslovně ho na kusy rozsekají. Týmže strašným způsobem trestá se i vražda. Ostatně stěhou se tak přísně jenom ženy královny, všechny jiné mohou vycházeti bez překážky. Podivuhodný obyčej u Ašantů jest ten, že vysloví-li odsouzenec jisté slovo, nesmí býti usmrcen, pročež, aby to zabránili, přepadají katané oběť svou náhle od zadu a proklají mu dykou obě líc, aby nemohl mluvit. Zemře-li král, usmrtí se jistý počet jeho komorníků, aby jej provodili do země stínů. Osoby tyto se nazývají okry (duše), nosíce zvláštní zlatý odznak. V tu dobu slavi se také krvavé saturnalie, při kterých na sta lidí padne obětí; mladí dvořané královského domu běžící po městě jako šílení zastřelují koho chtějí, nevyjímajíc ani nejvznešenější osoby.

Ašantové věří v život po smrti, Hades jejich, Šeol, jest podzemní, tam pokračuje život a stává se věčným. Tam král jest opět králem, a otrok zůstává otrokem. Smrt jest jim pouze jakýmsi stěhováním, pročež umírají s klidnou myslí. Mezi obyvatelstvem na pomoci panuje přísloví, vztahující se na ukrutnost Ašantů: „Ašantská polévka jest příliš slaná.“ Jednou do roka ubírá se král na lov a to s velikou slavností, ale děje se to hlavně jenom na oko, a obyčejně bývá lov bez výsledku. Král nosí skvostný oděv, k němuž náleží jmenovitě sandaly bohatě posázené drahokamy, a na cestě nesen jest ve visuté rohoži. V čas války nosí

král i náčelníci široké turecké zpodky z rozličných látek, ostatní bojovníci jenom tuniku bez zpodků. V Kumasi nahromaděno jest mnoho pokladů zlata. O slavných dnech dostávají se náčelníci na náměstí tak velice obtíženi na rukou kusy zlata, že jsou nuceni opíratí je o své otroky. Vojskem Ašantů jest národ. Když dán rozkaz ku pochodu, všickni k tomu způsobili mužové opustí město a připojí se k svým setninám, zásobení jsouce potravou. Při tom ženy se shromažďují na ulicích a spatří-li nějakého opozdilce, nemilosrdně ho bítí. V bitvě zůstávají vůdcové u hlavního voje a každého utíkajícího porubají. Bitva-li ztracena, sami se usmrcují.

Hlavním městem říše jest Kumasi, ale nikoliv nejlidnatějším. Před poslední válkou, v níž popelem lehlo, bylo pěkně stavěno a mělo široké ulice. Královský palác byla mohutná, z tesaného kamene vystavěná budova, obyvatelstvo čítalo 70—100.000 hlav. Za nejlidnatější město říše pokládá se Sataga, hlavní město knížectví Jabonského, ležící asi 280 km. od Kumasi na hořejší Voltě a proslulá pro své plemeno konské. V Kumasi zhotovuje se mnoho sukna, výtečného jemností a trvanlivostí.

Východně od Ašantů leží na Otrockém pobřeží území Ewe, vztahující se od moře severním směrem až ku krajině Virma Donto zvané, majíc za svou západní hranici řeku Voltu. Pobřežní pruh obsahuje několik lagun, dále do vnitř táhne se v délce denní cesty rovná pustá step, v níž na způsob oas leží půvabné kokosové lesíky s městy a vesnicemi. Poznenáhlu úrodnosti ubývá. V mlhavé vzdálenosti, 20 hodin od břehu, ale z tohoto viditelná, pozdvihuje Atakla přímo z roviny vystupující hřbet svůj podobný k rakvi, na východ s výše 500 m. velmi příkře spadající. Za ním vystupuje půda lehounce se vlníc povlovně v hornatinu asi 530 m. vysokou. Černochové této krajiny se nazývají Eweavo.

S krajinou Ewe mezuje na východ království Dahomejské, pověstné pro krvavé ukrutnictví, které se tam páchá. Velikost západoafrického toho státu byla dlouho přeceňována, nyní však ví se, že jest Dahomej toliko nepatrná provincie veliké země Džoruba neb Džariba zvané a kol kolem obklopen nepřátelskými kmeny. Na východním pobřeží jsou místa Fort William, Porto Novo a Badagry již v rukou Evropanů. Nejdůležitější však pobřežní město dahomejské jest Vaida (Whidah), které jako všecka města černochů, zaujímá velmi rozsáhlý prostor, poněvadž chýše obklopeny jsou zahradami a také otevřených prostranství neschází. Hlavní a sídelní město, ležící uvnitř říše, jest Abome, nemající asi více než 30.000 obyvatelů.

Ulice toho města, majícího 20—24 km. v obvodu, velmi široký a hluboký příkop a ohradní zeď z upéčované hlíny asi 7 m. vysokou, jsou široké a snesitelně čisté, ale málo oživeny; všecky domy mají kolem veliké dvory, na velikých náměstích stojí krásné vysoké stromy. U prostřed nejprostranějšího z nich spatřuje se nepatrný domek, jehož kulatou střechu nesou dřevěné sloupky. To jest chrám pro lidské oběti, v němž jmenovitě váleční zajatci bývají usmrcováni. Na tom prostranství leží také královský palác, může-li se tak nazývatí spletená směsice chýší, mezi nimiž rozkládají se dvory a zahrady. Tam bydlí ženy, bojovnice a otroci krále obsluhující; tam on také své poklady chová. Zvláštních komnat

král nemá, bydlíť hned v té neb oné lepenicové boudě u některé ze svých žen. Všecka k paláci náležející stavení obehána jsou hliněnou zdí 5—6 m. vysokou, mající nahoře četné železné háky, na kterých napíchnuty jsou lidské hlavy, některé již vybledlé, některé ještě s kusy masa, jiné docela čerstvé, teprv nedávno uříznuté.*) Jsou to viditelné pozůstatky každoročně se opakujících ukrutných obětních slavností. Hrozně však obět i tyto neslouží tak k ukojení ukrutné choutky jako spíše pověrečné bázně a nábožné tradice; ano již vliv evropský počíná vyzývati k rozjímání o těchto až dosud za nevyhnutelně potřebné považovaných slavnostech. Všichni Dahomejci oddáni jsou fetišismu, který jako každé jiné náboženství má své kněze, a tito jsou v Africe neméně mocní nežli jinde. Každá jakákoli věc může posvěcením od kněze, který při tom kouzelná slova mumlá, obrácena býti ve fetiš. Na pobřeží přijímá tento fetišismus formu ofiolotrie (úcty hadů a ve Vaidě nalezá se zvláštní chrám, v němž chová se více nežli sto těchto posvátných zvířat.

Černochové dahomejští, již slují Fonové, nejsou sice vysokého vzrostu ale složití a silní; vylézají po vysokých olejních palmách jak opice, pijí víno palmové jen střídmo, ale tím více žádostivi jsou kořalky. Duševní jejich povaha jest veselá, dobře se s nimi dá obcovati, mají však neodolatelnou náchyllost ku kradení.

Všecko, cokoli se v zemi nachází, život

v skutku však žijí v coelibatu.

V jednu část Otročího pobřeží uvázali se Angličané, a zde leží nejlidnatější město celého západního pomoří afrického, Lagos, jež

i jmění všech obyvatelů, náleží vlastně králi. Trůn přechází dědičně na nejstaršího syna. Nejvyšší hodnostář, první ministr, slove mehu, každá provincie má místokrále, avogana, který odvádí potřebný počet vojáků. Mimo to má však král ženskou životní stráž, pravý to sbor amazonek, proslulých pro svou udatnost. Všecky pokládají se za ženy královny,

Brána do královského paláce v Abome.

*) Richard Oberländer: Westafrika vom Senegal bis Benguela, Leipzig 1874.

udržuje pravidelné paroplavební spojení s Liverpoolem a pro evropský obchod stalo se veledůležitým. Leží na ostrově odděleném od pevné země, asi 24 km. vzdálené, lagunou; na pevnině pak začíná ihned prales. Podnebí jest velmi nezdravé, způsobující velikou úmrtnost mezi domorodci i cizinci; zdá se však, že se zdravotními opatřeními zlepšuje. Za Lagosem leží zmíněná již země Džoruba, kde leží dosti již známé město Abeokuta, mající prý 80.000 obyvatelů kmene Ebů. Jest to jedno z nemnohých míst v Africe, kde křesťanství se počíná ujímati. Země Džorubská, mající v severu a na východě za hranici dolejší běh Nigru, stala se poněkud známou pamětihodnými cestami Gerharda Rohlfe v těchto krajinách.

Končíme tento svůj přehled pobřeží Hořejší Guiney ohledáním delty Nigru a ostrovů v zálivu Guinejském ležících.

Až k sopečnému pohoří Kamerunskému, 4620 m. vysokému a v nejnižtější koutě veliké africké zátoky, naproti ostrovu Fernando Po vystupujícímu, jest země skoro úplná rovina. Značná řeka Niger začíná se pod Abo v četná ramena rozvětčovati, která všelijak mezi sebou se spojují anebo zpáteční vodu tvoří, čímž nemálo šířky i hloubky pozbývá. Počet jeho výtoků obnáší 22. Chýše obyvatelů na ostrovech jsou stavby nejsurovější a obyvatelé, tmavě měděnou barvou těla svého vyznačení, lid divoký a surový, vzhledu větším dílem nepřijemného, u nichž vzdor všemu evropskému vlivu dosavad panují nejhrůznější pověry, oběti lidí a kanibalismus. Obzvláště zlopestné v tom ohledu jest město Bony, kde mají barbarský obyčej, dvojčata hned po narození za živa pochovávat. V Novém Kalabaru, v Starém Kalabaru a v Abo nejenom všecka dvojčata, nýbrž i všecky děti, jimž napřed vylézají hořejší zuby, co oběť usmrcují. V některých částech Beninu panuje obyčej, o každém novoluní obětovati dva lidi. Duchovní hlava těchto černochů jest král fetišů, který při všech slavnostech požívá netoliko stejné úcty s panovníkem nýbrž i přednosti před ním. Všude spatřují se domy džudžů (fetišové chrámy). Džudžu znamená vlastně tolik co fetiš, má však ještě všelijaký význam, připomínaje tabu ostrovanů Jižního moře. Roku 1859 prodávali v Duketownu u řeky Velikého Kalabaru na veřejném trhu člověčí maso právě tak jako hovězí. V Brasu a v Bony pojídají všecky válečné zajatce, v domnění že tím nabudou udatnosti, oblud to i v Australii rozšířený. Obojí pohlaví znetvořuje se vřezy do tváří, do prsou a do paží. Kroj jest velmi jednoduchý, i nejvzácnější a nejbohatší obchodníci s olejem nosí jen úzký kus látky okolo beder, a ženy šatí se stejně jako mužové. Výminkou nosí do-

morodci někdy evropské látky, ano, jak to černoši všude rádi činí, i lakované klobouky a fraky, v čemž pak vypadají právě jako vyfintěné opice. Hlavním předmětem obchodu na Nigru zůstává palmový olej, dobývaný z plodů olejové palmy.

V zálivu Guinejském leží směrem od severovýchodu k jihozápadu pět ostrovů povahy sopečné: Fernando Po (španělský), ze všech největší, Ilha do Principe čili ostrov Princův, a Sao Thomé s malým ostrůvkem Ilha de Rolos (všecky tři portugalské), a konečně Anobom (španělský), nejmenší ze všech. Nejdůležitější z ostrovů těchto jest Fernando Po se svým 3500 m. vysokým pikem, který jest dokonalý kužel. Až na vrchol porostlý jest nejkrásnějším lesem, činně zátoku Clarenckou nejkrásnějším místem u západního pobřeží afrického. Ostrov ten obydlen jest velmi zvláštním kmenem, který sám sebe nazývá Anio, jemuž Angličané však přezdíli Bubiů. Jest to lid velmi tichý, který však má obzvláštní nechut k veškeré civilizaci, chodě docela nah. Ostrov Princův líčí se co „sopečná květnice“, a zátoka, při které leží městečko San Antonio, představuje jeviště nejkrásnějšího amfiteatru, jaký si pomysleti můžeme. Sao Thomé (Svatý Tomáš) má jako Ferdinando Po nebetyčný pik a čisfounké městečko Santa Anna de Chaves, které však vykřičeno jest pro nezdravé podnebí. Velmi zdravý naproti tomu jest malebný ostrov Anobom, prostoupený smělymi, podivně utvářenými a rozervanými čedičovými skalisky. Pěkné, romantické jezero v lesnatém nitru ostrova vyplňuje vyhaslou patrnou sopku.

X. Země při Nigru.

Niger jest jedna z největších řek africké pevniny a v západní Africe bez odporu nejznačnější. Původ svůj má u tak zvaných hor Kongských, teče nejprv na západ, pak zatáčí se na sever a severovýchod a přijde až do obvodu Saharské pouště a do krajiny Tuareků, načež teče nějaký kus skoro přímo na východ, pak ale obrátí se k jihovýchodu a míří k oceanu, kde tvoří svrchu zmíněné delta.

Část jeho dolejšího běhu není dosavad bezpečně propátrána, což platí také o jeho části hořejší. Tam nazývá se Džoliba, v prostředním a dolejším běhu Kvara neb Kvara; jednotlivé některé částky jeho mají ještě jiná jména, evropský zeměpis však nepřestane celou řeku nazývati jediným jmenem Niger, třeba v Africe samé neměla žádného jména všeobecného. Co Džoliba naznačuje nám východní hranice Senegambie, kdež teče krajinami Mandingů a Bambarů. Hlavní město těchto posledních, Segou, leží na jeho břehu,

Sokoto.

jest obehnáno náspy a má čtyřhrané, někdy dvoupatrové, obílené lepenicové domy s plochými střechami. Doleji na řece leží *Sansandig*, město s 30—40.000 obyvateli a obchodem bohaté.

Lidí, jichž majetkem jsou bohaté evropské látky, ručnice, drahokamy, čaj, cukr, jakož i tisíc jiných věcí, jež přinášejí karavany z Maroka a Tuatu poušť procházející, čítá se tam na sta a zlata na miliony; neboť mnohý náčelník snadněji by ze skladu svého vynesl milion, nežli mnohý evropský bankér; nad to jest tam množství otroků, tohoto velikého bohatství Afriky. Peníze tamější jsou *kauri*, malá to lastura Indického moře (*Cyraea moneta*), jichž přicházejí plné lodi na pobřeží, jmenovitě v Dahomeji, odkud peníze tyto dále se šíří do Segu, Timbaktu, Hausy, ale nepřekračují Segu ani na sever. Mince této užívá se však toliko co drobných peněz a co početní mince. Běžná mince jest v Segu jiná, živá, totiž otrok, který má rozličnou cenu. Nejkrásnější mladík, který může býti dobrým sofou, to jest patnáctiletý bojovník otrok, jest největší mincí v zemi, jenž platí někdy za dva zajatce. Někdy však s ním o cenu závodí sličná dívka, oplývající všemi vnadami tělesnými, hodící se za *taru*. Obyčejnou běžnou mincí však jest žena 18—30letá, není-li vynikající krasavicí, obzvláště pak nejví-li vznešený rod. V Segu nacházejí se shromážděny všechny typy západního Sudanu, nalazáme tam čistého Pula neb Fulaha i všeliké smísence rozličných kmenů maurských:

Soninky, Mahuky, Džolofy a Bambary. Toutcouleury nazývají se obyvatelé krajiny Futa, majíce v žilách svých přimíšenou krev Fulahů. Bez odporu nejkrásnější typus povstává smíšením plemene Fulahů a Berberů, předčít krásou snad i nad čistokrevného Pula.

Východněji položené, skoro až ku prostřednímu toku Nigru dosahující končiny dělí se na více států; zdá se však, že obyvatelé jejich jsou jednoho kmene. Nejdůležitější černošské státy jsou státy Hausů, nejinteligentnějšího to národu afrického, náležející ke kmenu Fulbů, Fulahů neb Feletahů. Tu jest především město Džene, ležící na velikém Nigerském ostrově Másiné, s 8000 obyvateli, které se povzneslo obchodem se solí a zlatem, jsouc hlavním sídlem obchodu se Sudanem. Skoro 14 km. odtud, u západního kolena Nigru, leží pověstné obchodní město Timbaktu, s 13.000 obyvateli, velmi důležité pro obchod mezi severem a krajinami na Nigru. Ačkoliv leží v zemi Tado maku, nenáleží vlastně nikomu, jsouc předmětem a jevištěm ustavičných sporů. Východně odtud, hlavně v úžlabině Nigru, bydlí národ Sonrhaiských černocho, čítajících ke 2 milionům hlav, jichž jazyk jest velmi chudý, původně jednoslabičný. Jižně od Timbaktu a východně od Másiny rozkládá se říše Gando, sestávající z částí jen volně spolu spojených, ležících vesměs v úvodí Nigru a jeho přítoků. Obyvatelé její jsou lid čilý, inteligentní, dobromyslný, družebný a velmi průmyslný; ale nezdá se, že by cítili v sobě politické povolání. Jazyk jejich jest nejkrásnější, nejzvučnější, nejbohatší a nejohlednější v celém území černošském. Východně od Ganda rozkládá se sesterská říše Feletahů Sokoto s hlavním městem stejného jména, tak veliká jako Veliká Británie s Irskem, hraničící na východ s říší černocho Bornu. K Sokotě náleží země Adamana, již protéká Čada čili Rauna, nejznačnější levý přítok Nigru. Obyvatelé její Batové jsou též velmi inteligentní a průmyslní, pleti žltorudé a těla pěkně urostlého. Všecky tyto říše Feletahů dohromady zaujímají prostor tak veliký, jako Rakousko s Bavorskem, Vírtemberskem, Badenskem a Švýcarskem.

Všeobecnou povahu těchto říší Feletahů poznáváme nejlépe z cest Jindřicha Bartha a Gerharda Rohlfsa, z nichž onen pustil se z Kuky na jezeře Čadském, hlavního to města bornuského, směrem téměř přímo severozápadním do Timbaktu, tento z téhož města na jihozápad do Lagosu. Podáme tuto některé zprávy z cestopisu Bartha.

Na začátku roku 1853 překročil Barth hranici mezi Bornu a Sokotem, totiž onen pruh pouště, který mezi těmito řísemi prázdňným zůstav ponechán jest

za rejdiště loupežníkům. Krajina, do které nejprv přišel, obydlena jest od Busuů, kmene s Tuareky pomíšeného. Tam u jednoho velikého stromu spatřil Barth mladého býka, jehož používáno bylo k vytahování vody ve velikém koženém vědru. To byl první důkaz větší průmyslnosti v Sudanu, že používáno ku práci té síly zvířecí na místě lidských rukou. Přes Kurefi, místo s 8—9000 obyvateli, dostal se Barth do města Bunky, chráněného zdmi a zásekami, které čítá k 5000 hlav, vzdáleno jsouc pouze 10 km. od Sürmi, veledůležitého pohraničního místa na severu říše Sokotské. Nejbližší větší místo

byla Badarana naspem ohrazená, kam právě bylo se na trh sešlo asi 10.000 lidí. V malé vesničce na západ odtud ležící spatřil Barth první rudu. Jest to zvláštní stavení domáci, sestávající z kuželovitě slaměné střechy, spočívající na čtyřech kolech čili bidlech. Po žebříce a čtyřhranou děrou vlezle se pod střechu, načež vchod zavře se dolů spuštěnými rohožemi. V této schránce obyvatelé v noci spí, aby byli chráněni před hejny komárů. Vlastní sídlo panovníků té říše jest Vurno, ale hlavní město Sokoto. Toto místo, ležící u paty pahorku, shledal Barth řídko zalidněné a obyvatelstvo chudé, částečně v bídě postavené. Nejbližším cílem

Barthovy cesty bylo nyní Gando, hlavní město sousedního státu, místo mrtvé a vábné jenom přívětivou ozdobou svého rostlinstva a úrodností okolí, v němž pěstují se výtečné banany u velikém množství. Nejbližší zastávky byly Kebi, město nové, Kola, ležící na vysoké skále a ohrazené, konečně Sugirma se 7—8000 obyvateli. Za těmito dobře vzdělanými a obydlenými kraji následoval nyní hustý les s řídkými samotami, otvírající se do přívětivého údolí Fogu. Tam dorazil náš cestovatel ke

hranici Sonrhajů, národu taktéž Fulbům podrobeného, který však mnohem netrpělivěji snášel jeho podmanitelů. Nehostinnost lidu toho byla mu protivna, zůstavivši v sklíčené mysli jeho dojem nepřijemný. Nyní blížil se Barth k mohutnému Nigru, který v místě, kde ponejprv jej spatřil, jest 1000 kroků široký

Niger u Baji.

Pohoří Hombori.

ubíháje 20 km. za hodinu korytem skalnatým, vyvýšeným 7—8 m nad hladinou řeky. Město Saj stavěno jest do čtverhranu, a každá strana jeho má asi 2000 kroků. Uvnitř hradebních náspů však roztroušeny jsou porůznu příbytky, při kterých komnata pro ženy zaujímá tolik prostoru, že domy ty zdají se určeny býti více pro ženy nežli pro muže. Parno bylo zde tak obtížné, že Evropanům takorčka „hrdlo zadrhovalo.“ Od Timbaktu do Saje opisuje Niger plochý oblouk, a Barth volil tedy rovnou cestu, totiž tétivu oblouku. Za krátko dostal se do Campagoru, sídla mocného náčelníka Fulbů. Říše Gandorská sice zasahuje ještě kus na druhém břehu, pravém břehu Nigru a zdejší náčelníci považují se za many západní říše, nicméně zdají se býti dosti neodvislými a žijí v nepřátelství mezi sebou. Obyvatelé nenosí jako Fulahové bílé, nýbrž světle modré toby (košile). Zvláštní vzhled mají obilní sejkky jejich. Jsou to stavby stojící na čtyřech nohách, na obranu proti mravencům. Na další cestě ve směru severozápadním bylo jim ubíratí se krajinou dobře vzdělanou, kde však pouze Fulahové zanášejí se chovem dobytka. Přepравivše se pak přes nenepatrný přítok nigerský, Sirbu, octli se v sonrhajské vesnici Bosebangu. Mužové, náruživí kuřáci, nosili krátké modré košile a dlouhé široké nohavice; ženy byly postavy malé, forem nesouměrných, věšce sobě do týla i uši šňůry perel, ale v nose nenosily žádného kruhu. Krajina, již ubírali se v nejbližších dnech, stávala se lesnatou, a půda pokrývala se kohercem květin (liliovitých), jimiž oko při chudé barvitosti afrického rostlinstva okřívalo. Seba, hlavní město jiné krajiny fulbské, jest místo bídné asi o 200 chatrčích z hlíny; v nejbližší krajině Libtaku, poslední to, která uznává vrchní panství gandoské, zvýšily se denní klopoty cesty sužujícími mouchami a pijavkami, které, jako příbuzní jejich v Teraji na Himalaji, vylézaly z trávy koňům na nohy a tak je ranily, že „krev crkem z nich tekla.“ Aribinda a Tinge jsou neodvislá místa Sonrhaju. Obyvatelé staví velmi prostranné příbytky, nosí modré košile, mají co jedinou zbraň kópí, zřídka meče, a znetvařují — alespoň sprostý lid — svůj obličej čínce si do tráví vřezy. Minuvše tyto svobodné krajiny octnuli se

Kabara.

v území Fulbů másinských. Tam jest způsob stavby měst a vesnic obzvláštní. Dvorce jsou tam ohrazeny vysokými zdmi, z nichž jako nějaké bašty vystupují věže se špičatou slaměnou střechou, které slouží za obilní stohy, tak že taková vesnice vypadá nejímak nežli jako středověký hrad s hlídkami, jenom že scházejí příkopy a padací mosty. Od Barthova východu z Kuky byl vzhled úrodné země nitroafrické dosti jednotvárný; vzdělané nivy střídaly se s lesem anebo i s pustými trati, a jen mírné vyvýšeniny vystupovaly z roviny. Nyní však přišel Barth opět do krajiny horské, plné malebných půvabů. Bylo to pohoří Hombori, jehož skaliny vypadaly z daleka jako vyčnívající ruce a prsty. Čím více se k nim blížili, tím malebnějšími stávaly se podoby hor. Skály skládaly se ze čtyřhraných sloupů s kolmými stěnami, překrásné rozeklaných, kdežto u paty jejich tvořily sutiny homoli, tak že každý tento vrch podobal se zbořenině hradu na kuželovité výšině. Ostatně byly hory jenom 240 m. nad rovinou vyvýšeny, absolutní výšku roviny samé pak cení Barth na 460 m. Opustiv tuto malebnou hornatinu nalezal se Barth opět v neodvislém území, obydleném od Tuareků. Ale hned zase vstoupil na půdu másinskou, a za nedlouho dorazil do důležité Bambary, v jejímž okolí značná kotlina vodou naplněná připomíná blízkost řeky Nigru, v bořejším běhu svém síťovitě rozvětvené. Od Sarajama, hlavního místa fulbské krajiny Kisa, plul pak Barth dolů po Nigru do Timbuktú. Ve vodě se objevovali krokodilové a kaimani, později také hrochové, vystrkující z řeky své nemotorné, skříňovité hlavy. Brzo přijala řeka úplně ráz nšlechtilého veletoku majestátné plnosti, po němž blížili se ku Kabaře, přístavu Timbuktuskému. Kabara skládá se ze 150—200 hlíněných domů a množství rákosových chatrčí, v nichž bydlí asi 2000 obyvatelů, větším dílem Sonrhajů. Krátká trať mezi Nigrem a Timbuktú jest úplně pustá, a úzký lem vegetační na břehu přestává již po několika krocích, alespoň za suchého ročního počasí, poněvadž zde řeka běží pustinou. Tento kus cesty má zlověstné jméno Ůrimandes, t. j. „nealýš“, totiž úzkostlivý křik cestovatele, upadšího tam loupežníkům do rukou. Timbuktú samo činí s pravidelnými ulicemi vznešené čtvrti své a se statnými domy kupců Gadameských velikolepý dojem. Město pokrývá trojhraný prostor, vyvýšený jen málo metrů nad prostřední hladinu Nigru. Usdlé obyvatelstvo neobnáší přes 13.000 hlav, ale v „sai-

Timbuktu.

soně“ z listopadu do ledna vzroste počet cizinců trhy navštěvujících na 5—10.000. poněvadž Timbuktu samo nic neprodukuje, povinnováno jest za svou existenci jediné svým trhům; neboť obyvatelstvo pěstuje jen málo polních plodin a všechny ostatní potraviny přicházejí po Nigru. Jediné průmyslné výrobky toho města, totiž velmi čisté a vkusné kožené práce a vyšívániny, pocházejí od žen Tuareků. Tři světové silnice obchodní křižují se v Timbuktu, totiž hořejší řeka sama, která přináší plodiny severovýchodu, neboť pod Timbuktu přestává všecken další obchod po řece, a obě silnice karavanské skrze poušť, které, jedna od Maroka, druhá od Gadamesu vycházejíc, spojují severní Afriku s velikým tržištěm sudanským. Hlavním předmětem obchodu jest zlato, pak sůl, neboť v celém úrodném Sudanu schází toto důležité koření. Třetí předmět dovozu do Sudanu jsou jisté ořechy, zvané guro neb kola, ovoce to rostlin *Sterculia acuminata* a *Sterculia macrocarpa*. Majíce ořechy tyto nepohřešují obyvatelé kávy, která v některých krajinách Sudanu zdá se býti domácí. Bavlněné oděvní látky, červené sukno a čaj, ježž Arabové rádi pijí, jsou jediné zboží, pocházející z evropského obchodu.

XI. Prostřední Sudan.

Mezi říšemi Feletahů na západě a tak zvaným „egyptským Sudanem“ na východě rozprostírají se v středním čili centralním Sudanu černošská království Bornu, Baghirmi a Vadaí. Nejprvé jmenované jest vlastně země sníženiny Čadského jezera, onoho velkého jezera střední Afriky, jež teprv ze zpráv nejnovějších jeho navštívitelů, Rohlfsa a Nachtigala, poněkud blíže jsme seznali. Jest to krásná, úrodná země, obdařená všemi vnadami světa tropického, ale

také navštívená všemi útrapami jeho a obydlená národem Kanurů, nyní již valně promíšených s otroky a cizími kmeny, jenž mluví zvláštním jazykem. Bornu, jakož i ostatní státy středního a egyptského Sudanu jsou mahomedanské, avšak dále na jih rozkládají se veliké pohanské země, o kterých ovšem nemáme doposavad skoro žádných zpráv. Baghirmi, hraničící na východ s Bornu a částečně s jezerem Čadským, nazváno může býti zemí Šariskou od řeky Šari, která je zavlažuje. Jest to asi nejdůležitější řeka vnitřní Afriky, ústící se do jezera Čadského a přicházející od jihu čili spíše od jihovýchodu. Ale původ její neznámý jest, a zdali Uele, o kterém ještě později bude řeč, skutečně jest hořejší běh Šariho, jak se domýšlí Nachtigal, nedá se ještě ustanoviti. Lid, Baghirmové, vyznačuje se sličným útvarem těla a bojovnou povahou; nejsou bez průmyslu, ale krvežízniví a ukrutní. Severovýchodně od Baghirmi leží sultanat Vadai čili Uadai, jehož severní částí protéká řeka Batha; země tato zůstala až do nejnovější doby krajem pro Evropany úplně uzavřeným. Statný Eduard Vogel odvážlivost svou, že chtěl vniknouti do Vadaje, zaplatil smrtí, a teprva výtečnému Nachtigalovi, jemuž zeměpis za objasnění ústřední Afriky tak velikými díky jest povinnován, podařilo se napříč skrz Vadai putovati do Darfuru na východ s ním hraničícího a sebrati první spolehlivé zprávy o této zemi. Nemůžeme činiti nic lepšího, nežli vylíčiti tyto pamětihodné krajiny dle vůdců tak osvědčených, jako jsou Rohlf s Nachtigal; při čemž jen předesíláme, že jak Bornu tak Baghirmi překvapují nás obrazem zvláštní civilisace černošské. Civilisace tato se nám objevuje ve mnohém ohledu, ba s největší částí podivínskou, ano barbarskou, avšak nedá se upřít, že máme před sebou pokusy o původní útvary státní. Vidíme tu úplně organisovanou správu, dvůr se všemi svými úřady a hodnostmi, spořádané vojenství a národy, kteří pracují, půdu vzdělávají a ve mnohém umění života zkušení jsou, které nikoliv nemůžeme považovati za divochy, jakkoliv ještě se nevyzuli z mnohých zvyklostí, jež pokládáme za barbarské. Tak na příklad celé jejich zřízení státní založeno jest na otroctví, a obchod s otroky, jmenovitě na sever skrze poušť do Fezzanu a Tripolisu, nalézá se v celém mahomedánském Sudanu v nejbujnějším květu.

Rohlfsovy cesty v Bornu poučují nás o větší části této říše, jejíž panovník „maj“ Omar, jak zní úřední titul sultanův, evropské návštěvitele země své přijímá se vzácnou přívětivostí a vydatnou podporou svou mnoho přispěl ke zdaru jejich snah. Rohlf vešel do říše jeho od severu ze Sahary. U studny Belkašifari končí se

poušť, a krajina přijímá na sebe docela rozdílný ráz. Nejprv spatřují se traviny, mezi nimiž mnohé dávají jedlé zrní, potom přijde veliký les mimos, který, jak se zdá, co pruh 4—5 dní cesty široký táhne se pevninou africkou od západního jejího pobřeží až k Rudému moři. Není to neproniknutelný prales, jaké nacházíváme v zemích tropických, nýbrž podobá se spíše světlému parku s rozsáhlými travníky mezi houštími. Vždy hustěji zdá se krajina obydlena býti zvířectvem, jmenovitě se vyskytují celá stáda červeně a bíle skvrnatých antilop, též viděti žirafy a také stopu lva. Tak dorazíme ke Ngigmi, místu, jehož chýše vystavěny jsou ze špičatého rákosí, prvnímu to bydlišti na severní hranici bornuské, u severovýchodního konce Čadského jezera.

Jezero Čad neb Cad (obě formy jsou správné), tato veliká středoafriická sladkovodní nádrž, bylo po celou řadu let předmětem nanejvýše sobě odporujících tvrzení evropských učenců. Rohlf s podává následující popis toho jezera. Za suché doby roční může se rozloha jezera páčiti na 71.000 km., v čas plště obnáší při nejmenším pětkrát tolik. Jezerem v pravém slova smyslu může Čad býti nazván jenom za doby své rozvodněnosti; v měsíci srpnu začíná se plnit, a pak vystoupí jeho hladina o 6—10 m. V suchém počasí ročním vypadá jezero spíše jak ohromný močál. Na jeho břehách, na míle daleko do jezera rákosím a papyrusem porostlých, jest domov hrocha, jež tu možná spatřiti v stádech sto i více kusů silných. Vzácnější jsou slonové a nosorožci; že v těchto rákosnatých bahnech neschází kaiman, rozumí se samo sebou. Vodních ptáků všelikého druhu jest takové množství, jako snad nikde jinde na světě; o neobyčejném bohatství ryb zmiňují se všickni cestovatelé, kteří navštívili Čadské jezero. Uprostřed jezera nachází se archipel četných, v letě mezi sebou a částečně i s pevnou zemí souvislých ostrovů. Na těch bydlí Jediní, jinak Budumové, kmen pohan-ských černochů, od Bornu nezávislých, zlopověstných to pirátů, jezdících po jezeře na plochých lodích. Výška hladiny jezerní nad mořem obnáší dle Rohlf s asi 350 m. Čad, jak nyní bezpečně víme z výskumů Nachtigalových, není na severu střední Afriky nejhlubší kotlinou, ale přijímá nejvíce říční vody. Na západě, kde úvodí jeho zasahuje až k 8° s. š., přijímá řeky prýstící se na severním kraji Gora, mezi nimiž Komadugu Vaube nic Rýnu v délce neodevzdá. Od jihu přichází velmi značná řeka Šari, která přijavši skoro stejně velkou řeku Ložeme vlévá se do jezera. Toto samo, jak nyní Nachtigal bezpečně zjistil, odtéká řekou Bahr el Ghazal, jejíž

voda rozšiřuje se na severovýchod přes rozsáhlou nížinu Bodelskou.

Překročiv právě zmíněnou řeku Komadugu Vaube, lemovanou širokými močály a zpátečními vodami, dorazil Rohlf s (22. července 1866) do Kuky, nově vystavěného hlavního města bornuského, ležícího nedaleko západního břehu jezera v krajině nevládné. Skládá se z dvou vedle sebe ležících, prostranstvím oddělených měst, z nichž každé jest obehnáno zdí a obklopeno malými vesnicemi a skupinami chýší. Vyjma jediný Dondal, hlavní to ulici a středisko obchodu, kde ustavičně jest život v plném proudu, jest město tiché. Na trhu, jež navštěvují obyvatelé skoro všech provincií, shromáždí se časem 15—20.000 lidí. Platí se tobami (košilemi). Na jihozápad od Kuky jest krajina podobná ku poušti, jakoli hustým lesem porostlá; pouze jednotlivé osamělé studny poskytují vody z písčité půdy. Dále stává se les vždy hustším a hemží se sajhami, antilopami a černou zvěří. Celé jihozápadní Bornu jest plochá, místy poněkud vlnitá krajina, která poněkud stoupajíc dosti značně se zdvihá nad hladinu Čadského jezera. V tomto území leží města Magomeri, Nasaram, důležité místo Magodom, nedaleko něhož leží uprostřed lesa pěkné jezero a znamenité město Gudžba s 20.000 obyvateli.

Jižně od Bornu leží Uandala, krajina plná močálů, která po celý čas plíště zaplavena jest dílem řekami a potoky z hor přicházejícími, dílem vystouplým jezerem Čadským. Obyvatelé její nemají nic společného s horaly dále na jih bydlícími, ale s obyvateli krajin kolem jezera Čadského jsou dosti blízko příbuzni. V provincii Udže bylo Rohlfsovi projiti lesem Budamaselským s obrovskými tamarindami a jinými stromy toho podnebí, dále pak v krajinách ještě jižnějších následovalo ještě více pralesů neméně krásných. Na blízku města Maidudžeri počíná pásmo Kuky Adansonie, a zde objevil se také dravý pták kirkalib, převyšující velikostí a silou orla královského. Město Maidudžeri má k 15.000 obyvatelů kmene Gamerguů, podstatně rozdílných od Kanuriů severního Bornu, ale blízko příbuzných s Uandaly. Plet jejic jest černohnědá a tvář její patrný, avšak ne právě šeredný ráz černošský. V okolí dosti značného tržního místa Kuintagy pěstují se rozličné užitečné rostliny, mezi nimi též bavlník; dále následuje opět skoro neproniknutelný prales. Sídlo panovníka uandalského leží při malé řece, dělící větší západní část města od východní k horám přiléhající. Sultan Uandalský stojí pod vrchotcem sultana Bornuského. Jižní hranici jeho země tvoří polokruh hor, na něž otvírá se rozsáhlý přehled se žulového temene Sremardy (620 m. n. m.), ležícího nedaleko Doloa.

O krajinách ležících od Bornu na severovýchod rozšířily dávno žádoucí světlo výlety, jež neunavný dr. Nachtigal r. 1871 z Kuky podnikal. Výsledky této výpravy shrnul dr. Petermann takto: Bylo sice známo, že Bahr el Ghazal, rozlehlé úrodné údolí a říční úžlabina, jest ve spojení s jezerem Čadským, zdali však se ústí do jezera anebo naopak, zůstávaly všechny dosavadní zprávy a výzpyty v nejistotě. Dle dra. Nachtigala jest nyní nade všecku pochybnost zjištěno, že voda Čadského jezera vytéká do Bahr el Ghazalu, a že, jak za to má, i Borku, daleko na severovýchod položené, tvoří hlubokou sníženinu, ležící ještě pod hladinou Čadu. Bahr el Ghazal sám táhne se od jezera Čadského, ne na sever jak dosavad se pokládalo, nýbrž na severovýchod, kdež proběhnuv při nejmenším 250 km. asi 16° s. š. a 19° v. d. od Gr. běže konec, přecházejí dále na sever v rozsáhlou, kotlovitou, úrodnou nížinu s četnými studnami, zem zvanou Rodele. Po té následuje Borku, jehož severní části rychle

vystupují v rozsáhlé značné hory, kterýchžto západní část Nachtigal navštívil a velmi vysokou shledal. Mezi jiným změřil výšku jednoho průsmyku na 240·17 m., což rovná se Alpám. Dle pozorování cestovatele toho a zpráv od něho sebraných zdá se, že pohoří toto táhne se obrovským obloukem asi 1500 km. od Tibesti na západě až do Darfuru na východě, souvisíc s ústředním horstvem této země, Marahem.

Jihovýchodně od Bornu leží země Baghirmi, která po dlouhý čas tvořila vlastní samostatnou říši pro sebe, hraničíc na východ se zemí Vadai, jejížto sultan dal stíti Eduarda Vogla. Veřejné poměry těchto zemí byly v době návštěvy Nachtigalovy úplně zmatené, což trvá asi doposavad. Ve Vadai totiž povstal podmanitel, mladý sultan Ali, který, zamýšleje založiti velikou středoafriickou říši, počal r. 1872 válku se sultanem Baghirmským, jež skončila se dobytím hlavního města jeho Maseny, chráněného mohutnými náspy. Jak se zdá, jest na ten čas sultan Baghirmský lenníkem sultana Vadaiského.

Za Nachtigalova pobytu v těch končinách byl král Baghirmský zatlačen do jižních krajín své země, kdež Nachtigal umínil si jej navštívit. Dne 27. února 1872 vypravil se z Kuky a 14. března vešel do Logon Birni čili Karnak Logonu, většího to města asi se 12.000 obyvateli, položeného u řeky Balogonu, která jest zde asi 270 m. široká. U Miskinu překročili řeku Šari, asi 384 m. širokou a značně hlubokou; pak táhla karavana podél břehů jejích až k Mafalinu, odkud na jih se obrátíc a prošeďši četnými opuštěnými vesnicemi dorazila do tábora krále Muhameda v území Gaberiském. Král, jehož tehdejší sídlo skládalo se asi z tisíce chýší, obklopujících veliké čtyřhrané prostranství, přijal Nachtigala co nejpřívětivěji, dovoliv mu i v přítomnosti jeho zůstatí obut, kdežto sic královská etiketa baghirmská předpisuje, že každý před krále předstupující má býti bos a beze všeho oděvu hořejšího těla. Nejspíše nebyly také zásoby a koně, jež přinášela Nachtigalova karavana, beze všeho vlivu na laskavé přijetí královo. Nachtigal nebyl ve svobodě své nikterak omezován, ano provázal i několik loupežných výprav do sousedních vesnic, podniknutých k zabrání obilí a otroků. Začasté však pobanští obyvatelé mařili zámysly svých pronásledovatelů, opouštějice obyčejná byčlístě svá a hledajice se zásobami a dobytčím svým útočiště v ohromných stromech bombaxových, z nichž často pod jediným ochrany nalezalo třeba více rodin, které se tu ohradily. Takových stromů útokem dobytí možná bylo jenom s těžkou ztrátou lidských životů, neboť ku porážení jich nedostávalo se Baghirmským potřebných nástrojů, pročež přestávali na tom, že jenom někdy některého tuzemce svými flintami zastřelili, jehož tělo, když spadl, zobavovali dle svého barbarského zvyku.

Nachtigalova cesta do Baghirmi rozšířila vědomosti naše o řece Šari s četným jejím rozvětvením, které za horkého léta scvrká se v jednoduché louže, pak o jižních zemích pohanských. Za typus obyvatelstva jejich mohou považováni býti černochové kmene Sonrhajů, kteří jsou postavy střední a rysů příjemných; odporňe šerednými jsou jen málokterí z nich. Mužové vynikají nad pohlaví ženské sličností tváře, co do postavy však nevyrovňávají se mu. Oděv jejich sestává z úzkého kusu kůže z kozy, sajhy nebo divoké kočky, otočeného kolem beder. Velikou péci věnují ústrojí svých vlasů, jež upravují nejpodivnějším způsobem; splytají je v malé vrkoče, jež pořádají na způsob hřebenu anebo v malé rohy, anebo konečně v podobě kužele nad čelem urovnávají. Za zbraň jim slouží kopí a nože; pěchota nosí také úzké, ale dva metry dlouhé štíty z bývolí kůže nebo z pleteniny. Sonrhajové jsou výborní jezdci, sedící pevně bez sedla i bez

otěží na svých čilých konicích. Oděv žen jest ještě skrovnější nežli při mužích, obmezujíc se na tenkou oprátku nebo šňůru perel, kterou otáčejí kolem beder a protaženou mezi nohama napřed upevňují. K tomu přistupují kožené podvazky, ozdobené drobnými lasturami, šňůry perel okolo krku a kousek skla nebo dřeva, prostrčený skrze jeden neb oba pysky. Hlavu si holí buď celou nebo alespoň nad čelem, v kterémžto posledním případě nosí ostatní vlasy krátké. Obojí polhlaví si vyráží jeden řezák.

Sourhajové věří v nejvyšší bytost, která mluví k nim prostředkem hromu. Symbolem toho božství jest pařez, z něhož kůra kolem do kruhu jest oloupána, umístěný v malé chýši poblízkou příbytků. Ženy a děti nemají přístupu k této svatyni, kde skládají se nejroztříčnější oběti. V čarodějství věří pevně, a smrt znamená osobu nebo dokonce oblíbeného koně přičítají vždy činnosti některého kouzelníka, k jehož vypátrání rozliční kmenové chápají se rozličných prostředků. Podaří-li se jim ho vypátrati, pak vezmou dva mužové zemřelého za hlavu a s nohama napřed nesou jej k domu vinníkovu, kamž přijdouce, dělají jakoby nemohli dále, načež domnělého kouzelníka vyvedou z domu a usmrtí, rodinu jeho pak prodají do otroctví. Lidé padoucníci navštívení pokládají se za posedlé zlým duchem a bývají taktéž nsmrceni. Mrtvolý pochovávají v okrouhlých hrobech, do nichž mimo to kladou kozu, několik džbánů medu a melisy (piva z prosa), jakož i misku s malými lasturami, kauri, sloužícími za drobné peníze. Nielové a více jiných kmenů mají obyčej, pochovávat se zemřelým také živého chlapce a živé děvče, aby prý od něho zabránili mouchy; avšak obyčej ten vždy více vychází ze zvyku.

Mnohoženství jest všeobecné, a počet žen mužových řídí se dle toho, kolik psů nebo koní může dáti rodině nevěstiče. Ženy neplodné mohou prodány býti do otroctví; žena však, která porodila tři děti, může se vrátiti do otcovského domu, neboť se pokládá za to, že manžel za tržní cenu její obdržel dostatečnou náhradu. Sourhajové, jako všichni pohanští kmenové na jihu od Baghirmi, jsou pilní rolníci; hlavními plodinami půdy jsou dur a proso, jež vyměňují za tabák, perly a kauri. Vesnice stojí uprostřed žirafových, delevových, palmových, kaučukových a fíkových stromů. Domy jsou slaměné, vyjma obilní sejkpy, které jsou z lepenice, kuželovité a opatřeny jediným otvorem na nejvyšším vrcholu. Vedle koní chovají kozy, ovce a psy, kteřížto poslední obzvláště vážení jsou co potrava. Naproti tomu jest hovězí dobytek vzácný, a naši domácí kočku tito kmenové ani neznají.*)

O říši Vadaiské, která za rázné vlády nynějšího panovníka svého šeicha Aliho k vysoké znamenitosti dospěla, přinesl dr. Nachtigal vzácné zprávy. Opustiv na začátku března 1873 Kuku odebral se jižně od jezera Čadského přes Fitri do Abešru, po vyvrácení Vary hlavního města vadaiského. Abešr leží několik minut severně od 14° s. š. a několik minut na východ od 21° v. d. od Gr. Cesta trvala celý měsíc. Šeich Ali přijal Nachtigala s vlídností neočekávanou a neobmezoval svobodu jeho ani v nejmenším.

Nad čím se cizinec ve Vadaí obzvláště pozastavuje, píše Nachtigal, jest surovost obyvatelů, chudoba země a výtečnost vlády sultana Aliho. U vzdělanosti jsou obyvatelé vadaistí daleko pozadu za Burnesy, jak surovostí myslí tak i nedostatkem všelikého umění i průmyslu. Nejprostší domácí náradí z tykvvých škořápek atd. svědčí o úplném nedostatku smyslu pro krásu a umění, což zdejší obyvatelstvo staví na velmi nízký stupeň. Jejich slaměné chýše daleké jsou vši praktické a umělecké dokonalosti, v čemž vysoko nad ně

*) Geographical Magazine 1874. Str. 277—281.

vynikají pohanští kmenové jižně od Baghirmi bydlící. Při tom jsou Vadaistí násilní, svárliví, ukrutní, obzvláště pod vlivem melisy, jejíž nemírné požívání jest všeobecné. Tyto vlastnosti ve spojení s jich pýchou a nenávistí cizinců v krátkce by učinily konec všemu obchodu s pomořím, kdyby nebylo silné vlády nynějšího panovníka. A ještě nyní způsobují melisa a záliba v milostných pletichách skoro každodenně násilnictví a vraždy. Tkaniny jejich jsou náramně hrubé, a jenom někteří kmenové vynikají uměním zhotovovati jemnější tkaniny. S tímto nedostatkem umění a průmyslu souvisí asi chudoba země. Ale mnohé části říše trpí nedostatkem vody, a jakkoli všude se rodí dosti prosa, nicméně země daleko nevydává tolik a tak rozličných plodin jako Bornu. Koně jsou vzácní a toliko chatrní representanti svého plemene. Skotu, bravu a koz jest hojnost, ale přece není možná koupiti v Abešru pintu mléka. Velbloud přivykl zdejšímu podnebí lépe nežli v Bornu. Trh v sídelním městě Abešru nemá ani desátou část té důležitosti jako odpolední trh v Kuce, neřkuli aby mohl přirovnáván býti k velikému týdennímu trhu tamějšímu. Obchod s cizinou obmezuje se na otroky, slonovinu a pštroší péra, ale i toto zboží jest jenom spore zastoupeno. Obchod zahraničný jest v rukou Modžabrů a Dželadů; onino vyvážejí přes Džalo do Egypta, tito do Darfuru. Ve Vadaí není možná, díky panovníku, aby někdo nezapltil svůj dluh anebo někdo přišel o své. Ali jest neúprosně přísný. Větší přečin stihá se trestem smrti, neboť menším trestem nedali by se lidé odstrašit. Krádež, cizoložství, nestatečnost před nepřitelem atd., donešeny-li k sultanovi, mají za následek smrt, anebo vykleštění, urážnutí nosu, uší, údů atd. Teprv dvě léta tomu, co Arabové smějí se v Abešru veřejně ukazovati.

Na jih od Bahr es Salamatu, který jest hranicí vlastního Vadaie, leží Runga čili Dar Runga, která se musí považovati za vtělenou část říše. Jakkoli má Runga svého vlastního krále, ten mnohem úžeji závislý jest na lenním pánu svém, nežli jakýkoliv jiný lenník velikých mahomedanských států vnitřní Afriky. Vlastní Rungové jsou mahomedani, ale příbuzní s nimi Kutové v jihozápadní části země jsou dosavad pohané. U nich usadili se kupci z Dar Randy a Bornu, a většina slonoviny, která přichází z Vadaie do Darfuru, pochází odtud. Vody z Rungy tekou do řeky Šari, a Bahr Kuta, značná to řeka, sedm dní cesty za jižní hranicí Rungy, jest nejspíše totožný s Uelem, jež pokládá Schweinfurth za hořejší běh Šariho.

Krajina od Rungy a Kutů na západ ležící plna jest rebutů (nádrží dešťové vody); k východu a jihu půda vystupuje a přechází v hory. Jižně od krajiny

těchto chovají se co domácí zvířata jen kury, kozy a psi; koně, hovězí dobytek a osli scházejí úplně. Z divokých zvířat nacházejí se tu lev, levhard, hyena, divoký vepř, slon, nosorožec, bůvol, druhy antilop, mravenčík, dikobraz; sotva však žirafa. Od Kutů na jih nalezá se hedbávný bavlník, olejová palma, delebová palma, četné fíkovníky, *Parkia biglobosa*, banan, pepř kumbový, rozličné jedlé bambuliny a virginský tabák. Kmenové bydlící jižně od Kutů u Bahr el Abiadu, Bahar el Azreku, Bahar el Ardhe a na severním Baharu Kuty zahrnují obyvatele Rungy s Kuty s osedlými u nich cizinci pod jmenem Banda; také je někdy, poněvadž skoro všickni oddáni jsou lidožroutství, nazývají Niamniamy. Muž z Bornu, od něhož Nachtigal obdržel tyto zprávy, tvrdil dokonce, že všickni mluví jedním jazykem, jehož mu podal i ukázky, dobře se v něm znaje. Některé zdejší krajiny jsou velmi hornaté, jiné zcela ploché.

V Darfuru, státu ležícím východně od Darfuru na jižním pokraji pouště a západně od Kordofanu, vstupujeme do tak zvaného „egyptského Sudanu.“ Z Vadaie vede vlastně jenom jediná cesta do Darfuru, alespoň jenom jediná silnice karavan, směrem více méně přímo východním. Nynější hlavní město země jest Fašer u rybníka Tendelti, ležící ve výši asi 600 m. n. m. Darfur, jakkoli hraničí s krajinami častěji proskoumanými, jest vždy ještě země málo známá, poněvadž její panovníci od těch dob, co Mehemed Ali počal podnikati válečné výpravy do Sudanu, uzavírali svou zem přede všemi evropskými cestovateli, jež považovali za egyptské vyzvědače. Nyní však dr. Nachtigal, který z Vadaie vracel se do Egypta přes Darfur a Kordofan, sňal závoj, jímž země tato byla zahalena.

Již po více desetiletí přicházela do Egypta každoročně z Darfuru karavana se slonovinou, gumou, pštrosím perím a otroky, kteréžto zboží tam dobře zpeněživši vracela se zpět se zbraněmi a střelným prachem, okuláry, perlami a jiným podobným zbožím do svého domova. Hlavní vývoz Darfuru však záležel v otrocích, majetku to větším dílem emirově, který byl vůbec největším obchodníkem ve své zemi. Ani zvířena ani květena Darfuru neposkytuje nic pamětihodného. Půda jest neúrodná a chudá na vodu. Na místě bujně vegetace, jaké se obdivujeme v zahradách nilské úžlabiny, spatřujeme sice v Darfuru velebné stromy, ale cestovatel nemůže odpočinouti v stínu jejich, neboť půda, do které jsou vsazeny, jest hustě trním porostlá. Také se nelze nadíti žádného prospěchu z těchto sadů. Jenom zde onde viděti některé akacie, které dávají něco klí; ale v době plíště, která trvá tři měsíce do roka, od polovice června až do polovice září, pokrývá se půda nejkrásnějším rostlinstvím. Středem Darfuru jest pohorí Ma r a h, zvláštností pak země jsou četná úžlabí říční, která prostupují západní, jihozápadní a jižní část její. Jsou to sice jenom dešťové žlaby, t. j. mají vodu jenom v čas plíště, nicméně mají velikou důležitost co jediní rozdělovatelé vody, kterou i pod písčitym

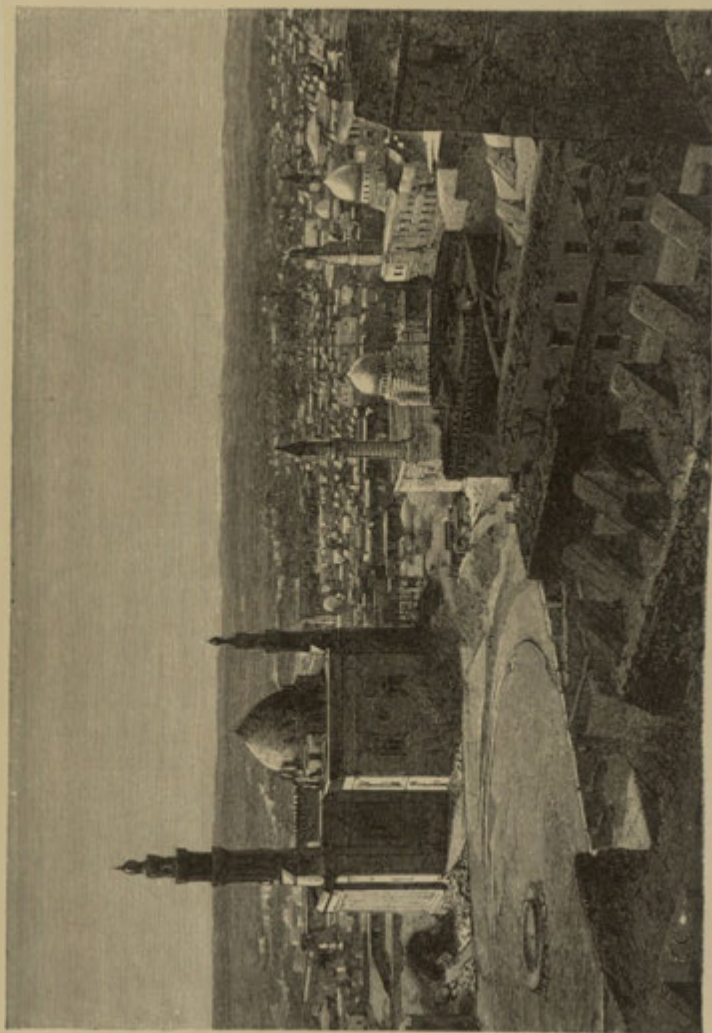
povrchem svým rozvádějí. Ve shodě s těmito poměry půdy a vody jsou též obyvatelstvo a zemědělství. Střed, západ, jihozápad a jih jsou hojně zalidněny, sever a východ jen velmi řídko. Obyvatelé, kteří jsou vesměs mahomedani, třeba dělití jednak na Středoafrikány a Araby, jednak na vlastní pány území a kmeny podrobené. Vedle Dadžů bydlí Forové neb Furové v horách a na jich úbočích; na severu Zoghavové a rozliční kmenové arabští, na jihovýchodě Begové a Biržidové, na severovýchodě Bertové a v středu Tyndžurové, opravdiví Arabové.

Darfur byl r. 1874 od místokrále Egyptského přivtělen jeho říši; stejného osudu se dostalo již dříve značně menší krajině Kordofanu, rozkládající se mezi Darfurem a údolím nilským. Hlavním městem jejím jest El Obeid, ležící o něco níže nežli Fašer, 520 m. n. m. Větší část Kordofanu, alespoň východní náleží již k rovině Nilu, kterážto řeka tvoří skoro východní hranici země, aneb alespoň velmi blízko k ní se táhne. Na západ od ní rozkládá se jednotvárná krajina až k Obeidu, sestávající z vlnitých rovin, pokrytých dlouhou travou z tlup a lesů bezlistých mimos, ve kterých se skrývají saihy. Zde onde vyskytují se střídavě holé, písčité plochy, na nichž v době plště sází se duchu. Tu nacházíme tokely (kuželovité chýše) skupené ve vesnice se studnami 30—50 m. hlubokými, obklopené stády skotu, bravu a koz.

Orba nachází se v této zemi na nejnižším stupni. V čas plště očistí se půda od travin odumřelých, semeno vloží se do prohlubin a zahrabe se nohama, ostatek zůstává se přírodě. Jediná důležitá plodina jest duchu, místy spatřují se stopy bavlníkových sadů, založených od některého průmyslného šecha, ale velmi zanedbaných. Povždy bude v této krajině nedostatek vody překážkou velikého vývoje rolnictví; neboť zde vyloučeny jsou z pěstování všechny rostliny, které neuzrají v tříměsíční době plště, a nad to jsou roční lijavce mnohem méně jisté, nežli se vůbec za to má. Rozumí se, že nedostatek vody jest také na újmu hojnějšímu používání půdy ku pastvě, poněvadž stáda dobytčí musejí se stále držeti na blízku studní. Důležitost má z plodin zemských ještě gumi. Červená barva půdy prozrazuje železo, a skutečně se 40 km. východně od Hursi doluje na železo, které se tu 2—3 m. hluboko v písku nachází v nepravidelných kusech.

XII. Úvodí Nilské.

Od západního pomoří Afriky poněmhu postupující octli jsme se až u břehů Nilu, oné ctíhodné řeky, s nížto vzdělanost snad nejstarší kulturní země naší planety nerozlučně jest spojena. Kdož jmenuje Nil, aby nemyslel při tom na Egypt a na pyramidy, vyčnívající z osamělé pouště co obrovští svědkové dávno zmizelé veliké minulosti, již odhaliti podařilo se teprv modernímu skoumání. Ale země faraonů jest jenom malý kousek oné končiny, již zavlažuje a zúrodňuje Nil

KAIRO.

a která se od rovníku až k Středozevnímu moři rozkládá. Tajemným jako minulost Egypta zůstával také dlouho, ano déle než tato, původ blahodárné jeho řeky Nilu. Teprv za nejnovějších dnů rozřešena jest otázka pramenů nílských, ne-li úplně alespoň dostatečně, abychom jasně nahlédnouti mohli do zeměpisných poměrů vnitřní Afriky. Výsledky dosavadního badání vynasnažíme se později krátce v hromadu shrnouti. Prozatím postačí nám věděti, že Nil, tato nejmohutnější ze všech afrických řek, vytéká z jezera Ukereve čili Viktoria Nianza, jež v severní jeho části, rovněž jako západního souseda jeho Muta-neb Luta-Nzidže, protíná rovník. Úvodím nílským vyrozumíváme tedy všechny země po obou stranách řeky té mezi rovníkem a mořem Středozevním, t. j. prostor více nežli 30 stupňů šířky. Počítati sem třeba skoro celou severní část východní Afriky, která odvádí Nilu poplatek svých vod.

Chtějíce velikými rysy nakresliti obraz tohoto rozsáhlého území budeme postupovati cestou opačnou než obyčejně se děje, totiž nikoliv od zřidel řeky k ústí jejímu, nýbrž počnouce od ústí Nilu stoupati budeme podél jeho břehů vždy výše až do tropické Afriky. Vždyť takový byl historický pochod odhalení tajemství nílského, řeka sama byla tu vůdcem do dlouho neznámých krajín hořejšího běhu svého. Tam, kde unavená řeka rozptyluje se ve více ramen, za naší doby však proudy své hlavně dvěma velikými rameny, Damietským a Rosetským, do Středomoří valí, tvoříc pověstnou Nílskou deltu, nacházíme, jak přirozeně ani jinak býti nemůže, ploché, na ten čas klesající pobřeží, jehož přímořský konec nepozorovaně ztrácí se do modrého moře. Na severním pokraji delty utvořily se ustavičným náplavem laguny, kterými krajina ta nabyla rázu obojživelního. Většina jich však poněkud vysychá, vyjímaje Menzalehské jezero, které napořád rostouc již zaplavilo slatinnou krajinu jindy hustě zalidněnou. To jest Dolní Egypt, vlastní jádro státu, který za naší doby hranice své do všech směrů, potřebí-li třeba brannou rukou, rozšiřuje a tím způsobem se stal nejmocnější a největší říší v Africe. Neboť egyptské jest vše, cokoliv náleží do nílského úvodí, a přední stráž egyptské stojí na pobřeží jezera Muta-Nzidže. V samém skutku však jest Egypt obmezen na úzké, jen málo hodin široké údolí nílské, a jen v Dolním Egyptě dovoluje chvostovité rozšíření se ramen řeky vzdělávání země na širším prostoru. Zde také leží nejdůležitější města země, Alexandrie, velikolepý obchodní přístav středomořský, Kahira (Kairo) nad vidličnatým rozštěpem Nilu, hlavní a sídelní město říše; zde na staroslavné půdě faraonů a py-

ramid zkvétá míšenice poloevropské, poloorientální kultury, zde hustá síť železnic prostředkuje spojení mezi nejdůležitějšími místy, ano vystrkuje tykadla svá až nahoru do horoevropského Sintu, zde pyšně povznáší se mahomedanská mešita vedle evropského operního domu, zde burnus vzdorného Araba dotýká se fraku uhlaženého Franka; zde konečně nezkušenému cizinci se zdá, jakoby jenom některé hlavní město evropské se bylo dále na jih posunulo, až teprv delším pobytem sezná, že to vše jest jenom na oko, pouhý nátěr, pod kterým skrývá se dosavad staré barbarství Orientu. Na západě provází strašná Libycká poušť celý levý břeh Nilu středním a Horním Egyptem až k egyptskému Sudanu, při čemž někdy přibližuje se až k samé řece. Fajum, ležící na severní hranici středního Egypta, můžeme pokládati skoro za oasu takovou, jako jest Farafrach neb Dachel na skutečné poušti. Na pravém břehu se vedle delty na východ rozkládá rovina, a na úžině Suezské, profatě průplavem dvě moře spojujícím, splývá v písku pouště Afrika s Asií. Odtud na jihu vystupuje podél zálivu Suezského a celého pobřeží rudomořského hornatina, vyplňující více méně prostor mezi východním pomorím Afriky a Nilem. Na severu nazývá se ta hornatina východní čili Arabskou pouští, dále na jih, kde Nil tvoří několik oklik, spadá do Nubické pouště; jenom mořský břeh provází napořád co návrší, které pod 15—10° s. š. rozšiřuje se ve velikolepou vysočinu abesinskou. Ta jediné vysílá mohutné vodní žíly k severozápadu, ježto protékající krajiny Fazalskou a Senárskou spojují se s Nilem, který až k ústí vtékající do něho Atbary nepřijímá ni jediného přítoku ani z pravé ani z levé strany. Důležitější nežli Atbara jest Bahr-el-Azrak čili tak zvaný Modrý Nil, přicházející z alpského jezera Čany na abesinské vysočině Amharské. U stoku obou řek leží Chartum, nejznamenitější obchodní místo v egyptském Sudanu. Nil, jež nyní na rozdíl od Modrého Nilu nazýváti budeme Nilem Bílým, Bahr-el-Abiad, přichází sem skoro přímým během z končin, ve kterých na východě přijímá řeku Sobat, jejíž ústí, smíme-li se tak vyjádřiti, naznačuje obrat v jeho běhu. Sobat má své temeniště nejspíše v oné ještě málo známé hornatině, která jest jižním pokračováním abesinské vysočiny a kde leží Šoa a Kafa. Na východ spadá k vlasti Galů, kteří se Sonaly na pomorí bydlícími zaujímají východní roh Afriky; od západu vysílá do nilské úžlabiny rozličné ještě neproskoumané vodotoky. Avšak nikoli na pravém, východním břehu Nilu, nýbrž na levém, západním děje se veliká ta proměna v běhu jeho, kdež od jihu z Kordofanu a Darfuru takorba z nenadání

Bahr el Ghasal čili Řeka sajh a Bahr el Arab mu přivádějí celou řadu rovnoběžných, na sever tekoucích vodních žil, pramenících se v horách, ježto leží na severozápad od jezera Muta-Nzidže. Zde jest domov četných, velmi zajímavých kmenů černošských, Nuehrů, Dinků a Bongů, lidožravých Niamniamů a Mombutů, jichžto život a mravy první pozoroval před několika lety cestovatel dr. Jiří Schweinfurth. Na jih od kmenů těchto bydlí trpasličí národ Aků, jež navštívil Italian Miani a o kterých Stanley tolik podivného slyšel vypravovati, a zde od Modrých hor, lemujících západní pokrají Mutanu, přicházejí vody tekoucí na západ dosavad neproskoumaný, mezi nimiž jest i znamenitý Ülle v krajině Mombutů, který snad, jak již zmíněno, jest totožný s hořejším během Šariho. Bílý Nil sám vytéká ze severního konce jezera Mutanu, do něhož se z jezera Ukereve byl vylil, a proplétá se hornatinou, jíž Mutan jest na severu obrouben, do nižších rovin. Zdali některý z východních neb jižních přítoků jezera Ukereve považovati se může za prvotní tok Nilu, jest otázka naprosto lhostejná a žádné důležitosti nemající.

XIII. Říše Egyptská.

Egypt jest lenní stát Turecka, t. j. stojící v jakémsi poměru odvislosti k Osmanské říši v Evropě, jíž musí odvádět roční poplatky bez mála 8 milionů zlatých a v čas války pomocné vojsko posílat. Předešlý místokrál Egyptský Ismail paša dovedl však značně uvolnití manský svazek svůj s Vysokou Portou, dosáhl pro sebe a pro nástupce své vyššího titule khedive (čti kidiv) a napořád rozšiřoval hranice říše své na jih, tak že nynější nástupce jeho jest bez odporu nejmocnějším panovníkem v Africe. Jestli na ten čas Egypt znamenitá říše, která při rostoucím úpadku tureckého panství za nedlouho úplně odtržena bude od Porty buď co stát docela samostatný aneb závislý na mocnostech evropských, které již nyní tam provozují větší moc nežli sultan, ano přímo jakési poručnictví vykonávají, jež Egypt za příčinou veliké tísně finanční trpěti musí. Jak veliká jest na ten čas rozloha plochy této takořka před našima očima vzrostlé říše, těžko jest určití, a jestliže počet obyvatelstva jejího s Kordofanem a Darfurem páčme na 10 milionů, jest to málo spolehlivý odhad. Na vlastní Egypt, totiž na úrodné údolí nilské až k Vady Halfé, připadá nanejvýše polovička toho čísla. Z těch 5 milionů jest asi 3,800.000 usedlých Arabů, 200.000 Turků a kmenů jim při-

buzných, pak 400.000 Beduinů čili kočujících Arabů, tedy celkem 4.400.000 mahomedanů; ostatních 600.000 jest křesťanů, totiž 350.000 Koptů a 250.000 Franků a Levantinců.

Arabové jsou dílem usedlí, dílem kočovníci; tito poslední, Beduini, jsou nesmíšení potomci pravých Arabů se všemi národními zvláštnostmi, přednostmi a slabostmi potutelných synů pouště. Mnozí však z arabských podmanitelů a přistěhovalců pomísili se s původním obyvatelstvem egyptským, té doby již velmi sešlým, a tito pomíšenci tvoří velikou většinu nynějšího obyvatelstva země: felahy t. j. oráče, a Arabý ve městech řemesla i obchod provozující. Část Arabů, však i část domorodců zůstaly nesmíšeny. Tito poslední jsou dnešní Koptové, nepřímější potomci starých Egyptanů, monofysičtí (jakobitští) křesťané, kteří však přivlastnili si mnohé mahomedánské obyčeje, na př. obřízku. Ti obyčejně se živí co písaři, notáři, účetníci v soukromé i v státní službě; jsou však mezi nimi též bohatí statkáři a kupci, ale všickni pokládají se za prohnané zchytralce. Mimo Kopty, kteří ostatně tak jako Řekové na sjednocené a nesjednocené se dělí, pak mimo katolíky a skrovný počet protestantů bydlí v Egyptě také armenští a maronitští křesťané. Nesmíšení Arabové jsou, jak již zmíněno, Beduini, avšak i těch jedna část usadila se v novější době trvale jmenovitě ve Fajumu a Kenehu. Beduini živí se chovem dobytka, nejvíce ovcí a velbloudů, pak dopravou nebo průvodem karavan, pálením a prodejem uhlí (nejvíce z dříví tamariskového), zhotovováním pletenin palmových; až do časů Mehameda Aliho provozovali také loupežnictví. Evropané a Levantinci (Řekové, Syrové, Italiani, Francouzové, Angličané, Němci) mají nejvíce v rukou svých veliký obchod a plavectví, bankovní a průmyslné podniky, hostince a lékárny velikých měst Dolního Egypta, mají knihkupecké a jiné krámy, anebo jsou lékaři, učitelové jazyků, profesori a s malé částky také umělci. Nad to jest značný počet Evropanů, jmenovitě Vlachů a Francouzů, ve službě vlády. Židé při velikém opovržení, v jakém je mají zdejší mahomedani, nemohou v Egyptě prospívatí tou měrou jako v jiných zemích. Cikánů v proslém čase ubylo, objevují se jenom porůznu na týdenních a výročních trzích co kejklíři a ženy jejich co hadačky anebo veřejné tanečnice.*)

Za panování předešlého khediva učinil Egypt i s obyvatelstvem svým patrně značný pokrok ve mnohém ohledu. Každým rokem zaváděl nové ústavy a mravy evropské, ale v žádném oboru kulturním neučiněno tolik jako v oboru veřejného vyučování. Egyptské školy jsou nejrozličnějšího druhu: školy vojenské a odborné vydržuje vláda sama, chudinské a sirotčí školy společně se správou vakufu (náboženských statků), na ústřední školy ve hlavních místech krajinských přispívají také rodiny, útraty na pensionaty v Alexandrii a Kahiře zapravují se z vakufu a dobrovolných darů, národní koleje vydržují konečně rodičové studentů. V to nejsou zahrnuty školy rozličných náboženských vyznání v Kahiře, jimž vláda také věnuje značné dary; také ne ostatní školy pro cizince, které mají větším dílem bohaté subvence od vlády. Jsou to větším dílem ústavy misionářské, sirotčince, pensionaty, koptické, řecké, israelitské, katolické a klášterní školy.

O pokrocích, jaké se v Egyptě staly za předešlé vlády, vyslovil se známý cestovatel Charles Beke takto: „Navštívil od roku 1840 Egypt několikrát nebyl jsem na své poslední cestě, jmenovitě z Alexandrie do Kahiry, ničím více

*) Heinrich Stephan. Das heutige Egypten. Leipzig 1875. str. 60—64.

překvapen, jako četnými výhodnými změnami, jaké jsem v celé zemi pozoroval. Jak míneme jezero Mareotis a poustou krajinu na západě od Rosetského ramene Nilu, jeví celá země vůkol patrné známky vyššího a rozsáhlejšího vzdělání. Právě mně, že v této krajině, kde roku 1850 bylo jen 250.000 jiter vzdělané půdy, nyní dvakrát tak velická rozloha vzdělána jest. Sklizeň bavlny jest právě nyní ukončena, a všude se pole zaorávají. Jednou viděl jsem, ponejprv ve svém životě, velblouda do pluhu zapřaženého. Bujně se kolkolem vlní zelené moře osení, a četná stáda hovězí, oslí, ovčí a kozí pasou se na bohatém pastvišti. Nejenom podél silnic vysázeny jsou stromy, nýbrž celé tratě jsou jimi posázeny tak hustě, že se podobají lešům. Cesta deltou byla toho dne, když jsem ji konal, opravdu půvabná, i musil jsem sám sobě opakovati že jsem v Egyptě, tak zcela proměněn byl ten obraz, neboť ke všemu tomu vyčnívaly ještě zde onde mezi vrcholky stromovými anebo uprostřed vesnic vysoké komíny továren. Egypt bude brzy jenom geograficky náležeti k Africe, v každém jiném ohledu pak počítán k Evropě. Též poměry nižších tříd se podstatně zlepšily. Oční zánět, nejhorší to snad kletba Egypta, není již tak zlý jak býval, a strava lidu, třeba nebyla lepší než dříve, jest alespoň dostatečná. Lid ve městech jest také lépe ošacen, než býval dříve; v Kahiře viděl jsem mnohem méně bosých než jindy, a lidé nespokojovali se trepkami, nýbrž měli na nohou evropské boty. Také felahové čili sedláci jsou očividně v lepším stavu, lepenicové chýše jejich jsou lépe stavěny a jmenovitě lépe kryty. Ano zde onde viděti selské domky, které se podobají evropským. Mnohé někdejší bídné vesnice jsou docela opuštěny a scházejí úplně. Jako někdy děti israelské, nepracují ti lidé pro sebe, nýbrž v těžké služebnosti a téměř nad své síly. Ale tento vývoj pod vysokým tlakem, patrně velmi prospívá zemi. Největší a nejdůležitější, poněvadž nehlouběji zasahující proměna jest bez odporu změna podnebí vzděláním půdy, jmenovitě četnými sady bavlníkovými. Egypt jest na nejlepší cestě pozbyti své pověstné bezdětnosti. V Alexandrii prší nyní až do omrzení, a Kahiře, o které prorok všech cestovatelů, Murray, v Handbooku svém uvádí, že má do roka nanejvýše pět nebo šest přeháněk, měla jich v minulém roce neméně než jedenadvacet. Já sám tu zažil deštivého dne tak pořádného, že v samé Anglii nemůže býti horšího. Následek toho byl, že nedlážděné ulice pokryly se na stopu hluboko blátem a pomínulo všeliké spojení mimo povozné; sama opera z nedostatku obecenstva prázdnila. Tuto proměnu přičítají nevědomí Arabové vlivům nadpřirozeným, a poněvadž počíná dosednutím na stolec Mehmeda Aliho, mají za to, že rodina jeho vládne obzvláštní kouzelnou mocí.“

Jakkoli však nelze neuznati veliké tyto pokroky, nemůže přece býti zamlčeno, že veliká část toho co spatřujeme jest jenom oslepující zevnějšek. Služebnictvo místokrálovo nosí nyní livrej, při čemž neschází ani klobouk, který mahomedanům jest hrůzou. V divadle zřízena jest lože pro dámy haremu; pod zámínkou vábení cizinců obdržela evropská společnost dovolení založit hernu, začez musí odváděti ročně jistou sumu na okrašlování Kahiře. Dámy z haremu Jeho Výsosti postoupily v emancipaci již tak daleko, že v otevřeném voze, vystrojeny po evropsku a pouze pod průhledným závojem, s anglickými vozky a lokaji v červených, zlatem vyšíváných livrejích na procházku vyjíždějí. Také ve vládních úřadovnách vane jiný vítr, divany v kancelářích nahrazeny jsou evropskými odpočívadly a seslemi, úředníkům pak zakázáno v služebných hodinách kávu pít a kouřit, aby mohli opravdověji pracovat.

Ale při všech těchto novotách nemá v Egyptě právo vždy ještě náležitou platnost, i byla svrchovaná potřeba soudnické reformy,

kteřá 1. ledna 1876 vstoupila v život, an zároveň odstraněna byla dosavadní pravomocnost konsulární. Ostatně barvy, jakými se od ne-stranných pozorovatelů, jako jest na př. Moric Lüttke, tento evropský nátěr líčí, nejsou mu nikterak příznivy. Největší počet zločinů páchají Vlaši a Řekové, obzvláště tito. Člověk musí navštívit Alexandrii, aby se vyzul z posledního idealistického klamu o povaze dnešních Řeků. Jsouť oni pravou hrůzou obyvatelstva, neboť jest vůbec známo, že vražda není věc, které by se štítili. Rozumí se, že se tu mluví jen o sprostém lidu a pouze všeobecně. K tomu třeba přidati, že mnoho věcí, které jsme zvyklí nazývati neplechami a nad kterými žasneme, které se nám zdají přímo nepochopitelnými, v pravém základě svém neodlučně souvisí s islamem. Sem náleží jmenovitě polygamie, jejíž účinky vyličují se co velmi smutné, a pak otroctví.

Rozumí se, že všechny snahy civilisatorské obmezeny jsou prozatím na Dolní Egypt, kde leží nejdůležitější města říše, skvělá Alexandrie a hlavní město Kahira.

Alexandrie, mající asi 200.000 obyvatelů, dělí se na dvě části, z nichž v jedné bydlí Evropané, v druhé domorodci. Arabská část města leží na severu a severozápadě, má ulice těsné, nepravidelné, v letě prachem, v zimě neproniknutelnou špínou naplněné, domy větším dílem jednopatrové, dle rozličného vkusu stavěné. Zde jeden vystupuje do ulice šikmo s polovičním průčelím, tam jiný stojí s převislým hořejším patrem, tu jeden vystavěn jest v prostřed ulici, onen má před sebou prostranný dvůr. Oken viděti jest málo, jmenovitě v přízemí, okna hořejšího patra obyčejně zavřena jsou útlým dřevěným mřížovím. Starých stavení se v arabském městě skoro žádných nenalezá, tak že nemá žádného zajímavého vzhledu a nanejvýše při měsíčku dobrý dojem činí.

Docela jinak vypadá čtvrt evropská, vlastní to stvůra novověká. Široké a rovné ulice, dílem posázené pěkným stromořadím, zde onde půvabné místo se vždy zelenými rostlinami a libovonnými květinami, po stranách nádherné vícepatrové domy, hmotné budovy s nej-elegantnějšími krámy, výtečná dlažba (kameny pocházejí z Terstu, a každý z nich, mající 15 □ ctm. v povrchu a 20 ctm. hloubky, stál asi 2 zl.) s pěknými chodníky pro pěší, činí evropskou Alexandrii jedním z nejkrásnějších měst v Středomoří. K tomu přichází výborné osvětlení plynem a umělá vodárna, která celé město, i arabské, opatřuje vodou z Nilu, k pití nejsladší a nejlepší na celém světě, o které praví Arabové, že kdokoliv jednou se napil z Nilu, toho to vždy zase táhne do Egypta.

Z Alexandrie doveze cestovatele do Kahiry egyptská státní železnice, jejíž linie v úhrnné délce asi 1200 km. spojují skoro všechna větší města nilské delty a která proti Nilu až do Sintu jest hotova, majíc vedena býti až do Asuanu. Jízda do Kahiry trvá rychlovakem $4\frac{1}{2}$ hodiny. Je-li proměna na venkově a v podnebí nadobyčejná, není v hlavním městě o nic menší. Zdá se, že má býti učiněna z Kahiry Paříž Levanty. Západní část města jest téměř zcela nově vystavěna a k Nilu značně rozšířena; v druhých částech města

Ulice v Kahrýe.

děje se prorážení ulic u veliké míře. Jenom to jest žádoucí, aby v horlivosti zevropšťování města nebyl až příliš setřen orientalský jeho ráz, co by je zbavilo veliké části jeho půvabu a vnady.

První cesta cizince do Kahiry přišlého budiž do tvrze. Tvrz leží na nepatrné, ale v této rozlehlé ploše důležité vyvýšenině, obsahujíc mimo rozličné vládní budovy novou skvostnou mešitu s hrobkou Mehameda Aliho. Vyhlídka, kterou se na náspu tvrze kocháme, jest opravdu rozkošná a na všechen způsob — po nevýslovně krásném panoramu Bosporském — nejvznešenější divadlo v celém Orientu. U našich nohou rozprostírá se nesmírné město, v rozsáhlosti téměř Vídní se rovnající. Masr el Kahira (Vítězná) nazývá Arab

Hollé Kahrský.

pyšně královnu nilského údolí. Moře domů, jež přesahuje les štíhlých minaretů (počet mešit Kahrských obnáší prý ke 400; zdá se, že nikdo ještě je nespočetl), pyšné bání, v pozadí žlutavé hory pouště, nad nimiž klene se jasnomodrá obloha nebeská. Za ohromným městem zelená rovina svažovaná Nílem v jezero rozšířeným, bojiště pyramid s dvěma obrovskými pyramidami, mezi nimi 6000letá Cheopsova, nerozluštné hádanky nepochopitelné minulosti; na jihu ve větší vzdá-

OVOCNÁŘ V KAIŘE.

lenosti pyramidy Sakarské; na východě bílé horstvo Mokatamské a hroby kalifů, pak šírá, bezútěšná poušť — to jest v nemnohých rysech velikolepý obraz, rozvíjející se před naším opojeným zrakem. Město v celém objemu svém otočeno jest zdí dosti dobře zachovalou. Domy jsou o jednom až třech patrech, bez štítů, bez komínů, bez tabulí v oknech. Na místě střech jsou plochatiny, okna opatřena jsou hustými dřevěnými mřížemi. Též balkony jsou dokola omříženy, majíce střechy na způsob baldachinů, ozdobené řezbami. Při všech domech vystupuje přes přízemek první patro, aneb alespoň jedna jeho část. Dvěře u domů zamykají se dřevěnou závorou, opatřeny

Kroj egyptských žen.

jsouce kruhem ke klepání. Větším dílem popsány jsou nějakou větou z koranu proti uhrančlivosti. Ve štěrbinách mnohých dveří vězí zuby, což se považuje za ochranný prostředek proti bolení zubů. Ve větších ulicích jsou skoro v každém domě kavárna, veřejná kuchyně, dílny, krámy atd.; nejčastější dílny jsou ševců, krejčů, sedlářů a soustružníků hotovících troubele do dýmek; neboť jsme

*) Totéž spatřujeme často i u nás ve křížích postavených na hřbitvech.

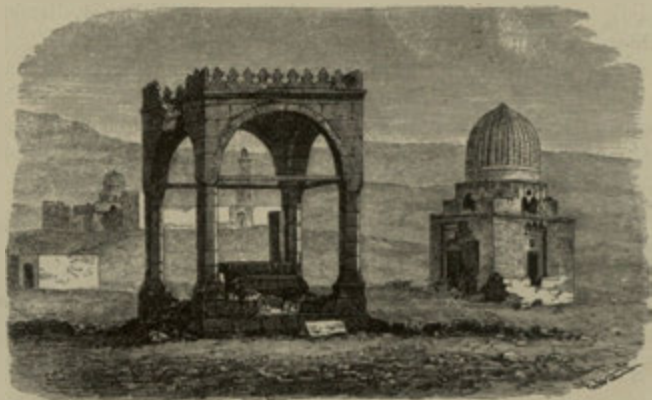
v zemi, kde všickni kouří a jezdí. V krámech spatřujeme nejvíce všelijaké koření, voňavky, pěkné koberce, neboť každý musliman klečí na nich při modlitbě, veliká bílá přikryvadla vlněná, burnusy, fezy, šály, hedbávné látky, šátky atd. Zajímavé jsou také veliké krámy ovocnářské, v nichž narovnány jsou celé pyramidy a hory bananů, fiků, datlí, oranžů. Ve veřejných kuchyních vaří se hlavně pilav (rýže s masem), také pekou maso a ryby. Tato jídla dílem se požívají v místě samém, a sice pomocí prstů, dílem se odnášejí pro celé rodiny, neboť ve mnohých domech se ani nevaří. V otevřených boudách bradýřů viděti, kterak se hlavy pravověrců až na malý chochol na temeni holí anebo zvláštními prostředky zabránuje vzrůst vlasů. Sklady šatstva Orientalů obsahují obyčejně jen dvojí druh oděvu, dlouhé kaftany a plundry. Krámy ševcovské naplněny jsou velikými zásobami hotových střevíců z nevydělané nebo červené a žluté kůže. Velmi zajímavé pro cizince jsou krámy klenotnické, kde vystaven jest nejbohatší výběr prstenů, náušnic a kruhů do nosů podivných orientalských tvarů. Rovněž stojí za podívání krámy na zbraně, v nichž nalezají se někdy skvostné turecké šavle, jatagany, bohatě ozdobené ručnice a pistole. Davy v hlavních ulicích jsou ještě mnohem pestřejší a větší nežli v Alexandrii a povyk ohlušující. Četní jsou vodaři, větším dílem lidé chudí, kteří vodu v kozích vorech na vlastních zádech nosí, anebo na soumarech do všech částí města rozvázejí. Povážíme-li, že veškeré obyvatelstvo Kahirské odkázáno jest na vodu z Nilu, poněvadž studny dávají jen špatnou slanou vodu, pak si snadno vysvětlíme veliký počet vodařů. Felahové přinášejí na trh plodiny své v koších anebo v posadách, jež nosí na hlavě. Někdy používají k tomu svých oslů, kteří často nésti musí nejenom zboží, nýbrž i pány své. Anebo běží tito vedle nich, držíce se, aby rychle přišli ku předu, soumařských sedel anebo ohonů svých zvířat a dávajíce se takoruka jimi táhnout. Často potkáváme na krásných koních jezdce, kteří ve svém malebném orientalském kroji vypadají velmi skvěle. Turci, Arabové, Armeni, Frankové, Židé, Kopti, černochové, žebráci, mezi nimi veliké množství slepců, vše pohybuje se v chaotickém davu a s velikým povykem promíšeně. Domácí ženy jsou vesměs v závoji, a řádný jich oděv ani nedovoluje rozeznati jejich formy. Kavárny jsou malé, mají však veliká oblouková okna v dřevěných stěnách. Větším dílem jsou silně navštěvovány, neboť východňané tráví svůj čas větším dílem v kavárně — tam kouří čibuk, hašiš a opium a poslouchají hudbu a vypravovače báchorek.

Z ostatních měst Dolního Egypta budtež uvedena ještě Roseta (Rosette) a Damieta. Roseta, arab. Rašid (po kalifu Harunu al Rašidu, domnělém zakladateli města), na západním rameni Nilu, 1½ míle od moře, v úrodné krajině, má 16.000 obyvatelů, více mečet a křesťanských kostelů, rukodílny na látky lněné, bavlněné a hedbávné, pak značný obchod dopravný. Roku 1799 objeven tam starý nápis tříjazyčný, a teprv nyní podařilo se Francouzi Champolionovi na základě řecké části nápisu toho naleztí klíč k egyptskému písmu hieroglyfickému. Damieta arab Damiat, květuoucí druhy obchodní město, dvě hodiny od ústí vychodního ramene Nilu, ztratilo průplavem Suezským valnou část své důležitosti, má však vždy ještě asi 30.000 obyvatelů. Ve válkách křižáckých pokládáno za klíč k Egyptu. Roku 1249 zmocnil se ho král Francouzský Ludvík Svatý, ale v zajetí upadnuv zase je vrátil. Dne 1. listopadu 1799 zvítězili tu Francouzové pod Kleberem nad Turky.

Kdo chce seznati vlastní Egypt, t. j. úžlabinu nilskou, ten nejlépe učiní, když se plaví po řece; lodi, kterých se k tomu na Nilu používá, slovou dahabie. Nyní jest plavba až k druhému nilskému prahu u Vady Halfy sotva více nežli turistický výlet, který vyžaduje nanejvýše dobře naplněný měsíc.

První předměty nilské úžlabiny, které poutají naši pozornost, jsou proslulé v celém světě pyramidy Džizehské, zříceniny Memfisů, pyramidy a hrobová pole u Sakary a Dašuru. Urazivše proti vodě 249 km. jsme v Miniehu dosti značném fabrickém městě s 8000 obyv., ležícím pod 28° s. š. Na plavbě až tam vystupují hned na východě arabské hory mezi Nilem a Rudým mořem, hned na západě vysoké kraje Libycké pusté planiny až k samé řece, ozdobující její břehy malebnými skupinami skal, které zase samy často slouží památkám starožitné architektury za podstav anebo rámec. Beni Hasan, nedaleko na jih od Miniehu, jest první místo, kde cestovatel může očekávat, že spatří známého a často jmenovaného netvora vod afrikánských, krokodila, ve své přirozené svobodě. U kolmých stěn Džebel Abu Fody, místa na celé plavbě nilské co do krajiny nejkrásnějšího, ale jinak nejnebezpečnějšího, vidíme je už častěji ve slujích a skalních rozsedinách vyhřívati se na slunci; ještě pak dále na jih stávají se obyejnými zájevy na březích a písčinách říčních. Siut, vystavěn na zříceninách staré Lykopole, jest hlavní město provincie téhož jména a nejznačnější město (s 25.000 obyv.) Horního Egypta; ústící se zde karavanská silnice do Darfuru dodává mu živého a proměnlivého nátěru. Od Siutu do Belieni, na kteréžto trati starý zeměpis uvádí řadu květuoucích měst, spatřuje nynější cestovatel jen velmi nepatrné zbytky. Na březích objevuje se nyní palma dumová (Hyphaene thebaica), která čím dále na jih tím hojnější a vyšší se stává. Nad Belieni teče Nil, skoro přímo od východu na západ, u Kenehu pak, města s 15.000 obyvateli, odkud vede čtyři dui cesty dlouhá silnice do Koseiru na Rudém moři, dochází nejvýchodnějšího místa svého běhu v Egyptě. Naproti Kenehu leží na levém břehu Nilu veliký chrám Denderský; jižně odtud se otvírá k Rudému moři vedoucí údolí Hamamatské, chovající četné starožitné kamenné lomy a památníky. Od západu přistupuje výběžek Libyckých hor v mohutných obrysech až k samému Nilu, kdežto horám arabským slouží za popředí pěkna, bohatá rovina. Brzy však i na západě se rozšiřuje úžlabina nilská, amfiteatralně obstoupeny 300 m. vysokými temeny okraje Libycké pouště, objevují se chrámy Kurenské

Ramasseum, kolosy Memnonské, zříceniny Karnacké a Luxorské, pyšné pozůstatky „stobraných“ Theb. Jižně od divů tohoto města mrtvých plavíme se úžinou, již tvoří arabské pohoří a kolmá skalní stěna libyckého výběžku, a která jest nejspíše zbytek někdejšího, stálým vymýláním již vyrovnaného prahu. Ne-daleko odtud vystupuje na levém břehu z hájů palmových úhledný Erneh. Krátká trat mezi Ernehem a Edfu, ležícím v širé rovině úžlabiny nilské, neposkytuje hrubě nic pozoruhodného. Asi 28 km. nad Edfu přistupuje na východním břehu Nilu bohatý slujemi Džebel Serak až k samé řece. Krajina dostává divoký, pošmourný ráz, horstva obou stran přibližují se k sobě, vzdělaná země scvrká se v úzký pruh, dědiny jsou řídké a chatrné. Sotva 300 kroků široký vine se Nil úžinou Džebel Silsileh čtvrt hodiny dlouhou, z kteréž vystoupíce spatříme před sebou novou, dle povahy již k Nubii náležející krajinu. Vršiny jen asi 60 m. vysoké ustupují po obou stranách poušti, jejíž vlnovité obrysy ukazují na straně arabské barvitost převahou šedou, na straně libycké žlutavou. Vzdělávání půdy zde skoro úplně přestává. Okolo ostrova Elefantiny, obroubeného palmami, plavíme se k zákotvišti Asuanskému (6000 obyv.). Zde podobá se Nil jezeru, jehož jižním okrajem jsou spousty žulového horstva, které tvoří pověstné prahy Nilu. Tyto hned nad Asuanem při nízké vodě nemálo ztěžují plavbu,

Hroby Kalífů.

kdežto v čas povodně nejenom dahabie, nýbrž i parníky snadno přes ně překlouznou. Vlastního vodopádu zde arcit není, ano na nejobtížnějším místě Bab el Selal (brána prahů) neobnáší spád nic více nežli 10 na 150. V podivínských podobách vyčnívají tu černé spousty skal do pěnící se řeky, a balvany s nich spadlé tvoří místy ostrovy 40—60 m. vysoké. Proti vodě trvá plavba skrze prahy více než den, kdežto po vodě vykoná se za málo více než hodinu.

První prahy Nilu tvoří hranici mezi Egyptem a Nubií. Nad nimi rozšiřuje se Nil v krásnou kotlinu Filenskou, obstoupenou divokými, rozervanými skalními horami. Skalní brána u Kelabie zužuje svými černými stěnami řeku opět až na 150 kroků šířky. Několik hodin dále na jih mineme chrám Dandurský a překročíme obratník Raka, hranici tropického pásma. Z Kelabie jest 114 km. do Koroska, východiště karavanské silnice do Abu Hamedu, která přetíná mohutnou okliku prostředního běhu Nilu. Od Koroska do Deru (18 km.) má Nil zpáteční běh od severu na jih, veliká to překážka pro plavbu plachetní, při trvajícím větru severním. Ráz krajiny jest celkem napořád stejný; převládát poušť s horskými výběžky na obou březích více neb méně k řece se blížícími,

EGYPTŠTÍ VELBLOUDI I S NÁKLADEM.

mezi nimiž zde onde objevují se zbytky starožitných staveb. Od Daru teče Nil opět na jihozápad, řeka jest zde velmi široká, veliké, pěkně vzdělané ostrovy střídají se s dlouhými písčinami, oblíbenými stanovišti krokodílů. Dojem mohutného skalného chrámu v Abu Simblu neodevzdává co do velikoleposti mnoho Cheopsově pyramidě anebo obrovské síni Karnacké. Odtud 62 km. vzdálena jest Vady Halfa, kde údolí téhož jmena z pouště vybíhajíce dotýká se na východní straně řeky. Nedaleko nad tímto místem počínají druhé čili veliké prahy nilské, které pro větší lodi docela jsou nesplavné, pro malé čluny pak jenom v době povodně. Tyto druhé prahy vypadají jako šířé moře plné skalín, o které se rozrážejí pěnící se vlny. Velikolepé skalní tvary jim scházejí, poněvadž hrubozrný pískovec, jež tu Nil proráží, účinku vody slaběji vzdoruje, nežli žulové hřbety mezi File a Asuanem. Jakkoli ne tak velikolepé jako tyto, nicméně prahy Vady Halfské se svými nescíslnými, ze žlutého a červenavého kamene nakupenými, pokud voda dosahuje, leskle černým škraloupem potaženými ostrovy a skalisky, vše to v rámci nekonečné pouště, poskytují obraz obzvláštní vážné půvabnosti.*)

Plavba po Nilu z Kahiry do Vady Halfy, rovnající se přímou čarou asi plavbě po Dunaji od Ulmu až k Novému Sadu v někdejší Vojenské Hranici rakouské, neobsahuje ani polovičku běhu Nilu od Chartumu do Kahiry; jenom dvě pětiny vlastního Nilu, počítáme-li jej od spojení Sobatu z Bahr el Abiadem; a pouze čtvrtinu celé délky řeky od severního konce jezera Montanu až ke Středozemnímu moři. Nad Vady Halfou pak přestává všeliká plavba, a na její místo nastupuje lopotný pochod karavany; loď pouště vystřídá loď nilskou.

Dějiny Egypta.

Egypt jest jediná země africká, jejíž dějiny mají všeobecnou důležitost, neboť jest jedním z nejstarších sídel kultury, kterou vyvinul tam národ, i tvárností tělesnou i mluvou stejně od černochoů jak od plemene Semitského se lišící, jenž nazýval se Gypty, Kypty (odtud i řecké Aígyptos i novější Kopt), a byl lid vážný, střídmy, praktický, přísného pořádku šetrný, naproti cizincům se uzavírající, plavby nemilovný (k čemuž mu i potřebné dříví scházelo), na kasty roztržiděný, v celém svém kulturním vývoji na zvláštních přírodních poměrech vlasti své závislý. V bájesloví jeho reprezentuje božský kruh Osirisův kruhový oběh přírody egyptské: Osiris jest pán života se všemi vlastnostmi dobrodějné síly přírodní; Isis matka země, již každoročně zúrodňuje; Tyfon, červený bůh, vysušující všecko, jemuž i Osiris podlehne, až jej zavodnění opět probudí k novému životu. Jako síla přírodní umírá a znova se probouzí, tak i člověk, při němž ale podmínkou života po smrti jest zachování jeho mrtvolý. Odtud vysoce zdokonalené balsamování mrtvých těl, a to nejenom lidských, nýbrž i takových zvířat, v jejich podobách ctil národ bohy své, a uchovávaní jich v bezpečných skalních skrýších, těl královských.

*) Ausland 1875, č. 23.

v ohromných, nezrušitelných pyramidách. Tentýž ráz ohromnosti jako pyramidy má veškeré stavitelství staroegyptské, jak ukazují četné zbytky chrámů, mohutných sloupořadí, sfíngů, obelisků, katakomb a jiných budov, pokrytých namnoze alegorickými hieroglyfy, malbami a řezbami, vztahujícími se na dějiny, obřady a domácí život starých Egyptanů. Národ ten záhy vypěstoval u sebe umění písemné a užíval k tomu papíru, ale z literatury jeho nezachovalo se skoro nic. Vynešeny sice na světlo ze starých zřícenin rozličné závitky papyrusové, však přečtení hieroglyfického písma, jímž pokryty jsou, potkávalo se dlouho s překážkami přenáramnými. Nalezen sice v naší době neúmornou pilností a podivu hodným důmyslem evropských učenců klíč k tajemnému tomu písmu, ale to, co dosavad přečteno, jest praneopatrnou částkou naproti veškeré bohaté literární produkci národu toho, jejížto plody s největší částí navždy jsou pro potomstvo ztraceny.

Žádná země nehonosí se tak starými památkami dějinnými, jako Egypt. Prameny nejstaršího dějepisu egyptského jsou četné památky stavitelské se svými nápisy, pak Manethovy chronologické tabely královské. Tyto vypočítávají od Menesa (ve IV. tisíciletí před Kristem) až do druhého podmanění od Peršanů neméně nežli třicet dynastií. Nejstarší královské sídlo bylo v horním Egyptě. Menes táhl k severu a založil Memfis. An říše Memfiská zdárně prospívala, povstala během času v horním Egyptě říše druhá, jejímžto sídlem byly Theby. Obě tyto říše v jedno spojila 12. dynastie asi 2300 let před Kristem, a sídlem královským byl Memfis. Z nejstarší této periody pocházejí veliké pyramidy jižně od Memfisu, jež králové 4. dynastie (Cheops, Chefren a Mencherinos) dali sobě zbudovati co velikolepé náhrobky lidem robotným, uvedeným v nevolnictví, který v ohromném množství po dlouhou řadu let na nich s nesmírným lopocením pracoval. Do té doby padá největší rozkvět Staroegyptské říše.

Asi 2100 před Kristem udál se vpád semitských národů do Egypta, jichž králové, Hyksové (pastýřští králové) zvaní, po 500 let vládli v zemi, jejíž domácí dynastie byly jim podrobeny. Králové 17. dynastie zahnali cizince do Palestiny, načež pod 18. dynastií Egypt znova zkvetl, o čemž vydávají svědectví velikolepé stavitelské památky té doby.

Ale nejslavnější ze všech byla dynastie 19. (1326—1183), již náleží Sethos I. a Ramses II., jež Herodot uvádí pod jmenem Sesostris co osobu jedinou. Onen vnikl co podmanitel až do Asyrie a Medie, tento do Libye a Ethiopie, a oba vrátili se s velikou

kořistí. Oba panovníci provedli uvnitř veliké opravy a zvětšili památku svou velikými stavbami (na př. chrámy v Karnaku a Kurně). Sídlo říše bylo té doby v Thebách. Za této dynastie událo se vyjití z Egypta Židů, kteří se před věky byli v zemi usadili a pro veliké utiskování pod Mojžíšem zase pryč se stěhovali. Ramses III., zakladatel 20. dynastie, opět výbojně vtrhl do Asie, ale za jeho nástupců začala moc králů Egyptských valně klesati, a sídlo jejich přeneseno z Theb do Bubastise v nížinách delty. Tam sídlila neslavná dynastie 21. Sesonchis (Šišák), první král 22. dynastie, dobyl sice Palestiny a Jerusáléma, ale nemohl zastavití úpadek říše, která 200 let po něm za panování 24. dynastie podrobena jest od Ethiopů pod Šabakem, jenž založil dynastii 25. Ta však trvala jenom na krátko, zápasíc jednak zvenčí s Asyry, jednak uvnitř s odporem národu, ustoupila asi 679 zpět do Ethiopie.

Nyní nastala v Egyptě jakási přechodní doba, v níž panovalo 12 vojevůdců, ze staré dynastie pocházejících, v rozličných krajinách, jež všechny v jedno spojil Psametic, zahrav jich vladaře do Libye. Ten založiv dynastii 26. otevřel zemi Féniciánům a Řekům, jichž vlivem Egypt čím dále tím více tratil svůj původní ráz. Syn Psameticův Necho utrpěl od Nebukadnezara Babylonského záhubnou porážku, také nástupcové jeho byli ve válkách nešťastní, a nově nastalá doba rozkvětu pod vlivem oživujícího ducha řeckého vzala konec opanováním Egypta od Perského krále Kambysa (525). Ještě sice jednou se dobyl Egypt na samostatnost, svrhnuv 405 jeho perské, ale již 340 podruhé jej sobě podrobili Peršané za Ocha.

Podmaniteli Persie Alexandru Velikému stal se r. 340 Egypt snadnou kořistí, i zůstal provincií macedonskou až do r. 305, v kterémž prohlásil se za krále Egyptského Ptolemeus Lagi, jeden z vůdců Alexandrových. Jeho nová říše obsahovala mimo Egypt ještě Cyrenaiku, Palestinu a Fenicii. Panovník ten stal se zakladatelem poslední dynastie, Ptolemeovců, za které staroegyptská kultura vytištěna jest skoro úplně vzdělaností řeckou, a Alexandrie, nazvaná po slavném zakladateli svém nová stolice království, stala se sídlem řecké učenosti a byla po mnohá století jedním z prvních obchodních měst světových. Za času květu svého mělo toto město milion obyvatelů. Na ostrově Farosu, severně od Alexandrie, nacházela se pověstná světlárna, pokládána za jeden ze sedmi divů světa. Neméně slynila Alexandrie svou knihovnou, obsahující 700.000 svazků, pak nádhernými budovami a velikými poklady uměleckými. Při slavné škole Alexandrinské, založené od Ptolemeovců a trávší až do

opanování Egypta od Římanů, chováni jsou učenci všeho druhu, jenž vyučovali gramatice, mathematice, zeměpisu, lékařství, filosofii atd.; také kritikové, básníci, skoumatelé přírody a jiných věd pěstovatelé. Ze školy té vyšlo mnoho znamenitých mužů všelikých oborů, také Asklepiades a Galen tam studovali. Bylať škola ta útočištěm řecké vědy a řeckého umění, když po ztrátě politické svobody v Řecku samém klesati počaly. V Alexandrii také hned za času prvních Ptolemeovců zhotoven jest řecký překlad hebrejského textu Starého zákona od 72 učenců. Mělať totiž Alexandrie velmi četné obyvatelstvo židovské, které zaujímal dvě pětiny celého města. Obchodem splývalo do Alexandrie bohatství celého světa; o bezprostředním spojení prvních Ptolemeovců s králi indickými víme z bezpečných pramenů. Při dvoře přijata jest veškerá nádhera někdejších faraonů, ale v náboženství se držel dvůr řeckého způsobu. Také vojsko bylo řecké; ostatní zřízení státní však podrženo jest, veřejné úřady zastávali Egyptané pod jakýmsi dohledem Řekův, jazyk staroegyptský podržel svou platnost, ale veřejné listiny a nápisy skládány ve dvou řečích, egyptsky a řecky.

Z dynastie Ptolemeovců panovalo 15 králů a tři královny. Z těch pouze tři první nástupcové Ptolemae Lagi dovedli udržeti říši na výši slávy: Ptolemeus Soter († 284), jenž vystavěl svrchu zmíněnou světlárnu a založil slavnou knihovnu; Ptolemeus Filadelfos († 246), jenž při všem rozkošnictví svém značně rozmnožil státní poklad, vydržoval 240.000 mužů vojska a měl 2000 válečných korábů; a Ptolemeus Euergetes († 221), rovněž vzdělaný jako bojovný, který své panství daleko do Asie rozšířiv přinesl nazpět staré bohy od Kambya unesené. Jím dosáhla moc Ptolemeů svého vrchole, s kteréhož rychle klesala za ničemných panovníků následujících, kteří žijíce v ustavičných rodinných rozbrojích dávali tím podnět Římanům, aby se vkládali do jejich svárů.

Poslední z Ptolemeovců seděla na trůnu egyptském chlipná Kleopatra, za jejíhož panování při obležení Alexandrie od Caesara lehla s části popelem slavná knihovna svrchu zmíněná. Vnadami svými dovedla Kleopatra upoutati na sebe Julia Caesara, že jí věnoval ochranu svou; po jeho smrti pak okouznila podobným způsobem Marka Antonia, že oddav se u ní životu rozkošnickému zanedbával manželku svou Oktavii, čímž popudil na sebe bratra jejího Oktaviana, od něhož poražen jest v námořní bitvě u Aktia, když Kleopatra sama dala první znamení k útěku. Antonius i Kleopatra skončili samovraždou, a Egypt stal se provincií římskou. Císařové Římské pečovali

o pokoj v zemi, z jejížto plodin rolních živila se veliká část říše jejich, jmenovitě hlavní světové město Řím.

Křesťanství šířilo se v Egyptě již v polovici prvního století po Kristu, svatý Lukáš a svatý Marek sami prý zde evangelium zvěštovali. Zde prvně zaveden mezi křesťany život poustevnický a klášterní, ne-li dříve, alespoň na konci III. století svatým Antonínem a žákem jeho Pachomiem. Za zmatků v Římské říši nastalých zmocnila se roku 269 Zenobia Palmyrská Egypta, jež držela až do svého přemožení císařem Aurelianem r. 272. Zpourou Achilla proti Diokletianu (290) utrpěla země velikou pohromu, neboť Diokletian dobyl po dlouhém obležení Alexandrie, město jest vyloupeno a zničeno, i nezotavilo se více k staré nádheře, zvláště když založením Konstantinopole nová sokyně mu povstala. Co sídlo jednoho ze čtyř patriarchů byla Alexandrie jevištěm nejprudších bojů náboženských mezi ariany a pravověrci. Staré náboženství udrželo se vedle křesťanského až do r. 398, v kterémž císař Theodosius křesťanské náboženství za jediné platné prohlásil.

Při rozdělení říše Římské připadl Egypt císařství Východořímskému, ale slabá vláda byzantinská nedovedla ho zachrániti od národů z východu se hrnoucích. Roku 640 Arabové za kalifa Omara dobyli po dlouhém obležení Alexandrie a zmocnili se na to celé země. Ale zničení knihovny Alexandrinské neudálo se při té příležitosti, jak mylně dlouho se tvrdilo, neboť knihovna ta již za dob římských požáry zničena byla. Od té doby opanoval v celé zemi islam, jímž poslední zbytky staroegyptské vzdělanosti zahlazeny jsou, když původní obyvatelstvo podleгло nově přichozím Arabům.

Pod kalify z rodu Omajovců a Abasovců spravována jest země od náměstků, kteří si nezhřídky samostatně počínali, až proti kalifům Bagdaským povstal tu zvláštní kalifat Fatimovců, jehož zakladatel Moez eddin Alah vystavěl roku 970 Kahiru. Ale za jeho nástupců chýlila se země k úpadku. Poslední z nich byl Adad, za jehož panování křižáci pod Guidonem Lusignanským postoupili až ku Kahiře. Kurd Saladin, jež mu proti křesťanům poslal na pomoc Nuredin sultan Damašský, svrhnuv Adada sám se na jeho místo povznesl (1171), a založiv dynastii Ejubovců i Jerusálém a Syrii opanoval. Dynastie tato vládla nad Egyptem až do polovice XIII. století.

Za posledních panovníků té dynastie povznesli se k veliké moci mameluci, vojenský sbor ze zajatých neb koupených otroků se skládající (jako později u Turků janičari), který, tvoře osobní stráž panovníkovu, byl v držení veliké části země co lenních statků. Ti posled-

ního sultána Ejubovského Turanšacha, když se zajatým u Damiety Ludvíkem Svatým, králem Francouzským, proti jejich vůli vyjednával, r. 1250 zavraždili, čímž počátek vzalo ohavné panství mameluků pod sultany od nich samých volenými, jenž co nepřetržitá řada krvavého násilí a ukrutenství trvalo až do r. 1517, v kterémž Turecký sultan Selim, mameluky poraziv, učinil Egypt provincií tureckou.

Nicméně musil správu země svěřiti 24 bejům mameluckým, podřízeným jen dle jména tureckému pašeti a jeho divanu, kteří zem bez ohledu vyssávali a na mizinu přivedli, obzvláště když následkem objevení cesty do Indie kolem Afriky Egypt přestal býti prostředkovatelem obchodu mezi Indií a Evropou. Jeden z těch bejů, Ali, povstal proti Portě, chtěl se samostatným učiniti, jest však po dvou letech pokořen. Ale vláda Turků nedovedla se více upevniti trvale, a nedlouho na to si osobili skoro neodvislou moc mamelučtí bejové Murad a Ibrahim. V čas panování jejich padá výprava Bonapartova do Egypta (1798). Francouzové podrobili si, porazivše oba beje, celou zem, ale po odchodu Bonapartově (1801) přinuceni jsou opustiti Egypt, nad nímž opět Porta vlády se ujala.

Roku 1806 jmenován jest od ní náměstkem v Egyptě Mehemed Ali, kterýmž počala nová doba. Ten zničiv násilně mameluky učinil se neobmezeným pánem země, podrobil panství svému Nubii, Senár a Kordofan, zřídil si vojsko na způsob evropský, staral se o zvelebení země zaváděním řadů evropských, a pokud v tom prospěch svůj viděl, choval se k sultanu co úslužný vasal, odváděl mu poplatek i poskytoval vojska k jeho válkám. Ale při tom vydíral lid způsobem neslýchaným a shromažďoval peníze k dalším ctižádostivým záměrům. Nemoha na Portě dosáhnouti rozšíření svého panství po dobrém zdvihl proti ní válku, ve které Ibrahim, schovanec a přijatý syn jeho, turecká vojska opětne porazil (1832), načež mu Porta i Syrie ke správě postoupila. Když později Porta, spolehající se na nespokojenost lidu pod vládou Mehmeda Aliho, začala s ním novou válku, poraženo jest vojsko turecké (24. června 1839) u Nisibu na hlavu. Ale nyní vložily se do toho sporu velmoci evropské, a jmenovitě Anglie a Rakousko poslali sultanu ku pomoci loďstvo, které ve spojení s tureckým zmocnilo se přímořských měst syrských. Když pak anglický admirál Napier konečně u Alexandrie přistál, tu teprv Mehemed Ali stal se povolným, vrátil Turecku Syrii a obdržel za to Egypt co dědičné místodržitelství (1841) toliko s povinností ročního poplatku. Od těch dob žil s Turky v míru, pokračuje v civilisatorních pracích zvelebováním živností a obchodu, ale spolu také v ne-

slýchaném utiskování lidu selského, který valně opouštěl pozemky své, tak že vláda stala se svým časem vlastníkem největší části půdy.

Ve vysokém stáří svém upadl Mehemed Ali v chorobu duševní, tak že r. 1848 Ibrahim se ujmouti musil vlády. Když však tento ještě téhož roku zemřel, následoval po něm Abbas paša, vnuk Mehameda Aliho, kterýžto poslední zemřel také 1849. Abbas paša zaváděl spořádanější hospodářství, vojsko i loďstvo zmenšil a hleděl všemožně odstraniti dosavadní neplechy a jmenovitě zmírniti břemena sedláků. Po náhlé jeho smrti (18. července 1854) dostal se k vládě Said paša, nejmladší syn Mehameda Aliho, který ve válce krimské Turecko a západní mocnosti horlivě podporoval a vzdělání evropské v zemi všemožně šířil, bídnému však finančnímu stavu pomoci nemohl. —

Said paša zemřel 18. ledna 1863 a měl za nástupce synovce svého Ismaila pašete, syna Ibrahimova. Ten všecku snahu svou vynakládal na dosažení úplné samostatnosti velikými dary, domohl se na Portě důležitých ústupků i vyššího titule khedive, rozšiřoval hranice svého panství na jih a pokračoval v civilisatorském díle svých předchůdců se zvýšenou horlivostí. Ale bezmezná jeho marnotratnost a nešťastná válka s Abesinií (1876) uvedly finance jeho tak úplně na mizinu, že nemohl dostát povinnostem svým naproti evropským věřitelům, což mělo za následek, že západní mocnosti věci té se ujaly a r. 1879 způsobily při Portě jeho sesazení. Ismail musel opustiti zem, a nástupcem jeho stal se jeho syn Tefvik paša.

Trvale proslavil se Ismail vykonáním díla nejenom pro Egypt, nýbrž pro světový obchod a námořní komunikaci vůbec veledůležitého, totiž provedením stavby průplavu Suezského, o čemž třeba tuto blíže se zmíniti.

Suezská úžina zemská, $16\frac{1}{4}$ mile dlouhá, která rozkládá se mezi Rudým a Středozemním mořem Afriku s Asií spojuje, tvoří přirozenou prohlubeninu, která 6—9, na nejvyšším místě toliko 37 Pař. stop nad hladinu mořskou vyniká. Uprostřed této úžiny mezi oběma moři jest jezero Timsah, od kteréhož na západ podobná prohlubenina pod jménem jezera Tumilatského se rozkládá, sahající až k deltě. Na jih od jezera Timsahu nalezá se kotlina vyschlých Horých jezer. Prokopání této úžiny bylo nejdůležitější geografickou otázkou nynější doby; neboť průplav mezi Rudým a Středozemním mořem jest nanejvýše důležitý pro veškerý obchod světový, jelikož tím plavba mezi Evropou s jedné a Indií, Čínou, Japanem, Polynesií, Australií a východní Afrikou s druhé strany, nejméně na polovičku se musila skrátiti naproti dosavadní plavbě konané kolem celé Afriky. Pokusy o prokopání této úžiny děly se již v nejstarších dobách, a sice již ve XIV. století před Kristem počali faraonové Egyptští stavěti průplav od Nilu k jezeru Timsahskému a odtud k Rudému moři. Díla toho znova se uchopil okolo roku 660 př. Kr. Psametich a okolo roku 510 př. Kr. Darius Hystaspis, až konečně Ptolemeus Filadelfos r. 200 př. Kr. je dokončil. Průplavu toho zdá se, že bylo užíváno až do doby kalifů Egyptských v VIII. století po Kr., načež jsa zanedbáván byl pískem zanešen.

Myšlenky obnovení průplavu toho uchopil se nejprve Napoleon roku 1799, kde zvláštní komisi ku proskoumání podniku toho sestavil. Výsledek toho bylo udání řečené komise, že hladina Rudého moře o 30' nad hladinu Středozemního moře vyniká, kterýžto klam potom téměř půl století za nepopíratelnou pravdu jest pokládán. Pochybnost proti rozdílnosti hladin obou moří vzbuzena teprv roku 1840, zvláště následkem barometrického měření od anglických důstojníků vykonaného, kterým skoro stejná výška obou hladin dokázána. Následkem toho podniknuto roku 1847 nové měření, kteréž, jakož i pozdější měření z roku 1853, stejnou výšku hladin obou moří potvrdilo, načež místokrál Egyptský Said paša chopil se podniku o vystavění průplavu přes úžinu Suezskou, podporovaného Francií, a k účelu tomu povolal francouzského inženýra Ferdinanda Lessepse, který také 30. listopadu 1854 od Vysoké Porty koncesi ke stavbě průplavu a k zřízení pro ten účel akciové společnosti obdržel. Společnost tato sestoupila se pod názvem *Compagnie universelle du canal maritime de Suez* a obdržela privilej na 99 let, načež by průplav připadl Egyptu. Když pak potřebný kapitál 200 milionů franků byl sehnán, počato roku 1858 se stavbou průplavu, která po mnohých překážkách, jmenovitě ze strany Anglie kladených, konečně ne bez vydatné podpory místokrále Ismaila jest dokonána a průplav dne 17. listopadu 1869 slavně jest otevřen u přítomnosti mnohých vznešených hostů, mezi nimiž nacházeli se též císař Rakouský František Josef a císařovna Francouzská Eugenie.

Tím jest ku konci přivedeno dílo, jehož vysoká důležitost uznávána byla již v starověku, který po tolik věků o provedení jeho usiloval, nežli je dokonal. Pravá však, přímo nesmírná důležitost průplavu Suezského zřejmou jest teprv za našich časů, v nichž plavba i obchod světový dosáhl rozměrů v starověku nikdy netušených. Od jeho otevření vzala mořeplavba na mnoze nový směr a otevřeny jsou obchodu světovému cesty nové, frekvence průplavu pak vzrůstá každým rokem.

Při ústí průplavu Suezského do Středozemního moře leží přístavní město Port Said, založené teprv r. 1860 a nazvané po vladaři, za něhož bylo podniknuto velikolepé dílo stavby průplavu toho. Již nyní má město toto, které jest skladištěm pro obchod s Evropou, přes 10.000 obyvatelů a zkvětá ustavičně. Při ústí pak průplavu do moře Rudého leží starodávné město Suez, mající přes 15.000 obyvatelů, které jest stanovištěm pro parníky do Asie určené, vede čilý obchod s Indií a jest železnici s Káhirou spojeno. Třetí pozoruhodné město na úžině Suezské jest Ismailia, založeno r. 1861 na severozápadním břehu jezera Timsah a nazvané ke cti předešlého místokrále Egyptského, které na ten čas čítá přes 4000 obyvatelů. Důležitost mělo hlavně v době stavby průplavu, kdež bylo střediskem všech dotýčných prací a sídlem ředitelstva celé stavby.

Nástin kultury starého Egypta.

Starí Egypťané byli jedním z nejprvnějších kulturních národů naší země a vzdělanost jejich měla zvláštní původní ráz. Veškeré obyvatelstvo dělilo se na dědičné kasty, z nichž první dvě, kněží a bojovníků, byly panující; nižší kasty tvořili rolníci, řemeslníci, plavci nilští a pastýři. Panovníci říše, faraonové zvaní, byli neobmezení despotové. Zemí, rozdělenou dříve na 27, později na 36 krajů, spravovali vladařové volení králem z kasty bojovníků; jim stáli po boku královští písaři a soudcové stavu kněžského. Soudní záležitosti se vyřizovaly s veliké částí písemně a burokraticky. O počtu obyvatelstva nemáme určitých zpráv, ale zdá se, že Egypt patřil k zemím nejhojněji zalidněným; Herodot udává 20.000, Diodor o 400 let

později 18.000 měst. Velikou část půdy drželo kněžstvo a vojsko, lid ostatní odváděl pátý díl plodin do pokladnice královské neb ku potřebám chrámů, maje tím způsobem půdu skoro jen v pachtu. Orby takofka ani nebylo; jak mile opadla voda Nilu (v prosinci a lednu), zasévalo se zrno, jež pak dali kozami a prasaty do půdy všlapati. Při tak lehké práci sypalo obilí po 100—200 zrnech. Okolo března nastala první žeň, žalo se srpem, zrno vyšlapávali voli. Sama od sebe rostla v planinách Nilem zatopených bylina lotos, jíž Egyptané používali tímž způsobem jak obilí. K stejnému zavlažování země rozvodněným Nilem sloužily dílem četné průplavy, dílem též dle potřeby hráze; výška vody nilské byla bedlivě poznamenávána. Mimo obilí poskytovaly hojné potraviny figy; réva vinná a oliva pěstovaly se v rozsáhlých krajinách. Dobytek a drůbež chovali Egyptané s velikou péčí a znalostí. O stupni, na kterém stál průmysl, poučují nás malby na stěnách, představující řemeslníky všeho druhu svými pracemi zaměstnané. Výtečné látky uměli tkáti z byssu, též vyrábění skla jim nebylo neznámo. Obchod egyptský byl hlavně v rukou Feničanů, v celku byl dovoz silnější než vývoz, jmenovitě z vnitřní Afriky brali Egyptané stavivo k lodím a otroky; vývoz záležel nejvíce v obilí. V šatstvu milovali Egyptané nádheru, a vůbec byli náchylni k rozkošnictví. Při kvasech obyčejně byli tanec a hudba (na třírohé lyry, citery, harfy, píšťaly, flétny, bubínky) provozovány najatými umělci. Domy měly po několik pater, stavby však lehčí než veřejné budovy.

Náboženství Egyptanů povstalo z kultu přírody. Vedle hlavních bohů, z nichž byli přední Osiris, Isis, Tyfon, Horus a Nefthys, bylo jich množství, kteří ctěni byli pouze v jistých krajích, o jichž významu však nelze dostatečného vysvětlení podati. Mnozí bohové ctěni byli v podobě zvířat, jako Osiris v podobě býka Apise, Anubis v podobě psa atd. I sama mnohá zvířata byla Egyptanům svatá, pročež jich nezabíjeli, ano mrtvoly jejich co mumie zachovávali; taková byla kočka, ibis a jiná. Náboženství Egyptanů záhy již uvedeno bylo v jistý system ve svatých písmech obsažený, jež vykládali kněží. Ti tvořili při chrámech zvláštní sbory, činíce spořádanou hierarchii, opatrovali služby boží, jež záležely v modlení, obětování a ve zvláštních slavnostech, konaných v době úplňku měsíce, spravovali zem, dávali zákony pro soukromý i veřejný život, léčili i věštili, podrobeni jsouce předpisům střidmosti, postu a čistoty. Z toho patrné, jak mocný vliv mělo kněžstvo na veškerý život národu. Zvláštní ústav byl soud nad mrtvými, při kterémž byly skoumány živobytí a skutky

zemřelého, a každý mohl vystoupiti co žalobník. Teprv když zemřelý uznán za spravedlivého, směl býti slavně pohřben; v opačném případě odepřen mu čestný pohřeb, a jeho mumie byla postavena v rodinném domě.

V rukou kněží byla též výhradně věda a literatura. Měliť Egyptané obzvláštní písmo obrázkové, hieroglyfy zvané, jemuž dlouhými a pilnými studiemi teprvé za novějšího věku důkladně jest porozuměno a z toho i jazyk staroegyptský poznán. O literatuře však došly nás jenom chudé zprávy. Záleželať ona hlavně v knihách svatého písma egyptského, v básnických výlevech k oslavě bohů a králů, pak ve spisech o měřictví, stavitelství, hvězdářství a lékařství, kteréžto vědy před jinými pěstovány byly od starých Egyptanů. Vedle výsledků střízlivého pozorování bujela v starém Egyptě pověra; není proměny v lidském životě, která by dle mínění Egyptanů nesouvisela s hvězdami. Zdá se, že kněží egyptští pěstovali také jakési učení filosofické co tajemství, které mělo vliv i na filosofii řeckou, a ještě v poslední době slynila tajná věda egyptských kněží. Dějiny se v Egyptě pilně zaznamenávaly, i měliť Egyptané četné archivy, ale z toho všeho málo na naši dobu se zachovalo.

Z umění bylo to především stavitelství, kteréž Egyptané již záhy přivedli k podivuhodnému vývoji. Základ staveb jejich jest tvar pyramidální. Stavěliť Egyptané veliká a rozsáhlá města (město Theby, od Řekův „stobrané“ nazvané, rozkládalo se po obou stranách Nilu dvě míle do délky i do šířky), veliké hrobky, dílem o sobě stojící, dílem do skal vytesané, ba celá města mrtvých, paláce, chrámy, obelisky, vodovody atd. Hlavní ráz egyptského stavitelství jest tento: Branou, jejíž zevnější stěna jest jako u pyramidy nakloněna, a u níž i otvor nahoře užší jest nežli dole, vchází se do velikého, loubením nebo sloupopřadím ozdobeného předdvorí, v němžto se nachází buď chrám nebo palác s vedlejšími, mnohdy dosti četnými předsíněmi. U vchodu do těchto předdvorí stojí věžovitě přístavky, pylony, před nimiž se obyčejně nacházejí ještě vysoké obelisky nebo sfinxy. Ano i do chrámu z takového předdvorí přichází se podobným pylonem, kdežto vnitřek chrámu, mající četné sloupy se zvláštními hlavicemi a rovný strop, proti rozsáhlosti a zevnější nádhře ostatních budov příliš nepatrný jest. Všecky tyto stavby, nemajíce v celku žádné architektonické jednoty, jsou pak obehnaný mohutnou, do vnitř nakloněnou zdí, vyznamenávající se jakousi přísnou, zasmušilou stálostí a pevností. Nejznamenitější zbytky egyptských staveb jsou proslulé pyramidy, náhrobní budovy staroegyptských králův. Nej-

PYRAMIDY DŽIZEHSKÉ.

větší část jich nachází se v dolním Egyptě na západním břehu Nilu od Kahiry až k Fajumu, kde se buď celé, více méně zachovalé, anebo jen stopy jich v počtu asi 76 zachovaly. Největší z nich jsou tři pyramidy u Džizehu, známé pode jmény svých vystavitelův Cheopsa, Chefrena a Mikerina. První dvě náležejí k nejvyšším stavbám vůbec, vypínajíce se do výše 451 a 447 stop; třetí má toliko 203 stopy výšky; u ostatních jest poměr ten rovněž nestejný. Pyramidy jsou s větší částí zbudovány ústupkovitě dílem z kamene, dílem z nepálených cihel, avšak i tyto jsou kamennými hladkými plochami obloženy a tak pravidelná hladká plocha docílena. Všecky pyramidy obráceny jsou svými stranami ke čtyřem úhlům světa. Hrobky v nich jsou obyčejně pod zemí ve skále vytesány; jen výmínečně nacházejí se tyto komory ve zdi samé. Podivuhodné jsou též zříceniny velikolepých paláců a chrámů v Karnaku a Luxoru. Neméně velikolepé byly vodní stavby v Egyptě, jimiž se voda Nilu do ostatní země rozváděla. V stejném poměru se stavitelstvím vyvíjelo se i sochařství; všecky stěny chrámův, podzemních nekropolí královských obelisků atd. pokryty jsou výtvary jeho, představujícími bitvy na zemi i na moři, vítězné průvody, obětní slavnosti a jiné obřady náboženské. Méně hojné byly sochy o sobě stojící, ale za to rozměru ohromných, jako sloupy Memnonovy, sfínxy a j. Sochy egyptské natřeny byly barvami. Užíváno však malířství též samostatně k ozdobení stěn v pohřebištích, kdež spatřují se vyobrazeny četné věci a výjevy z domácího života. Obrisy jsou určité a správné. Barev užívali Egypťané patera: bílé, žluté, červené, modré a zelené, natírajíce je beze všeho odstínu. Každá věc měla svou zvláštní barvu, která se vždy opakuje při témže předmětu. Lesku dodávali barvám jistým druhem klí, a čerstvost i trvanlivost jejich jest podivu hodna. Ku pravému však umění malířství egyptské se nepovznoslo, jakož vůbec vyšší rozkvět výtvarného umění nastal teprva v době Ptolemeův, a to ve směru řeckém.

XIV. Hořejší končiny nilské.

Co Nubie neb Dongola naznačovala se jindy, ba ještě i podnes naznačuje se země ležící na jih od Asuanu; avšak těžko jest stanoviti určité hranice tomuto zeměpisnému pojmu, poněvadž název ten v nynější době vždy více a více ustupuje názvu „egyptský Sudan“. Kdo z Vady Halfy, kde přestává plavba na Nilu, jenž tu veliký oblouk opisuje, dostati se chce do Chartumu, hlavního města tohoto egyptského Sudanu, musí cestu svou konati na velbloudu skal-

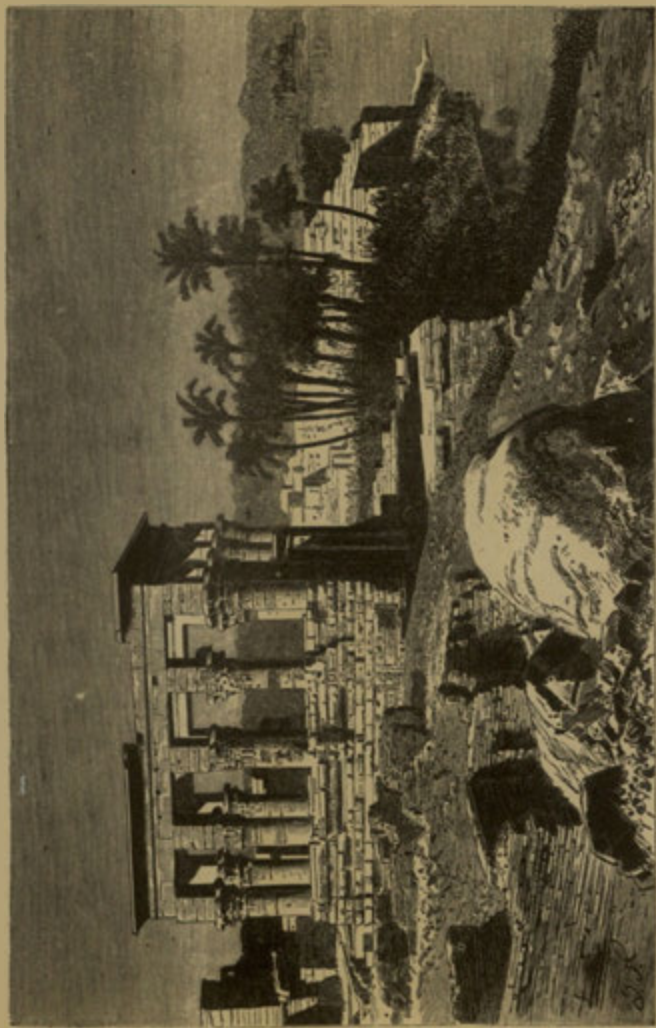
natou pouští nubické provincie Batu el Hadžer, datlovými zeměmi Sukotem a Mahasem, a po třináctidenní jízdě přijde do města Nové Dongoly na Nilu, odkud opět může použití nilské bárky až k městu El Dabehu. Odtud vede cesta do Chartumu opět po suchu stepí Bajudskou, která, zde onde dobrými studněmi opatřena, není docela neúrodná.

Chartum (451 m. n. m.) se 40.000 obyvateli jest největší a přední obchodní město v zemi, kde všechny silnice karavanské se sbíhají, ale pouze jednotvárná, špinavě šedá spousta, nad níž vyčnívá jediný minaret, uprostřed neplodné písčité roviny bez stromů a křoví. Chartum má jen jedinou hlavní ulici, zahrnujíc v sobě ještě veliké zahrady, v kterých i pšenici sejí, ale také skupiny palm a citronové háje. Domy vystavěny jsou z vepřovic, a střechy jejich musejí po každé bouři býti spravovány. Město jen se hemží všelikou havětí, štíry, tarantulemi, ještěrkami, zmijemi a sršány. Obyvatelé jsou Turci, Evropané, Rekové, Židé, Egyptané, Nubiané, Abesinci, Galové a černoši.

U Chartumu spojuje se přicházející z hor abesinských Bahr el Azrak (modrá řeka) s Bílým Nilem (Bahr el Abiad). Nejprv obrátíme pozornost svou ku krajinám u Modrého Nilu, jež v poslednějších letech prozpytoval mladý, vysoko zasloužilý Rakušan Arnošt Marno, načež přejdeme ku pamětihodným končinám na levém břehu Bahr el Abiadu, kde hlavně budeme musit provázeti Jiřího Schweinfurtha.

Rozsáhlé území na levém břehu Bahr el Azraku, od tohoto i od Bahr el Abiadu objaté, nazývá se Džesireh Senár a jest nejspíše totožné se Strabonovým starým ostrovem Meroe. Severní část této země, vybíhající koncem svým v okřídli mezi Modrým a Bílým Nilem, kde leží Chartum, a rovněž i pobřeží Bahr el Azraku má ráz o něco vyšší kultury v dosti četných městečkách a vesnicích, neméně i ve vydatném rolnictví, a krajiny ty zalidněny jsou obyvatelstvem velice smíšeným. Uvnitř země, obsahující rozsáhlé stepi a husté lesy, potloukají se kočující kmenové arabští; v jižní pak její části, kterou zcela přiměřeně nazvati můžeme Jižním neb Vysokým Senárem, bydlí rozliční kmenové černochoů, kteří v ohledu země- a národopisném prostředkují přechod k černochoům střední a západní Afriky.

Krajina při Modrém Nilu nad Chartumem poskytuje s počátku málo zajímavého, také není s počátku na pobřežích žádných větších míst. První místo, jež zasluhuje zmínku, jest Voad Medineh, dědina velmi sešlá a zpustlá. K severozápadu odtud na levém břehu Modrého Nilu rozkládá se nepřehledná rovina, všeho stromoví prázdná, jedno veliké, hnědé pole, táhnoucí se do dálky mnoha hodin. Toto jest veliká vzdělaná rovina země, která zásobuje durhou celý Sudan,

CHRAM VE PHILAE.

Chartum i celé pobřeží nilské až k Berberu. Na úrodné půdě této roviny leží roztroušeny vesnice Halauinů, jichžto stavivem jsou cihly z bláta; zde onde bíle natřený hrob některého šeicha neb fakira. Dle velikosti druhé město u Bahr el Azraku jest Senár, po němž i celá země jest nazvána.

Za dřívějších časů veliký a lidnatý, sešel i Senár silně. Okolí tvoří rovnou step nesmírné rozlohy, na jejíž ploše však již vystupují první předstráže jižnější hornatiny, Džebel Sakadi a Moje. Nad Senárem u vzdálenosti 85 km. leží na pravém břehu městys Karkodž, poslední to místo v ohledu obchodním poněkud důležité. Plavba po Modrém Nilu nejde tedy také výše nad toto místo; okolí jest dosti holé, a teprv u větší vzdálenosti objevují se na obojím pobřeží husté lesy s rozličnými druhy mimos a všude hojnou Banhínií. Nad Karkodžem střídají se jednotvárně vysoké a nízké lesy s travnatými stepmi; jen zde onde přivádí osaměle z roviny vystupující horské temeno jakousi rozmanitost v krajinu. Četné vesnice oživují břehy a nejbližší okolí řeky.

U Sery, něco jižně od Karkodže, počíná nový národní živel na západním pobřeží mísiti se s bez toho již dosti pestrá strakatinou obyvatelstva sudanského. Jsou to Hamedžové, větev veliké čeledi ethiopských černochů, kteří zdají se zaujímati prostřední místo mezi Araby a středoafričtými podrovníkovými černochy. Na pravém břehu přicházejí Hamedžové teprv mnohem výše k nějaké platnosti; uvnitř země pak, východně od Modrého Nilu, sedí Akalinští Arabové, sličný kmen s pleť nápadně světlou a těla velmi souměrně složitého, což svědčí o téměř úplné čistotě krve, nepomíšené s krví černošskou.

Vracíme se zpět do Chartumu, abychom odtud dále vnikli po Bahr el Abiadu čili bílém Nilu do málo známého nitra hořejších končin nilských. Se břehy této řeky, porostlými hustými lesy, hraničí na východ právě popsany Džesineh Senár, na západ území Arabů Bagara Selimských, k nimž dále na jih řadí se divocí Šilukové.

Ostrovem Alba v Bílém Nilu, položeným jižně od 13° s. š. a obydleným nescíslnými opicemi (*Cercopithecus griseoviridis*) v překrásných lesích, počíná nejpěknější pobřežní partie té řeky. Zde leží Fašoda, místo důležité co hlavní stráž proti nepřátelským Šilukům a v nejnovější době také proti obchodu s otroky, ačkoliv s úspěchem velmi pochybným. Odtud výše počínají na západním břehu četné vesnice Šiluků, kteří loupežnými náběhy svými jsou hrůzou všem sousedním krajinám. Od východu řeka Sobat, přicházející z jiho-

abysinských hor, přináší Nilu své jak mléko bílé vody v poloviční šířce tohoto. Břehy Sobatu, pokud oko na východ sáhá, jsou jednotvárná step. O něco výše padá do Nilu Bahr el Seraf (řeka žiraf), který odštěpiv se dříve od něho pod $7\frac{1}{2}^{\circ}$ s. š. po mnohých zátočinách opět s ním se spojuje. Celá krajina mezi Nilem a Bahr el Serafem, jakož i dále ještě na východ za tímto posledním, prostoupena jest nescíslnými řečišti, tvoříc v čas plíště jeden veliký močál, v němž domovem jsou celá hejna moskitů, plovoucí pak ostrovy a pevně sražené rákosové hradby kladou plavbě v cestu překážky téměř nepřekonatelné. Při svém ústí do Bílého Nilu jest Bahr el Seraf ještě dosti hluboký, a vysoké, příkré břehy jeho obrubuje pruh divoké třtiny cukrové (*Sacharum Ischaecum*). Brzy však rozkládají se po obou stranách travnaté stepi nekonečně až k obzoru, posázené jen jednotlivými stromy a poseté kopci termitovými. Zde onde vyskytuje se delebová palma s kmeny uprostřed měchatě rozšířenými, která však teprv dále na jih tvoří rozsáhlé lesy. Takový nachází se jižně od seriby Kaueru, první to osady na Bahr el Serafu. Nezdravé klimatické poměry v těchto bařinatých krajinách, ve kterých nedostatek suchých míst jest tak veliký, že většina jich pouze pro tuto vzácnou vlastnost naznačena jsou vlastními jmény, záhubné jsou netoliko Evropanům, nýbrž i Nubianům a Berbercům.

Obyvatelé těchto smutných končin jsou Nuehrové, kteří se jeví býti blízkými příbuznými Djanků čili Dinků, majících sídla svá více na jih, a jichž tělesné složení nanovo potvrzuje dávnou zkušenost, že obyvatelé bahnitých nížin s těžkou vlhkoteplou atmosférou mají skrovnější vyvinutý prsník nežli obyvatelé krajin horských se vzduchem tenkým a lehkým. Největší a skoro také jedině bohatví Nuehrů záleží v jich hovězích stádech.

Nad seribou Kauerem stává se řeka napořád mělčí a hustěji rákosem porostlá, an břehy její zároveň se šíří a hraniční čára jejích naproti pevné zemi často ani určití se nedá. Nejčetnější opeření obyvatelé těchto rákosových lesů jsou *Centropus Monachus* Rüpp. a sličná *Ortygometra erythropus*, které se nacházejí také v močalovitých krajinách západní Afriky. Také noh mnich (*Vultur monachus*), luňák cizopasný a mořský orel náležejí k nejčetnějším zdejšímu ptákům, pak bílí a černí ibisové, nesyt, překrásný, jinde dosti vzácný čáp sedlatý, *Balaeniceps rex* a marabu, jakož i malá hejna čejk a jespáků, an celé oblaky pelikánů krouží v povětří. V $9^{\circ} 30'$ s. š. objevuje se poprvé keř papyrový, který někdy rozšířen byl až do Dolního Egypta, nyní pak ustoupil až do nejvnitřnější

Afriky. Čím dále plavíme se Bílým Nilem proti vodě na východ, tím více hromadí se překážek, a to dosti povážlivých. U jezera No, oné rozšíření Nilu, kde se s ním spojuje Bahr el Ghasal (řeka gazel), leží ohromný násep trávy, větším dílem vodních kapradin druhu *Azolla* a *Pistia stratiotes*, kterážto poslední příliš dobře jest známa cestovatelům plavícím se po řekách afrických. Nad územím Nuehrův objevuje se u Bahr el Ghasalu první les stromovitých Euforbií, jichž větve jako ramena kandelabrů kolmo do výše stojí. Nejbližší jižní sousedé Nuehrů jsou černoši Dinkové.

Území Dinků obsahuje téměř celou nížinu, která se rozkládá na pravém břehu Bahr el Ghasalu. Jest to nesmírná rovina naplavené hlíny, jejížto jednotvárnost ani jediným vrchem neb jakoukoli vynikající skalinou není přerušena; zde onde se objevují lesy mají velmi skrovný objem. Vlastní hranice území toho jest ona ohromná vysoká planina, která se táhne až k rovníku, přerušována jsouc toliko osamotnělými kopci nevrstvitého kamení. Krajina pokryta jest dvorci a seribami, kterýmžto posledním jmenem, znamenajícím vlastně trnový plot, naznačují se kupecké osady v zemích černochů. Veliké množství těchto serib, větším dílem nubickým kupcům náležejících, založeno bylo průběhem posledních let v obvodu hořejšího Bahr el Ghasalu, který proto také nazýván bývá přímo okresem serib.

Jednotliví kmenové Dinků jsou sice vzrostu vysokého, v celku však nepřesahuje průměrná výška těla těchto černochů 1 7 m. Pleť jejich jest nejtemnější, řídké vlasy sobě střihají až na chochol, jenž u šviháků jest plný a co možná dlouhý. Obojí pohlaví má obyčej vylamovati sobě přední řezáky, následkem čehož jest řeč jejich nezřetelná. Hlavní

a veliké části železo, které také stojí výše v ceně nežli měď; poněvadž však v samé zemi jejich, jmenovitě v západních okresech, železo se nedobývá, tedy také obyvatelé nemají v jeho spracování té zručnosti jako sousedé jejich. V ohledu náboženském jsou Dinkové mnohem osvěcenější nežli nubičtí jich utlačovatelé, zavrhující jmenovitě orientalskou víru v působení uhrančlivosti.

Dvorec Dinků.

bohactví Dinků jsou jejich stáda; hovězí dobytek náleží ku plemeni zebuskému, a mimo to mají také ovce, kozy a psy. Co se týče umění kuchyňského, v tom Dinkové se Nubiánům při nejmenším vyrovnají, moučné a mlíčné pokrmy jejich podobají se nejlepším takovým výrobkům evropské kuchyně. K svým zbraním, svému náradí a svým ozdobám berou

Džurové, obyvatelé prvního terasovitého stupně ústřední vysočiny, vynikají naproti tomu svým mistrovstvím v slévání železa a ve všech odvětvích řemesla kovářského. Při tom jsou horliví a obratní rybáři, a před početím seteb v březnu opouštějí staří mladí stálé příbytky své, aby se zaměstnávali hutnictvím anebo rybolovem. Rodiny Džurů jsou obyčejně četné, a láska dětí k rodičům jest u nich větší nežli u kterého jiného středoafriického kmene. Vedle kořisti lovecké a rybářské živí se tento pilný a inteligentní lid hlavně svou domácí drůbeží a svými

kozami, jakož i od orby, jejíž však každoroční výnos stává se větším dílem kořistí Nubianů.

Třetí znamenitý kmen okresu Seribského jsou Bongové čili Dorové. Země jejich leží mezi 8 a 6° s. š. na nejnižnějším kraji nížiny Bahr el Ghasalské. Rozlohou plochy své rovná se asi dnešní Belgii, ale lidnatost jest velmi slabá; národ prý vymírá. Za sousedy mají Bongové na severu Džury, na severovýchodě Dinky, na jihovýchodě Mituy, na jihu Babukury, Belandy a Niamniamy, na západě Sery a Goly.

Bongové žijí se dílem chovem dobytka, rybačením a zvěrolovem, hlavně však orbou. Ze všech národů v obvodu Bahr el Ghasalu vynakládají Bongové nejvíce péče na stavbu svých domů; tyto mají vesměs podobu kuželky, ale při tom dosti velikou rozmanitost forem. Konec kuželovité střechy nese úhledný slámený polstář k sezení, s kteréhož vyvýšeného místa lze přehlédnouti celou krajinu vůkol. Ku každé chýši náleží obilní sejkpa, spočívající na vysokých kolech, aby zásoby chráněny byly před vlhkostí půdy, před krysy a termity. Plet Bongů jest, jako plot sousedních Mitů, Niamniamů a Kredžů, zemité černohnědá; naproti nim jsou Dinkové, Nuehrové a Silukové tmavě černí. Také co do útvaru těla liší se od těchto Bongové, Niamniamové, Mituové a Kredžové vzrostem větším dílem jen prostředním, složitostí údů, ostřeji vytknutými svaly, obzvláště pak délkou stehen a širším tvarem lebky; vlasy jejich jsou krátké, kudrnaté a vlnovité, úpravy jejich však málo si hledí. Mužové

nosí vždy podpásku z kůže neb tkaniny, již připevňují kolem beder tkanicí; ženy naproti tomu si uvazují kolem beder listí nebo trávu. Často mají za ozdabu ohon z lýci Sanseviery, jenž podoben k ocasu koňskému vzadu jim visí. Všecky ostatní částky těla zůstávají u obojího pohlaví nepříkryty, hlavu pak ozdobují perím jen o slavných příležitostech. Velmi však oblíbeny u mužů i žen jsou

Žena Bongoská.

prsa i břicho tetují čarami křížmo taženými. Vzhled žen tím způsobem ozdobených, nesrovnává se hrubě s našimi pojmy o vlnadách ženských. Všecky dospělé ženy tohoto národu dosahují takové tělnatosti a tloušťky, že jest se tomu nemálo diviti u srovnání s vyzábělými postavami jich mužů. Taková tlustá žena s dlouhým líčným ohonem má velikou podobnost k pavianu.

I nejzámožnější Bongové nemají více než nanejvýše tři ženy, chudší přestávají na jedné. Ženich zaplatí otcí nevěstinu cenu, obyčejně 10 dvouliberních železných desk a 20 hrotů ku kopím; za menší cenu jsou jen staré ženy. Manželství takto uzavřené může snadno býti zase rozloučeno, muž potřebuje ženu jen tchánovi vrátit; obyčejně však bývá jenom neplodnost podnětem k rozvodu. Obyčejně však bývají manželstva hojně požehnána dětmi. Mrtvé jest obyčej pochovávat, a sice muže s tvářmi na sever, ženské na jih. O životě po smrti, o stěhování duší atd. nemají Bongové ani nejmenšího zdání; naproti tomu všeobecně rozšířena jest víra v duchy, čerty a čarodějnice.

skleněné perly, jež na šnůrách navlečené nosí okolo krků. Ženy Bongů hledají zvláštní ozdoby v následujícím: Jakmile se děvče provdá, propíchnou jí zpodní pysk, kterouž díru strkáním do ní dřevěných roubíků poněmáhlu tak zvětšují, až pysk dosáhne pět- i šestkrát tak velikého obvodu; do hořejšího, taktéž proříznutého pysku, strčí se mosazný hřebík nebo kruh. Ani nosu nebývá ušetřeno, oběma křídly jeho protahují slámky, a do provrtané chrupavky zavěsí se měděný kruh, jako bůvolům a plemenným býkům. Paže

Položené zde zprávy o těchto až dosavad téměř úplně neznámých národech děkujeme horlivosti neunavného dr. Schweinfurtha.

který prošel také krajiny na západ a na jih od okresu seribského ležící. Tím způsobem seznámili jsme se též o velmi spleťtém běhu tamějších řek, z nichž jednou z nejznamenitějších jest Djur, jehož prameny Schweinfurth později objevil ve východní části země Niamniamů. Všecky tyto řeky pojímá v sebe Bahr el Ghasal. Čím více vzdalujeme se od Djuru směrem západním, tím více půda vystupuje, blíží se k ústřední vysočině africké. Širé krajiny mezi Djurem a východnější řekou Tondy slouží slonům a sajhám za pastviště. Obzvláštním zjevem jsou tu četné kopce termitové čili mraveniště, podobné k hřibům, ježto pocházejí od malého mravence *Termes mordax*. Ještě dále na

východ tekou řeky Roah a Rohl. Národové bydlící mezi těmato řekama liší se sice od sebe rozličnými jmeny, jsou však sobě tvarem těla, jazykem i způsobem života tak velice podobní, že Chartumští kupci zahrnují je v jedno společným jménem Mitu, kteréhož příkladu také Schweinfurth následuje. Největší

Mitu.

příbuznost jeví tito Mituové s Bongy, kterým však ani v tělesném ani v duševním ohledu se nevyrovnávají. Země jejich jest úrodná; z domácích zvířat chovají pouze kozy, psy a drůbež, pročež je Dinkové, bohatí majitelé dobytka, též naznačují potupným jménem Djur, to jest divochové.

Nejdůležitější podnik Schweinfurthův byla však cesta jeho na jih do země Niamniamů. Dlouho se ubíral úvodím řeky Djuru, pak šlo to hornatou krajinou hned vzhůru, hned dolů, až konečně na jih otvírala se nová krajina, na kterémž místě ukazoval aneroidní tlakoměr výši 900 metrů. Před cestovatelem leželo údolí, jež protékala řeka Naporuponu, rovnoběžná s řekou Uelle, do které snad se ústí. Dr. Schweinfurth jakožto první od severu podél egyptské řeky sem vniklý Evropan stál na rozvodí Nilu a Čadského jezera. Tu jest vlast Niamniamů, rozkládající se mezi 4 a 6° s. š. od východu na západ plochou 14.000 □ km., na nížto žijí asi dva

miliony obyvatelů. Co do fysiognomických a osteologických znaků líčí Schweinfurth Niamniamy následujícím obrazem: „Dlouhé rulky a vrkoče, vždy jemně zkadeřené vlasy tak zvaného pravého plemene černošského, často přes ramena až k pupku visící, pokrývají kulatou, širokou hlavu, jejíž proporce pohybují se na nízkých stupních brachycefalie; neobyčejná velikost mandlovitě podlouhlých, poněkud šikmo postavených očí, které, ostíněny hustým, ostře nakresleným obočím, daleko od sebe odstavajíc jeví takovou šířku lebky, že tím obličej nabývá nevýslovného výrazu zvířecí divokosti, bojovné odhodlanosti a zase důvěru vzbuzující přímosti; nos jak dlouhý tak široký, ústa obroubená velmi širokými rty, okrouhlá brada a plné tváře. Tělo jest složité, náchylné k tloustnutí, bez ostře vyznačeného svalstva, a málokdy přesáhá průměrnou výšku Evropana prostředního vzrostu; pleť jest plavorudá.“

Měst ani vesnic v zemi té není. Chýše v malých skupeních, každá pro jednu rodinu, roztroušeny jsou daleko široko. Také knížecí dvůr sestává jenom z většího počtu chýší,

Důstojenství náčelníka, které se dědí z otce na syna, nepřináší s sebou žádné jiné výhody, nežli že mu náleží z honby na slony výtěžek slonoviny a polovička masa. Moc náčelníkova záleží v tom, že svolává branné mužstvo k výpravám loveckým a válečným; ale v té věci jest autorita jeho neobmezená; mimo to vykonává vlastnoručně popravu na smrt odsouzených. Zvláštních odznaků náčelník žádných neužívá. Skrovný ten oděv, jež Niamniamové nosí, sami si zhotovují nejraději z kůže rozličných barev, jež dosti malebně sestavují v zástěru kolem beder. Tetování obmezuje se u mužů na vrytí málo několika jednoduchých

v nichž bydlí on a jeho ženy. Spůsob stavby jest týž jako u Bongů, jenom kuželovitá střecha jest vyšší a špičatější. Menší chýše zvláštní podoby se střechou zvonovitou, nazvané „bamodžih“, slouží za ložnice odpolu vyrostlým chlapcům vznešenějších rodin. Ženy obstarávají polní i domácí práce, a žijíce u větší uzavěřenosti a odloučenosti nežli ženy Bongů a Mituů chovají se k cizincům velmi ostýchavě.

figur. Zohavování těla k účelům krasotným Niamniamové se nedopouštějí, leda že si dolejší řezáky do špičky připilovávají, aby jim ve rvačce sloužily za zbraň.

Při vši přirozené divokosti jsou Niamniamové myslí dosti roznětlivé, jmenovitě mají veliké zalíbení v hudbě, pro kterou vymyslili si rozličné národní nástroje. Také zpěváci od řemesla, třeba ne vždycky obzvláštního hlasu a nadání, chodí fantasticky vystrojeni holdem, dávajíce při slavných příležitostech produkce. Jazyk Niamniamů, čili nářečí zandejské (Niamniamové nazývají se Zandeji), náleží, jako všechny řeči na hořejším Bahr el Ghasalu, k velikému jazykovému kmenu nubicko-libyckému. Výrazy pro ponětí odtážená skoro úplně mu scházejí; také nemají žádného názvu pro bytost božskou, ovšem pak pro modlitbu a bohoslužbu. Víra v zlé duchy a strašidla jest mezi nimi velice rozšířena, také ordalie v trestním přelíčení a hádání při důležitých podnicích, jmenovitě válečných, jsou u veliké vážnosti. Pověst o lidožroutství Niamniamů jest úplně pravdivá. Oni sami honosí se tím divokým obyčejem, nosíce vychlubně zuby lidí od nich snědených na šňůrách navlečené okolo hrdla a zdobíce koly na svých domech lebkami svých obětí. Snědění bývají nejenom všickni váleční zajatci, nýbrž i lidé zemřelí náhlou smrtí; obzvláště cení se člověčí sádlo. Avšak jsou prý někteří kmenové Niamniamů, kteří si lidožroutství oškliví.

Od rozvodí Nilu přišel dr. Schweinfurth do úvodí řeky Morvole, která směrem západním ubírá se k řece Uele; krajina ta jest nad míru bařinatá, a není zde jiného dopravního prostředku pro zboží nežli nosiči. Dále na jih leží země Abangů, kteří značně se liší od Niamniamů, tvoříce jaksi přechod od těchto k Monbutům. Země patrně se snižuje a povrch její stává se tím nerovným, čím více se blížíme k řece Uelle. Hustý prales, prostoupený četnými potoky pokrývá krajinu na severní hranici země Monbutů, již protéká Uelle. Tato řeka vzniká z dvou mocných pramenů, jmenem Gada a Kibaly, které nejspíše přicházejí z modrých hor na západním pobřeží jezera Muta Nzidže. Od Uele až k sídlu zemřelého mezi tím krále Monbutského Munzy jest krajina pravý ráj. Po obou stranách karavanské silnice běží nepřetrženou řadou idylicky prosté příbytky národu Monbutů. Dva kulaté rulové pahorky zvýší asi 100 m. tvoří pěknou stafáží té krajiny.

Schweinfurthova audience u krále Munzy odbývala se se vši barbarskou nádherou v síni velmi prostranné a vysoké, jejíž elegantní a přece pevné stavby by se člověk do Afrikánů ani skoro nenadál.

V dlouhých řadách seděli, každý na vlastní stoličce, velmožové říše Munzovy v plném válečném ústrojí. Při zvuku rohu a kotlů objevil se po delším čekání král, silný, sličný muž s plným vousem u Afrikánů neobyčejným. Oděn byl na způsob monbutuských bojovníků, jichž oblek, zhotovený z kůry fikovníku (*Urostigma Kotschyana*), nad i pod pasem přikrývá část těla; na hlavě měl válcovitou čapku z rákosí, ozdobenou červeným perím papouškovým. Ruce a nohy obtíženy byly břemenem četných měděných kruhů a řetězů, a v ruce měl srpovitý meč měděný.

Pleť Monbutů jest značně světlejší, nežli pleť jejich sousedů. Jest pozoruhodno, že nejenom Schweinfurth, který přicházel od severu, nýbrž také Livingstone, jenž přicházel z jižní strany, našli v nejvnitřnějším jádru Afriky světlejší plémě lidí. Schweinfurth viděl mezi Monbuty také mnoho jednotlivců se světlými vlasy, kteří měli mimo to ještě jiné patrné příznaky albinismu. Ve fyziognomii blíží se Monbutové poněkud typu semitskému, jmenovitě dlouhým a ohnutým nosem, kterým se tak velice liší od černochů. Mnohoženství jest u nich sice všeobecné, při tom však jest postavení žen naproti mužům velmi samostatné, a také k cizincům nechovají se tak ostýchavě jako ženy Niamniamů. Náčelníci a králové Monbutů mají hojnější příjmy nežli u Niamniamů, neboť vedle monopolu, jež mají na slonovinu a měď, dostávají ještě zvláštní daň z vytěžku polního. Lidožroutství jest u Monbutů ještě všeobecněji rozšířeno, nežli u jejich severních sousedů, i jsou to snad nejhorší kanibalové na světě. V zevnějšku liší se od Niamniamů hlavně svým oblekem z kůry a pak výstrojem hlavy, shrnujice si vlasy do zadu v podobu silného válce.

Jeden z nejpamětihodnějších výsledků cesty Schweinfurthovy jest doložení skutečné existence oněch trpasličích národů rovníkové Afriky, o kterých zmiňují se četné zprávy jak starých spisovatelů tak i novějších cestovatelů. Schweinfurth viděl na vlastní oči Aky, tyto africké trpaslíky, jichž průměrná výška obnáší pouze 1.46 m., při dvoře krále Monbutského, v jehož sousedství se část kmene toho byla usadila, i pokládá je rozhodně za původní plémě středoafriké. Obzvláště nápadná jest při nich veliká, na slabém, tenkém krku se klátící hlava. Prognatie dosahuje u nich nejvyššího stupně, tak že lícní uhel jejich obnáší 60°. Vysedlé rty, které však nejsou silně odulé, a ústa napolo otevřená jim dodávají podobu opic. Klouby jejich údů jsou hranaté a vystouplé, jen kolena neohrabaně kulatá, a při chůzi zahýbají nohy dovnitř. Akové, též Tikitiki zvaní, jsou národ lovecký, který kromě drůbeže nezná žádných jiných domácích

SKALNÍ CHRÁM U ISAMBULU V NUBII.

zvírat. Za zemí Aků leží prý hornaté krajiny, obydlené od Nemeigehů, Bisangů a Domondů, které se mohou pokládati za západní svah Modrých hor na západním břehu Montanu.

Na zpáteční cestě ze země Niamniamů měl dr. Schweinfurth příležitost ke mnohým výletům, na př. do mohutného pohoří Radžinského v úvodí Djuru, od něhož trochu na sever vystupuje končité témě Danivo, s jehož vrcholu přehlíží se pravá krajina horská. Možná tu napočítá ke stu jiných temen horských, na sever pak viděti přes rozlehlou rovinu, již zavlažuje hořejší běh řeky Tondy, do země Babukurů, kteří jako Niamniamové a Monbutové jsou lidojedi. Pozdější výlet vedl cestovatele našeho směrem opačným na západ; krajiny tyto jsou dílem obydleny od Golů, dílem liduprázdné pouště zvané Dur Fertit, kde sbírají se prameny řek Bahr el Dembo a Biry, velikých to přítoků Bahr el Arabu. Mohutná rulová hora Ida provázela cestovatele po levé straně. Hora tato, jejíž relativní výška může obnášeti asi 150 m. jest nejsevernější výběžek pohoří Kosangaského, obstupujícího dále na jih úžlabí Ponga. Ráz krajiny té jest zcela skalnatý, odtržené balvany rulové v podobě téměř pravidelných koulí pokrývají půdu; lesy skládají se zde výhradně z vysokých Humboldtů, a stromové jest na mnohých místech neméně bujně jako v zemi Niamniamů. Obyvatelé této krajiny, Golové, podobají se zevně ve mnohém ohledu Bongům, ale mluví nářečím docela rozdílným. Na severo-severovýchodě bydlí Ndugové, kmen Kredžů, jichž krajina

Akoré.

jest ještě dále na sever se táhne, kdež hraničí se zemí Bagara el Homrů, majících sídla svá na pobřeží Bahr el Arabu. Kredže vyhlašuje Schweinfurth za nejožyzdnější domorodce v končinách kolem Bahr el Ghasalu. Údy jejich jsou nesouměrné, ústa jeví v svrchované míře typus černošský, a k tomu vylamují si všechny hořejší řezáky. Na jihovýchodě naproti tomu bydlí při hořejším Pongu černochové kmene Sehrů, kteří mají větší příbuznost s Niamniamy, nežli se sousedy svými Bongy.

Potřebí nám vrátiti se od západu zase k Nilu, abychom dále stopovali hořejší jeho běh. Ten neposkytuje nic pamětihodného až do Gondokora, kteráž místo i s okolím svým nazváno jest v poslední době Ismailia. Avšak jméno Gondokoro v letopisech zemězpytných těch končin se týkajících již příliš často jest zaznamenáno, aby mohlo smazáno býti.

Arciť že místo Gondokoro bylo úplně opuštěno, poněvadž hlavní proud Bahr el Džebelu od kolmého východního břehu, kde Gondokoro leželo, v posledních 20 letech poněmhu na západ se posunul, tak že pobřeží Gondokorské svažováno jest nyní pouze dešťovou strouhou, naplňující vzduch miasmy. Gondokoro i naproti němu ležící Lado leží v zemi Bariů. Tato jest na západní straně Nilu otevřená, rovná a k parku podobná; roztroušené dědiny černochoů, jednotlivé anebo v skupeninách stojící veliké, zelené stromy s hustým

listím, vinoucí se četnými zátočinami veliká řeka Chor Lurit, v pozadí hory udělují krajině té zvláštní půvabnost. Již okolo Lada počíná jevití půda onu zvláštní červenou, od hojnosti železa pocházející barvitost, která rozšířena jest daleko do vnitřní Afriky. Také Květena jeví velikou jednotvárnost, ano i Zvířena jeví se chudou: hlavně padají tu do oka kopce termitů, podobající se obrovským hřibům.

Jižně od Gondokora tvoří Nil mezi horami stísněný prahy, které jej pohřichu činí nesplavným. Teprv od Dufile prý řeka opět se stává splavnou. Tam na obojím břehu náhle se hory končí, a počíná pustá nepřehledná planina, pokrytá jen řídkými palmami a jinými velikými stromy, která se táhne až k severnímu pobřeží Montanu, z něhož vystupuje Bílý Nil, hluboký a klidný, protékaje bujnou rovinu nazvanou Ibrahimia. Na jih odtud leží Faliko, ráj Afriky. Pahorky jak smaragd zelené, lesem porostlé, rozptýleny jsou po štávnaté, hojně řekami prostoupené rovině. Ze Bahr el Džebel, jak zde Bílý Nil se nazývá, skutečně vychází z jezera Montanu, zjistil Romolo Gessi, který po Nilu veplul do jezera až k Magungu. U tohoto místa, ležícího na severovýchodním břehu Montanu a neda-leko výtoku Bahr el Džebelu, ústí se však do jezera jiná mohutná řeka, a tato, přicházejíc od jihovýchodu, dá se opět stopovati až do jižnějšího jezera Ukereve. Reka tato nazývá se Somerset, jinak Viktoria Nil. Vystupujíc z Ukereve na severní jeho straně jen málo severně od rovníka tvoří ihned prahy Riponské, a tekouc na sever ztrácí se do jezera Ibrahima paši čili Longova, 32—40 km. dlouhého. Opustiv toto jezero tvoří Viktoria Nil u Foveiny prahy Karumské dále prahy Murchisonské a ještě dále jiné prahy u jezera Aufiny, načež teprv spěchá do Montanu.

Země a národy kolem Viktoria Nilu jen těžko se dají odloučiti od obvodu velikých středoafriických jezer, kde bude též o nich jednáno; pročež tuto přestáváme na zmínce, že také již zde se usadil Egypt. Egyptské posádky roztroušeny jsou i po těchto končinách, a khedive panuje na ten čas bez odporu až k řece Somersetu čili Viktorii Nilu v 2° s. š.

XV. Pobřeží Rudého moře.

Od úvodí nilského odděleno je Rudé moře, pro plavbu tak velice nebezpečné, vysočinami, jež tvoří na severu poušť Arabskou, jižně pak od obratníku Raka kraj Nubické pouště, pak ale podél pomorí shušťujíc je v pravou hornatinu, předcházející mohutné horstvo abe-

sinské. Na horském pobřeží Rudého moře táhne se arcíř úzký pruh rovné půdy, a tam leží tři nejdůležitější přístavy západního pobřeží toho moře, totiž Kosár na severu v stejné zeměpisné šířce s hornoegyptským Kenehem na Nilu, pak na jihu Suakin a Masanah, tento poslední naproti souostroví Dahlackému, lovem perel proslulému. Vlastního ukončení svého nachází toto pomoří v pověstné úžině mořské Bab el Mandeb, kde pobřeží asiatského poloostrova Arabie tak velice se blíží k Africe, že tu Rudé moře úplně se podobá uzavřené slepé uličce. Průplav Suezský je sice spojuje s mořem Středozemním, ale úžina Bab el Mandeb neustupuje mu v důležitosti pro spojení moře Středozemního s oceanem Indickým. V úžině té totiž leží malý ostrůvek Perim, který se nalezá v držení Angličanů. Ti zřídili tam opevněnou světlárnu, a průjezdy mezi ostrovem tím a pevnou zemí jsou tak úzké, že děla perimská dosáhnou s jistotou každou loď tudy se plavící. Perim tedy jest klíčem k Rudému moři, a pán toho malého ostrůvku jest i pánem průplavu Suezského.

Arabskou poušť prošel nejnověji v březnu 1876 dr. Schweinfurth ve společnosti s drem. Pavlem Güssfeldtem, kteří vyšedše od Beni Suefu na Nilu postupovali rovnou cestou k pomoří. Poušť ta, v níž vystupují rozličná horstva, neposkytuje nic pamětihodného. Vegetace obmezuje se na zeliny, které na jednotlivých místech vystupují s bujností podivuhodnou.

Jižní části této hornatiny procestoval dr. Schweinfurth vícekrát, po něm pak ku konci roku 1874 Arnošt Marno; avšak ani jeden ani druhý nepodávají ve zprávách svých o těchto krajinách ničeho, co by mělo všeobecnější zajímavosti. Ačkoli značně výše položeny nežli severní pustá vysočina, mají nicméně rostlinstvo hojnější, jmenovitě rozličné druhy dračinců (*Dracaena*), Euforbií, aloí a smrdek (Stapelia).

Tato hornatina souvisí již s vysočinou abesinskou, skládající se výhradně z útvarů sopečných, u jejížto severní části (asi pod 15° s. š.) vyniká více řek v čas letních dešťů mohutných, z nichž buďtež jmenovány tři: Mareb jinak Chor el Kaš, který se ubírá směrem severozápadním, kdež ústí se do Atbary, ale část vody své odevzdává také do Chor Barky; Chor Barka čili Baraka, která více přímo na sever tekouc u Tokaru do moře se vlévá; konečně značný přítok této poslední, Anseba.

Krajina, na způsob ostrova s jedné strany Rudým mořem, s druhé řekou Barkou obklíčená, obydlena jest skoro výhradně pastýřskými kmeny Beni Amerů a Hababů. Oba tyto národové

mluví nářečím ethiopským čili geezským, v obyčejích a mravech však srovnávají se více se svými severními sousedy Bedžahy nežli s Abesinci; nejspíše jsou smíšenci obou národů posledně jmenovaných. Beni Amerové přiznávají se již dávno k islamu; naproti tomu veliká část Hababů ještě před málo desítkami pokládána byla za abesinské křesťany. Od těch dob, co Suakin a Masanah přivtěleny jsou říši Egyptské, podařilo se také Hababy a Beni Amery, ostatně málo bojovné, mírnou cestou úplně místokráli podrobiti.

Město Masanah, jakož i sousední pomoří až k Suakinu, stály dříve pod bezprostřední svrchovaností Porty, která však asi před patnácti lety celou tu krajinu místokráli Egyptskému postoupila. Stejnou dobou podmanil si khedive také zemi Bogosů a některé příležičí okresy, celou rovinu Danakilskou, na jih až k chobotu Tadžurskému, konečně Bulhar a výborný přístav Berberah na pomoří somalském. I hned pak prováděny jsou ve správě nově nabytých provincií podstatné a obsáhlé změny, mající za účel zvýšení blahobytu v zemi a zvelebení obchodu. Telegrafní čára a pohodlná silnice karavanská spojují nyní Masanah s Takahem, nejbohatší provincií východního Sudanu. Na příhodných místech a v přístavech zřízeny jsou vojenské stanice, bdící nad veřejným pořádkem a bezpečností.

XVI. Vysočina abesinská.

Mezi východními přítoky Bahr el Azreku (modré řeky) a východním pobřežím africkým u Rudého moře jižně od Nubie, mezi 16. a 8.º s. š., vystupuje z nezdravých a palčivých písčitých pouští a stepí, podobna k ohromné tvrzi, Abesinie (Abysinie) čili Habeš se svými alpskými horami, četnými krajinami horskými a planinami, ozdobena všemi divy tropického světa; země, která dle fysické povahy své podstatně se liší od západních v stejné zeměpisné šířce ležících končin afrických. Od západu vystupuje poněkud, na východ spadá kolmým srázem ku pomořskému pruhu 3—8 dní cesty širokému, jenž obsahuje kopečnaté krajiny a bezvodé roviny; na jih rozryta jest hlubokými říčními úžlabinami; severní hranici tvoří horské krajiny a neúrodná step, kterou protékají Mareb, Chor el Kaš a Barka. Západní svah Abesinie oddělen jest pasem větším dílem neobydleného, vlhkého a lesnatého neutrálního území od rovin východního Senáru. Obyvatelé okolních nižších krajin nazývají celou tu skalnou pevnost El Mokadah, Makadoh, Mekjadech. V celku abesinská vysočina, zahrnující v sobě rozličné od sebe oddělené planiny, sklání se k severu, a řeky z ní na sever tekoucí jsou téměř rovno-

běžné. Ze zmíněných vysokých planin zasluhuje zmínku Seraveská, již objímá hořejší běh Marebu; jižně od ní vystupují Adovská do výše 1780, Axumská do výše 2025 m.

Tyto planiny jsou větším dílem rozsáhlé, často trávnaté, ale větším dílem lesů i stromů vůbec prosté roviny, které někdo až do 2500 m. výše vystupují. V alpském horstvu Semienském zdvihají se horští velikáni až přes 4200 m. Dále na jih jsou horské krajiny ještě skoro úplně neznámý. O stupeň východněji od výšin těch běží od severu na jih druhý horský hřbet, význačný řadou jezer; v okolí jezera Zuaiského jest přetržen, kterážto mezera způsobena jest sopečnou propadlinou. Zde mají planiny výšku 2400—3000 m., temena pak horského toho pokračují 3—4000 m. Dále na východ sklání se vysočina poněkud k Rudému moři, ale ještě 5 mil od něho má výšku 2000 m., nad mořem. U samého moře táhne se písčité pobřežní pruh Samhara. Na jihozápad od jezera Asalského nachází se okres vyhaslých sopek. Půda, vedrem hluboko rozrytá, pokryta jest travou, vysokým bodlácím a kopci termitů až 3 m. vysokými a obydlena zebrami a antilopami; řeku Havaš (1000 m. n. m.), tekoucí od jihu na sever k jezeru Aose, provázejí husté lesy. S kolmého pokraje východního spatřujeme 1000 m. pod sebou nejkrásnější zelené louky, zlatožlutá pole, lesknoucí se řeky a roztroušené vesnice. Trhliny v planinách jsou někdy tak hluboké a příkré, že ostrovy mezi těmito úžlabinami jsou téměř nepřístupné. Nelze sobě ani představití ty divné zatočené čáry obzoru, jestliže jsme jich neviděli. Stolové hory podobající se rozvaleným zdem, kulaté spousty co ohromné bány; přímé, nakloněné, poražené kužele, špičaté jako věže kostelní; čediče v podobě nesmírných varhan, všechny tyto útvary shrnují se tu a kupí se nad sebe, že by je člověk pokládal za překažené dílo titanů. V dále splývají s oblaky a s nebem, a za soumraku zdá se nám, že máme před sebou rozbouřené moře. Východní svah abesinské vysočiny jest dvanáctkrát tak příkrý jako západní její úbočí k Nilu; jen málo těžko schůdných stupňovitých průsmyků vede nahoru. Horská pásma, stojící na veliké, nakloněné plochatině, jsou rozličného druhu, někdy velmi vysoké, někdy splošťující se v malé planiny. Obrubují jmenovitě průměrně 2200 m. vysokou rovinu, v které leží rozkošné alpské jezero Tana čili Tsana, asi 66 km. dlouhé a přes 37 km. široké, s četnými ostrovy a čarokrásným okolím vzdělané půdy, již protékají četné horské potoky. Osamělé, do kola je obstupující vrchy skládají se skoro vesměs z trachytu, čediče a jiných sopečných útvarů, tak že pánev toho jezera považována může býti za propadlý jícen sopky. Přes trachytové výšiny na severu jezera vede ve výši 2450 m. průsmyk dolů do bařinaté koly, a ještě níže do bohatých na vodu krajín Valkais, Valduba a Takaze. Jižně od jezera vystupuje veliká čedičová, 2350 m. vysoká planina Godžamská, ohraničená na jih 5 mil širokou úžlabinou Abaje, jehož koryto má zde 755 m. výšky. Následkem značných rozdílů výšek úžlabin říčních v nevelikých vzdálenostech od sebe jsou četné slapy a prahy řek. Mimo to vystupují z vysočiny značná, ale větším dílem osamělá temena, která již silně blíží se k dolejší čáře sněžné anebo snad i do ní vyčnívají.

Neméně zajímavá krajina jest docela zvláštní, od povahy ostatní země úplně rozdílný pruh pohoří nazvaný Samhara, jenž táhne se podél Rudého moře od úžiny Babel Mandeb na sever až k Masanahu. Do téže kategorie náležejí také roviny táhnoucí se podél Indického oceanu od Babel Mandebu na jih až k Havaši, které jen málo nad hladinou mořskou vynikají, ano na jihovýchodním konci svém, kde se rozprostírá jezero Asalské, i 174 m. pod ní klesají, teprv dále v nitru pomalu k jihovýchodní abesinské vysočině vystupující. Všecky tyto nížiny tvoří strašně horkou a jednotvárnou, veskrze pustou, vody a rostlinstva prázdnou krajinu, jejíž povrch jest skála

dílem holá, dílem navátým pískem pokrytá. V Masanahu dosahuje vedro v červenci 53, v chobotu Tadžurském až 60°. Svah krajiny té na východ jest tak slabý, že všechny s vysočiny přicházející vody v písku se ztrácejí. Nedostatkem rostlinstva a vody stává se Samhara i jižně od ní ležící krajina Adalská těžko, ano po značnou část roku úplně neschůdnou. Pobřežní kraj vlastní Samhary skládá se až blízko k předhoří Ledžanskému skoro veskrze z mladé korálové skály, dále na jih z vysoko vystupujících sopečných hor. Málo četné zátoky jsou zde: Arkická u Masanahu, Annesleyská, Hovakilská, Amfilská, Edská, Bilurská a Rahietská, pak ostrovnatá Asanská a Tadžurská. Nejznačnější výstupek jest okřídlí mezi chobotem Annesleyským a Hovakilským, nesoucí pik Hurtav. Dobrých přístavů a bezpečných rejď se nedostává celému tomu pobřeží, vyjma záliv Arkický s ostrovem Masanahem v něm ležícím.

Samhara při vši hojnosti deště nestala se dosavad stepí, nýbrž musí považována býti spíše za poušť, ačkoli vlastně jest prostředkem mezi oběma. S veliké části připomíná ještě úplně poušť, jen v některých údolích podobá se k stepi, a to jen tam, kde jest obzvláštní hojnost vody. Ale tím čím jest není Samhara svou polohou, nýbrž svou povahou. Není nic jiného nežli pokračováním horského pásma, ačkoliv na její rovině vystupují toliko nízké pahorky; jest to takoruka pole trusek u paty mohutné sopky. Množství pahorků, s veliké části lavových, střídá se tu užšími neb širšími údolními, tvořící matenici nížin, podobajících se zapletené síti. Jakkoli nízký jsou tyto pahorky, nicméně vystupují přfkře, pročez i voda na nich pozbývá své důležitosti; neboť odtéká tak rychle jak přišla, a jenom uprostřed údolí sbírá se poněkud, aby zavlažila půdu. Z moře sice viděti jest svěží zelení pokrytou zem, ana lemuje pobřeží; ale mýlili bychom se, kdybychom tuto zelenost přičítati chtěli tropům. Jest to šora (*Avicenia tomentosa*), která na samém přímoří tvoří úzká, ale skoro neproniknutelná houští; jak mile však máme za sebou toto roští, jsme na poušti, kde však holá země ukazuje živější barvy nežli rostlinstvo.

Podrovníková poloha abesinské vysočiny, její veliká absolutní výška, úrodná prst, která skoro všude jest nahromaděna, a hojná vláha pravidelných letních dešťů jsou příčiny nad míru bujného rostlinstva, jemuž také Zvířena ani v bohatosti ani v rozmanitosti neustupuje. Všecka podnebí od alpského až k nejbujnějšímu tropickému pásmu jsou zde zastoupena.

Na planinách průměrně 2000 m. vysokých jest podnebí mírné. Abesinci rozeznávají trojí pásmo: 1. Pásmo kol, 600—1520 m. výšky, 20—28° R. průměrné teploty, se skvostnou vegetací, kde však za parného, suchého počasí letního stromy a keře své listí ztrácejí. V těch nížinách daří se bavlník, plané indigo, gumové stromy, eben, baobab, tamarinda, šafrán, sesam, cukrová třtina, kávovník, chumáčová kukuřice, banana a datlová palma, jakož i množství léčivých rostlin, durha a dagusa, z jejížto zrnek připravuje se nejoblíbenější nápoj. Nezdravé močálovitě koly jsou větším dílem pokryty nejhustším

Sykomora.

pralesem, majíce jen řídké obyvatelstvo; ale za to jsou tam domovem lev, slon, pardal, zebra, žirafa, vepř, antilopa a sajha, ohromní hadí, jedovatí štírové a množství škodlivého hmyzu. 2. Pásmo vojnadeg, 1460—2750 m. n. m., celá to střední krajina takazské pánve. V tomto nejbujnějším pásmu, v němž leží nejlidnatější místa a které má teplotu jižních Španěl a Italie (v průměru $11-12\frac{1}{2}^{\circ}$ R), daří se trávy evropské, všeliké druhy obilní a luštiny. Ze stromů jsou nejčtetnější: vanza, kolval, jalovec, celé lesy krásné moiry čili divoké olivy, rozličné druhy sykomor, kosa a zegba, která vyrůstá do výšky nejvyšších smrků severní Evropy; u řek roste bambusová třtina. V tomto pásmu prospívají terebinta, réva, pomeranč a citron, broskev, merunka a datle až do výše 2225 m. n. m. Všude jest úrodná země a co protiva koly skoro výhradně vždy zelené listí na stromech; pole jsou místy pokryta obilím a tučnými pastvinami, a vyjma prase nalezají se tu skoro všechna domácí zvířata evropská. 3. Pásmo deg mezi 2750 až 4200 m. n. m., kde průměrná denní teplota obnáší $7-8^{\circ}$ R, na nejvyšších místech pak teploměr nezřídka až pod 0° padá. Degy jsou rozsáhlé, jen skrovně lesem pokryté, jetelovými lukami a rolemi bohaté planiny, jichž obyvatelé se odívají kožemi. Rostlinstvo jest chudé, seje se jen ječmen a oves, onen ještě ve výši více než 3650 m. n. m. Ze stromů nacházíme tu pouze koso, vystupující až do 3280 m., podivný to druh mimos, pak gibaru, zelnatou rostlinu, Abesinii zvláštní, dosahující až 5 m. výšky, která má světle zelené listí s červenými žebry, jenom jednou květe a pak pochází. Nápodobit palmový

tvár až do výše 4050 m, ostatního rostlinstva prázdné. Nad výší touto objevují se jen bodláčí, mechy a lišejníky, a nad těmi už jen smutné trachytové a čedičové skály, udělující krajině ráz neutěšený. I zde, jmenovitě na nejvyšších planinách, tékají svobodně nesmírná stáda hovězího dobytka, ovcí s dlouhou vlnou a koz; šelmy, vyjma jedinou hyenu, neodvažují se do těchto výšin.

Východní svah této části abesinské vysočiny jest v nízkých pásmech svých všude porostlý řídkým křovím, a v hlubokých roklich, kde se nachází tekutá voda, nalezájí se skupiny vysokokmenných stromů, jmenovitě sykomor. Výše panují husté, obrovské euforbie a aloovité rostliny; po těch přichází trnité, plazivé křoví, a na samém pokraji horstva povznáší se řídký jalovcový les vysokých stromů, které mají často až 2¹/₂ m. v průměru a jichž větve porostlé jsou dlouhými lišejníky. Některé roviny tohoto úbočí hodí se k orbě, jiné jen za pastviny; některé pak jsou docela neúrodné. Charakteristické pro zdejší vegetaci jsou, tak jako v Kapsku, rostliny cibulovité. Na břehách některých bezvodných koryt říčních spatřují se prostředně veliké Adansonie, jakož i zde onde některé obrovské sykomory. Naproti tomu jest horká úžlabina řeky Takaze celá vysokými stromy porostlá.

Gondar.

Skoro všechny řeky hojně zavlažované země náležejí k úvodí nilskému, ano právě rameno Nilu, tak zvaný Modrý Nil (Bahr el Azrek) má původ svůj v samé Abesinii. Za právě jeho temeniště považována musí býti pánev jezera Tany. Prýště se na hranicích mezi Lastou a Bedžemederem vlévá se pod jmenem Abai do zmíněného jezera, vychází z něho těsnou skalní rozštěpinou v jihovýchodním jeho konci, obtéká během závitkovitým, k hranicím Soy se blíže, Godžam a Damot, a teprva ve Fazoglu a na rovinách senárských opět přijímá směr severozápadní, jež pak podrží až do svého spojení s Nílem bílým (Bahr el Abiad) u Chartumu. Velmi charakteristické jest při abesinských řekách, že mnohé z největších tvoří veliké závitky, čímž značné kusy země bývají obemknuty na způsob poloostrovů. Nikde jinde na světě neopakuje se tento úkaz.

Abesinie dělí se nyní ve dvě říše, severní, ve které po smrti Theodora, s nímž Anglie byla válčila, povznesl se negus, t. j. císař Jan II., a jižní, známá obvykle pod názvem království Šoa, kde silný mladý král Menelek panuje pořádně a dle zákona, kdežto v severní a západní Abesinii pod císařem Janem dlouho panovaly bezvládní a zpoura. Hlavní město Šoy jest Ankober, císař Jan pak sídlí v Gondaru, starožitném královském městě etiopském, jehož gemp (zámek) pohříchu vždy více schází. O počtu obyvatelstva Abesinie neví se nic bezpečného (udává se 3—5 milionů na 8—16,000 □ mil); v celku není země stejně hustě obydlena, některé krajiny dosti hustě, nezdravé ovšem jen řídko. Velikých měst není, a žádné zajisté nemá přes 8—10.000 obyvatelů.

V obvodu staré Abesinské říše bydlí více četných národů, což poznává se zřejmě již dle rozličnosti pleti, která od nejtemnějšího černá přechází mnohými odstíny až do barvy olivové.

Vlastně tak zvaní Abesinci, kteří jsou národem panujícím, pokládají sami sebe za potomky starých Etiopů, a všecky ostatní kmeny za starší neb novější přistěhovalce. Avšak i sami Abesinci mezi sebou se různí, a základní hnědá pleť jejich jest při obyvatelích krajin severních mnohem světlejší, na jihu pak až skoro černá. Rozeznávají se Abesinců tři hlavní kmeny: 1. Obyvatelé Tigresti v provinciích Hamase, Enderta a Gueralta, vyznačující se dlouhými, ku podivu úzkými lebkami, táhlým, ohnutým nosem, naduřelejšími rty, živýma, trochu rozštěpenýma očima jako Arabové, vysedlými lícními kostmi, vlnitými vlasy a souměrným tělem. Jsou to lidé stateční, obratní a šikovní. 2. Obyvatelé Lasty s malou lebkou, řeckým čelem, příjemnými rysy, útlými končetinami a sličným složením těla. Pleť jejich jest poměrně velmi světlá, dle duševní povahy jsou inteligentní, čilí, až i prchlí, ale nespolehliví. Jakkoli jsou bydlištěm jejich krajiny vysokých hor, náležejí nicméně k nejlepším jezdcům abesinským. 3. Obyvatelé Amhary, Šoy a Gurague, nesoucí známky plemene smíšeného a vyznačení širokými lebkami, pěknými velkými očima, příjemným vzezřením, vysedlými lícními kostmi, kadeřavými vlasy, souměrným tělem a pleť vůbec temně olivovou. Jsou pohotiví, veselí, ochotní a příjemní, ale také ješitní, malátní, chlubní; mužové jsou při tom líní, ženy však, které v celé Abesinii krásou daleko nad muže vynikají, jsou naopak velmi přičinlivé. Staroetiopský jazyk dávno vyhynul, zachovav se toliko v bohoslužbě. Nynější Abesinci mluví nářečím dvojím: na jihu a západě od Takaze panuje řeč amharská, na východě tigréská čili novější geez. Řeč

amharská jest velmi starožitná, rozšířila se během času velice v jižní a střední Abesinii a stala se i jazykem dvorským.

Ostatní kmenové v Abesinii žijící jsou: Agové, obzvláště v Lastě a v Agamedru, částečně vedle Falašů i na severní vysočině; černí Galové na jižnějších suchých vysočinách a nyní také částečně v Kafě, Jedžu a Godžamu, pak vedle příbuzných Danakilů a Adalů na suchých rovinách podél Rudého moře a Indického oceanu až k úpatí abesinské vysočiny; Gongové v nejjížnějších horách; konečně Šankalové v lesnatých a bařinatých rovinách. Vedle Danakilů a Adalů bydlí v bezvodých východních rovinách také ještě Teroové a Asaortové, mahomedanští pastýři, mluvící nářečímí buď geezskými, buď galaskými. V horských krajinách severních žije také část kmene Beni Amerů. K severnímu obyvatelstvu náleží také nečetný kmen Bogů.

Veliká většina obyvatelstva přiznává se k náboženství křesťanskému, a to k sektě monofysitů, jako Koptové a křesťané syrští. Církevní hlava jejich má titul abuna, t. j. náš otec, a důstojnost patriarchy. Abuna dává se vysvěcovati v Alexandrii a sídlí v Gondaru; jemu podřízeno jest více biskupů a četné nižší duchovenstvo. Jestli celá země doslovně zaplavena kněžími, mnichy, jeptíškami a zákonníky, kteří však daleci jsouce svatosti vynikají životem nemravným a nečestností svou. Jmenovitě povolání mnicha jest zabálka; žijí z bohatých církevních statků, z prodeje odpustků a špinavé zebroty, spojené s podvodem. Veškeré náboženství spočívá v zachovávaní prázdných, zcela nesrozumitelných obřadů. Pro vzdělání lidu děje se velmi málo, nejméně se strany duchovenstva, které naopak svým špatným příkladem dobré jádro v lidu spíše udušuje. Jenom dětem pro službu církve určeným dostává se skrovného vyučování, ostatní vyrůstají v divokosti a 5—6leté přidržovány jsou ku práci. Ostatně mají Abesinci čilý smysl pro svobodu a samostatnost. Mnohem výše nežli křesťané stojí v mravním ohledu málo četní mahomedani a domáci Židé, Falašové, kterých se počítá na čtvrt milionu. Mahomedáni jsou větším dílem obchodníci a pachtýři cel; Židé naproti tomu, na rozdíl od svých evropských spoluvěrců, jsou pilní rolníci a provozují všecka možná řemesla. Honosí se přímým původem od Abraháma, Izaka a Jakuba, a čistou, nesmíšenou krví židovskou. Výlučnost, kterou se tento lid sám v sobě uzavírá, zachránila jej od mravní zkázy, všeobecné mezi abesinskými křesťany. Pozoru hodná jest nechuť Falašů k obchodu, jež naprosto zavrhuje jakožto nesrovnávající se se zákonem Mojžišovým. Naproti tomu křesťanští obyvatelé měst účastňují se skoro vesměs obchodnických podniků, nezůstávajíce co do kramářského ducha o nic pozadu za svými kmenovci Araby a Feničany; ano Abesinec jest obyejně prohnáný spekulant, při čemž výborně mu slouží jeho široké svědomí. Ostatní obyvatelstvo žije se orbou a chovem dobytka; mužové často se věnují vojenskému stavu, který vedle obchodu nejvíce u nich jest oblíben. Abesinec raději slouží za malý plat nějakému velikému pánu, nežli by se učil řemeslu. Chudší vstupují do služby k obchodníkům a cestovatelům, ano mnozí hledají své štěstí až v Egyptě, vynikajíce pilností, obratností a přichylností k svým pánům. Vůbec nelze Abesincům upřít vysoký stupeň duševního nadání, a v celém chování jich pozorovati jakousi slušnost. Jakkoli pak obyejně jsou leniví a nečtí, jeví nicméně v hovoru velikou živost. Ale vlastní duševní vzdělání jest doposavad na velmi nízkém stupni, jakkoli mají množství učených knih, jmenovitě theologických a asketických, nejvíce z řečtiny přeložených. Také mají jakousi historickou literaturu, ovšem jenom na způsob kronik, ve kterých se pokračuje. Abesinští bohoslovci jsou ostrovtipní mudrlanti a kladou velikou váhu na učení se z paměti. Jsouť Abesinci vůbec velmi zvědochtiví, čtou rádi cokoliv dostanou,

a studenti Gondarští osvědčují podivuhodnou setrvalost a neunavnou činnost. Ale při tom jsou pověřiví, příkládajíce víru nejzpozdilejším věcem. Obecný lid oddán jest nemírnému pití, lhaní a fanatismu; se zvířaty, otroky a ženami nakládá laskavě, ale s nepřáteli svými nemilosrdně. Příbytky jeho jsou nejbídnejší chatrče, slátané z větví a z hlíny, propouštějící vítr i déšť, uvnitř plné špíny; dvěře jsou jediným jejich otvorem, kterým odchází též kouř, začadiv dříve vše, co se uvnitř nachází. Manželství uzavírá se pomocí církve; jest však rozlučitelné; zámožní mužové si vedle manželek vydržují souložnice.

Při takových poměrech nelze se tomu diviti, že také zemědělství se nachází ještě na velmi nízkém stupni. Orba provozuje se v celé Abesinii způsobem nanejvýše jednoduchým, obmezujíc se na druhy obilní a bavlník. Hornictví jest rovněž nepatrné. Důležitější nežli orba i hornictví jest naproti tomu chov dobytka, pro nějž výborně se hodí obzvláště překrásné louky horské a savany jižní části Abesinie. Jmenovitě chová se hovězí dobytek na horách, velbloudi na přímořských rovinách, koně u Galů a ovce v Bedžemederu. Průmysl jest taktéž málo důležitý. Nejprůmyslnější lid jsou Falašové, jmenovitě jsou výborní zedníci a kováři, kteréžto poslední řemeslo jest v zemi opovržené. Hlavní sídlo průmyslové činnosti jest Gondar, tam, jakož i v Adově a ještě na některých jiných místech, zhotovují se jemné tkaniny a množství sprostých bavlněných látek.

Až do polovice osmnáctého století měla celá Abesinie jediného panovníka, jenž slul negus, ale později učinili se vladařové jednotlivých provincií (rasové) neodvislými, a tak povstalo několik samostatných království, z nichž nejpřednější byla Tigré, Amhara a Šoa. Teprv roku 1855 spojil Dedžodzi Kasa celý Habeš v jedno a prohlásil se pod jménem Theodor (Tadruš) za císaře Éthiopského. Ten však uvězněním rozličných Evropanů popudil proti sobě Angličany, kteří s velikým nákladem vystrojili proti němu válečnou výpravu a roku 1868 panování jeho konec učinili. Theodor skončil samovraždou. Po jeho smrti rozpadla se jeho říše opět na několik knížectví; ale na ten čas, jak svrchu pověděno, stojí Habeš jenom pod dvěma panovníky, z nichž císař Jan v nejnovější době vedl šťastné války s Egyptem.

XVII. Východní roh Afriky.

Východně od srázu abesinské vysočiny leží nejvýchodnější cíp Afriky, jenž na mapách našich tvoří dosavad neutěšenou prázdnotu. Zde rozkládá se Samhara se zemí Danakilů, k níž řadí se země Somalů a více na jih země Galů. Hned napřed musíme říci, že o vnitřku těchto rozsáhlých končin naprosto nic nevíme s jistotou a toliko domněnky máme, jimiž laskavého čtenáře ušetříme. Pouze

pomoří a nejbližší okolí jeho jsou dosavad, ale jen velmi nedostatečně proskoumány. Nejdále do vnitř země od pobřeží zátoky Adenské jak nazývá se tato část Indického oceanu, která se mezi Afrikou a Arabií sužuje ku průplavu Babel Mandebském, vnikl anglický cestovatel Richard Burton roku 1854 a Švýcar Haggemacher roku 1874. Kdežto posledně jmenovaný postupoval jižním směrem od důležitého přístavního místa Berberahu až k Libuheli, onen dorazil až k městu Hararu, dosud od žádného Evropana ne navštívenému.

Harar (5500' n. m.) jest hlavní město emiratu až do nedávna samostatného, má více než 30.000 obyvatelů a bývalo někdy hlavním tržištěm na otroky, jakož doposavad jest středem všelikého obchodu mezi vnitřními kmeny a Rudým mořem. Město založeno bylo v sedmém století od Arabů a má dosavad arabské obyvatelstvo. Někdejší emirat Hararský má asi 1½ milionu obyvatelů, větším dílem Somalů s přimíšenou částkou Arabů a Galů, kteří se líčí co lid pilný a provozují rozsáhlý obchod. Ale při tom jsou mravů lehkých, náchylní k opilství (mají pivo a medovinu), náboženští fanaticové a nepřátelé křesťanů. Hlavní město Harar považováno jest od nich za posvátné. Podnebí jest při vysoké poloze mírné a země velmi úrodná; daří se tu bez veliké práce všechny plodiny egyptské, a mimo to i káva, skoro lepší ještě nežli jemenská. *) Roku 1875 učiněn jest konec samostatnosti Hararu, neboť dne 11. října zmocnili se Egyptané hlavního města, načež celá země přivtělena jest k Egyptu.

Vnitřek velikého poloostrova Somalského, jižně od Hararu, skládá prý se z řady vysokých planin, rozrytých hlubokými údolími, v nichž za doby plíště hučí divoké bystřiny. Na severním pomoří jeho, jež splachuje zátoka Adenská a které proskoumali roku 1857 von Heuglin a v letech 1870 a 1871 Richard Brenner, leží několik míst pro obchod důležitých, jmenovitě Berbera a Bender Minajeh, z nichž nejprv jmenované bylo nedávno taktéž od Egypta anektováno.

Východně od Bender Mirajehu vystupuje do moře Ras Ulula, nejsevernější město poloostrova, a ještě dále na východ předhoří Gardafui, nejvýchodnější konec Afriky, lesem porostlá vysočina, bohatá na vzácné pryskyřice. Naproti němu leží nezdravý ostrov Sokotora, jehož vnitřek taktéž stupňovitě k značné výši se zdvihá; mezi oběma pak malý, skalnatý ostrůvek Abd el Kuri, jehož stromů prosté horstvo obydleno jest asi 70 Araby s jich napolo divokými kozami. Pobřeží od Gardafuje na jih se táhnoucí jest holé a ne-

*) Buxton, *First footsteps in East Africa or an Exploration of Harar*. London, 1866.

úrodné až k mysu Hafunu, jenž tvoří daleko do moře vystupující čtverhran, na jehož výšinách po celé dobré počasí roční velbloudi, hovězí dobytek, koně a ovce nacházejí hojnou pastvu. Až k Ras Auadu (předhoří proměn) panuje skalnaté pomoří s jednotlivými silnějšími vyvýšeninami; pak dále na jih jen pustý břeh bez přístavidel, obroubený jen korálovým úskalím, mezi nímž a břehem jest průtok mělké a tiché vody. Zde leží pobřežní místa Makdišu čili Magadoxa, Marka, obě na blízku řeky Voby, zde Denok nazvané, a Brava, nad nimiž osobuje si panství sultan Zanzibarský. Řeka Džuba, která skoro na samém rovníku do moře se ústí, činí hranici mezi zemí Somalů a Galů. Prameny Džuby musejí se hledati nejspíše hluboko v nitru země, a dost možná, že jest řeka ta totožná s Godžebem v Abesinii; my však ji známe pouze co splavnou řeku až nahoru k městu Bardeře, kde roku 1865 baron van der Decken našel smrt. Bardera leží na vysokém strmém levém břehu Džuby 109 m. n. m.; za městem rozkládají se nekonečné roviny země Somalů. Stavební sloh města ukazuje na původ arabský, chýše jeho, asi 120—130, podobají se k úlům. Obyvatelé jen málo se zabývají obchodem, poněvadž město leží stranou od veliké silnice obchodní, která spojuje mnohem důležitější Bravu s Gonanem na hořejší Džubě. Na jih od ústí Džuby počíná vlastní území sultanatu Zanzibarského, táhnoucí se podél východního pomoří Afriky až ku předhoří Delgadu (10° 45' j. š.). Severní pruh pobřežní mezi ústím Džuby a ústím řeky Sabaki můžeme naznačiti co pomoří Galů, poněvadž tento národ, jižní to sousedé Somalů, až sem se rozšiřuje. Až k 2° j. š. obrubuje břeh řada vlnitých výšin (100 m.), za nimiž prostírá se do vnitř země nepřehledná rovina. Malý archipel Vituský přerušuje pak jednotvárnost pomoří toho; dále táhne se podél řek prales, a vnitřek země pokryt jest dílem roštím akací a mimos, dílem rozsáhlými travnatými rovinami, posázenými tlupami baobabů, tamarind, dumových palem a křovinami rozličného druhu. Stepí rostlinstva prázdných, jaké se nacházejí v zemi Somalů, v jižní části území Galů naprosto není.

Somalové a Galové při vši kmenové příbuznosti své žijí mezi sebou v nepřátelství. Kapitán Miles*) líčí Somaly co lidi vlídné, tiché a pracovité, ale chudobné; jiní zase jim vytýkají loupeživost, vražednictví, věrolomnost a nepřátelství k Evropanům, kteréžto poslední smýšlení potvrzováno jest smutnými příklady. V přičině náboženství jsou jenom někteří kmenové přísnější; ostatní jen velmi nedbale zachovávají předpisy islamu, k němuž všickni bez rozdílu se přiznávají. Panovník jejich jest sultan, jehož moc však jest jenom skrovná; každý jednotlivý kmen má svého kadiho čili soudce. Chýše jejich jsou kulaté upletené

*) Proceedings of the Roy. geographical Society 1872, XVI. sv. str. 149—157.

z ratolestí, pokryté kožemi a uvnitř vystlané rohožemi; při nich mají zvláštní košáry pro nečetné ovce a kozy. Celkem konají všecou práci ženy, polní práci však otroci, větším dílem ze Zanzibaru přicházející, s kterými se nakládá velmi laskavě, nejínak skoro nežli s členy rodiny. Kmenové bydlící uvnitř země jsou kočující pastýři, kteří chovají dobytek, honí zvěř, sbírají klí, milují mléko a velbloudí maso, a umějí z kravího a kozího mléka připravovati tekuté máslo (semen). Tabák nekouří, ale žvýkají. Všichni Somalové chodí ozbrojeni sagajem čili kopím a dlouhým dykovitým nožem, také lukem a šípy; za obranu jim slouží štít z kůže nosorožce, jaké zhotovují sousední Galové. Zevnějšek Somalů jest velmi rozličný; někteří kmenové mají ráz téměř úplně kavkazský, jiní jsou škaredí a pleti nejčernější.

Také Galové zaujímají v ohledu fysiologickém vysoké místo mezi africkými plemy, nemajíce kromě tmavé pleti nic společného s černochoy. Oblek jejich záleží ve dvojité zástěře z hrubé látky bavlněné, ozdobou jsou mužům mosazné řetízky na krk, ženám železné kruhy na ruce a na nohy; v perlič naproti tomu nemají žádné záliby. Za zbraň jim slouží jenom oštipy s hrotem 15 cm. širokým; mimo to však nosí mužové na palci a ukazováčku pravé ruky železné prsteny s ostnem 2 cm. dlouhým, kterými ve rvanici, nejoblíbenějším u nich způsobu boje, zasazují smrtelné rány. Postavení žen jest u nich volné a čestné; děvčata mají právo zamítnouti ženicha, který se jim nelíbí; paní sice musí nésti všechna břemena domácnosti, avšak za to mají v mezích jejich rozhodné slovo. Jednoženství jest u Galů pravidlem, a na zachovalost před vdaním přísně se hledí. Politická organisace jest jako u Somalů patriarchální; v čele kmene stojí heič čili sultan, který však nemá žádné absolutní moci. Náboženství jižních Galů není islám; avšak věří v nejvyšší bytost Vaka, o níž mají pojem bez mála takový, jako pokročilí národové kulturní.

Území těchto Galů táhne se na jih až k úpatí horské krajiny, která bez odporu jest v celé Africe nejvíce pamětihodna, poněvadž tu čnějí k oblakům nejvyšší temena černého dílu světa, poskytující překvapující pohled sněhem pokrytých ledovců pod samým téměř rovníkem. Zvláštního jména toto dosavad jen nedostatečně proskoumané území nemá; prozatím budiž naznačeno jmenem nejvyšší své hory Kilimandžaro. Leží na jih od rovníka mezi východním pomořím africkým a obvodem velikých jezer, prozpytovaným teprva v nejnovější době. Hranice území toho tvoří dvě řeky, tekoucí směrem od severozápadu k jihovýchodu skoro rovuoběžně, Dana na severu, a Pangani, čili, jak se v hořejším běhu svém nazývá, Rufu (Lufu). Tato poslední padá do moře u města Pangani, špatně stavěného ale čilý obchod vedoucího, jmenovitě s kmenem Maseů, kteří přinášejí slonovou kost. Krajiny, jež tato řeka protéká, jsou Kaha, na sůl bohatá, pak dvě rozsáhlejší pohorské země Pare a Usambara, tato poslední s hlavním městem Fugou, jež navštívil misionář Krapf. V celku může se říci, že Usambara podobá se lesu hor, na jedné straně kolmo vystupujících a na druhé srázně spadajících, a prostoupených hned širšími hned užšími údolími, větším dílem velice úrodnými.

Na sever od Pare a Usamby rozkládá se podél břehu země Vanika. Zde na ostrově uprostřed daleko zatékajícího mořského

chobotu leží město a pevnost *Mombas*. Jižně odtud vystupují opodál hory *Simbské*, asi 300 m. vysoké; na západ odtud rozkládají se vlnitě kopečnaté roviny, porostlé travou a jednotlivými lesíky. Ty stávají se čím dále tím kamenitějšími a neúrodnějšími, až se octneme v poušti, od domorodců *Njika* zvané, která se rozkládá na sever až k zemi *Galů*, na jih až k *Usambaře* a na západ až k horám *Pareským* a *Džagaským*. Vystupujef pomalu až do výše 6—700 m., a z ní vynikají jednotlivé vrchole a hřbety horské. Kde jest horstvo, tam jsou obyvatelé, rovina jest liduprázdná poušť. Horstva *Kadiaro*, *Bura* a *Udara* tvoří dohromady zem *Teita* zvanou, jejíž obyvatelé slovou *Vateitové*. Počítá se jich na 152.000, kteří žijí v 608 vesnicích. Na západ odtud rozkládá se nová rovina, jednotvárná a jenom patrnými vyvýšeninami prostoupená, až k jezeru *Žipe*, asi tak velikému jako *Curišské*, mělkému a rákosím porostlému, ku *Kilimandžaru* a předhořím jeho. Na místě trnitých křovin akací a euforbií nacházíme zde více vysokého lesa, kdežto půda pokryta jest bodlinatou travou. V pustině té potulují se veliká stáda slonů, būvolů, žiraf a antilop, také pak nosorožci a lvi. Ještě dále na západ mění se krajina v širou travnatou step, ohraničenou řekou *Lumi* ústící se do *Žipského jezera*, za kterou pak leží vzdělaná krajina *Džagaská*. Na severu a severovýchodě vystupují horská pásma *Ngolia* a *Kikumbuliu* na hranici *ukambariské*; na jihu pak zdvíhá se mohutné horstvo *Ugonské* s temeny téměř 2000 m. vysokými. Západně od *Ugonu* leží horská krajina *Aruša*, mezi oběma krajina *Kahe*. Za *Arušou* rozkládají se roviny, po kterých potulují se kmenové *Masajů* a *Vakuafiů*, slavní to bojovníci, ale co loupežníci strašní. Již pak stojíme před úpatím *Kilimandžara*.

V rozloze asi *Bernských Alp* vystupuje východně od roviny masajské horský velikán *Kilimandžaro* (veliká hora, *kilima* — hora, *ndžaro*, veliký), proskoumaný nejprv *Rebmannem*, pak *van der Deckenem* a r. 1871 *Charlesem Newem*. Celá jeho spousta vrcholů ve dvou věcným sněhem pokrytých temenech: na západ vyčnívá veleskvostný, v lesknoucí se bílý plášť zahalený dóm, 5670 m. n. m.; na východ o 760 m. nižší spousta srázné spadajících sloupů a obrovských pilířů, ne vysoko nad čáru věčného sněhu se povznášejících; obě temena spojuje dlouhé sedlo horské. Na úbočích jeho nenáhle se snižujících nabývá pomalu převahy tropická vegetace; úpatí hluboce jest rozekláno roklemi a všelijak propletenými prameny řekami v horách těch se temenicími. Více o tomto velikánu horském nevíme, ale velmi pravděpodobno zdá se býti, že *Kilimandžaro* jest stará, částečně propadlá sopka. Rovinou od něho oddělen vystupuje západně od něho k výši 4450 m. hora *Meru*, osamělý to kuželovitý pik, nedosahující k čáře sněhové. Jižní úbočí *Kilimandžara* obydleno jest pouze mezi 1000 a 1500 metry výšky, o 300 m. výše sáhají bananové sady; ale nad tímto pruhem přestává všeliké vzdělávání půdy, tam jest pustina, prales, pažit, kamenisté a posléze snůh a led. Úzký ten obydlený pruh dělí se na rozličná „království“, která ovšem někdy nejsou o nic větší, nežli u nás malý okres. *Kilimandžaro* jest předstráží četných podobných nebo snad ještě větších ledovců, táhnoucích se až za rovník. O nich

víme dosavad jen z pověstí, a jenom jeden z nich, ježž Vakambové zovou Kenia, Vakuafové pak Orldoniocibor (bílá hora), spatřil odvážný cestující misionář Krapf na vlastní oči. Podobát se od jihovýchodu nesmírně, nahore hřebenovité stěně, nad kterou nedaleko od sebe vynikají dva veliké věžovité rohy, docela rozdílné od pravidelného báhovitého tvaru Kilimandžara. Výšku hory té lze páčiti nejméně na 5400 m.

XVIII. Pobřeží Suahelů.

Mezi rovníkem a $10\frac{1}{2}^{\circ}$ j. š. rozkládá se pobřeží Suahelů čili Zanzibarské, v obchodním ohledu bez odporu nejdůležitější z celého východoafrického přímorí. Naproti němu velmi blízko u pevniny leží ostrovy Pemba, Zanzibar a Mafia, které všechny jakož i celé pobřeží Suahelů náležejí ku panství sultana Zanzibarského. Dříve náleželo toto území imamu Maskatskému v Arabii, ale roku 1856 po smrti imama Sedžid Samida rozdělili se o jeho země dva jeho synové, z nichž jeden obdržel Maskat a druhý Zanzibar, který tím způsobem stal se státem samostatným.

Na pevnině nesáhá území sultanatu Zanzibarského nikde daleko dovnitř země, jsouc skoro jen na samo pobřeží obmezeno, kde mimo Pangani a Mombasu leží ještě více dosti důležitých míst, jako Bagamojo, Dares Salam a Kilva. Obyvatelé jak ostrova tak i pobřeží jsou Suahelové, s kterýmžto kmenem Arabové tak jsou pomíšeni, že nyní jméno Arabů obyčejně i samým Suahelům se dává. Všickni jsou mohamedani a horliví vyznavači islamu, ježž sami dle možnosti rozšiřují v nitru země mezi národy, ježž za příčinou obchodu navštěvují. Jsou totiž hlavně obchodu oddáni, ježž na celém tomto pomorí mají skoro výhradně v rukou, alespoň obchod podrobný.

Hlavním skladištěm a středem obchodu jest sám ostrov Zanzibar s hlavním městem téhož jména, které jest zároveň hlavním městem říše. Ostrov ten leží stejně daleko od úžiny Suezské jako od předhoří Dobré naděje, jest dokonalá rovina a jen málo metrů nad hladinu mořskou vyvýšena. Plocha jeho páčí se 1597 km. (asi 35 mil.), počet obyvatelstva pak udává se přerozličně (1—350.000), převyšuje však skutečně sotva 200.000. Malý ostrov tento, ježž Afrikani zovou Ugudžu, jest jeden z nejúrodnějších ostrovů Indického oceanu, pokrytý lesy a sady, které ve vlhkém vzduchu mořském zůstávají vždy zelené. Mezi kokosovými a mangovými háji, mezi hřebíčkovým křovím a oranžovými stromy, v sadech rýžových a růžových leží hustě při sobě nescíslné letohrádky arabských statkářů a chatrce jejich otroků. Pochotná vůně z květů vystupující proniká celý ostrov.

Město Zanzibar jest vystavné a úhledné, majíc veskrz bílé kamenné domy, jakých by cestovatel v sídle afrikanského sultana neočekával. Zajímavý jest pestrý život na pobřeží, kde nejrozličnější zboží na prodej jest vystaveno: slonovina, hřebíček, turecký pepř, kůže, bavlněné tkaniny v sudech a v balíkách; jindy bývalo tu hlavní tržiště na otroky. Dále pozoruhodny jsou tvrže, kde arabští obráncové země oddávají se nejmilejšímu sobě zaměstnání — zahálce. Obyvatelstvo hlavního města též rozličně se udává, totiž 30—80.000 duší.

Země na pevnině, které náležejí k panství sultana Zanzibarského, mají v rozloze asi 944 □ mil zeměpisných, ale veškeré obyvatelstvo sultanatu nepřesahuje půl milionu, neboť pevnina jest mnohem řidčeji zalidněna nežli ostrovy. Země jest bohata na přírodní plodiny; mimo svrchu jmenovaných vyvázejí se od více let ještě želvovina, kopalová pryskyřice, orsej a kaučuk, ale podle Stanleje to není ani desetina toho, čeho by mohlo býti dobýváno při účelném vynakládání kapitálu. Strom kokosový daří se v Zanzibaru i na pevnině, olejová palma roste bujně na Pembě, a cukrová třtina dařila by se všude; lesní pásmo u přímorí, na kaučuk bohaté, zůstává netěženo, a háje akaciové se svým bohactvím na gumu jsou skoro ještě netknuté. Rýže seje se na pobřeží řeky Rufidži, dávajíc hojnou sklizeň. Bavlna dařila by se ve všech lučných nížinách poríčních. Mimo to jsou ještě rozličné druhy obilní, jež tuzemci umějí pěstovati, ačkoliv to činí jenom velmi nedbale. Hovězí dobytek, kozy a káva vnitřní Afriky také jen čekají na podnikavé kapitalisty a obchodní kapacity.

Nynější sultan Zanzibarský Bargaš ben Sejd jest civilisator své země, který na dolehání Anglie zrušil obchod s otroky v říši své a mnohé opravy v ní zavádí. Stanley *) praví o panovníku tom: „Vidíme tu jednou, kterak arabský panovník, vychovaný v přísné škole islamu a zvyklý považovati černé obyvatele Afriky za zakonitou kořist poroby anebo rozkošnictví a za poctivé nabyté zboží pro výměnný obchod, najednou k dolehání evropských lidumilů obrací a jedním z nejcinnějších odpůrců obchodu s otroky se stává — a takovéto divadlo musí mu zcela přirozeně získati mnoho upřímných a vřoucích přátel. Hlavní podnět ku prvním krokům, jež anglická vláda učinila ku potlačení obchodu s otroky na východním pobřeží africkém, vycházel od Livingstona, jehož listy do Anglie zasílané způsobily tak veliké pohnutí v obecnstvu, že vláda vyděla se nucena, poslati do Zanzibaru po loď Enchantress zvláštního vyslance k uzavření smlouvy s knížetem Bargašem. Za vyslance zvolen sir Bartle Frere. Když sultan zpouzel se podepsati smlouvu, objevilo se před Zanzibarem loďstvo pod velitelstvím admirála Cumminga, a mírným nátlakem čili spíše tichou demonstrací dosaženo toho konečně, že kníže podepsal (1873). Zbývala však ještě jedna věc, nežli smlouva přivedena býti mohla k plné platnosti, totiž, aby v duchu jeho vyhlazen byl všeliký cit nespokojenosti a nevrlosti, který byl povstal použitím donucovacích

*) Temnou pevninou. Druhá výzpytná cesta střední Afrikou od východu na západ (Bibliotéka světových cestopisů. V Praze 1878. Nakladem Frant. Šimátka.

Doprava otroků.

prostředků, a to způsobeno jest hostinským přijetím, jakého se mu dostalo v Anglii roku 1875. Jest veliký rozdíl mezi smýšlením a chováním se sultanovým roku 1874 a roku 1877, což dá se přičísti důslednějšímu seznání velikosti té mocnosti, kterou takofka byl již vyzýval. Nyní můžeme jej považovati za upřímného přítele a spojence Anglie, který jest odhodlán učiniti vše, co v jeho moci jest, ku potlačení obchodu s otroky.“

Sultan má výtečné a překrásné koně, do jichžto stájů leží u vchodu — veliké prase. To slouží za odvodiče zlých duchů, kteří by měli chuť vjeti do koňů. Cizincům poskytuje tu služebnictvo sultanovo za dobrý plat příležitost ku pochutnání si na dobré vepřové pečince, neboť v stájích sultanových vždy možná jest koupiti nějaké selátko. Ostatně jsou koně sultanovi jak lidem domácím, tak i cizincům k službám za skrovné zpropitné.

Ženy sultanovy jsou přísně střeženy, avšak obcování s cizinci nezůstalo již bez účinku. Pozdravy těchto bývají nezdídka velmi přívětivě opětovány. Též členové rodiny sultanovy jsou velmi vlivní k cizincům, obzvláště přinášejí-li dary. Ano jedna sestra sultanova dala se unésti od mladého kupce evropského, jejíž následovala do jeho vlasti, Německa, kdež přijavši víru křesťanskou stala se jeho manželkou a žije tuším podnes v jistém větším městě severoněmeckém. Svého času probíhala zpráva o tom všechny noviny evropské.

O zanzibarském obyvatelstvu pronáší Stanley tento úsudek:

„Arabové zanzibarští jsou z veliké části následkem svého častého obcování s Evropany bez odporu nejlepší svého plemene. Dávajíce ochotněji místo rozumným

domlouvám, nežli egyptští krajané jejich anebo plaší, nedůvěřiví fanatikové v Arabii, nečiní evropským cestovatelům žádných obtíží, jsou družební, bydlitelní, upřímní, dobrosrdeční a hostinní. V obchodě osvědčují se co zchytralí, zisku svého bedliví kupci; jinak jsou spolehliví přátelé, ale též neuprosní v nenávisti své. Za krev žádají zase krev, leč by usmíření byli mimořádnými oběťmi. Chování vzdělaného Araba vyšší třídy jest bezúhonné. O choulostivých záležitostech nikdy před cizinci nemluví, aniž užívají výrazů sprostých; nespůsobné a rozpustilé chování bývá od starších přísně káráno a surovosti nejsou nikdy dovoleny.

„Wangwanové, jak se nazývají domácí černochové zanzibarští, které jsem za sedmiletého s nimi obcování důkladně seznal, podobají se povahou a nadáním svým ve mnohém ohledu černochům pevniny. Jsouce vřelé lásky a náklonnosti schopní jeví vděčnost i jiné šlechetné city lidské povahy. Přesvědčil jsem se, že se z nich dají učiniti řádní, poslušní služebníci, že mnozí z nich jsou obratní, poctiví, pilní, učenliví, podnikaví, spravedliví a mravní, slovem, že se ve všech významných vlastnostech lidských vyrovnají všem jiným pokolením na naší zeměkouli. S druhé strany však nejsou bez vad a slabostí; hlavní chyba jejich jest pověřčivost, která je časem bez podstatné příčiny bázlivými činí. Tomu však dá se vyhověti rozumným a opatrným s nimi zacházením, a podněcující domluvou dají se povzbudit k takové statečnosti, že všeliké útrapy snášejí s rovnoduchostí stoickou a bojují jak praví hrdinové.“

Velkoobchodníci jsou v Zanzibaru skoro výhradně Indové, jichž na celém východním pomorí africkém ba i také na Madagaskaru a ostatních afrických ostrovech Indického oceanu usazeno jest veliké množství. Jejich lodi (dhau) pokrývají tam všechna moře a všechny přístavy, přičinlivost a vytrvalost lidu toho jest neobvyčejná, a k tomu žijí tak jednoduše a střídme, že se jim v tom ohledu žádný Evropan nevyrovná. Indové zásobují Zanzibar a odtud i vnitřní Afriku, za jejíž bránu v těchto končinách může Zanzibar byti považován, zbožím z celého světa. hlavně výrobky amerických a evropských továren. Jakmile sobě Ind nashromáždí značnější jmění, navrátí se do své vlasti; málokterá rodina usadí se trvale na pobřeží africkém nebo na příležiších ostrovech, ale i takové rodiny posílají děti své na vychování do Indie, a to skoro vždy do Bombaje.

Při tom všem daleko ještě nevytěžují se dostatečně všechny obchodní prameny východního pomorí afrického, i otvírá se tu podnikavosti ještě veliké a vydatné pole. „Africe“, praví Stanley, „jest především nutně potřebí železnic. Všeliké ostatní dobrodiní, pocházející ze styčností s kulturními zeměmi, přijde v patách za železnici, která se stane nepřetržitelnou páskou mezi Afrikou a příznivěji postavenými díly světa. Nechtí si kupec vyvíjí jakoukoli ráznost v malém obchodě, nelze mu docílití žádných trvalých úspěchů ve prospěch země, která nemá ani silnic ani splavných řek, a jejíž podnebí stejně osudné jest na smrt vysílenému hamalovi (nosiči) jako soumaru. Nejříve musí vystavěna býti železnice podél pásma přímořím se táhnoucího, druhá pak musí vniknouti přímo do středu rýžových polí v údolí ruřidžiském ku pojištění za levnou cenu hojně a silné potravy. Společnost, která dovede sehnati sumu na stavbu železnice potřebnou, poskytuje východní Afrika zcela zvláštní výhody. Sultan sám nabízí zcela slušnou sumu, pět laků dolarů čili v okrouhlém počtu 100.000 liber šterlinků, a jsou v Zanzibaru bohatí Hindové, kteří by beze vsí pochyby přispěli velikými sumami, a takovým způsobem by společnost dostala do rukou svých zároveň hlavní obchod podél své cary. Máť sultan i dosti chudých poddaných, kteří by s radostí se uchopili příležitosti sobě podávané, pracovati za přiměřený plat, tak že by se nehrubě bylo

obávati nedostatku pracovních sil. A pak jsou zde též obyvatelé nitrozemští, kteří, jak mile by jenom někteří z nich směle předešli dobrým příkladem, brzy dali by se k tomu přiměti, aby podél čáry železniční hlásili se o zaměstnání.

Obchod s otroky měl před rokem 1873 na této straně Afriky střed svůj v Zanzibaru a byl výnosnější nežli kterýkoliv jiný, pročež o něm tuto klademe některé bližší zprávy. Indické firmy v Zanzibaru zřizovaly uvnitř Afriky filialky a pravidelná jednatelství, samy pak byly ve spojení s Araby maskatskými a egyptskými, kteří přicházeli k africkému pobřeží na lodích o dvou stěžních, zvaných bugalo. Těm do-
dávaly zmíněné firmy to lidské

zboží, které samy dostávaly od svých jednatelů v nitru ze-

mě. Tito si opatrovali otroky od samých obecních představených černošských dědin za střelný prach, sukno, skleněné perly a podobné zboží; hotových peněz neměli k tomu potřebí, poněvadž kmenové honbou na otroky se za-

městnávající stojí na tak níz-

ciné. Za jednoho otroka dají obyčejně dva kilogramy střelného prachu, dle okolností třeba jen jeden; za obyčejnou pušku dostanou 2 otroky. Na pobřeží pak musí arabský kupec dát za otroka 8—16 zl., ale sám prodá jej za 24—30 zl. Takovým způsobem indiští a arabští obchodníci s otroky vydělávali ohromné sumy. V Zanzibaru sice hanebný ten obchod přestal, ale od těch dob má na pomorí nový střed v Gardafuji, a mimo to nalezl sobě nových cest po suchu, kde

kém stupni vzdělanosti, že cenu peněz neznají.

Otroctví jest v nitru Afriky prastaré, zavdávajíc podnět k ustavičným válkám jednotlivých kmenů mezi sebou, které mají jediný

účel zájímání nepřátel, jež vítězové prodávají do otroctví. Obchodem tím zabývají se, jak praveno, obecní starostové, od nichž jednatele indických firem

kupují otroky za ceny báječně la-

Sejd Bargaš,
sultan Zanzibarský.

veliké množství otroků na sever se dopravuje. Vůbec všechny lidumilné snahy evropských vlád o zrušení obchodu s otroky tak dlouho zůstanou marné, pokud na východě, jmenovitě v Egyptě, v Turecku a v Persii, nepomine poptávka po otrocích, a k tomu na ten čas není tak brzy ještě čáky.

Bagamojo, ležící na pobřeží pevniny naproti Zanzibaru, bylo v posledních třiceti letech východištěm všech evropských výprav z této strany do středu Afriky podniknutých. Odtud vyšli v letech 1857—58 Burton a Speke, kteří pronikli na vysočiny Usagary a Ugogy; odtud vyšli Stanley a Cameron, hledající Livingstona, onen roku 1871, tento 1872; odtud konečně vyšel Stanley podruhé dne 17. listop. 1874.

XIX Krajina jezer ve východní části střední Afriky.

Není tomu ještě příliš dávno, co Afrika pokládána byla za díl světa veskrze chudý na vodu, i nebylo malým překvapením, když neunavné výzpyty posledních desetiletí asi mezi rovníkem na severu a mohutnou řekou Zambesi na jihu objevovaly po sobě takové nádrže stojících vod, že co do velikoleposti na celé planetě naší, vyjma severní Ameriku, nic podobného se nenalezá. Vezmeme-li do rukou některou nejnovější mapu, tedy spatřujeme především co největší vodní nádrž veliké jezero Ukereve a na severozápad od něho menší jezero Mutan, jižně pak od obou protáhlé jezero Tanganiku, obklopené ze všech stran věncem větších i menších hladin vodních, z nichž nejznačnější jsou v jihozápadě Bangveolo a v jihovýchodě Niasa. Tuto krajinu velikých jezer, jejíž lůno chová v sobě prameny dvou nejmohtnějších řek afrických a již v zajímavosti málo která jiná se na světě vyrovná, ohledáme místněji, volíce si za vůdce dva nejnovější cestovatele, Camerona a Stanleje, kteří oba, onen roku 1875, tento 1877 vykonali cestu na přič skrz Afriku od pomorí indického až k atlantskému, čímž získali si nesmrtelné zásluhy o zeměpis, seznámivše nás s krajinami před nimi úplně neznámými, o kterých až dosud kolovaly jenom nespolehlivé a namnoze báječné pověsti.

Jezera severní.

Předchůdce právě jmenovaných cestovatelů, statečný kapitán Richard Burton, který r. 1857 podnikl ze Zanzibaru se Spekem výzpytnou cestu do vnitř Afriky, na které objevena jsou jezera Tanganika a Ukereve (jinak Viktoriá Nianza), dělí území sáhající od východního pobřeží afrického až k Tanganice na patero pásem. První, asi 130—150 km. široké, jest pásmo pobřežní dosahující až k horám Usagarským, vysočině to, která sama o sobě tvoří druhé pásmo.

Lov na hrochy.

K tomu přiléhá pásmo třetí, táhnoucí se od západního úpatí řečených hor až do Tury, obsahující zemi Ugogo v šířce asi 220 km., plochou to vyvýšenou rovinu. Čtvrté pásmo obsahuje kopečnatou planinu Uniamwezi a Uvinzu, v šířce taktéž 220 km., až k východnímu břehu řeky Malagarazi, jejíž hořejší běh až dosavad jest dosti neznámý. Zde nalezá se dle Burtona zahrada tropické Afriky. Naplavené úžlabí řeky té až k Tanganice, do kteréhož jezera se vlévá, tvoří pásmo páté. Vstupujeme zde do oboru jazykového, jenž na sever vztahuje se až přes nilská jezera do země Galů, na západ neurčitě daleko, a jehož jedna zvláštnost jest pro nomenklaturu dějepisnou důležitá. Předložka *U* totiž znamená zem, předložka *Wa* její obyvatele, předložka *M* jednotlivce toho národu, a předložka *ki* jazyk, jímž ten lid mluví; tak znamená Ugogo krajinu, jejíž obyvatelé slovou Wagogo, každý z nich jednotlivců Mgogo, a jazyk jejich kigogo.

Z Bagamoja vedou rozličné cesty do vnitř Afriky. Burton a Speke ubírali se podél řeky Kingani k horám Usagarským a do Ugogy, kde ponejprv spatřili druh komárů nazvaný cece (tsetse), jehož uštknutí jest dobytku smrtelné. Henry Stanley, když r. 1871

vyšel hledat ztraceného misionáře Livingstona, překročil řeku Kingani na místě zcela jiném a dostal se do hor Usagarských přes Rosako, odtud pak šťastně do Udžidži při jezeře Tanganice, kde dne 3. listopadu 1871 také Livingstona nalezl. Odtud cestovali nějaký čas pospolu a jmenovitě proskoumali severní část jezera; pak oddělili se a v březnu 1872 vydal se Stanley na zpáteční cestu. Livingstone sám ubíral se dále směrem k Nilu, ale konečně podlehl útrapám svízelné plné cesty dne 1 května 1873. Tělo jeho přiveženo jest do Anglie a pochováno slavně ve Westminsteru.

Cameron, který r. 1872 též vypravil se hledat Livingstona, bral se směrem mezi cestou Stanleyovou a řekou Kingani krajinou otevřenou, podobnou parku, kde často přicházel na stopu zvěři, ale do žádných obydlených míst. Cestu horami Usagarskými líčí Cameron těmito slovy: „Nyní vedla nás cesta přes pohoří Usagarské s kopce na kopec, přes kluzké planiny křemencové a žulové. Ale při vši skalnatosti své jsou tyto výšiny až nahoru lesem porostlé, větším dílem akaciovým. V prohlubínách našli

Mogogo.

huje sílu jejich, užívají pořekadla: 'Vylezl jsem na mnoho stromů, ale to je mparamusi, na ten nevylezu.' Překročivše první řadu hor přišli jsme do průsmyku, kterým hučí Mukondokva. Musili jsme tábořit na tak svislém úbočí, že jsme se cítili jako na střeše. Druhého dne přepravili jsme se přes dravou, do kolenou hlubokou a 8 m. širokou řeku do staré vesnice Kadetamare, pak vedla nás cesta bujnými polmi mtamského a kaferského žita, jehož stébla byla 5—6 m. vysoká. Pak jsme zase musili přejít napravo břeh Mukondokvy; zde nám bylo ubírat se velmi příkrou nebezpečnou skalnatou cestou,

jsme nashromážděnou vodu, a v roklinách povznášel velebnou hlavu svou mparamusi. Jest to jeden z nejnádhernějších stromů na světě. Hladký kmen vystupuje 50—70 metru do výšky beze všeho ohybu neb nerovnosti, nahore pak jest korunován hojným zeleným listím. Chtějí-li domorodci říci, že nějaká věc přesa-

kde nejmenší zklouznutí bylo by potrestáno bývalo pádem do burácející řeky. Pahorky sestávaly větším dílem ze žuly, avšak zde onde tvořily také spousty červeného pískovce pěknou protivu k stromovému listí, k popínavým rostlinám a zasmušilé barvitosti zvětralé žuly. Ještě dvakrát musili jsme řeku přebročiti, nežli jsme se octnuli u jezera Ugomba, kde jest množství hrochů a vodních ptáků. Na cestě odtud až k Mpwapwě, která trvala dva dni, nebylo viděti žádné vody. Druhého dne přišli jsme k písčitému korytu Mpwapwy, u něhož nalezali jsme jámy plné prosáklé vody.

Země Mpwapwa, ležící na horském svahu a dobře zavlažována, má hojnost všeho, ale vzdor tomu byly ceny potravin velmi vysoké, poněvadž Wadirigové, loupežný kmen horský, okolní vesnice zle vydrancovali. Wadirigové jsou vzhledu sličného a zmužilého, jich zbroj jest veliký štít z hovězí kůže a těžký oštip. Procházejí se mezi vesnicemi jako bytosti vyšší třídy, prohlašujíce zcela chladnokrevné, že plodiny a stáda jejich považují za věc, kterou mohou dle vůle vládnouti. Mpwapwa jest oblíbená stanice, ležíc mezi jezerem Ugombem a pouští Marenga Mkali zvanou,“ Marenga Mkali jest pustá rovina, táhnoucí se od hor Usagarských a východní hranice Ugoga a jako posetá množstvím malých žulových pahorků, z nichž mnohé mají podobu kuželovitou. Jest tu veliké množství vodních struh, které se v čas deště naplňují, a Cameron jeví přesvědčení, že by se kopáním přišlo na vodu. Obyvatelé Ugogy, Wagogové, jsou velice křiklouni a chvástalové, avšak, jak Cameron naproti jiným cestovatelům tvrdí, také bázlivci. Bídne chatrče jejich rozstaveny jsou kolem prázdného prostranství, do něhož se na noc zavírají stáda skotu; ovce, kozy a drůbež přenocují spolu s pány svými uvnitř chýší. Děti zdají se býti u Wagogů tak četné, jako písek v moři. Půda zde vyžaduje pracné vzdělání, aby vydávala plodin s potřebu. Náčelníci tak dobře jako nejnížší musejí hlídat dobytek, a přednosti náčelníků záleží pouze v tom, že smějí mít více žen a častěji se opíjet nežli jejich poddaní. Za zbraň jim slouží luk, šíp a oštěpy, ve východní části země nosí se také ještě kožené štíty, bílé a červeně pomalované. Uši mají propíchané a někdy tak vytažené, že se dotýkají až ramen; nosí v nich tykve, tabatěrky a nejrozličnější věci. Ústroj vlasů jest nanejvýše fantastický a nevkusný.

Zde prozatím opustíme Camerona, abychom provázeli Stanleye na jeho cestě k severním jezerům. Podnikavý tento cestovatel dospěl poslední den roku 1874 k západní hranici Ugoga, odkud ubíral se rozsáhlou rovinou dále směrem severozápadním. Po několikadenní,

s mnohými svízely spojené cestě octli se v zemi zvané Urimi, jejíž obyvatelé zovou se Warimové. Tento kmen černochoů jest nejsličnější ze všech, s kterými se výprava od pobřeží až sem potkala. Jsou to lidé vysokého, silného těla, mužné postavy a pravidelných rysů. Poněvadž chodí docela nazí, bylo na mužích znáti vykonanou obřízku. Kolem beder nosí za ozdobu pasy z mosazného drátu a dlouhé řetízky, do vlasů pak вплétají si množství skleněných perel. Bojovníci otáčejí si hlavu do kruhu slepičím a jestřábím peřím nebo hřívou z žiraf a zeber. Zbraně jejich jsou strašná kopí, luky s dlouhými šípy a štíty z kůže noso-

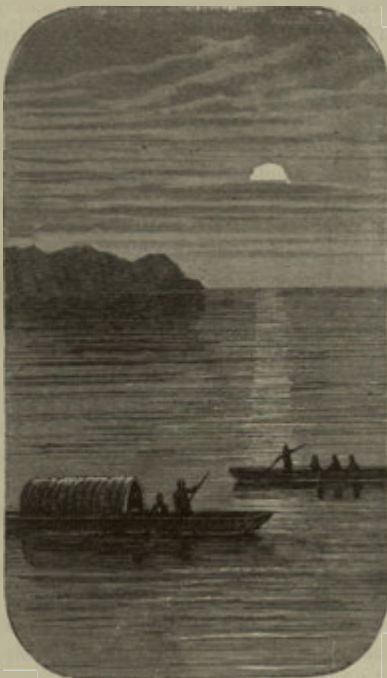
rožců. Ženy jsou pleti o něco světlejší nežli mužové.

Jakkoli dle barvy a vlasů zcela se podobají ostatním černochoům, nicméně nespatriili naší cestovatelé při žádném z nich ani zploštěného nosu ani naduřelých pysků. Mnozí holí sobě hlavu, nechávajíce jenom nad čelem státi úzký, vlnitý pruh. Warimové zdá se že nemaj nižádných náčelní-

ženy jsou vítězné s velikými ztrátami nepřátel, avšak i výpravě citelné ztráty způsobily, neboť měla tato neméně nežli 22 mrtvých a 4 raněné. (Z Bagamoja byl Stanley vyšel se 356 muži.) Nebylo jim však obyvatelstvo všude tak nepřátelské. Tak v Mombiti, v úrodné

ků, podřizující se v čas míru starším osobám anebo zkušenějším hlavám rodin, jakožto soudcům v nastalých rozepřích; na čas války pak volí sobě vůdce.

Dne 21. ledna dorazila výpravado Viniaty, kde bylo již podstoupiti krutý boj s tamějším obyvatelstvem. Po tři dni opakovaly se útoky zuřivých divochů na ležení cestovatelů, které sice všechny odra-

Jezero Ukereve.

krajině Usukumské, kde zdrželi se cestovatelé tři dni, přinášený jsou jim bohaté zásoby obilí, bobů, zemáků, sezamu, prosa, melounů a jiných potravin rostlinných, jakož i hojnost medu a tabáku, kuřat a koz pak veliké množství. Cestovatelé žili tam o samých hodech.

Dne 27. února spatřili cestovatelé s výšiny veliké jezero Ukerewe, první to cíl cesty své, jež uvítali veselou hudbou s rozvinutými praporce, jež třepetaly se v povětří. Sestoupivši radostně dolů ubytovala se výprava v Kadžehi na pobřeží jezera, kde užili pohostinství Kadumova, knížete té krajiny. Až sem byl Stanley s lidmi svými urazil od Bagamoja 720 anglických mil.

Dne 8. března vydal se Stanley v skladací loďce, kterou s sebou vzl, s jedenácti vybranými lidmi na prozpytování jezera, jež podél břehu jeho dokola oplul, provázen jistým počtem tuzemců na několika člunech, které mu byl zapůjčil Mtesa, mocný v těch krajinách panovník Ugandský. Stanley do podrobná propátral všechny choboty jezera, i shledal, že domnění Burtonovo a Livingstonovo, založené na zprávách tuzemců, jakoby ono bylo souborem močálů, jest mylné, a že pravdu mají Speke a Grant, prohlašující Nianzu za jedno veliké jezero, jež obsahuje množství ostrovů. Po mnohých nebezpečnostech a urputných bojích s domorodci vrátil se Stanley dne 4. května do Kadžehi k lidem svým tam zůstaveným, kterých již byly došly rozličné pověsti o jeho zahynutí.

Tuto jest místo, zmíniti se blíže o říši Ugandské a panovníku jejím, zmíněném Mtesovi, u jehož dvora Stanley delší čas pobyl v důvěrném přátelském obcování s ním. S říší tou, jedním z nejzajímavějších objevů v těchto vzdálených končinách Starého světa, seznámili nás teprv nejnovější cestovatelé po vnitřní Africe. Uganda leží pod samým rovníkem mezi velikými jezery Ukerewe (Viktoria Nianza) a Muta Nzidže čili Luta Nzidže (Albert Nianza); rozloha její plochy, počítaje v to také země knížat uznávajících nad sebou vrchní moc jejího panovníka, obnáší asi 3560 □ mil zeměpisných, na kterých žijí asi 3 miliony lidí plemene rozdílného od černošského, pleti světle hnědé, u nichž právě ujímá se první símě civilisace, a to hlavně zásluhou samého mocnáře Mtesy, který užívá zvučného titule kabaka (císař). Z evropských cestovatelů do těch končin ne jeden navštívil tohoto mocného panovníka, ale nejobširnější zprávu podal o něm Stanley.

Mtesa, uslyšev o cizinci, který s četným právodem přišel navštívit končiny tyto, poslal mu vstříc některé přední osoby dvora svého, kteří stihli Stanleje za jeho plavby kolem jezera na začátku dubna v Kirudě a pozvali jej jménem panovníka svého do jeho sídla. Stanley přijav pozvání dal se jimi provoditi k Mte-

Prahy Ríponské.

sovi. Čím dále vnikali cestovatelé do země, tím větší rozdíl spatřovali mezi životem a obyčejem toho lidu a vším, co byli až dosavad viděli při kmenech, s nimiž se byli stýkali; vše ukazovalo na vzdělanost nerovně vyšší. Vidouce, kterak přísně se vykonávají rozkazy panovníkovy, dychtívali byli poznati osobně jej i jeho dvůr. Na další plavbě provázal je Magasa, císařský admirál jim vstříc poslaný, dávaje jim skvělý průvod, při čemž veslaři jeho zpívali čili spíše bručeli dle zvláštního nápěvu, an jeden malý otrok při tom na buben tloukl. Přibliživše se asi na dvě míle k Usavafe, loveckému zámku kabakovu, spatřili na břehu tisíce lidí stavicích se do pořádku. Magasa dal rozkaz, oznámiti jim příští cizinců střelbou z ručnic, což také ihned bylo vykonáno, neboť měl v družině své též jistý počet mušketýrů. Z dálky asi půl míle pozoroval Stanley, kterak davy lidí na břehu se byly sestoupily ve dvě husté řady, na jejichž koncích stálo několik čistě oděných mužů ve světlé červených, černých a sněhobílých šatech. Když se blížili k zátocce, houkala střelba z pušek podél dlouhých těch řad. Magasovy čluny zabočili v pravo v levo, Stanleyova loď přirazila ke břehu, a znova oznamovaly výstřely z několika set pušek všem přítomným, že vystupuje na zem běloch, jehož příští oznámeno bylo Mtesově matce ve snách. Cetné bubny a kotle hlučně vířily, praporec veliké i malé koronhy plápolaly a lid radostně jásal.

O průběhu první své návštěvy u mocného panovníka nitroafrického nepodává Stanley žádné bližší zprávy; zdá se, že byla pouze etiketní, obmezující se na obřadné formálnosti. Ale napotom náš cestovatel často důvěrně obcoval s Mtesou, jež měl příležitost seznáti se stránky velmi příznivé. Předešli cestovatelé, kteří vnikli do těchto krajín, jmenovitě Speeke a Grant, poznali Mtesu co mladíka, i líčí jej jako ješitného, necitelného ukrutníka, jenž měl zalíbení v bromačných popravách a tlustých ženských. Nyní však učinil na Stanleye dojem rozumného a výtečného panovníka, který, kdyby v pravý čas podporován byl cnostnými lidumily, učiniti by mohl pro střední Afriku více, nežli by dovedli misionáři kázáním evangelia po celých padesát let bez pomoci tak vydatné, jako jest autorita kabakova.

Mtesa jest mocný panovník, mající veliký vliv na své sousedy; Stanley byl toho svědkem, kterak před ním klečeli vyslancové nepokojného Makoronga, krále Umiského, a divokého Miramba, který jest postrachem všech sousedů svých, přinášejíce mu poplatek. On viděl více než 3000 pravidelného jeho vojska, řádně ozbrojeného a po evropsku vycvičeného; on shledal náčelníky ugandské, oděné v bohatá roucha, na témže stupni civilisace jako obyvatelé zanzibarské; on měl příležitost obdivovati se takovému pořádku a takové zákonitosti, jakých jenom dosíci lze v zemích napolo civilisovaných. A to vše jest účinek snah chudického muslimana, jehož jméno jest Mulej ben Salim. On to byl, jenž ponejprv jej vy-

Rubago, hlavní město Ugandy.

učoval islamu, a budiž mínění naše o tomto učení jakékoliv, ono bez odporu zasluhuje přednost nad nemilosrdnou ukrutností divokého despoty, jakým byl Mtesa té doby, když jej navštívili Speke a Grant. Mtesa jest na všecken způsob muž velikého přirozeného nadání, jež velice zajímá vzdělanost evropská, o které rád slyší vypravovati. On v tom vyhledává zvláštní čest, může-li následovati obyčejů a mravů evropských. A když se mu dostane nějakého naučení, on sám dle možnosti hledí to vykládati ženám a náčelníkům svým.

Stanleyovi ke cti uspořádal Mtesa přehlídku loďstva svého na jezeře. Ze zátoky na západ od Usavari vyplulo 40 nádherných člunů natřených žlutohnědě, kterážto barva zdá se býti v Ugandě všeobecně oblíbená, snad proto, poněvadž se podobá pleti obyvatelů. Tak i barva oděvu tuzemců, jenž u většiny těch, kteří nejsou v žádném spojení se dvorem, visí jim od pravého ramene, jest též světle hnědá. Těch 40 člunů, které teď vypluly do tichého, šedozeleného jezera, obsahovalo dohromady asi 120 mužů. Kapitán každého člunu oděn byl v bílou bavlněnou košili, máje kolem hlavy slušné a ozdobně otočený šat na způsob turbanu; admirál měl přes košili červenou kazajku bohatě zlatem lemovanou a na hlavě červený zanzibarský fez. Každý kapitán, jedá kolem Stanleje, chopil se štítu a kopí, s nimiž provozoval všechny útočné i obranné pohyby námořního boje, a to s honosnou vsebedůvěrou pyšného matadora, jenž ukazuje před soudci svou umělost. Největší pochvaly došel admirál, a pohyby jeho byly, arci ne právě půvabné, vždy význačné prudkosti a zámeznosti.

Stejnou dobou se Stanleyem navštívil Mtesu ve hlavním, jeho městě Rubaze ještě jiný evropský cestovatel, Francouz Linant de Bellefonds, s kterým se tu Stanley seznámil a který ve své cestopisné zprávě Mtesu též velmi příznivě líčí.

Průběhem delšího pobytu Stanleyova u dvora ugandského oblíbil si jej Mtesa v té míře, že jej učinil důvěrníkem svým a ve všech důležitých příčinách s ním radu bral. Ano Stanley provázal ho i do války, již kabaka podnikl v čele 150.000 bojovníků proti Wavumům, kteří mu odprali poplatek. Statečný však tento národ tak udatně sobě vedl, že Mtesa nehrubě pořídil.

V častých soukromých rozmluvách, jež se Mtesou míval Stanley, hleděl tento všemožně k tomu, aby jej získal pro náboženství křesťanské. Vyhýbaje se jednotlivým článkům věrouky, které by chápavost černého panovníka přesahovaly, líčil mu prostými rysy obraz syna božího, který pro spasení všech lidí bez rozdílu, bílých i barevných, se obětoval, i vypravoval mu, kterak sníživ se k lidské podobě lapen byl od bezbožných lidí, kteří se božství jeho posmívali a jej ukřižovali, on pak že přes to všechno z veliké lásky k nim prosil na kříži velikého otce svého, aby jim odpustil. Ukazoval na rozdílnost povahy mezi ním, jemuž se bělochové koří, a Mahomedem, kterého ctí Arabové; kterak Ježíš učil nás milovati

všecky lidí bez výminky, kdežto Mahomed učil přivržence své, že usmrcení pohana a nevěre jest skutek, za něj vezmou odplatu v ráji. Též nastínil Stanley Mtesovi v krátkosti dějiny víry v jednoho Boha od Adama až do Mahomeda; dále obstaral pro něj překlad desatera přikázání. Símě takto Stanleyem rozsévané padlo do země úrodné, ujmajíc se utěšeně v myslí nejenom kabakové, nýbrž i předních náčelníků jeho, s nimiž cestovatel náš po delší čas rozmlouval výhradně o věcech náboženství se týkajících.

K žádosti Mtesově dal pro něj Stanley zhotoviti výtah z bible, obsahující všechny hlavní události od stvoření světa až do ukřižování Krista. Evangelium Lukášovo, podávající úplný životopis našeho spasitele, bylo tam celé obsaženo. Když tato skrácená bible hyla hotova, Mtesa svolav všechny své náčelníky a všechny důstojníky své životní stráže, učinil k nim řeč, v níž především prohlásil, kterak dosednuv po svém otci na trůn byl pohanem, maje zalíbení v prolévání krve, poněvadž nejsa lépe poučen držel se obyčejů svých předků; když však arabský kupec, který byl spolu kněz, vyučil jej ve víře islamu, že odstoupil od příkladu svých otců. Od těch dob udávalo se méně poprav, a také prý nikdo nemůže říci, že by se od onoho dne byl kdy opil. Ale všelicos prý mu ještě zůstávalo nepochopitelným, čemuž přičítá se jeho zdravý rozum, a v celé Ugandě prý nikoho není, kdo by mu to dovedl vysvětlit. Nyní, díky Bohu, přišel do Ugandy bílý muž, Stamlih (Stanley), s knihou, která jest mnohem starší nežli koran Mahomedův, a Stamlih praví, že byl Mahomed lhář a že část jeho knihy vyňata jest z této. Tuto knihu shledává prý býti mnohem lepší nežli jest kniha Mahomedova, bez ohledu na to, že to jest první a nejstarší kniha. Prorok Mojžiš sepsal jednu částku její před narozením Mahomedovým. „Nyní“, doložil Mtesa, „žádám od vás, náčelníci a bojovníci moji, abyste mně pověděli, co mám činiti. Máme věriti v Isu (Ježíše) a Musu (Mojžíše), anebo v Mahomeda?“

Všichni srovnávali se v tom, aby přijali co jest nejlepšího, a nastala otázka, kterak to poznati. Tu poznovu chopil se Mtesa slova pravě: „Poslyšte mne. Arabové i bělochové se přece chovají zcela tak, jak je tomu učí svaté jejich knihy, je-li pravda? Arabové přicházejí sem kupovat slonovou kost a otroky, a my se přesvědčili, že ne vždycky mluví pravdu a že kupují lidi své vlastní pleti, s nimiž nakládají zle, poutajíce je okovy a bijíce je. Když však bělochům nabízejí otroky, zamítají je pravice: „Což máme z bratří svých činiti otroky? Nikoli, my všichni jsme synové boží.“ A dosavad jsem neslyšel žádného bělocha mluviti lež. Přišel sem Speke, choval se dobře a odešel zase domů s bratrem svým Grantem; nekupovali žádných otroků, a po ten čas, co byli v Ugandě, byli velmi hodní. Přišel jsem Stamlih a nechťel přijmouti žádných otroků; přišel Abdul Aziz bej (pan Linant de Bellefonds, jenž byl v egyptské službě) a odešel, nevzav s sebou žádného otroka. Který Arab by zamítl otroky, jako tito bělochové? Jakkoli vedeme obchod s otroky, není to ještě žádným důkazem, že takový obchod není nic zlého; a povázíme-li, že Arabové i bělochové jednají tak, jak jsou vyučováni, tedy pravím, že bělochové daleko předčí nad Araby, a podle toho mám za to, že kniha jejich jest lepší než Mohamedova; ze všeho pak, co mně Stanley z knihy té četl, nic nezdá se mi tak povážlivé a protimyslné, abych tomu nemohl víru dáti. Všem uaslouchal jsem s potěšením, a nyní táží se vás, máme tuto knihu anebo knihu Mahomedovu přijmouti za svého vůdce?“

Na tu otázku odpověděli všichni, vidouce kam se smýšlení císařovo kloní: „Přijmeme knihu bělochovu,“ což slyše císař radostně vyjasnil obličej svůj.

Takovým způsobem odřekl se Mtesa náboženství mohamedánského, přiznav se zřejmě k víře křesťanské, i oznámil zároveň úmysl svůj, vystavěti kostel a vůbec učiniti vše co v jeho moci jest k rozšíření křesťanského smýšlení v národě svém, ano vůbec, pokud mu to možná bude, říditi se dle svatých přikázání v bibli obsažených. Pozoruhodno při tom jest, že to nebylo učení dogmatické v Novém zákoně obsažené, nýbrž mnohem více mravouka v něm hlásaná, co získalo afrikánského mocnáře náboženství křesťanskému.

Stanley po celý čas, co se zdržoval při dvoře Mtesově, obcoval s ním velmi důvěrně, i vyvinul se mezi nimi poměr zcela přátelský. Ano Stanley provázal císaře i do války s Wavumy, ve kteréž mu konal podstatné služby, ale zároveň také zdržoval Mtesu od zbytečných ukrutností, jmenovitě naproti zajatým nepřá-

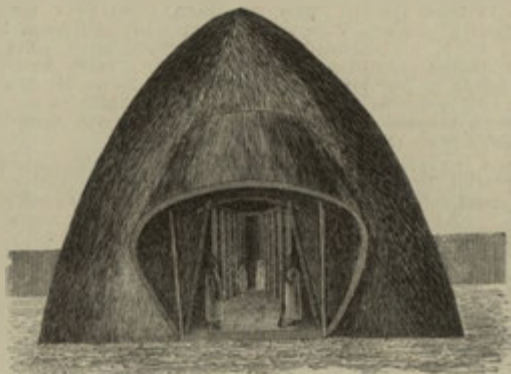
telům. Ani v poli neopomíjel kabaka žádné příležitosti vzdělávati se rozmluvami se Stanleyem.

Na začátku listopadu 1875 opustil Stanley dvůr Mtesův, aby se vydal k jezeru Muta Nzidže, na kteroužto cestu mu kabaka dal vojenský průvod.

V předvečer odjezdu svého měl ještě dlouhou rozmluvu s císařem, jenž velmi toho litoval, že konečně přišla doba nutného se rozloučení. Hlavní předmět rozmluvy byl křesťanský kostel, který se právě začal stavěti.

„Procházeli jsme spolu,“ vypravuje Stanley, „základní nauky křesťanské víry, a Mtesa opakoval mně k žádosti mé vše, co věděl o výhodách, jaké mu přinéstí může přijetí křesťanského náboženství, a o přednostech jeho nad islámem, ve kterém dříve byl vyučen. Svými poznámkami dokázal, že má velmi dobrou paměť a že jest dobře utvrzen ve člancích víry. Opustil jsem jej se snažným napomenutím, aby se pevně přidržel nové víry a své útočiště bral k modlitbě, prose Boha, by udělil mu síly k odporu proti všelikému pokušení, které by jej svádělo k porušení příkázání v bibli obsažených.“

O dalších skutečích nového křesťanského panovníka ve vnitřní Africe nemáme dosavad žádných zpráv.

Audienční síň v paláci Mtesově.

Osobnost Mtesovu dávajícího audience líčí Stanley těmito slovy: „Jeho leskle hladká, žádnou vráskou nepoznamenaná tvář, jeví rysy mladého muže asi mezi 25 a 35 lety. Hlava jeho dočista jest oholena a přikryta fescem, bosé nohy jeho spočívají na levhartí kůži, na jejímž kraji leží uhlazený slonový zub, a vedle toho stojí par šarlatových trepek. Dlouhé prsty pravé ruky jeho drží zlatou rukovět arabské šavle, levou má položenou na levé koleno, tak že upomíná na postavu egyptského Ramsesa v Thebách. Jediná významná zvláštnost jeho obličejce, kterou se rozeznává od jiných tváří kolem nás, spočívá v horoucích, nepokojných, velkých očích, které jediným pohledem zdají se všechno v sebe pohlcovati. Nicméně rychle vidíme se měniti výraz tváře té, která ani v úplném klidu nezapírá vážnost a sílu; jak mile však proletují co blesk duchem jeho myšlenky odporné, stáhne dohromady koutky svých rtů, oči jeho se rozvírají, zenice vystupují, ruce křečovitě sebou trhají, a domácí dvořenín počíná očekávati sopečný výbuch vzteku. Naproti tomu, když císař nalezá v něčem zalíbení, zdá se, jakoby oči ustupovaly a se stahovaly, rty pozbyvajíce silného napnutí svého poněkud chabnou, a brzy ozývá se v síni srdečný smích.“

Skoro všechny přednější osoby při dvoře znají arabské písmo, císař a mnozí náčelníci čtou i píší snadno písmena tato, užívajíce jich často jak mezi sebou tak i v poselstvích. Píší na tenkých deskách dřevěných, a takových má Mtesa

mnoho tuctů, na kterých psány jsou jeho „knihy moudrosti“, jak nazývá výsledky rozmluv svých s bělochy. Možná, že některý pozdější cestovatel bude nám moci podati překlad těchto císařských zápisků o událostech a rozmluvách při dvoře ugandském co nějaká curiosa.

Říše, nad kterou panuje Mtesa, rozkládá se v podobě půlměsíce mezi jezery Viktoria Nianza (Ukereve) a Albert Nianza (Muta Nzidže), zahrnujíc v sobě i četné ostrovy prvně jmenovaného jezera, v kteréžto rozloze obnáší největší její délka asi 300, největší pak šířka asi 60 zeměpisných mil.

Plodiny země jsou velmi rozmanité, a mohouce býti v oboru evropského obchodu nalezly by dobrého odbytu. Jmenujeme pouze: slonovou kost, kávu, rozličné druhy klí a pryskyřic, myrhu; lví, levhartí, vydří, kozí, volské a sněhobílé opičí kůže, lýčené látky, krásný dobytek hovězí, ovčí a kozí. Z plodin rostlinných jmenujeme dále strom melounový, banan a pisang, jamový kořen, sladké zemáky, brách, rozličné druhy bobů, kdyně, okurky, rostlinnou dřev, maniok a pasvici. Z plodin zrnitých nacházejí se na blízku hlavního města pšenice, rýže, kukuřice, sesam, proso a vika.

Půda jezerního pobřeží jest nevyčerpateľně úrodná. Lesy jsou vysoké a husté, teak a bavlíník, tamarinda a jmenovitě některé stromy gumové dosahují výšky neobyčejné, a některé nízké, neobydlené pruhy země na blízku jezera vyznačují se velikou hustotou, bujností a rozmanitostí vegetace.

Výše položené, větším dílem bezstromé a travou porostlé krajiny hodí se na pohled více k pastvištím, ačkoliv pisang a fík i na temenech výšin tak dobře se daří, jako na blízku jezera.

Západně od těchto lehce vlnitých, jen k chovu dobytka se hodících rovin ztrácí země své přirozené pastviny a vlnitý svůj útvar, povznášejíc se k strmým formám horským s ostrými temeny, a vnikneme-li dále do vnitř, tedy se tyto pahorky proměňují v hory s útvary podivuhodnými a temeny, jež neozbrojené oko jenom za pěkného jasného dne dobře rozeznati může v jich obrysech. Strašně hluboká údolí, z jichž propastí slyšíme šumot slapů a vodopádů, roztrhují tyto vysoko čnějící hory a prorvy. Na jich protáhlých úbočích spatřujeme veliké spousty skvěle bílých skalních balvanů napolo uložených ve svalinách. Zůstaly tam ležeti od těch dob, v nichž od hory téměř své pyšně do oblaků vztyčující byly odtrženy a do hlubiny smeteny.

Za touto hornatou krajinou přicházíme opět do jiné, kde země se soustřeďuje a všechny menší hory a výšiny v jednu velikolepou

nesmírnou spoustu splývají. Naproti výšce a velikosti této horské spousty jeví se vše dosavad spatřené co malichernost. Vysoké toto horstvo, pyšně se skrývající prostým očím, zahaluje téměř své sněhem a šedými oblaky.

Mravní povaha lidu stojí velmi nízko pod císařovou. Zajisté by žádný cizinec neodvážil se navštívit Ugandu, kdyby se nespolehal na císaře. Wagandové nemají žádné šetrnosti pro živobytí a právo lidské. Nad sebou samými uznávají pouze moc, a mohlo by se to Mtesovi odpustiti, kdyby užíval ještě větší přísnosti; neboť tento zuřivý lid chce býti ovládán tak bezpříkladně přísným násilnictvím, jaké provozoval předek Mtesův, ukrutný Suna, neblahé paměti. V celku jsou to lstiví, prohnání, zchytralí, lživí a zlodějští darebáci, a nedolatelná chtivost, získatí bohactví jakýmkoli prostředkem, i loupeží, násilnictvím a vraždou, zdá se jim býti vrozena. V tom podobní jsou skoro všem národům africkým, jen že tento pud u nich vyvinut jest ve mnohem vyšším stupni. Nicméně poněvadž se ustavičně musejí obávat trestu, může cizinec projíti celou Ugandou skoro v úplné bezpečnosti, jsa pohostinsky častován co host císařův.

Přísluví „Jaký pán, takový sluha“ nikde svou pravdivost neosvědčuje lépe jako v Ugandě, kde náčelníci úplně se řídí příkladem císařovým, vyžadujíce též od svých podřízenců tutéž otrockou pokoru, jakou sami musejí prokazovati Mtesovi. Jako tento i oni milují nádhery a okázalost, již všemožně dávají na jevo dle prostředků svých.

Postavy jsou Wagandové větším dílem vysoké a štíhlé. Avšak musejí se rozeznávat domáci zrozenci od cizinců a otroků i potomků jejich, pocházejících z podmaněných zemí. Od těch liší se Wagandové prospěšně vlídnějším vzhledem a příjemnější tváří, což snad pochází částečně od jich čistotnosti a uskrovnělosti, kterou se všickni, vysocí a nízcí, v stejné míře vyznamenávají. Nahota a neskromnost jsou pokořením při dvoře Mtesově, ano nejchudší sedlák pohlíží na člověka úplně nahého nevrle a posměšně.

Ta okolnost, že Wagandové vynikají nad ostatní kmeny africké zchytralostí a úskočností, musí však spolu považována býti za důkaz vyšší duševní schopnosti jejich, což i jinými okolnostmi se potvrzuje. Oblek jejich jest čistější a bedlivější práce než u jiných kmenů příbuzných, přibýtky jejich lepší a čistotnější, ostěpy jejich snad nejlepší v Africe, a zacházeti s nimi umějí s neobyčejnou obratností; štíty jejich jsou tak důkladně zhotoveny, že by v každé zemi vzbuzovaly obdiv, a čluny jejich překonávají všecky jiné v tomto světě divochů.

Výraz tváře jejich zdá se hlásati: My žijeme v zemi másla a vína a hojnosti všeho, která přetéká mlékem a strdí, v kraji tučných luk a údolí. Síla půdy, která nepotřebuje žádného odpočinku, zdá se naplňovati žíly jejich. Jich zářící, třpytící se oči s tím nepokojným bujarým pohledem zdají se zachycovati paprsky sluneční. Jich světlouhnědá, jako aksamit hladká, ustavičným výparem vlhká, máslem natřená těla, jich kypící šlachy, jich hlízovitě vystupující svaly na rukou i na bedrách, vše to prozrazuje svěží život a rozkoš v nich bující.

Budiž dovoleno, vyličiti sedláka ugandského v jeho domově, jakožto vzoru těchto hřmotných, silných lidí.

Selská chýše v Ugandě.

Sedlák ugandský jest snad nejšťastnější člověk na světě, a život jeho idyllický jest idealem pozemského blaha, jak si jej mnohý představuje. Nesmíme ho sobě představovati co opilého špinavého černocho, obklopeného tlustými ženami a bráchatými fakaňaty. Může býti že jest pohodlný a líný, ale tak netečný není, aby zanedbával prospěch svůj. Bez veliké práce květe zahrada jeho, prospívá jeho sad a na jeho polích vlní se bohatá úroda. Domek jeho jest čistý, a dvory jej obklopující v dobrém stavu.

Všimněme si ho blíže. On vystoupí z chýše své co muž v plné síle, čistotný a skromný, oděný v kroj země své, dlouhý, žlutouhnědý kabát z lýčené látky, který na rameně v uzel sebrán visí mu až na nohy; jeho vzhled jeví spokojeného, ano úplně šťastného člověka.

Zvolna kráčí k obvyklému sedadlu svému u vrat zevnitřního dvora, nad nimiž jako věž strní do výšky mohutný strom bananový, jehož rozložitě zelené větve poskytují mu stínu.

Před ním rozkládá se jeho zahrada, na niž dívá se spokojeně s tichou rozkoší. Rozdělena jest na více záhonů, mezi nimiž táhnou se krivolaké cestičky. Rostou tam veliké sladké zemáky, jamové čili chlebové kořeny, zelený brách, fazole plížíci se po zemi anebo kolem tyčí se vinoucí, polní boby, vikev a pasvice (*Solanum lycopersicum*). Obrazena jest zahrada ricinovými, maniokovými a tabákovými keři a kávovými stromy. Po obou stranách jejich táhnou se úzká pole, na nichž roste proso, sesam a cukrová třtina. Za domem a dvory nacházejí se rozsáhlé sady bananové a pisangové (*Musa sapientium* a *paradisiaca*) a žitné i kukuřicové role. Ty mu poskytují hlavní potravu jeho, též připravuje z jednoho své víno, z druhého své silné pombe. Mezi banany stojí jednotlivé stinné fíkové stromy, z jichž větví zhotovuje své oděvní látky. Za těmito sady rozkládá se obšírný palouk co pastviště pro jeho vlastní i sousedův jeho hovězí dobytek a kozy.

Patrnó jest, že muž ten miluje ústranní a skromnost, neboť kolem vlastního příbytku a chýší rodiny své zřídil prostranné dvory, ohražené vysokými ploty ze silného a tuhého rákosu. Zůstavice hospodáře, an prohlíží zahradu svou, vedeme do jeho příbytku, abychom seznali způsob jeho života.

Uprostřed zevnitřního dvora přijdeme k malé, čtyřhrané chýšce, zasvěcené ochrannému bůžku rodiny. Tento strážný duch, soudě dle obětí a darů jemu věnovaných, zdá se býti dobrák s málem spokojený, neboť k naklonění ho sobě postačují nejskrovnější věci: blemeždí domky, hlíněné kuličky, jakási smíšenina rozličného koření, malé kousky jalovcového dřeva, jelení parůžek opatřený železnou špicí a do země zabodnutý, i jiné podobné věci.

Prošedše zevnitřní dvůr vejdemo postranním vchodem do dvora vnitřního, kde stojí vysoká, kuželovitá čistá chýše se širokým přístřeškem nad obloukovitými dveřmi, jichž podvoje utvořeny jsou z narovnaných na sebe otýpek klestí. Chýše jest velmi prostranná a pohodlná. Při prvním vstoupení dovnitř jeví se ovšem tmavou, avšak brzy se obehlídume a rozeznaváme pomalu věci kolem sebe. Nejprv utkví naše oko na množství tyček nesoucích střechu. Zdá se nám, jakobychom se nalezali uprostřed hustého lesa pod neproniknutelným krovem listů. Tyto řady tyček tvoří takměř chodby, jimiž obyvatelé dohmatávají se kam chtějí.

Kolmou stěnou rozdělena jest chýše na dvě jízby, přední a zadní, stěna pak tato má v prostředku skulinu, skrze kterou může si sedlák prohlédnouti každého přichozícího, sám nejsa viděn.

V zadní jízbě se nalezají kolem stěn bedničky ke spaní pro hospodáře a jeho rodinu. Uvnitř nade dveřmi spatřují se rozličné talismany, které pomáhají ochrannému bůžku ostříhati dům ode všeho zlého a pod jichžto kouzelným vlivem se hospodář úplně bezpečným cítí.

Nábytku jest poskrovnu, také nářadí není mnoho, a toto jest chudické a špatné. K onomu náleží několik vyřezávaných stoliček a jakýsi druh vrhcábnice, na němž provozuje se hra u tuzemců velmi oblíbená; mezi tímto nachází se asi tucet hlíněných hrnců a několik šálků z vrboví neb trávy upletených. Ostatní inventář domácnosti tvoří malá zásoba lýčené látky, několik oštěpů, štít, buben, jeden neb dva mlaty, několik seker, několik sukovitých holí a troubelů k dýmům, konečně díz ku přípravování bananového vína.

Za vlastním příbytkem hospodářovým nacházejí se další dvě chýše, činčí ještě skromnější nároky na pohodlí a též dvory obklopené, kde spatřujeme ženy při jejich práci. Jedny pilně zaměstnány jsou hnětením bananů, z nichž vytlačují šťávu, která přejdouc ve kvašení nazývá se maramba a dobře připravena jest velmi chutným nápojem; jiné přebírají koření na polévky, léky a všelijaká kouzla; ještě jiné rozkládají tabákové lupeny k sušení, an nejstarší, kouřice z dlouhých dýmek, vypravují ostatním ku poučení zkušenosti svého života.

Tak žije sedlák ve své domácnosti. Z toho viděti jest, že Wagandové mají hojnost dobré a rozmanité potravy, že byty jejich opatřeny jsou dostatečným pohodlím pro jejich potřeby a že mají hodné a řádné ženy, které jsou pilné a pečlivé hospodyně. Přidáme-li k tomu, že stojíce pod vládou mocného panovníka požívají úplně bezpečnosti před jakýmkoli vnějším nepřítelem, musíme uznati, že požívají blahobytu a pozemského štěstí v tak svrchované míře, jako sotva který jiný národ, stojící na stejně nízkém stupni civilisace.

Prodléleli jsme s dobrým rozmyslem déle při jakéms takéms vylicení země Ugandské, národu i panovníka jejího, poněvadž se nám zdá, jakoby zde utvořiti se mělo jakési krystalisační jádro pro civilisování této části podrovníkové střední Afriky. Tuť ovšem jest nanejvýše zajímavé, seznati jednak mocnáře mezi barbary neobyčejného, nadaného všemi vlastnostmi, které jej činí působivými ku provedení velikého úkolu, jež si byl vytknul; jednak i lid, od přírody nadáním duševním hojně obdařený, ale v mravním ohledu bludným směrem

vyvinutý, jenž tak usilovnou jeho snahou povznešen má býti k vyšší důstojnosti lidské. Stýkát se od těch dob Mtesa častěji s Evropany v nejposlednějším čase hojněji tyto končiny navštěvujícími, a není pochybnosti, že vliv jejich mocně jej podporuje na dráze k vyššímu vzdělání národu jeho nastoupené, ano možná, že dosti brzy dostane se nám utěšených zpráv o prospěšných výsledcích civilisatorských snah tohoto Petra Velikého mezi černochoy africkými.

Již však čas jest, abychom se zase vrátili k Stanleyovi.

Vykonav ještě menší výzpytní plavby po jezeře, a pobyv nějaký čas u dvorů ještě několika jiných okolních panovníků, vydal se Stanley v listopadu na cestu k jezeru Luta Nzidže u vojenském průvodu 2290 mužů (bez žen a dětí) jemu od Mtesy přidáném. Prošedše krajiny mezi oběma jezery, Ukerevem a Luta Nzidžem, dorazili až k tomuto a pili sladkou jeho vodu; ale odtud přinucen jest Stanley, hlavně nestatečností vůdce vojska, Sambuziho, který se bál dále postoupiti, vrátiti se zpět. Obrátiv se na jih prozpytoval nyní tak nazvaný Alexandra Nil, jeden z dvou hlavních pramenů Nilu.

Ukončiv takto jednu část úlohy své, totiž prozpytování zemí a jezer, z nichžto Nil vodu svou bere, přikročil Stanley ku proskoumání jižní části jezerní krajiny, kde nejbližše rozkládá se veliké jezero Tanganika. K tomu vydal se na cestu dne 7. dubna, a dne 27. května dorazil do Udžidži, kde roku 1871 byl našel Livingstona, i spatřil opět rozkládati se před ním nepřehledné vodstvo velikolepého jezera.

Zde počíná druhá část pamětihodné cesty Stanleyovy, na které mu souzeno bylo, rozluštit jednu z největších otázek zeměpisných, týkající se veliké řeky Kongo. Tato středoafriká řeka, jinak Zaire, Moienzi, Ensadi zvaná, vlévající se do Atlantského oceanu na západním pobřeží Afriky pod 6° j. š., náleží k obrovským řekám země, překonávajíc i veletok Misisipy co do mnohosti vody, která mísí se s oceanem teprv 40 mil od ústí řeky, zůstávajíc po celou tuto délku svého mořského toku sladkou. Zevrubně známá byla ohromná tato řeka jen asi až na 370 kilometrů od pomorí, prameny její zastřeny byly až do roku 1872 hlubokým tajemstvím. Teprv Behm vrhl do temnoty té první světlo, ukázav, že Lualaba, západní výtok jezera Mweru, ve mnohém ohledu se shoduje s Kongem; ale to byla vždy jenom domněnka, jejížto skutečnou podstatu teprv Stanley zjistil, dokázav totožnost Lualaby s Kongem stopováním řeky té od jezera, z něhož vychází, až k ústí jejímu.

Dne 5. listopadu 1876 opustil Stanley Niangve, na západ od jezera Tanganiky, v průvodu 140 mužů, a v nesčíslných nebezpe-

čenstvích a nevýslovných klopotách klestil sobě cestu, hned mocí, hned po dobrém, hned pěšky, hned zase ve své skládací lodce. Dvaatřicetkrát bylo mu na této neslýchané cestě podnikati boje s tuzemci. Poslední jeho evropský soudruh, Angličan Frank Pocock, zahynul v jedné z divokých peřejí té řeky, a Stanley sám byl by o několik dní později s lodkou svou v prazích jejich málem utonul.

Konečně dne 9. srpna 1877 dostal se do portugalské osady Bomy při samém ústí Konga. Jak Stanley výpravou tou zjistil, zahýbá se řeka tato až k 2° s. š., načež tvoří veliký oblouk, až zase bere směr jihozápadní, což úplně proměnilo dosavadní mapu střední Afriky.

Stanley jest druhý Evropan, který prošel střední Afriku napříč celou šířkou její od pomorí východního k západnímu. Předchůdcem jeho byl Verney Lovel Cameron, který tutéž cestu vykonal o dvě léta dříve, o čemž bude doleji šíře vypravováno.

Hlavní vědecký výsledek této druhé Stanleyovy cesty jest konečné rozhodnutí otázky o pramenech Nilu; druhý důležitý resultat její jest oplutí a důkladné popsání jezera Ukereve. Jezero toto ponejprv objevil 30. července 1858 kapitán John Henning Speke, i prohlásil rozhodně, že z něho bere Nil původ svůj. Dle zlovyku anglického, naplňovati mapy nově odkrytých zemí jmeny Albert a Viktorie, i Speke dobré domácí jeho jméno Ukereve zbytečně proměnil ve Viktorie Nianza (nianza = jezero). Na druhé cestě, podniknuté spolu s kapitánem Jamesem Grantem v letech 1859—63, snažil se Speke podati nezvratný důkaz o souvislosti jezera toho s Nilem, což však nepodařilo se mu úplně. Následek toho byl, že proti takovému jeho tvrzení ozval se s mnohých stran silný odpor. Bylo zůstaveno Stanleyovi, stvrditi pravdivost udání Spekeova důkladným ohledáním a propytováním jezera toho, což vykonal v 80 dnech, při čemž měl mnohé krvavé boje s divokými obyvateli ostrovů jeho. Stanley podal zevrubný náskres jezera Ukereve, jeho břehů a ostrovů, který v celku dobře se srovnává s nákresem Spekeovým podávajícím jen neurčité obrysy; tím zjištěno jest, že Ukereve jest jediné veliké jezero (a nikoli skupina více menších jezer, jak tomu Ruston chtěl), tak veliké asi jako království Bavorské neb Skotské; výšku pak jeho nad mořem ustanovil Stanley na 1160'5 metrů.

Z tohoto jezera, jak jsme již viděli, vytéká na sever Viktorie Nil, jinak Somerset Nil, tvořící prahy Riponské, jenž ubírá se k severozápadně ležícímu jezeru Luta Nzidže čili Muta Nzidže, jež objevitel jeho sir Samuel White Baker pokřtil Albert Nianza. Již Speke znal je roku 1862 z pověsti co Luta Nzidže, ale teprv Baker spatřil je na své oči ponejprv dne 14. března 1864. Právě jeho jméno však jest Muta Nzidže. Baker považoval toto jezero za nesmírně veliké, ano za větší nežli Ukereve, domnívaje se, že sáhá daleko na jih za rovník, ano že souvisí s jezerem Tanganikou. Všem pochybnostem učinil konec Italian Romolo Gessi, který opustiv 8. března 1876 Dufile na Bahr el Džebelul plavil se dále po Nilu proti vodě, až 31. března veplul do samého jezera u Magunga. Jakkoli Gessi nemohl oplouti celé jezero, ustanovil nicméně délku jeho na 239 km. a šířku na 96 km. Výška jeho nad mořem shledána 829 metrů. Hlavní výsledek této výpravy bylo zjištění souvislosti Bílého Nilu s Muta Nzidžem, při čemž i to se ukázalo, že jezero nesáhá dále na jih než asi k 10 s. š., a že jest mnohem menší nežli Ukereve i Tanganika.

Okolo velikého jezera Ukereve a mezi tímto a jezerem Muta Nzidžem leží mimo Ugandu množství větších i menších států, dílem samostatných dílem Mtesovi poplatných, jako Unioro, Usoga, Uniamwesi, Ruanda, Karagwe a j., jichž obyvatelé,

plemenní příbuzní Wagandů, těmto co do stupně civilisace se nevyrovnávají. Západní pobřeží jezera Muta Nzidže ohledal ku konci roku 1879 dr. Emin bej ve službě egyptské, ale vědecké výsledky této cesty nejsou dosavad podány veřejnosti.

Jezera západní.

Nyní třeba nám vrátiti se ku Cameronovi. Ten z Ugoga krajinou pěknými lesy porostlou přes Kanienie a Usekhe dostal se do Khoka. Tam viděl tři obrovské sykomory, z nichž jedna byla tak veliká, že pod jejími větvemi dobře se mohlo skrýti 500 lidí. Také tu byl svědkem pohřbu náčelníka, který se děje zvláštním způsobem. Umrtvoulu totiž postaví do dutého stromu, načež ji každodenně polévají pombem, kvašeným to nápojem, a popelem posypávají, až nastoupí rozklad. Jakmile tento pokročí do jistého stupně, vyndají mrtvoulu ze stromu a položí ji na vyvýšené místo, kde vydána slunci, dešti a větru zetlí až na kosti, které se pak seberou a v hrob uloží. Další cesta vedla Camerona lesy a rovinami, kde za letního parna (bylo to ku konci července a na začátku srpna) tráva byla úplně spálena, ale všude hojnost zvěře, přes Ukimbu a Urguru do Unianiembu, arabské to osady, kde pohostinsky přijat prodlel několik dní, jsa následkem utrpených svízělů povážlivě nemocen. Odtud přes Ugundu dostal se do Uvary, krásné to, úrodné země, která však místy poskytovala pohled velmi smutný, neboť cestovatelé přicházeli často do vesnic úplně zpustošených a obyvatelstva prázdných, které nedávno před tím bylo přepadeno bojovným kmenem sousedním a dílem povražděno a rozptýleno, dílem do zajetí odvedeno a za otroky prodáno. S Uvarou hraničí na západ Uvinza, kterou protéká řeka Makagarasi, spěchající do jezera Tanganiky. Řeku tu překročil u Ugagy. Konečně 22. ledna 1874 dorazil Cameron do Udžidži při jezeře Tanganice, kteréžto město navštívili byli před ním toliko čtyři Evropané: Burton, Speke, Livingston a Stanley. Udžidži, jinak Kavele, jest osada téměř úplně arabská, kde jest mnoho zámožných kupců. Okolí jest dobře vzděláno, i rostí se tu pšenice, rýže, cibule a jiné plodiny.

Cameron vynaložil skoro dva měsíce na ohledání jižní části jezera, kterážto plavba plna byla proměn, klopot, ale také zajímavých zjevů. Pobřeží jest hned úrodné, hned kamenité a holé; ptáci nejrozličnějších druhů proletují se nad vodami ve velikých hejnech, ve vodě provalují se neohrabaní brochové, vyhřívají se na slunci leniví krokodilové; ve větvích stromů na pobřeží hrají veselé opice. Také bouří byli smělí plavci přepadeni, při kteréž příležitosti seznali

hrubou pověrečnost tuzemců, kteří pevně jsou přesvědčeni, že každý kout jezera jest sídlem nějakého ďábla, jehož třeba si nakloňovati oběťmi. Veslaři kladouce s velikými poklonami perly na vesla svá vyhazovali je do vody, zařikajíce zlé duchy: „Ty muži vznešený, ty vznešený ďáble, veliký králi, jenž unášíš a usmrcuješ lidi, dej nám nyní pokoj.“ Na jižním pobřeží jest obchod s otroky v největším květu.

Jezero Tanganika, objevené ponejprv r. 1858 Richardem Burtonem, tvoří ohromnou vodou naplněnou kotlinu, která v šířce poměrně skrovné táhne se od severozápadu na jihovýchod v délce skoro 7 stupňů šířky. Výšku hladiny jeho vyměřil Cameron na 840 m. nad mořem. Že tak veliká spousta vody musí mít nějaký odtok, toho se bylo nadíti; ale odtok ten nenalezli Livingston a Stanley na severním konci jezera, kde jej roku 1871 hledali, až teprv Cameron na straně západní v řece Lukuga zvané, do které však nemohl vniknouti za příčinou velikého množství ostrovů v něm plovoucích.

O řece té zjištěno na ten čas tolik, že protéká zem Waguhů a vlévá se do veliké řeky Luvua zvané, která od jihu přicházejíc teče dvěma jezery, Mweru (914 m. n. m.) a Bangweolo čili Bembá (1124 m. n. m.), které jest značně větší prvějšího a na jehož bařinatém břehu Livingstone 1. května 1873 život svůj dokonál. Ještě větší jsou močály na východě od jezera Bangweola, které přijímá mimo jiné také řeku Čambezi, přicházející z hor Urunguských, které tvoří rozvodí mezi tímto jezerem a Tanganikou. Na jihu obstoupeno jest Bangweolo pásmem hor Lokingských, Mušingských čili Babiských, které vystupující do výše 2000 m. přesahující podobají se alpskému pohoří, proti němuž sousední pásma horská vypadají co zakrnělé pahorky. Hory tyto tvoří rozvodí mezi kotlinou Bangweola a obrovským veletokem jihoafrickým Zambesim. Nedaleko pod ústím Lukugy spojuje se Luvua s řekou Lualabou, vycházející z jezera Mweru, z kteréhož spojení povstává Kongo, jehož běh až k samému rovníku jest severní, odtud až asi k 2° s. š. severozápadní, v kterémž pak setrvává až k 6° j. š. kdež vlévá se do Atlantského oceanu.

Z Uguhy (země Waguhů) přijde do Ubudžwy. Západní část Uguhy a jihovýchodní část Ubudžwy vyznamenávají se svými ovocnými lesy, kterých jsou tu rozličné druhy. Od Ubudžwy na západ bydlí loupeživí lidojedi Maniemové, kteří jsou postrachem netoliko svých sousedů, jež přepadajíce odvádějí do otroctví, nýbrž všech cestovatelů. V zemi Maniemů činila cestování velmi obtížné nad míru bujná tráva, která tu rostla do výše až 12 stop a jejíž stébla měla nezřídka tloušťku palce. Kdekoliv tu Cameron se svou karavanou

přišel k nějaké vesnici, přicházeli k němu obyvatelé, majíce na prodej otroky, slonovou kost, mouku a jiné potraviny. Překročivše čtyři řeky a odrazivše šťastně útok divochů na ležení své uzřeli cestovatelé dne 1. srpna řeku Lualabu, po které dostal se Cameron s lidmi svými do Niangwe, hojně navštěvovaného tržišti, kde sobě popřál odpočinku od namáhání poslední cesty. Zde jest Lualaba 1300 m. široká, 2—6 m. hluboká, a jen se hemží krokodily a hrochy. U Niangwe však stísněna jest skalami po obou stranách vystupujícími, následkem čehož tvoří nebezpečné zátočiny.

Odtud zamířil Cameron na jih do Kilemy, hlavního města velikého království Uruy, jehož panovníku Kasongovi poplatní jsou všickni kmenoví náčelníci těchto končin. Na cestě té musil Cameron odrážeti útoky tuzemců, v Kilemě pak nenalezl Kasonga, který se byl odebral do jiné části své říše. Čekaje na králův návrat konal Cameron rozličné výlety do blízkého i vzdálenějšího okolí, z nichž na jednom přišel k malému jezeru jmenem Mohria, v němž nalezl domy na jehlách vystavěné, které sloužily za obydlí lidem a dobytku.

Konečně vrátil se Kasongo do svého sídla, a Cameron nemeškal ho navštívit. Černý potentat měl z návštěvy bělochovy velikou radost, i prokázal mu zvláštní čest, že ho dal doprovoditi domů svou dvorskou kapelou, z čehož však Cameron neměl valného potěšení, neboť hudebníci tito tropili hluk přímo pekelný. Na vzájem i král navštívil Camerona v jeho ležení s četným komonstvem. V družině královské nalezalo se mnoho na těle zohavených osob, jimž Kasongo, nelidský ukrutník, z pouhé svévole byl dal uřezati ruku, nos, pysk, ucho atd., čemuž navzdor lidé tito prokazovali mu velikou oddanost. Ano stává se, že tyran tento jak se mu zlíbí, beze vší příčiny, zapáliti dá ves, muže povražditi a ženy a děti do otroctví odvléci. Kasongo považoval se za nejmocnějšího panovníka na světě, i nechtěl Camerona propustiti od sebe dříve, pokud by nebyl svědkem slávy jeho, až přijdou mu holdovati všickni manové jeho, obesaní do Kilemy k jistému dni. Ani však potom ještě nesměl Cameron odejti, pokud nevystavěl králi dům dle vzoru anglického, což opět několik neděl trvalo. Za doby bezděčného pobytu svého v Kilemě studoval Cameron jazyk tamějšího lidu a pozoroval obyčeje a mravy jeho, které ve mnohém ohledu jsou svrchovaně barbarské. Nejvíce zpouzel se lidský cit Cameronův proti způsobu, jak pochovávají zemřelé náčelníky. Jak mile totiž zemře hlava některého kmene, odvedou vodu nějaké řeky jinam, vykopají na jejím dně jámu, do které položí tělo náčelníkovu a s ním

pochovalí za živa všechny jeho ženy, vyjma první, kterou dříve usmrtí. Na to pustí opět vodu do řeky. Nežli se Cameron vypraviti mohl na další cestu, potkala ho nehoda, že neopatrností jeho lidí vypukl oheň v ležení jeho, jímž celé popelem lehlo, sotva že zachrániti mohl své knihy, rukopisy a nástroje, jichžto ztráta byla by pro něj bývala nenahraditelnou.

Konečně dne 10. června opustil Cameron se svou karavanou Kilemu. Tuto cestu konal ve společnosti jistého černého kupce, který se vydával za křesťana, přikládaje si portugalské jméno Antonio Alvez. Ale byl to opravdový zlosyn a lidé jeho pravá loupežnická rota, kteří všude, kde obyvatelstvo nebylo střelnou zbraní opatřeno, drancovali a lidi zajímali, pravíce, že jsou k tomu zplnomocnění od Kasonga. Kde však viděli u obyvatelů palnou zbraň, tam chovali se tiše, žádných výtržností sobě nedovolující. Cestování s takovým netvorem bylo Cameronovi nanejvýše nepřijemné, ale on se ho nemohl zprostiti, neboť bez něho nebyl by našel cestu k moři. Všude spatřoval Cameron neblahé stopy obchodu s otroky: krajiny úrodné, ale lidu prázdné, dědiny opuštěné anebo ukryté, ohražené a opevněné proti náhlým útokům obchodníků s otroky a loupežníků, kteří své nekalé řemeslo provozují pod ochranou úřadů portugalských. S říší Uruskou hraničí na západ země Usambi, která též poplatná jest Kasongovi, avšak zároveň také odvádí poplatek západnímu sousedu Muata Janvovi, jehož panství vztahuje prý se na 26 květučích krajin. Po mnohých nesnázích dorazil Cameron dne 27. července 1875 k hranicím ulundským.

Ulunda jest veliká země, dlouhá, ale úzká; obyvatelé její špinaví, jen nuzně oděni černochové. Z Ulundy, napořád západním směrem se ubíraje, přišel Cameron do krajiny Lovale zvané. Zde vedla cesta podél rozvodí dvou mohutných veletoků, Konga a Zambesi. Potoky a řeky k severu stékající přijímá všechny Kasabe, přítok Konga, kdežto vody na jih tekoucí sbírá Zambesi. Kdyby tedy běh těchto řek byl tak upraven, aby všudy splavné byly pro lodi, mohl by ne příliš dlouhý průplav spojití řeku Zambesi s Kongem, čímž by cesta od západního pobřeží Afriky k východnímu a tím samým do Východní Indie znamenitě byla ukráčena.

Cameron byl by rád co nejrychleji se dostat na pomoří atlantské, poněvadž prostředky jeho nestačily již na cestu delší; ale musil se řídit dle průvodce svého Alvesa, který neměl žádné příčiny k pospěchu, což Cameronovi způsobovalo mnohé nesnáze. Další krajiny, jimiž se karavana ubírala, byly Kibokwe, bohatá na dobytek a med;

Kimbandi, v čas plíště zatopená, v jejichž rozlehlých močálech domovem jest četné bahenní ptactvo; konečně Biha, kde ve vsi Komanante měl Alvez svůj statek. Zde poodpočinuv ubíral se Cameron s jiným průvodčím dne 10. října dále na západ, a čím dále tím více množily se známky, že se blíží k zemi civilisované. Pomalu vyskytovaly se jednotlivé dvorce portugalských osadníků, kde se Cameronovi dostávalo ochotného pohostinství. Zatím však bylo se dostavilo deštivé počasí, čímž obtíže cesty znamenitě se zmnožily, a Cameron, pospíchaje s pěti soudruhy před karavanou napřed, dorazil všecek nemocen do Benguely, osady portugalské na pomoří atlantském, kamž 11. listopadu i celá ostatní jeho karavana šťastně se dostala.

Cameron byl první Evropan, který prošel africkou pevninu v celé její šířce od pomoří indického až k atlantskému, vykonav po suchu cestu 4000, směrem přímým 3000 kilometrů, z Bagamoja do Benguely.

Jezera jihovýchodní.

Jihovýchodně od obromné středoafričské kotliny, obsahující v sobě Tanganiku, Ukereve a ostatní jezera západní, avšak oddělena od ní rozhraním vod, leží blíže k východnímu pobřeží veliké jezero Niasa, jižně pak od tohoto menší jezero Širva, kteráž obě náležejí k úvodí řeky Zambesi. Veliká Niasa obroubená jest věncem horských planin, 12—1500 m, vysokých, které na jihu, kde obstupují Širvu, až k výši 18—2400 m. se povznášejí. Severně od Niasy přecházejí ve vysočinu Lobiskou (2000 m.), jejížto západním pokračováním jest pohoří Mušingské, tvořící hranici území jezerního, kde nacházejí se četné prameny Loangvy, přítoku řeky Zambesi, a přilehající k horám Usagary, ježto sahají až k samé hluboké úžlabině řeky Lufidži čili Rufidži.

Řeka tato ústí se na pobřeží suahelském naproti ostrovu Mafia, asi 200 km. na jih od Zanzibaru obšírnou deltou, již Stanley v říjnu 1874 zevrubně ohledal, a zdá se býti totožnou s řekou Rvaea Nulahem v Ugoze. Jižně od Lufidži leží na pomoří důležité přístavní město Kiloa, které jest středem veškerého obchodu, jenž se provozuje na tomto pobřeží i do vnitř země k jezeru Niasa; ještě dále na jih předhoří Delgado, u něhož se vlévá do moře Rufuma čili Ruvuma. Tato řeka přichází z hor na východní straně jezera Niasu obstupujících a tvoří hranici mezi sultanatem Zanzibarským a pobřežím Mozambickým, nazvaným tak od města Mozambiku

(15° j. š.) a dosahujícím až k ústí řeky Zambesi. Svahy posledně zmíněných hor tvoří málo ještě známý vnitřek území Mozambického; zde jsou domovem černochové kmene Makua zvaného, vynikající sličností těla a mající zvláštní zálibu v tetování.

Jezero Niasa (464 m. n. m.), dne 16. září 1859 Livingstonem objevené a ještě téhož roku v říjnu také Albertem Roscherem navštívené, jest zdánlivě celé horami obklopeno; tyto však jsou na straně západní pouhým svahem vysoké planiny krásným lesem porostlé. Směrem přímo severojižním rozkládá se Niasa přes 3½ stupně šířky, a jako všechna vysokými vrchy obklopená jezera vydáno jest silným a náhlým bouřím. Se žádné strany, pokud se ví, nevnlímá značnějších přítoků, nýbrž jen skrovné říčky; naproti tomu však má samo značný odtok. Jest to řeka Šire, která vycházejíc z jižního konce jezera protéká malé jezero Pamalombe a pak během jižním spěchá k Zambesi, do něhož vlévá se jen málo nad ústím jeho do Indického oceanu.

Břehy Niasy živí četné obyvatelstvo, půda, všude hlavně rýží a sladké země, také kukuřici, magiru a proso; na jižním pobřeží jeho táhne se nepřetržená řada vesnic. Obyvatelé jsou lid nehrubě sličný, ženy naprosto šeredné, hyzdíce se ještě tím, že v hořejším rtu nosí tak zvané pelele; ano některé dámy na tom nepřestávajíc strhávají si je i do doložšího pysku. Všichni tuzemci tetovávají jsou od hlavy do paty figurami, kterou jsou znakem jednotlivých kmenů. Matumbokové, jinak Atimbokové, na záp. straně

Pelele.

dobře vzdělána, plodí jezera způsobují si na tváři uzličky, tak že jejich obličej vypadá jako bradavicemi posetý, a jmenovitě mladá děvčata vypadají obstarle. Zuby sobě přiostrují na způsob kočičích. O nějakém oděvu nemůže skoro ani řeči býti.

Výtok Niasy, na ostrovy a krokodily bohatý Šire, protéká těsnou užlabinu, načež kvapným skokem svých slá-pů vrhá se v nízkou rovinu. Řada značných vodopádů, mezi nimiž nejkrásnější jsou poslední, prahy Mamoirské, jinak Murchisonovy, táhne se trati 60 km. Celý tento spád obnáší 360 m., a po celé té trati šumí a pění se řeka jako na nějakém jezu. Pod těmito prahy vstupuje Šire, který brzy splavným se stává, do krajiny bařinaté, kde přijímá řeku Ruu, jejíž prameny leží na úbočích horstva Milandžského. Užlabí

Šireské, v dolejší části své, od prahů Murchisonových, se Zambesim skoro rovnoběžné, prochází nyní velikou močálovitou pánev, známou pod jmenem Nianďža Mukulu čili Slonové bařiny, poněvadž tato zvířata, k nimž druží se ještě zebry a jisté druhy antilop, zde obzvláště jsou hojná.

V horách a v okolí úžlabiny Šireské bydlí národ Magandžů, kteří, kdyby tvář i tělo své úmyslně nezohavovali, mohli by v celku státi o něco výše nežli jiní Afrikáni. Na úpravu vlasů v nejrozmanitějších formách vynakládají mužové mnoho péče a času. Kdo si při tom nejvýstředněji počíná, pokládán jest jako v Evropě za šviháka. Postavení žen u Magandžů jest méně nízké nežli u jiných černochů, ano ony mohou dosáhnouti důstojenství náčelnic. Nosit mosazné, měděné neb železné kruhy na prstech a palcích, na krku, na rukou a na nohou; ale nejpodivnější ozdoba jejich jest zohyzdující pelele, kruh v hořejším pysku žen, rozšířeně všeobecně na hořejším i dolejší Šire, jakož i po celé vysocině; na Rufumu nosí je také i mužové. Magandžové provozují orbu, pracovávají železo, tkají bavlnu a pletou koše. V konání spravedlnosti užívají božího soudu, pítí jedu muave zvaného; věří pevně v čáry a kouzla, ale také v nejvyšší bytost, již nazývají Mpambe a která u sousedních Ajavů slove Mulugu. Také nescházejí u nich stopy víry v nesmrtelnost. Čeho se jim však úplně nedostává, jest smysl pro čistotu jak my jí rozumíme; také oddáni jsou obžerství a náruživí milovníci piva.

Zcela uzavřenou kotlinu tvoří jezero Širva, ležící 550 m. nad mořem na levém břehu řeky Šire a jenom málo vzdálené od místa, kde tato vystupuje z Niasy. Objevení jeho stalo se Livingstonem dne 18. dubna 1859.

Jest to nádrž slané vody objemu dosti značného, velmi hluboká, jejíž břehy ověnceny jsou rákosím a papyrusem. V jezeře leží více ostrovů, odtoku nemá žádného, ale za to se ústí do něho rozličné malé říčky. Okolí jest opravdu malebné; na západě vystupuje Mount Chikala (čti Čikala), souvislý se Zumbem, asi 2130 m. vysokým horským pásmem, které se táhne na 30 km.; na východě objevují se mohutná pohoří na 2400 vysoká. Daleko na jihu viděti jest hned nad oblaky, hned pod nimi temena ještě mnohem vyššího pohoří Milandžského. V jezeře samém žije velké množství krokodilů a hrochů, které v žádných vodách afrických nescházejí, a mimo to četné pijavky.

JIŽNÍ AFRIKA.

XX. Všeobecný přehled.

Obrovská řeka první velikosti, Zambesi, která při nejrozmanitějších zátáčkách, velmi silně od všeobecného směru jejího se uchylujících, v celku pevninu od západu na východ protéká, může snad považována býti za ohraničení onoho posledního kusu Afriky, jejíž obyčejně naznačujeme co Jižní Afriku. Vlastně by se k této

měly počítati také všechny krajiny na severu řeky této, které náležejí do jejího úvodí. Dle toho by jezera Niasa a Širva náležela k Jižní Africe, a pravou hranicí této bylo by rozhraní vod mezi Kongem a Zambesim. Veliký prostor, rozkládající se jižně od Zambesi až ku Předhoří Dobré Naděje, procházeti budeme k vůli pohodlí, poněvadž skoro bez výminky všechny znamenitější výzpytné cesty konány byly tímto směrem, opačně než jak dosavad jsme postupovali, totiž od jihu na sever, vyjdouce totiž z Kapska ubíratí se budeme ku břehům šumícího Zambesi.

Jižní konec Afriky zaujímá anglická osada Kapská, která ve mnohém ohledu jeví dosavad ráz někdejších svých držitelů, Holanďanů. To ještě u zvýšené míře platí o krajinách Oranje a Transvaalu čili Zaválsku, z nichž onano jest samostatnou republikou, tato podobnou samostatnost roku 1877 ztratila, byvši od Angličanů ku Kapské jejich kolonii přivtělena. Republika Oranje, hraničící bezprostředně s Kapskem, obdržela jméno své od řeky Oranje, jinak Garib zvané, která Jižní Afriku napříč od východu na západ protéká. Řeka tato celým během svým tvoří hranici Kapska, nejprv, od západu počítaje, naproti Namakům a Hotentotům, pak proti Grikům, jichžto země však také již od Angličanů jest anektována, konečně naproti republice Oranjeské až k zemi Basutů, z níž bere počátek svůj. Také Basutové se musili podrobiti anglickému panství, čímž osada Kapská vešla v nepřetržité spojení s jinou drzebností anglickou, Natalem, kterážto jejich kolonie rozkládá se na východním pomorí africkém. Zde však nachází se v anglickém území ještě mezera, neboť mezi východní hranicí Kapska a západní hranicí Natalu vkládá se jako klín uvnitř země oblast neodvislých Kafrů čili lépe Kafirů. Severně od Natalu leží vlast Zulukafrů, pruh země poměrně úzký, dělící Zaválsko od moře. Další hranice Zaválska jsou: na jihu řeka Vál, spějící k Oranji, na severu křivý oblouk řeky Krokodilské čili Limpopa, který na sever od zátoky Delagoaské do moře se vlévá. Mezi Limpopem a Zambesim není žádného více po evropsku zřízeného státu; mapa sice vykazuje uprostřed prostoru toho říši Matebelů a od této k jihovýchodu říši Umzilovu, které však zdají se býti pouze efemérními úkazy.

Celé tuto vytknuté území prostoupeno jest obrovským obloukem horského pásma, rovnoběžného s pomorím v neveliké vzdálenosti od něho, které vlastně představuje pouze kraj jihoafrické vysoké planiny. Od ústí řeky Oranje až k Limpopu má toto pohoří rozličná jména, největšího vývoje však dosahuje v Dračích horách Zaválska. Oby-

čejně má za předhoří pásmo pobřežní, které nejostřeji vyznačeno jest v Kapsku. Tam rozkládá se mezi ním a pásmem hlavním Karuská poušť. Po obou bocích tohoto pohoří sedí čistí kmenové kafrští, na východě vlastní čili pobřežní Kafrové, na západě Basutové čili Východní Bečuanové. Za hranicemi Zaválska totiž, tedy ještě více na západ, žijí totiž opět kmenové bečuanští, které se zahrnují pod jmenem Západních Bečuanů. Sídla jejich táhnou se skoro od břehu Oranje až k řece Zambesi, a veliká, bezvodá poušť Kaluhari je dělí od Hotentotů, kteří hlavně zaujímají západní část jižní Afriky. Na sever od pouště této, na blízku jezera Ngami, ležícího na samém rozhraní mezi Kafry a Hotentoty, prohánějí se Saabové, po holandsku Bosjemané (křováci) zvaní, kteří ostatně nalezájí se též porůznu mezi Hotentoty rozptýlení, ale hlavní své sídlo mají na jihu řeky Oranje v osadě Kapské. Pamětihodno však jest, že kmen pravých Kafrů, Damarové, úplně oddělen od svých příbuzných, zaujímá horské území severně od Hotentotů namackých, takorka na západním pobřeží Afriky, odloučen jsa od moře jen úzkým pruhem země obydleným od Hotentotů.

XXI. Osady anglické. Kapsko. Natal.

Od pomoří, jehož nejj jižnější konec jest Cap Agulhas (Předhoří jehlové), vystupuje Kapsko, jehož plocha zaujímá o něco více prostory nežli Veliká Britanie a Irsko, v několika po sobě následujících stupních. Z přímorského stupně, průměrně 60—70 m. vysokého, přijdeme přes kolmé, 1300—1670 m. vysoké pokrají horské, jehožto jižní svah znám jest jmenem Černých hor, k druhému stupni, Karú zvaném, vysočině to 780—1040 m. vysoké a 110—150 km. široké.

Planinu Karúskou, mající asi 1000 □ m. rozlohy, tvoří okrobarvá, z písku a hlíny železem zbarvených sestávající půda, která v letě vysychá k pevnosti cihel; pod ní v hloubce jen málo metrů nalezá se všude pevný kámen. Říční úžlabí, planinu tuto napříč prostupující, jsou po devět měsíců v letě vyschlá, i schází tedy zde skoro veškerá vegetace, vyjma některé mimosy na pokrajích řek. Ale již málo dní po dešti, jmenovitě v čas plíště, klíčení začnou všechny nesčíslné cibulovité rostliny, jež drží v sobě kamenitá půda, a rovina promění se v utěšené květinové a travnaté moře, ozdobené zejména solnatými a alkalickými rostlinami a pokryté Mezembrianthemy, liliemi, Amaryllidey, kosatci atd., i jest pak výbornou pastvinou, k níž sestupují okolní horalé. Jen málo několik oas zůstává vždy

zelených a činí možnou orbu. Vesnice i všeliké jiné stálé osedlosti tu zcházejí úplně.

Dále v nitru země oddělují opět mohutná horstva terasu Karskou od vysočiny řeky Oranje, která má průměrnou výšku nad mořem 940—1620 m., jsouc prodloužením jihoafrické vnitřní planiny horské. Ke zmíněným mohutným horstvům náležejí na západě Roggeveldské, na jihu Nieuweveldské pohoří, pak hory Zimní a Sněžné, mezi nimiž Vrch Kompasový dosahuje výše 2590 m. Pomořský kraj Kapska, 2670 km. dlouhý, jest na západě od ústí řeky Oranje až ku Předhoří Dobré Naděje velmi jednotvárný, a do nízkých přespů na pobřeží by se člověk ani nenadál, že vysílají do moře tak nebezpečná úskalí a písčiny. Tuto jednotvárnost scenerie zatím přerušují mezi řečeným předhořím a Stolovým zálivem vysoké skalné stěny, které co jihozápadní výběžky Černých hor až k moři se přibližují. U paty jejich, Lví hlavy (665 m.), Stolové hory (1082 m.) a Čertova pika (1000 m.) leží hlavní město kolonie Capetown (město předhorní), vystavěné v nepravidelných čtverhranech a mající asi 30.000 obyvatelů všech národností. Od Předhoří Dobré Naděje na východ se otvírá prostranná Falešná zátoka (False Bay), východně širý záliv Algoanský, u něhož leží druhé důležité obchodní a přístavní město země, vinoucí se po písčitém pahorku Port Elizabeth, s 11.000 obyvateli. Toto místo na ten čas v Kapsku nad jiné se zvelebuje, rostouc na všechny strany; ale společenského života se mu dosavad nedostává, na obyvatelích viděti jest nudu jejich, ačkoli vypadají velmi zdravě. Skutečně jest podnebí Kapska při neobyčejné suchosti a čistotě vzduchu a úplném nedostatku močálů jedno z nejzdravějších na zemi. Vyjma snad východní okresy jest země všude chuda na vodu, a těch několik vodotoků obyčejně za suchého počasí ročního vysychá. Rovněž jest úplný nedostatek lesů; pouze v horských úvalech a na východě u Rybí řeky nacházejí se krásné lesiny. Ostatně jest Květena Kapska neobyčejně bohatá, a v pásmu pobřežním daří se všechny druhy obilí a plodin evropských, jmenovitě réva, vedle rostlin tropických. Víno kapské jest daleko široko pověstné. Jakkoli Kapsko leží již úplně v mírném pásmu, zná přece jen dvojí roční počasí: léto (od září do dubna) a zimu (od května do srpna). Na vysočinách panuje v zimě často citelná zima, a sníh i led nejsou tam nic neobyčejného.

Velmi pestré obyvatelstvo vlastního Kapska můžeme na ten čas okrouhlým číslem páčiti na 700.000 hlav, mezi nimiž jest asi 200.000 bělochů. Tito jsou hlavně Holanďané, Angličané a Francouzi.

Jádrem evropského obyvatelstva jsou potomci prvních osadníků holandských, zvaní boerové (č. búrové), t. j. sedláci, pokud provozují rolnictví a chov dobytka. Ve východních okresech má převahu obyvatelstvo anglické. Angličané co političtí pánové země povýšili jazyk svůj za úřední, vskutku však jest angličina mluvou jen malé části lidu. K přistěhovalcům náleží také černochové z Mozambiku, Malajci, Indové a v nejnovější době i Číňané; část přistěhovalců těch přiznává se k islamu. Prabydlitelé jsou hlavně Hotentoti, pak něco Kafrů, s kterýmižto oběma národy se později blíže seznámíme.

Historický přehled. První, jenž objevil předhoří, po kterém nynější osada jest nazvaná, byl Portugalec Bartoloměj Diaz, jenž na svých plavbách roku 1487 až k němu se dostal; že však prudkými boulemi přinucen byl nazpět se vrátiti, nazval je Předhořím bouřlivým. Než král Jan II., dobře tuše kterak tím odkrytím nalezená jest cesta do Indie, dal mu jmeno Předhoří Dobré Naděje. Blíže pak obledal tu zem Vasco de Gama, ale Portugalci opominuli založiti zde osadu, což učinili teprv Holanďané během XVII. století. Osada jejich znamenitě zkvétla, ale r. 1795 ji opanovali Angličané. Roku 1806 sice navraceno jest Kapsko Holanďanům, ale roku 1814 musili ho zase postoupiti Angličanům, kteří mu dali zřízení, jaké mají všechny jejich osady, totiž samosprávu s koloniálním parlamentem pod anglickým vladařem. Ale boerové, nenávidíce vládu anglickou, počali od roku 1836 opouštěti osadu a založili dvě republiky, Oranjeskou a Transvaalskou, jichžto samostatnost Angličané v letech 1852 a 1854 uznali.

Ale za to jali se připojovati k osadě Kapské sousední území domorodců, jmenovitě roku 1866 tak zvanou Britskou Kafrarii s přístavem East London, který s vnitřkem země železnici jest spojen; roku 1868 zem Basutů, velmi úrodnou a hustě zalidněnou; roku 1873 zem Griků mezi řekami Oranjem a Vaalem, kde roku 1868 nalezeny byly diamanty. Ano roku 1877 beze vší právní příčiny učinili konec i samostatnosti republiky Transvaalské, připojivše ji co zvláštní provincii ke Kapsku. V takovéto rozsáhlosti své zaujímá osada Kapská plochu více než 10.000 □ mil s obyvatelstvem čítajícím přes jeden milion. K tomu ještě přistupuje druhá kolonie anglická v těchto končinách jižní Afriky, Natal, jejíž polohu vytkli jsme svrchu. Krajina tato nejprv osazena byla roku 1824, roku 1835 ji sobě osobili Angličané a r. 1846 ustanovili tam zvláštního vladaře, podřízeného vladaři kapskému. Na ten čas má Natal v rozloze plochy své asi 900 □ mil s obyvatelstvem asi 310.000 hlav, skládajícím se

z týchž živlů co obyvatelstvo Kapska. Hlavní město jest Pieter Maritzburg, čili skráceně Maritzburg, nejdůležitější přístav pak D'Urban, jinak Port Natal. Země jest úrodná a dobře svažována. Hltavost Angličanů však nepřestávala ani na tak valném rozšíření území svého, a ustavičné zasahování jejich do držebyností sousedních kmenů domorodých zapletlo je na začátku r. 1879 ve válku s bojovnými Zulukafrý, kteří mají sídla svá na severu od Natalu. S počátku utrpěli sice Angličané citelnou porážku u Isandoly blíž řeky Buffalo, kde jich přes 1600 zahynulo, ale konečný výsledek války bylo úplné pokoření Zulukafrů, jichž král Kečevajo upadl v anglické zajetí. Jak velikého rozšíření hranic a rozmnožení obyvatelstva dostalo se tím Natalu, ještě do podrobná známo není.

D'Urban jest město takorba v prachu pohřbené, odtud do Maritzburku trvá cesta tři dni, neposkytující ani dost málo zajímavého. Největší okrasou krajiny jest blahovičník kulovatý čili gumovník modrý (*Eucalyptus globulus*), kterýžto krásný strom australský jak v Natalu tak v Transvaalu v rozsáhlé míře se pěstuje.

Maritzburg leží velmi malebně na řece Umsindusi, přítoku řeky Umdženi, která severně od D'Urbanu do moře se ústí, ná široké, poněkud od jihozápadu k severovýchodu nakloněné rovině, 610.81 m. n. m., majíc asi 12.000 obyvatelů, bělochů, Katřů a Hindů. S temene pahorku, k němuž město přilehá, vypadá Maritzburg mnohem pěkněji nežli z blízka. Jednotvárnost přímočarých ulic není tak patrna, a věž s hodinami, které nejdou, má dokonce něco imponantního. V celku jest město velice pozadu za jinými městy v civilisovaných zemích; jen v úplně tmavých nocích je osvětluje několik olejových svítilen. Povšimnutí zasluhuji pouze dvě budovy: dům vládařův s pěkným portikem, stojící uprostřed veliké zahrady, který ostatně podobá se zcela obyčejnému anglickému domu farnímu, a pak naproti němu stojící dům kolonialního sekretáře, jenž vyhlíží jako sešlý dvorec, ale obsahuje pryj několik pěkných síní. Ulice představují buď moře bláta anebo poušť prachu. Nečetné dobře zásobené krámy, které se v Maritzburgu nacházejí, v nepochopitelné skromnosti své nic ze svých pokladů za okny nevykládají. Na blízku města, totiž v obvodu výletů, které odtud možná činiti, leží slapy Karkloofské (č. Karkluf.), Umsinduské, činní dvojí skok, každý po 24 metrech, a Umdženské. Ostatně není Naval země, kde by procházky, alespoň co se nám týče, byly příjemné. Potřebí držeti se přísně v stezce vysápané, a běda, odvážíme-li se vstoupiti na trávu sluncem úplně spálenou! Buď šlápneme na hada, nebo při nejlepším na žábu. Také máme v malé chvíli nohy plné ošklivých roztočů, kteří se celou hlavou zakousají do těla a raději pojdou, nežli by pustili. Myriady kobylkovitého zeleného a hnědého hmyzu skákají kolem, usazující se v celých chumáčích na kabátech. Jiná zdejší trýzeň jsou horké větry, které někdy po celé dopoledne tak žhavým dechem vanou, že cítíme kterak nám kůže usychá. Odpoledne pak vystoupí náhle na nebi temný mrak, který tak rychle táhne k západu, že nežli se nadějeme stojí nad domem. Nyní následuje tak silné udeření hromu, že se země pod našima nohama zatřese, ukápnou několik velikých krápníků deště, ale v málo minutách vše s temným rachotem zase mine.

Kdož z Maritzburku cestovati chce do sousední republiky Oranjeska, která na severozápad s Natalem hraničí, musí užiti volského potahu. Obyčejně zapřahuje se do vozu 10—14 volů, ale někdy nestačí ani 30 kusů, aby vytáhly uvázlý vůz. U každého takového vozu jsou dva kačrové, jeden co vůdce, druhý co pohaněč volů, kterýžto poslední vládne bičem 10—14 m. dlouhým. Takovým bičem práskati jest umění, kterému se Kačer od maličkosti učí; ale při tom všem se Kačrové v řízení vozů nevyrovnávají bělochům.

Hranice Natalu tvoří naproti Zulukafrům řeka Tugela, naproti republice Oranjeské pak hory Dračí, objevující se na západě co

kolmá stěna. Hory tyto jsou vlastně jenom vysoký okraj počínající zde horské planiny, na této straně asi 2000 m. vysoké, z které vystupují pouze jednotlivé vyšší bány neb stolové hory, z nichž však nížádná nedosahuje 3000 m. S výše Dračích hor vypadá Natal jako pravá země stupňovitá, Oranjesko pak a Zaválsko jako vysoké plochatiny, na druhé straně zvolna klesající, z nichž vynikají pouze

některé osamělé stolové hory, které čím dále tím řídkšími, ale za to tím pravidelnějšími se stávají. Vysočiny republiky Oranjeské a více na sever položeného Zaválska nemají ani stromů ani keřů, jsouce porostlé jen travou, která však v zimě na celé míle jest spálena, tak že oko spatřuje toliko černé roviny. Přes-

střené před ním u velebném klidu. Na pravo táhne se fantastický Nelson Kop Range, na levo zůstává hora Rendkopská s kolmou svou skalnou stěnou ještě několik dní viditelná. Když pak cestovatel o něco dále překročí potok Vilge, octne se v městečku Harrysmithu, které již náleží k republice Oranjeské.

Cesta přes hory Drakeraké.

stoupením Dračích hor učiněn jest první a nejněsnadnější krok na cestě do vnitř země. Nyní leží příbytky lidské často celé dni cesty od sebe vzdáleny, karavana odkázána jest na vlastní své pomůcky. Cestovatel vystoupiv z průsmyku Reenanského oddechne si z hluboka, patře na nesmírné roviny, rozpro-

XXII. Svobodná obec Oranjeská. Transvaal.

Před nedávnem ještě oboje toto území vším právem nazýváno bylo sesterskými republikami, a doposavad, jakkoli větší z nich padla již v obět nenasytnému Molochu anglickému, mají obě země, jich

obyvatelstvo a vnitřní poměry tentýž ráz, tak že nelze jednati o nich jinak nežli společně.

Oranje, hraničící na jihu s řekou Oranje, na západě a severu s Válem, na východě s horami Quathlambskými, má na 110.000 □ km. (asi 2000 □ mil) sotva více nežli 60.000 obyvatelů, jichž dobré tři pětiny jsou bělochové. Hlavní živnost jest chov dobytka, zvláště ovčím, na rozlehlých prairiích, četnými říčkami zavlažovaných. Podnebí jest suché a zdravé. Hlavní město Bloemfontein nemá více než asi 1200 obyvatelů. Zemské zřízení jest čistě demokratické, výkonnou moc má volený president, zákonodárnou kongres. O vychování jest výborně postaráno, všechny okresy mají dobré národní školy.

Transvaal čili Zaválsko má v rozloze bezmála 300.000 □ km. (asi 5600 □ mil), na kterých žije asi 275.000 obyvatelů, mezi nimiž jest pouze 40.000 bělochů; ostatní jsou větším dílem Bečuanové. Rozlehlá krajina tato, tvoříc vysočinu ponenáhlu k severu a západu se sklánějící, ohraničena jest na jih řekou Válem, jenž dělí ji od republiky Oranjeské, na východ horami Quathlambskými, na sever a západ řekou Limpopem a jejím přítokem Morikou, má dostatek vodstva, krásné lesy a mírné, zdravé podnebí. Plodiny jsou obilí, víno, zeliny, jižní ovoce; hovězí dobytek, ovce a kozy. Z divokých šelem jsou zde domovem lvi a šakalové. Za dob republiky bylo hlavní město Počefstrom se 6—700 obyvateli; nyní jest sídlem anglické vlády Pretoria. Mimo změnu ve způsobě vlády zůstaly vnitřní poměry tytéž, jaké byly za republiky.

Obě osady tyto založeny byly, jak svrchu pověděno, od boerů s anglickou vládou v Kapsku nespokojených, a větší část bílého jejich obyvatelstva narozena jest v Kapsku nebo v Natalu. Jest to plémě silné a zdravé, co do vyšší vzdělanosti ovšem opozdilé a mnohým pověrám oddané; ale ostatně jsou tito sedláci lid nábožný, přívětivý a pohostinský. Žádný cizinec, ať bohatý, ať chudý, jenž by žádal za přístřeší, není oslyšán, nýbrž vlídně a ochotně přijat a hojně častován. Vynikající vlastnost obyvatelstva toho jest, jeho láska k svobodě.

Jazyk, jímž mluví boerové, jest holandsčina, hojně pomíchaná slovy anglickými, francouzskými a německými. Domy jejich jsou větším dílem pevněji stavěné chýše z lepenice, kryté slamou neb travou. Na místě oken nacházejí se v nich malé otvory, které se na noc zavírají. Uvnitř i zvenčí jsou domy čisté obileny, podlaha pak, z ušlapané hlíny, se každý pátý neb šestý den naproti prachu natírá vodou rozředěným kravským hnojem. Nábytek jest skrovníčský, sestávající větším dílem jen z jednoho neb dvou stolů, nějaké lavice a několika málo stolic, jichžto sedadla upletena jsou z kožených řemínků. Za příčinou vysoké polohy (2—3000 m. n. m.) není v letě parno tak obtížné, jako jinde v též zeměpisní šířce. Zima jest suchá a noci jsou pak často velmi studené; ale ve dne

hřeje slunce tak jako u nás za pozdního léta. V délce dne a noci není takový rozdíl jako u nás, nejkratší den trvá 10 hodin, nejdelší jen 14 hodin. Rozličnost podnebí v jednotlivých okresech možným činí pěstování nejrozličnějších plodin, zde obilí, tam tropických a polotropických rostlin: kávovníka, cukrové třtiny, bavlníka atd. Ovoce všeho druhu možná dostati po celý rok, an některé zraje v létě, jiné v zimě. Tabáku dobrého druhu pěstuje se veliké množství, a vyváží se s obilím a hovězím dobytkem do Kapska a do Natalu. Každoroční sklizeň kukuřice jest ohromná, a třetina její spotřebuje se v zemi jak od bělochů tak od domorodců. Tito poslední, pokud jsou živi mezi bělochy, nepožívají téměř ničeho jiného kromě kukuřice, která ve vodě uvařena výborně jim chutná. Ve svých králech (vesnicích), kde této lahůdky postrádají, živí se hlavně tak zvaným kaferským žitem, které se podobá k pohance, ale má stébla třikrát tak vysoká. Vseliká zelenina, jaká se nalezá v severním podnebí, daří se zde výborně. Bavlník, konopě, len a rýže rostou plané v rozličných částech země; v okrese Rustenburském nalezáme i divoký kávovník a divoké víno. Jistý druh divokého konopí, jež tuzemci nazývají daga, roste všude na pobřeží řek; na drobno seřezané kouří je místo tabáku, vzdor opojnému účinku jeho. Na nerosty jest země velmi bohatá, i jest pochybno, zdali některá jiná země může se vykázáti tak hojnými poklady užitečných kovů. Jest tu hojnost železa, cínu, olova, mědi, tuhy, porcelánové hlíny, okru, kamence, mramoru, sanytru a cenných kamenů. Kamenné uhlí se nachází všude, ležíc na dni v obromných slojích.

Jihoafriická horní planina jest jedno z řídkých nalezišť d i a m a n t ů na zemi. První africký diamant nalezen byl v březnu 1867 u Hope-townu na řece Oranje, brzy však objevena jsou celá pole diamantová po obou stranách řeky Válu u Klipdriftu, Pnielu a Hebronu, pak u Dutoispanu a Fauresmithu v republice Oranjeské, konečně u Kobsberku v Kapsku. Doly těchto posledních dvou míst jsou velmi bohaté. Ale největší pole diamantová leží bez odporu na Válu v zemi Griků, která taktéž náležela k republice Oranjeské. Ale najednou zpomněli si lakotní Angličané, že jistý starý náčelník kaferský jim jednou okresy tyto postoupil, i uvázali se v ně v říjnu 1871, nedbajíce protestu holandských sedláků ani návrhu jejich, aby spor ten byl zkoušen císařem Německým. Dnešního dne jest již krajina, kde doly se nalezají, hustě zalidněna; tak na př. počítá se jen v New Rusku 40.000 nových osadníků, což přece zdá se býti přepjato. Hostince jsou přeplněny. Prozatím jsou příbytky větším dílem jen stany, poněvadž v celém okolí úplně se nedostává dřeva; sklady a malé domky, které se staví ze dřeva, vyžadují nesmírný náklad: jedlové prkno stojí za příčinou daleké a obtížné dopravy 8 zl., kláda dokonce 32 zlatých. K tomu ke všemu jest mzda dělníků neobyčejně vysoká, tak na př. člověka, jenž nazývá se tesařem, poněvadž umí zarazit hřebík, nelze dostati pod 10 zl. denně. Také podíly dolové jsou až k neuvěření drahé, což vše dohromady jest příčinou, že kopání diamantů jest v celku málo výnosné. Většina dolovníků vytlouká živobytí své dosti nuzně; ovšem jsou mezi nimi také lidé bohatí, žijící velmi příjemně, neboť mají dobrou kuchyni, piana, koně, vozy, navštěvují koncerty,

bály, divadla, milují odvážné hry atd. V hernách dostávají hráči zadarmo zákusky, šampaňské, doutníky a všeliká vzácná občerstvení, což arcíř způsobno jest lidi lákati. Všickni dolovníci žijí v naději, že budou jednou moci skvěle žíti; každý neočekávaný nález, o kterém se pověst rozšíří, vábí lidi, a nálezy takové nejsou řídké. Tak jistý Irčan v prvních hodinách práce své našel diamant, jež prodal za 75.000 franků; jiný našel kámen 115karatový na podílu, jež první jeho vlastník po dlouhé neprospěšné práci byl opustil.*) Nelze sobě mysliti příkřejší socialní protivu, jako s jedné strany mezi osamělými obydlími holandských sedláků, kteří každého cizince oslovují co strýčka a tetu a přijímají v rodinu; kde hospodyně, obklopena malou barevnou čeládkou, sotva místo své opouští; kde večer dle starobylého obyčeje celá rodina shromáždí se ke čtení bible a zpívání žalmů, a s druhé strany mezi okresem diamantovým, kde pestré smíšené obyvatelstvo, všelikým možným způsobem bydlící a před nepohodou se chrání, po tuhé práci denní zisk jeji vesele prohýří.

Jako Oranje diamanty, tak má Záválsko zlato, jež na severu nejprv našel cestovatel Karel Mauch, které však rozšířeno jest i dále na severním břehu Limpopa. Zatím však první zlatá pole ukázala se býti velmi chuda, a očekávání zlatokopů ze všech krajin světa se přibližně bylo nemile zklamáno. Ale v pozdější době objevena jsou v severním Transvaalu u Marabova města a Lydenburku zlatá pole, o nichž docházely nejskvělejší zprávy. V okamžení bylo tam asi 800 ryžovníků, kteří pracovali s dobrým zdarem. Zlato tam dobývané jest výtečné jakosti, a za uncii platí se 39 zl. Dělníci utíkají z diamantových polí k zlatým ryžím. Obvyčejně nachází se zlato naplavené, ale také hroudy 5—20 uncí jsou dosti četné. Nejzkušenější australští zlatokopové mají za to, že dle všech známek musí se přijíti na velmi bohatá ložiska. V poslední době stavěla se silnice z Lydenburku do zátoky Delagoanské, ale možná tam potřebovati jenom mezky, poněvadž volí i v noci podlehají smrtelnému uštknutí cečů.

Záválsko jest Eldoradem lovců, kteří se tam mohou dle vůle proháněti, nenacházejíce žádné překážky od zákonů loveckých. Zvěře všeho druhu jest hojnost: skákavé sajhy, kozorožci, pakoně, zebry; ale slonové, nosorožci, buvolové a žirafy ustoupili za posledních let na sever. Z divokých šelem jsou tu lvi, tygři, vlci, šakalové atd.; ale že jich sedláci každým rokem značné množství pobíjejí, ztrácejí se vždy více do neobydlených krajin. Z trojího druhu lvů nejnebezpečnější jest lev plavý s černou hřívou; avšak málokdy se proslýchá, že by napadl člověka. Následkem vysokých cen, jaké se v posledních letech platily za všeliké druhy pštrosích per, padly tisíce těchto zvířat modě za obět. Nesmírné množství tohoto drahého zboží vyváží se nyní z kapských a natalských přístavů do Anglie, což

*) Revue de deux Mondes od 1. června 1874.

vše výhradně pochází z Transvaalu a ze sousedních krajin západních, neboť v Kapsku a v republice Oranjeské jest lovení pštrosů pod velikým trestem zapovězeno.

Pravou trýzní celé jižní Afriky jsou nesmírná hejna kobylek. Cestovatel Mohr, sedě na břehu Válu v stínu svého vozu, zpozoroval na jihozápadním obzoru domněle mohutné sloupy dýmu, po jichž nažloutlé barvě však průvodčí jeho ihned poznali okřídlený mor Afriky, veškeré rostlinstvo ničící kobyly. Jednotlivě, pak po tuctech, po tisících a tisících padaly kobyly s nebe; přicházely v hejnech tak mohutných, že zatemňovaly povětří, že skrz ně možná bylo prostým okem hleděti do slunce, které, jakkoli vysoko stálo, vypadalo červené bez paprskování, jako když zapadá. Hejna ptáků neustále dorážela na to třepetající se moře kobylek, ale počet hmyzu byl nekonečný, nescíslný jako písek na poušti. Daleko široko byla celá krajina pokryta kobylykami, voda Válu, naplněna těly těch zvířat, měla šedožlutý povrch, a malá zahrada u dvorce, kde Mohr odpočíval, byla v málo minutách dohola ožrána. Jako Turci v největším klidu seděla rodina boerů v domku svém, divajíc se mlčky na zkázu svých zahradních i polních plodin, což arciť bylo nejmoudřejší, poněvadž se v té věci nedalo naprosto nic činit. Kobyly ve svém postupu neznají nižádných překážek; přijdou-li k řece, vrhají se do ní bez rozpaků, a brzy utvoří se z jich těl plovoucí vrstva, přes kterou ostatní zástupy neustále dále skákal. Nejhorší věc při tom jest, že všude kde zapadnou ihned kladou vajíčka, tak že začátkem nejbližší doby plíště ihned nescíslné množství mladých zvířatek po zemi leze a bez křídel dále hopkujíc opět hubí veškeru vegetaci. Mladé toto plémě nazývají boerové dosti významně „footloopers“ pěšáky, letavé „springhaans.“ Mohrovi volí, koně, ovce a kozy je hltavě požírali, slonům a jiným velikým hýložravým zvířatům zdají se býti pravou lahůdkou, a také všem domorodým kmenům jihovýchodní Afriky jsou kobyly oblíbenou potravou, jež sbírají houfně a pečené neb sušené požívají. Tak připravených okusil Mohr, ale nesolené shledal je bez chuti.*)

XXIII. Vnitřek Jižní Afriky.

Vkročili jsme nyní do širého prostoru, kam dosavad nevnikla civilisace a jež jenom nedokonale známe ze zpráv jednotlivých cestovatelů. Tento vnitřek Jižní Afriky táhne se od severních hranic Zaválska na sever do neurčité dálky, a v končinách těch bydlí četní kmenové Bantů, k nimž náležejí také Hotentoti, Kafrové a Bosjemani, kteří všickni mluví jen rozličnými nářečími téhož jazyka, z nichž však tuto nejčetnější jsou Bečuani.

Ze Zaválska na sever zatáčí se dalekým obloukem řeka Limpopo, po Zambesim největší v jižní Africe, spěchajíc k moři Indickému, do něhož vlévá se nad zátokou Delagoanskou. Na jih od ústí jeho táhne se úzký pruh země, dělící Zaválsko od moře; to jest vlast Zulukafrů, o nichž dále bude místněji pojednáno. Jakkoli v letě bařinatá a od záhubného komára cece navštěvována, jest země tato silně lesem porostlá, v zimě ne nezdravá; ji protéká řeka Umzuti, která by snadno mohla splavnou učiněna býti pro malé parníky. Na zátocě Delagoanské leží portugalská faktorie a město Lourenço Marques. Krajina na dolejším Limpopu tvoří nápadnou protivu k hornatému Zaválsku; jest to země otevřená, křovím porostlá, v níž

*) Mohr. Zu den Wasserfällen des Zambezi. Dil I. str. 114—116.

nachází se více jezer ale jen málo skrovných vyvýšenin, větším dílem vzdělaná od nevolných sedláků rozličných kmenových pohlavářů tamějších. Vrchní náčelník na dolejší Limpopu jest Umzila, ale jak daleko jeho panství dosahuje, není známo; neboť na pomoří toto činí sobě právo Portugalci, kteří mají zde opevněná místa Inhambane a Sofala. Na západě hraničí panství Umzilovo s říší Matebelů, která se od Limpopu rozkládá až ku prostřednímu břehu Zambesioho.

Tuto zemi Matebelů prošel Eduard Mohr na své cestě od Šošongu k řece Zambesi v západní její části. Šošong, jinak Bamanguato nazván, jest sídlem bečuanského náčelníka Mačina a v obchodním ohledu tím důležit, poněvadž tu jest trh na pštrosí péra, která jsou zde monopolem královským. Toto místo, jedno z největších a nejlidnatějších v jižní Africe, má ke 300.000 obyvatelů; ale špína ulic, mohou-li se tak nazývatí stezky mezi chalupami, přesahuje veliké pomýšlení. Výška nad mořem obnáší zde 1005-82 m., a zima byla tak veliká, že v noci dělaly se rampouchy. Viděti tedy zde, pod 23° 20' jižní šířky, u večer lidí v kožíchách a kuklách. Zhotovováním oněch, tak zvaných karosů, z vydlávaných a vkusně sešitých kůží, nabyt Šošong i jakési pověsti, a tyto jsou odtud po celé Jižní Africe rozšířeny. Pahorkatina okolo Šošongu skládá se ze zelenokamu, z jehožto skulin zde onde vysehuje s velikou bujností jistý nápadný strom o silném kmenu i kořenech, které jako břečtan upínají se na holou skálu, ale v této době bezlistý. Dále ubírali se lesem mimos a mopanů, přebředli potoky Mahalaspí a Tenani, načež následoval les úplně bezvodý s oněmi zvláštními ztuhlými euforbiemi, jaké tak často vidáme v krajinách natských. Potom překročil Mohr rozličné periodické potoky a říčky tekoucí do Limpopa směrem od jihozápadu k severovýchodu, jichž břehy porostlé jsou hustým křovím a rákosím, oblíbenou to skrýší lvů. Krajina ta jest vlnitě pahorkovitá, v níž zde onde vystupují osamělá skaliska žulová, která se zde a v zemi Matebelů stávají charakteristickými. Ostatně ubírali se cestovatelé ustavičně nekonečným lesem mopanovým. Listy této Bauhinie, uprostřed rozštěpené, stojí svými kraji vzhůru, což jest příčinou, že poskytují jen málo stínu, v této zemi žízné a parna tak vítaného. Prošel jednotvárnou, sluncem vypráhlou to krajinu, dostal se Mohr k osadě u řeky Tati, odkud zaměřil na severovýchod do země Matabelů. Cesta vedla jej hrbetem vysočiny k severozápadu a jihozápadu se sklánějící. Od Ramakobanu dále na sever počíná krajina úrodnější, potom však opět přijde pustá, neobydlená krajina. Za průsmykem Moniamským počíná rovina, která vším právem slouiti může kamenným mořem, neboť tu v chaotickém zmatku leží žulové balvany na sebe nakupené, od obzoru k obzoru se rozkládající, jak daleko jen lidské oko sáhá. Z těchto kamenných trosek vystupují místy útvary žulové, podobající se napolo pobořeným věžím anebo zříceninám hradním. To jest planina Iniatinská, 1250 m. nad mořem ležící, plná jedovatých hadů nočních, kteří za soumraku večerního opouštějí doupata svá; mimo to jsou v pustině té domovem lvi a jiné šelmy.

V době tišin větrových a největšího sucha pozoroval Mohr často malé zátočiny čili větrové smrště, jichž průměr při zemi jen málo kdy asi obnáší 8 m., které však nicméně povstávají náhle o polednách s velikým hukotem a jichžto síla jest tak veliká, že vyvracejí keře ano i větve od stromů ulamují a do značné výšky odnášejí.

Na svých potulkách v končině té přišel Mohr do bečuanské vesnice Čikamabele; úlovité přibytky přilehaly tu bezprostředně ke skalám, asi jako vlaštovčí hnízda ke zdi. Potom přišel do velikého králu Numkaniuly, jenž leží v kotlině, dokola obstoupen žulovými skalami, tvořícími pravé stěny; těsný vchod do něho chráněn jest nad to plotem z kolí a jest tak úzký, že jenom dva mužové vedle sebe mohou projiti. Teprv uvnitř viděti jest chýše tuzemců. Obyvatelé tráví svůj čas dílem pitím piva zvaného joala (joalla), nápoje to chladného, nakyslého, velmi čistého, po čerstvě pečeném chlebě vonícího. V jinou dobu přišel Mohr do velikého makalaského králu Umsuase. Makalové, kteří sami se zovu Maririmo, mluvíce nářečím jazyka bečuanského, jsou rolníci mezi Ma-

tebely. Na mile daleko rozprostírají se jejich kukuřicové a durhové zahrady; mimo to pěstují také tykve, řecké kdyně, tabak, zemské ořechy a něco konopí ke kouření. Též obdělávají výborné železo, jež prý v dobrotě rovná se švédskému. Z něho zhotovují oblíbenou svou zbraň, asega, druh kopí, a onu neohrabanou motyku, jízto ženy vzdělávají půdu. Dále ubíral se Mohr směrem přímo severním skrz okresy hustě zalidněné dále k nejposlednějšímu malakackému králu; odtud až k Zambesi rozkládala se neobydlená, od Matebelů pod Mozelekasem úplně zpustošená krajina. Les napořád více hustnul i musil býti prosekáván. Četné veliké louže vody ukazovaly stopy bůvolů, kteří sem v noci přicházeli se napájet. Dále prostírala se holá, pustá rovina, na které probáněli se pětrosové, kvagy a žirafy. Na to překročili více vodotoků, jež všechny vlévají se do řeky Naty, od které jest ještě 2000 km. k řece Zambesi. Tato veliká poušť jest rejdištěm tisíců slonů. Další cesta vyžadovala největší opatrnost, poněvadž mohli se každou chvíli ochnouti v oboru zlopověstného komára cece (Glossina morsitans Westw.), a v 19° 11' jižní šířky dosáhl Mohr nejvzdálenějšího místa od pomoci, a vyslaní zvědové vrátivše se oznamovali, že zhoubný ten hmyz jest skutečně na blízku. Odtud ubíral se Mohr směrem severovýchodním otevřenou, stávnatou travou porostlou pahorkatinou, kde stinné marulové stromy tvořily osamotnělé, ostrovům podobné skupiny. Na severu vždy zřetelněji vystupovaly modré hory dolejší krajiny Guayské, kde řeka tato se ústí do Zambesi. Guay, plný krokodílů, musil několikráte býti překročen. Krajina stávala se vždy divočejší hornatinou, porostlou hustým lesem, v němž čím dále tím hojnějšími byly obrovské kmeny boababů. Břehy Guaye obroubeny jsou namnoze kolmými stěnami skalními. Dále bylo Mohrovi překročiti jiný přítok řeky Zambesi, Daku, přicházející od severu, načež rostlinstvo nabývalo větší svéžesti a bujnosti; také objevovaly se stopy lidí, nespátřené již po více neděl. Konečně spatřili cestovatelé dobře vzdělaná kukuřicová pole, a dne 12. června 1870 dorazili do vesnice Vankiovy u břehu veliké řeky Zambesi.

Prameny řeky této hledati se musejí na vysočinách, tvořících rozvodí mezi Nilem a Kongem, v kterýchžto končinách, již blíže k západnímu než k východnímu pobřeží střední Afriky, Cameron nalezl řeku Siambai zvanou, která se ukázala býti totožnou se Zambezim. Řeka ta nejprv má směr jižní a protéká velikou říši Makololů, a teprv nedaleko Linianti, asi pod 18° j. š., obrací se k Velikému oceanu. Brzy na to tvoří Zambezi vodopád, nazvaný Mosivatunja, od Livingstona objevený, který mu dal jmeno Victoriafall. Vodopád ten velikolepostí svou závodí s Niagarou. Zasluguje povšimnutí, že slapy a prahy nezdaří se scházeti při žádné řece východní Afriky, což snadno vysvětluje se stupňovitým útvarem celé té pevniny. Tak jest Mosivatunja pouze největším, ale nikoliv jediným vodopádem Zambeziho. Hornatinou Batockou teče řeka tato dále silným spádem ve směru severovýchodním, tvoře další slapy Kansorské a Makabelské, načež zužuje se v těsnině Karibské, přijímajíc na tomto běhu s obou stran četné a s části mohutné přítoky. Značně prohlubují koryto Zambeziho prahy Kebrabaské, načež probera se soutěskami Lupatských hor pod Tetem, nejvzdálenější od moře osedlostí portugalskou, zatáčí se na jihovýchod k portugalské stanici Senna a k oceanu Indickému, do něhož vlévá se jižně od Kilimane široce rozvětvenou deltou.

Od řeky Zambezi až k Oranji můžeme si Jižní Afriku mysliti rozdělenou na tři podélné pruhy, z nichž každý má své zvláštnosti v ohledu na fysickou povahu, na podnebí a obyvatelstvo. Východní pruh, který již známe, jest větším dílem hornatý a obydlen od Kafrů, provozujících orbu a chovajících dobytek. Prostřední pruh sotva může se nazývati pahorkatinou, sestává z větším dílem z rozlehlých, mírně vlnitých rovin. Pruhem tím, obydleným od Bečuanů, provázeli jsme Mohra na jeho cestě. Západní pruh pak jest více rovinatý nežli prostřední, a jenom na blízku pomorí opět poněkud hornatým se stává. V něm leží veliká, spoře zalidněná rovina, která se nazývá poušť Kalaharskou.

Tato ve mnohém ohledu památná rovina, která se od řeky Oranje až k jezeru Ngami táhne, nesrovnává se s obrazem, jak si obyčejně představujeme poušť, neboť nikoliv není bez rostlinstva aniž neobydlena, jakkoliv nemá žádných řek a jen málo pramenité vody. Ale jednotlivá vyschlá koryta říční o tom svědčí, že zde jako v celé jižní Africe bývala voda méně vzácnější než podnes. Půda jest v celku lehko zbarvený bílý prach, skoro samý křemen. Ale přes to všechno nemá krajina vzhled písčité stepi, nýbrž jeví mnohem vyšší stupeň úrodnosti, než jak by se v takových okolnostech dalo očekávati. Poušť Kalaharská porostlá jest větším dílem travou, která dosahuje podivuhodné výšky, stojíc v oddělených skupinách, jichž mezery, nejsou-li naprosto holé, pokryty jsou rozmanitou květenou plazivých, hlíznatých rostlin, melonů a kdyní; na jiných místech nalezejí se veliké skupiny keřů ano i stromy. Na sever od pouště té leží objevené Livingstonem (1. srpna 1849) jezero Ngami, krásná to hladina vodní, již možná přehlednouti jenom na šíř, nikoliv na dyl. Délka jeho páčí se na 90 km., a dle udání domorodců může se celé jezero za tři dni obejít. Hloubka jeho jest jenom skrovná. Břehy jeho jsou v celku velmi ploché, písčité, bahnité a rákosovité; jenom zde onde vyniká jednotlivá vějířová palma. V čas plíště mívá jezero četné přítoky a voda jeho jest pak sladká, kdežto za nízkého stavu svého jest slaná, majíc chuť po písku. Jezero toto jest jenom jižní hranice veliké prohlubeniny, přeplněné vodou, která se rozkládá daleko na sever, prostoupena jsouc celou sítí řek, přicházejících od severu a severozápadu. Za suchých dob tvoří tato propadlina bařinu rákosím porostlou, od dubna však až do července, když řeky se rozvodní, nastanou povodně, které daleko široko krajinu zaplavují. Z toho množství vody dostává se však jen malá část do jižní nádrže, jezera Ngami. Toto má na východě výtok Zugu, ztrácející se v bahně

rakosím pokrytém; od severu má přítok Tiodže. Výše od jezera béře na sebe krajina vzhled přívětivější, pokryta jsouc bujnou vegetací palem, mimos a sykomor. Nicméně celá ta prohlubenina kolem jezera má ráz ohromné bařiny s pravým labyrintem řek, potoků, kaluží a močálů, ve kterém i domorodci často na svých plavbách ve člunech zabloudí. Ale kdekoliv dosti málo suché země nad hladinu vodní vyniká, tam odívá se nejbujnějším a velikolepým rostlinstvem tropického pásma. Zvířena na pobřeží jezera i řek jest stejně bohatá jak rozmanitá. Všecka veliká zvířata africká mají tu svůj domov: slon, hroch, nosorožec, būvol, žirafa i rozličné druhy antilop; ve vodě pak jen hemží se krokodilové, kteří dosahují někdy velikosti obrovské.

Západně od pouště Kalaharské a krajiny právě popsané jest větší část pomorí pro nedostatek vody neobydlitelná. Jest to krajina neutěšená s vegetací nad míru chudou: jednotlivé chumáče útlého zdejšího druhu trávy, trnité šruchy (*Portulacaria akra*), bledě zelený kanabos (*Lasoxylon salsola*), vždy zelená trnitá mimosa a divoký meloun turecký. O něco lepší jest severní část té krajiny, vlast Namaků, kočujícího bojovného kmene hotentotského, kteří chovají hovězí dobytek nejmenšího známého druhu. U pramenů řeky Upu dobývá se měď, také sbírá se něco slonoviny, pštrosích per a klí; na několika pak pobřežních ostrůvkách nacházejí se bohatá ložiska guana; proto se také zde a v několika místech na pomorí usadili Angličané. Zvířena je zde tatáž jako v krajinách východních. Od země Namaků na sever zdvihá se podél písčitého pobřeží zdravá, v zimě dokonce studená vysočina, přecházející na východ do pouště Kalaharské, kde jednotlivá temena vystupují do výše 2400—2680 m.; zde ve výši 2000 m. prýští se několik řek, tekoucích k moři Atlantskému, ale nesplavných. V jižní části vysočiny té bydlí Damarové, národ kočujících pastýřů, v stálém boji s loupežnými sousedy se nalezající. Země jejich oplývá mědí, dobytkem a slonovou kostí. Mezi nimi usedlí jsou protestantští misionáři němečtí. Vlast Damarů oddělena jest na sever pruhem pichlavého roští hlavně akaciového od země šeredných Ovampů, kde se nacházejí všecka veliká zvířata africká; u pobřeží ukazují se veliké velryby.

XXXIV. Kmenové Jižní Afriky.

Obyvatelstvo Jižní Afriky náleží ke dvěma rozličným plemenům, Kaferskému a Hotentotskému. Slovo Kafer jest původu arabského (kafir) a znamená nevěřícího; domácím jmenem slovou

Kafrové Abantové, a jazyk jejich, rozdělený dle rozličných kmenů na více nářečí, nazývá se bantu. Společné známký plemena toho jsou: tmavá, černavá pleť v rozličných odstínech, vlasy černé, kadeřavé, více méně dlouhé, pysky tlusté a veliké, vousy téměř žádné, postava těla dosti pěkná. Z živností jejich jest hlavní chov dobytka a lov, orbu obstarávají ženy. V ohledu náboženském stojí na nízkém stupni; bohy neznají, ctí však démony a duchy svých předků. Dle zeměpisní polohy dělí se Kafrové na tři skupiny, východní, prostřední a západní. Ke skupině východní náležejí hlavně Amazulové a Amaxosové, ku prostřední Bečuanové a k západní Damarové čili Ovahererové.

Amazulové, též prostě Zulové nebo Zulukaftové zvaní, s nimiž v nejposlednější době Angličané válečně se setkali, jsou bez odporu mezi všemi kmeny kaftskými nejvíce vynikající, nadšeni neskroceným duchem svobody a daleko široko slynouce svou udatností. Již zevnitřním vzhledem svým příznivě se liší od ostatních svých soukmenovců: obličej mají pravidelnější nežli ostatní Kafrové, nos jest lépe vyvinut, čelo vysoké, pysky silně naduřelé, tělo souměrnější. Vůbec nacházejí se mezi nimi postavy silné, svalnaté, vzrostu statného a obličej ne nesličného, jemůž neztřídka mírný vous dodává ozdoby u jiných kmenu vzácné. Vážný dojem, jež činí, ještě zvýšen jest obzvláštní úpravou vlasů větší části zbrojních mužů; oni totiž buď dokonale sobě hlavu holí anebo vlasy docela krátce přistřihují, až na věnec, jež růsti nechávající natírají klím, čímž povstává pravá koruna vlasů, na které, je-li obzvlášť pěkná, majitel nemálo sobě zakládá. Oděv Zulukaftů jest velmi jednoduchý, skládá se z kožené podpásky kolem beder a nevyhnutelného karosu z hovězí neb jiné kůže, který se nosí přes ramena. Při slavných příležitostech, obzvlášť válečných tancích jejich, v celé Jižní Africe proslulých, zdobí zuluský bojovník prsa, ramena i nohy bílými třapci volských ocasů, na hlavě má velký chochol uměle proplétaných per, okrášlený skleněnými perlami, jimiž také hrdlo své zdobí, kolem beder navěšuje si kůže mladých levhartů, divokých koček neb šakalů. Takový válečný tanec Zulů jest dle shodujících se zpráv misionářů i cestovatelů skutečně produkce velikolepá: 2—5000 branných mužů v plné zbroji tančí v tempu dosti rychlém a všickni v stejném taktu, hned roznícenost k boji, hned hluboký smutek pro smrt Čaky, Napoleona Jižní Afriky, s dojemným výrazem na jevo dávající, což vše provázeno jest melodickým zpěvem.

Čilost a vyšší postavení Zulů nad ostatními kmeny kaferskými jeví se i v bedlivosti, jakou věnují stavbě svých králů, které jak podobou tak i sestrojením svým podobají se nízkým úlům, vyvedeným u veliké míře. Zulové jsou, jak skoro všichni ostatní Kafrové, národ kočovný, jehož veškerým bohactvím a pýchou jsou stáda hovězí, jakož vůbec chov dobytka se pokládá za čestné zaměstnání, které výhradně přísluší mužům. Volnějším poměrem obecného lidu k náčelníku rozeznávají se Kafrové a jmenovitě Zulové podstatně od černochů. Při vši přísné kázni v čas války má v shromážděné radě každý právo vyjeviti své mínění. Čarodějnictví a pověře jsou Zulové méně oddáni nežli ostatní Kafrové; nicméně působitel deště a „doktor“ (lékař) vždy ještě hrají velikou roli. Že Zulové jsou neohrožení, smrti vzdorující chrabří bojovníci, ukázaly dostatečně poslední události na bojišti.

K slabým stránkám Zulů, jakož vůbec všech Kafrů náleží zakořenělá náchylnost ke krádeži dobytka; na rozmnožení hovězích stád svých pomýšlí Zulu ve dne v noci, vše co má v majetku svém vyměňuje všemožně za krávy, a za krávy kupuje vše co pro něj cenu má, i ženu. K největším pokladům a nejmilejším jeho rozkoším patří tabák, a tabatěrka i dýmka jsou nezbytným předmětem luxu v každém domě.

U Zulů, jako u všech kmenů kaferských, panuje mnohoženství. Muž vezme si obyčejně tolik žen, co jich může koupiti; cena jejich jest jistý počet krav. Avšak ženění, jako stavba domů a vůbec každé důležitější podniknutí, není závislé na pouhé vůli mužově, nýbrž v první řadě na povolení náčelníka čili krále. Obmezení toto má svůj oprávněný důvod ve vojenské kázni národu.

Za panování Pandy, otce posledního krále Kečvaja (Cetevaya), zřízeny byly v zemi Zuluské některé misie, které však neměly hrubě prospěchu; Kečvajo pak ustanovil těžké tresty na přestoupení ku křesťanské víře. Nyní za vlády Angličanů ovšem jest jinaké.

Státní zřízení země jest velmi jednoduché. Neobmezeným pánem sice jest náčelník, jehož slovo má platnost zákona; avšak i on musí se řídit dosavad obvyklým právem a obyčejí národními, a dorozumívati se s náhledy podřízených jemu náčelníků a okresních starostů. Za panování předešlých náčelníků Dingirvaja, Čaky a Pandy položen byl základ k vojenské organizaci Zulukafrů, jaká byla za Kečvaja. Nejdůležitějším článkem jejím byla všeobecná povinnost každého dospělého muže, nositi zbraň od 15. až do 60. roku, čehož výsledek bylo postavení do pole cvičeného a dosti dobře vyzbrojeného vojska více nežli 40.000 mužů. Dosavad obyčejné ozbrojení kopími, oštěpy, mlaty

a sekerami zlepšeno pomocí portugalských obchodníků tak dalece, že část vojska opatřena mohla býti ručnicemi.

Konečný výsledek boje Zulukafrů za neodvislost svou nemohl býti pochybný; i tento veliký, dlouho samostatnost svou hájivší kmen kaferský podlehl přemoci vojenského umění evropského přes všecku statečnost svou, a země i obyvatelé její přivtělení jsou k anglické osadě, jak se to již dříve stalo s Velikou Kafrarií. Třeba bychom nesouhlasili s koloniální politikou anglickou, musíme uznati, že jest žádoucí, aby jižní Afrika a následkem toho také Afrika střední trvale byly přístupnými učiněny civilisaci; v nynějších pak okolnostech jest Anglicko jediná mocnost evropská, které možná podniknouti tuto úlohu s nadějí dobrého prospěchu.

Ulice bečuanského města.

Amaxosové čili vlastní Kafrové, úplně již podmanění od Angličanů, seznamují a spřizňují se pomalu s civilisací evropskou, jest však otázka, zdali vůbec schopni jsou úplně ji sobě přivlastniti; kompetentní hlasové o tom pochybují. Důkladný znatel jižní Afriky a jejích národů dr. Gustav Fritsch takto se o nich vyslovuje: „V celku se Kafer málo stará o věci, které nepadají do úzkého oboru jeho skrovných potřeb a zálib, nejraději oddává se na nic nemyslní veselosti a požívá dneška nestaraje se o zítřek; pokud jest v této šťastné náladě, jest družebný, pohostinný a ochotný. Vyhledává společnost k vůli zábavě, a když tak v kruhu dobrých přátel sedí u hrnce piva, hovoří a šňupá, vypadá jako nejdobromyslnější člověk, ana divokost povahy jeho dřímá. Avšak probudí-li se vášně jeho, zmocní

se Kafra vzteklost, ve které nejhroznější ohavnosti zdají se mu působiti obzvláštní potěšení; ale při tom všem nemá dlouhou pamět pro urážky, aniž jest mstivý. Náchylnost k duševní nečinnosti jest značnou překážkou jeho vzdělavatelnosti; duch jeho nemá dosti pružnosti, aby snesl břímě dalekosáhlých myšlének“.

Nejrozšířenější a nejčtetnější jsou kmenové bečuanští, jichž nynější území táhne se od řeky Oranje až k řece Zambesi, zaujímajíc nejvnitřnější část pevniny od Kvahlambských hor, dělicích Bečuanů od Zulů, až k poušti Kalaharské, která je dělí od Namaků. Jako u vlastních Kafrů není svědomitá poctivost domovem ani u Bečuanů, kde na ně ještě nepůsobil vliv civilisace. Prochytralost náleží k jich národní povaze ještě u vyšší míře nežli u vlastních Kafrů; ale s touto prochytralostí spojuje se jistá dobromyslnost, tak že nám nelze hněvati se na ně pro jejich nestydatost. Náchylnost k nevinné společné veselosti panuje u Bečuanů jako u všech jiných národů abantských; oblíbeným jich vyražením jest seděti celé hodiny pohromadě o žertu a smíchu. Tato bezstarostnost zračí se také v jich smýšlení o budoucích věcech a méně pošmourném názoru o čarách. Věřící sice také v čarodějnice a mají také své niaky (kouzelné lékaře), ale fanatismus jejich nedosahuje toho strašného stupně jako u Xosů a Zulů, aby domnělé čaroděje stíhali hroznými popravami. Pomyšlení, co se z nich stane po smrti, dělá jim málo starosti. Za to však věří v jakýsi druh nadzemských bytostí zvaných barimi, které souvisí s duchy zemřelých.

K Bečuanům náležejí obyvatelé spojené říše Marutse-Mambundské na severu od řeky Zambesi, kterou náš krajan dr. Holub navštívil a o níž podal obšírnou zprávu ve zvláštním spise. *)

Říše tato, až dosavad málo známá, povstala v novější době na zříceninách říše Makololů, kteří až na nepatrný zbytek od vítězů jsou vyhlazeni. V čas Holubova pobytu v říši panoval tam Sepopo, který však pro své strašné ukrutnictví po odchodu našeho krajana byl vypuzen a na útěku usmrcen. Nástupcem jeho na trůnu stal se mladý bratrovec jeho Wana Wena. Hranice tohoto státu Holub jen velmi neurčitě naznačuje, kmenů pak v něm žijících vypočítává zejména ne méně nežli 83, mezi nimiž jsou nejhlavnější Marutsové (jichž země slove Barotse, jazyk pak serotse), Mambundové, Mampiové, Matongové, Malalokové, Mankoevé, Mambové a Manansové. Kmeny tyto klade Holub v ohledu na inteligenci výše nade všechny

*) Eine Culturskizze des Marutse-Mambunda-Reiches in Süd-Central Afrika. Von Dr. Emil Holub, Herausgegeben von der k. k. Geographischen Gesellschaft, Wien 1879.

jiné jihoafrické národy, jež daleko předčili v civilisaci, učinivše jmenovitě v rozličných odvětvích průmyslu značné pokroky; za to však v ohledu mravním staví je na stupeň mnohem nižší.

Země jest nad míru úrodná, odměňujíc bohatě práci rolníkovou, dobytek nachází hojnou pastvu, lesy poskytují zvěře a řeky ryb takové množství, že zde nedostatek letních dešťů nikdy nespůsobuje hlad, jak se často stává u jižnějších kmenů bečuanských. Taková hojnost potravin, která dovoluje nejznamenitější výběr, vedla k znamenitému vývoji i umění kuchyňského, v němž Marutsové tak vysoko dospěli, že cestovatel evropský nemálo překvapen jest výtečně připravenými pokrmý, jaké nalézá v barbarské zemi jihoafrické. Za nápoj slouží jim pivo z tak zvaného kaferského žita, a druh medoviny, kterýžto nápoj vzácnější jest nežli pivo.

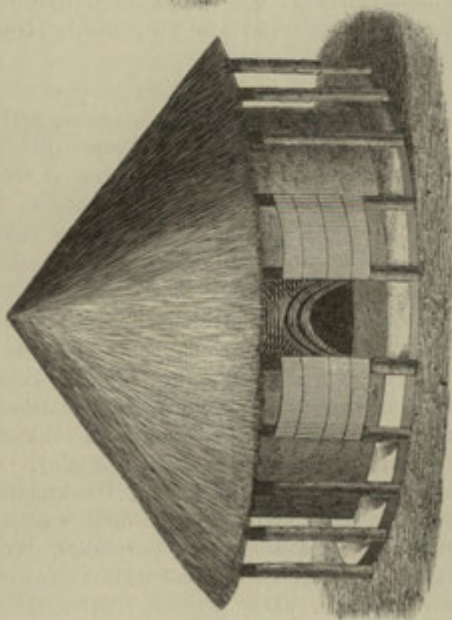
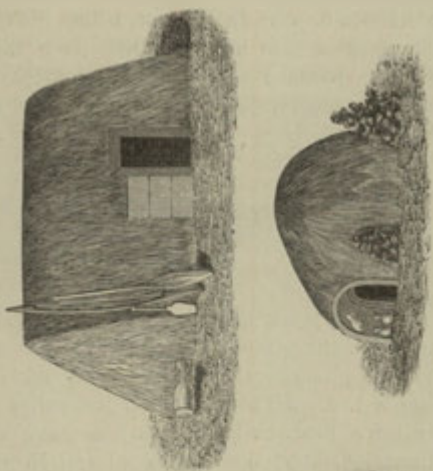
Oděv neliší se mnoho od oděvu ostatních kmenů bečuanských. Děti — děvčata až do 4., chlapi až do 6. neb 10. roku — chodí úplně nahé; u vzrostlých osob jest hlavní oděv podpasnice. Král a někteří jemu nejbližší vladařové oblékají někdy evropské šaty, a Sekebobo choval při dvoře svém portugalského krejčího, který šil královně šaty evropské. Všeobecně nosí se karosy, o nichž byla již svrchu řeč, sešíváné z kůží rozličných zvířat, ale v sestavení těchto dle různých barev jeví Marutsové málo vkusu. Za šperky užívají nejrozmanitějších kruhů, jimiž zdobí si ramena, stehna, lejtka, jež zavěšují na hrdlo, do uší i jinam, zhotovených z rozličného kovu (vyjma zlato a stříbro), ze skleněných perel (jichž mimo to užívají za minci) z navlečených pazourů dravých zvířat, ze všelijakých pletenin lýčených, slaměných a t. d. Vlasy drží v čistotě, všelijak je upravujíce, do vrkočů splítajíce, těžkými nástavky ozdobujíce, přičesávajíce (k čemuž užívají zvláštních hřebenů) a jehlami protkávajíce. Zohavující obyčej jest, vytloukati si čtyři hořejší přední zuby. Někteří kmenové mají obyčej tetovat i se, jmenovitě ve tváři a na prsou, rozličnými výkresy představující mnohdy postavy lidí a zvířat.

Co do průmyslu osvědčují se obyvatelé říše Marutse-Mabundské co velmi obratní dělníci, hotovíce nejrozličnější nádoby, náradí a nástroje, jmenovitě hudební, zbraně, stavíce složité domy, větší a menší loďky, pohybované vesly rozličné podoby. Obzvláště chválí Holub jejich nádoby hliněné, dřevěné, lýčené, z rákosí neb trávy pletené, k rozličným účelům sloužící. Jmenovitě v hrnčířství nevyrovná se jim žádný sousední národ co do leposti forem a ozdob, při čemž i sama práce jest nanejvýše důkladná. I dřevěné mísy a moždírě, košíky všelikého druhu jeví formy ušlechtilé, někdy přímo antické.

Ze železa zhotovují nože, motyky, sekery, kladiva, kleště, šídla, nebozezy, dláta s dřevěnými neb rohovými rukovětmi, jimiž velmi uměle obdělávají nejrozličnější látky: dřevo, kov, kosti, slonovinu, roh a t. d. Ku pracím kovářským a zámečnickým používají kovádlin a měchů.

Týmž způsobem zhotovují zbraně: oštipy k házení, asagaje nejrozličnějších velikostí a způsobů dle účelu jakému sloužit mají, válečných i loveckých, dýky, mlaty železné a dřevěné, palice, hole. Někteří zámečníci jejich tak dalece se v řemesle svém zdokonalili, že dosti dovedně spravují porouchané ručnice, seznavše mechanismus palné zbraně.

Stavitelství národů těchto neliší se v podstatě od stavitelství ostatních obyvatelů střední Afriky, jehož typus podávají stavby ugandské (str. 646), s nimiž co do zevnější úplně srovnávají se vyobrazení domů marutských tuto položená. Názornost vyobrazení těch zbytečným činí podrobný

Domy rosičného spádku.

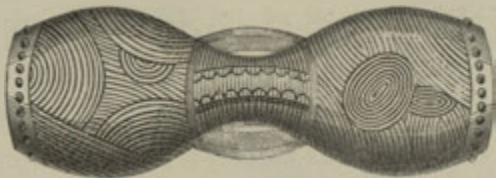

popis. Čím se však Marutsové v ohledu tom mezi kmeny bečuanskými vyznamenávají, jest větší zručnost v stavění svých příbytků, větší jich čistota a pohodlnější vnitřní uspořádání. Města Marutsů obyčejně položena jsou na blízkou řek (jen v takové vzdálenosti od nich, aby k nim povodeň nedosahovala), a otočena věncem vesnic, kde bydlí otroci, vzdělávající půdu a pasoucí dobytek, jež náležejí pánům ve městě.

Loď krále Sepopa.

Loďky jejich jsou vyduté kmeny rozličné velikosti, způsobilé jenom k tiché plavbě, s nimiž nelze se odvážit do bouřky aneb silnějšího proudu. Cena veliké loďky jest otrok, kráva, dvě neb tři houně a t. d. Jakkoli loďarství jest jediný obor průmyslový, v němž Marutsové nepředstihli ostatní kmenovce své, měl Sepopo nicméně velikou loď, která potřebovala 40 veslařů a v které byla prostranná chýše, kde král častoval své velmože pivem. Pohřichu byla ta loď po jeho vypuzení spálena.

Dvojitý huben.

Zvláštního povšimnutí hodny jsou hudební nástroje Marutsů: bubny nejrozličnějšího způsobu, druh citery, jakýsi smykací nástroj z lodyhy papyrusové, zvonky, rolničky, konečně silimba, nástroj to velmi důmyslný, jež Holub nazývá kalebasové piano, skládající se z 12 tykví stupňující se velikostí a tolikýchž klapků. Sepopo měl zvláštní sbor hudebníků, 20 mužů silný. Nápěvy, jaké hráli, byly jednotvárné, ale hojné a rozmanité. Dva královští citeristé, oba starci, byli praví umělci na svém nástroji a hráli s citou, při čemž i zpívali, hlas svůj přiměřeně snižující a zvyšující, jak to vyžadovala melodie. Marutsové mají též rozličné způsoby tanců, jež provozují veřejně o slavnostech, každý při jiné příležitosti. Pověstný jest tanec kiši

zvaný, druh kankanu, který se provozuje pouze od mužů ve zvláštním kroji a v škraboškách, a k němuž děti a ženy přístupu nemají.

Jednotlivé doby života oslavují se zvláštními obřady. Dosáhlo-li děvče tělesné dospělosti, navštěvují je družky jeho po osm večerů, provozující při tom zvláštní tance při hlučném výskotu. Děvčata vyšších stavů tráví těch osm dní v odloučenosti od ostatních lidí na nějakém osamělém místě v lese, kde přítelkyně jejich je navštěvují a vlasy vonidly jim napouštějí. Jak mile dívka dospěje, hledí rodičové aby ji provdali. Nežřídka se stává, že ženich, který má již několik žen (v říši Marutso-Mabundské panuje veskrz mnohoženství) a dětí, novému tchánu svému navzájem zasnoubí některou vlastní dceru, čímž tchán stává se zetěm svého zetě. Žena provdaná pokládá se v době své menstruace za nečistou, a obyčejně tráví ten čas ve zvláštní chýšce, odloučena od muže. Porodí-li žena nějakou nestvůru, musí po několik neděl opustiti dědinu a žíti v lesní budce, považována jsouc za nečistou nesmí ani při jídle ani při pití dotknouti se žádné nádoby, nýbrž jísti a píti z dlaně.

V pověrčivosti nemá tento lid sobě rovného, a pověry jeho vztahují se na všechny poměry životní, jmenovitě pak na léčení. Lékařové marutští mají dosti značné vědomosti rostlinných léků a jedů, jichž umějí vhodně používat i jak při nemocech vnitřních tak i při ranách; ale činí to vždy s mnohými tajemnými obřady, aby nemocný myslil, že vlastně tyto jsou hlavní věci. Marutsové přivolávají déšť, odvracejí zaříkáním nástrahy svých nepřátel, vtírají si do nohou jistý prášek, aby nabyli rychlosti v běhu, pomáhají si rozličnými prostředky k šťastnému lovu, mají amulety proti všelikým zlým vlivům, které buď na těle nosí aneb na jistých místech skrývají. K takovým náležejí jmenovitě čtyři válečné bubny, které chovají v domě, kde se odbývají státní porady, a na které tlukou při započetí války. Bubny ty naplněny jsou kůstkami — prsty uřezanými za živa nevinným dítkám od vlastních rodičů jejich, které v domnění lidu toho jsou mocným kouzlem zabezpečujícím vítězství. U Marutsů v obyčeji jsou také ordalie čili boží soudy. Nařknutému z těžkého zločinu, jenž smrtí se trestá, dává se pít jistý jed; vyvrhne-li jej, uznán jest za nevinného, smrtelný účinek jedu považuje se za neomylný důkaz viny. Avšak, kdo ve zkoušce té obstáv propuštěn jest na svobodu, netěší se dlouhému zdraví, neboť požitý jed, který vrhnutím nikdy všecek z těla nevyjde, působí rozklad krve, jehož následkem bývá mnoholetá, někdy doživotní choroba.

Říše Marutso-Mabundská jest dokonalá despotie, kde král jest neobmezeným pánem země i jejích obyvatelů. On může libovolně koho chce zbavit života, učinití otrokem, odníti mu jeho majetek, ženu, zalíbí-li se mu, dítě, potřebuje-li ho k čarování — neboť panovník jest zároveň největším kouzelníkem v zemi —; on přijímá poplatek od jednotlivých kmenů a mimo to jest v rukou jeho veškerý obchod zahraničný, jehož hlavním předmětem jest klí a slonová kost a který jest velmi výnosný. Král má četný harem a ustanovuje za živa svého nástupce. Také však ženská může se dostat k panování, pak vyvolí si manžela koho chce, bez ohledu na to, je-li snad již ženat. Dvůr královský jest velmi četný, jmenovitě náležejí k němu ženy královny (10—30) se svým služebnictvem, veliký počet sluhů královských všeho druhů (koňáci, pasáci dobytka, psodovové, poslové,

Hotentotové.

vyzvědači atd.), několik vysokých hodnostářů, náčelníci důležitějších kmenů, jistý počet starých zkušených lékařů, rybáři, lovci, dozorcí nad lodkami, slídíči po medu, kat a holomci jeho. Sídlo královské zaujímá rozlehlou prostoru, na které kolem příbytků rodiny královny a budov k domácnosti její náležejících v dalekém kruhu rozstaveny jsou domy a chýše komonstva a služebnictva, vesměs v slohu domácím, jehož ukázky svrchu jsme podali. Výminku však činí budova státní rady, vystavena ve slohu evropském. Dle jména přidána jest

králi užší a širší rada, z nichž první sestává z předních důstojníků dvorských a těch kmenových náčelníků, kteří právě na blízku krále se nacházejí; druhou skládají milcové královi, několik starých lékařů a kat. Z toho viděti, že malá rada jest slepým nástrojem choutek panovníkových; avšak ani veliká rada nemůže s náležitým prospěchem a trvale odporovati neobmezenému despotovi. Osoby z lidu smějí se králi blížiti jenom po všech čtyrech. K obraně země proti nepřátelským vpádům může král shromážditi četné vojsko, které vedle domácí zbraně vládne 2—3000 ručnic, kteréžto branné moci nevyrovná se žádná sousední.

Toto jest stručný, ač daleko neúplný kulturní obraz říše Marutso-Mabundské, nastíněný podle zpráv slovuťného našeho krajana.

Nejzápadnější z kmenů abantských jsou Damarové, čili jak sami se nazývají, Ovahererové. Musíme však je rozeznávati od tak zvaných Horských Damarů, kmene to zvláštního, jehož původ dosavad není na jisto postaven, kteří však nic společného nemají s vlastními Damary, byť i některé z nich vyvržené živly s těmi se byly pomísily. Ovahererové nejsou těmto Horským Damarům ani dle vzhledu ani v žádném jiném ohledu podobní; ovšem pak srovnávají se ve všech podstatných známkách s ostatními Abanty. Bližší zmínku o nich učinili jsme již svrchu. —

Od veliké čeledi Abantů docela rozdílní jsou Hotentotové, kteří sami se nazývají Kvaky neb Anaky, plémě tvarem těla od ostatních národů afrických podstatně se lišící, jejichžto známky jsou: pleť šedožlutá, lebka sploštěná, vlasy kadeřavé, cuckovité, rty naduřelé, nos splosklý a nozdry veliké, tělo útlé, ale tubé, ruce a nohy malé. Zvláštností jest u ženského pohlaví vysedlina nad řití, na níž děti sedávají. Hotentoti mají smysly obzvláště ostré, jmenovitě zrak a sluch, jsou však líní, obžerství a tělesním rozkoším oddáni; jinak dosti schopní a dobromyslní. Hlavně rozeznávají se jich tři skupiny: vlastní Hotentotové, Koranové a Namakové.

Vlastní Hotentotové v Kapsku se již úplně odnárodnili, přijavše křesťanství, mluví již holandsky, šatí se po evropsku a konají služby co pastýři, dělníci, posluhové atd. Část jich žije v misiích. Lid ten přiučil se mnohým zručnostem Evropanů, ale také jejich necnostem; jsou sice věrní, ale lehkomyslní a v celku nečistí. Anglická vláda z nich utvořila zvláštní pluk střelců.

Koranové usedlí jsou na pravém břehu řeky Oranje, a sice u hořejšího toku jejího. Vlivem jednak evropských kolonistů, jednak sousedních Bečuanů přijali v sebe mnohý cizý živel. V celku jsou

dobromyslní a nebojovní, ano vůbec nedostává se jim duševní čilosti. Jenom vyhlídka na snadnou kořist dovede je přivésti v rozčilení, a pak počínají si jako praví divochové. Jinak žijí pokojně ve svých králech, i promíšeně mezi evropskými osadníky. Touhy po vzdělání nemají, také nemají k tomu zvláštních schopností; školy misionářů mezi nimi usedlých navštěvují jen tak dlouho, pokud je tito vábí k sobě tabákem; prospěchu z nich nemají žádného. V mravnosti stojí na nejnižším stupni, vývrheli evropského obyvatelstva nejenom poskytují u sebe útulku, nýbrž i všemožně je podporují v jich bezúzdnosti.

Namakové, jejichž sídla svrchu jsme vytkli, zachovali si doposud jakousi neodvislost. Od Koranů příznivě se liší větší pohyblivostí, ale vášně jejich nikdy nejsou prudké. Chválí se při nich vysoká úcta dětí k rodičům, ja-

Sabové.

kož vůbec v mravním ohledu vynikají nad své soukmenovce. Namakové jsou zvláštní milovníci tance, bez něhož neodbývají žádnou slavnost.

K Hotentotům počítáni bývají také Grikové, národ míšenců pocházející od holandských osadníků a Hotentotek, bydlící severně od řeky Goripu. Jsou výšky střední a těla silnějšího než Hotentoti, ostatně pokojní a mírní. Nemohouce dosáhnouti rovnosti s Evropany a nechtíce bydlet mezi Hotentoty, vystěhovali se z Kapska, a nynější bydliště jejich jest při řece Oranje a jejím spojení s Válem. Od počátku tohoto století jsou křesťané. Misionář Campbell, který k nim přišel roku 1813, zavedl mezi nimi řádnou obecní správu, od kteréž doby žijí pod zvláštními náčelníky, chovajíce dobytek a provozující orbu. Počet jejich těžko jest udati. Hlavní město jejich jest Griquatown.

V tom všichni znalci jižní Afriky se srovnávají, že plémě Hotentotské ve všech svých kmenech poněmhu vymírá. Počet všech Hotentotů udává se nejvýše na 300.000, od některých pouze na 100.000 duší.

S Hotentoty příbuzní jsou Sabové, jimž Holanďané říkají Bosjemans (křováci) a kteří náležejí k nejméně pokročilým africkým kmenům. Jakkoli patrně stejného původu s Hotentoty, načež i příbuznost jazyková ukazuje, musili se záhy od nich odštěpiti a tvořiti

zvláštní kmen, čehož důkazem jest tělesná rozličnost obou národů. Sábové jsou malé, vychrtlé postavy, obličejе škaredého, jímž se k opicím podobají, ale při tom velmi obratní a otužilí. Původně bydleli od Předhoří Dobré Naděje až k řece Zambesi, ano ještě dále na sever. Nyní žijí po různu v rozličných krajinách Jižní Afriky nejinak nežli co štvaná zvěř, neboť jsou ode všech ostatních kmenů pronásledováni jako psanci, a usmrcení křováka nepokládá se za žádný zločin. Jsou to jaksi Cikáni Jižní Afriky, neboť jako tito nemohou zvyknouti stálým sídlům. Umějíť klásti nástrahy všelijaké zvěři, půda jim poskytuje hlízovité, jedlé kořínky, stromy med, koroptve a perličky umějí lapati v povětří, a supové a káně jim označují místa, kde lev zanechal nedožranou v předešlé noci mrchu, která jim jest pochoutkou. Tak dovedou se uživiti v poušti, kde Evropan hladem by pošel.

XXIV. Země Jižní čili Dolní Guiney.

Jmenem Jižní neb Dolní Guiney naznačujeme onu trať západního pomorí Afriky, která se od severu Damarské hornatiny vztahuje až k úhlu Zálivu Guinejského, kdež připojuje se ku pomorí Horní Guiney, obrácenému na jih a táhnoucemu se od východu k západu. Ohledáním zemí Dolní Guiney, k nimž, jak samo se rozumí, počítáme i krajiny dále v nitru Afriky ležící, pokud nám známy jsou, ukončíme svou cestu kolem pevniny africké.

Větší část tohoto pobřeží od $5\frac{1}{2}$ do $18\frac{1}{2}^{\circ}$ jižní šířky nachází se v držení Portugalců, s kterými jsme se již potkali co s držiteli také značné části východního pomorí Afriky. Jakkoli však panství jejich nevztahuje se pouze na úzký kruh pobřeží, jako na př. panství sultana Zanzibarského, nýbrž dosti daleko do země zasahuje, tož přece právě s této strany Evropané nejméně daleko do nitra Afriky vnikli. Portugalcům náleží krajiny Mossamedes, Benguela, Angola a Kongo, ale nižádná mapa neudává východní hranice těchto území. Pouze pro Angolu pokládá se Kvango čili Koango, nejspíše přítok řeky Konga, avšak jenom v hořejším běhu svém známý, za hranici naproti Východní Kasanži, a nejdálší portugalská stanice v nitru není vzdálena daleko od hranic málo přístupné říše Muata Janvovy u řeky Kasabi. Portugalské území počíná jižně mysem Trio, odkudž k mysu Negro táhne se jednotvárný pobřežní pruh, kde řeka Kunene, jedna z nejznačnějších západního pobřeží afrického, jež zavlažuje území Mossamedeské, k moři spěchá. Severně od mysu Negro zdvihají se ze samého moře vysoké skalní stěny,

prorážené bahnitými nížinami při ústí Kvanzy čili Koanzy a Konga, které se pak táhnou dále územím portugalským až k mysu Sv. Kateřiny ($1^{\circ} 49'$ j. š.), teprv na blízku ústí Ogowaye ustupující nízké, močály naplněné krajině. Uvnitř vystupují, s výminkou bařin Kvanzských, které hraničí na jih s Angolou, nejdůležitější částí portugalských držebností, vždy výše a výše lesem porostlé pahorky, souvisící s ústřední planinou, jejíž západní pokraj má výšku 3000 m. Rozumí se, že na pobřeží leží nejdůležitější evropské osady, především San Paulo de Loanda, čili krátce Loanda, hlavní město portugalských držebností v této části Afriky s 12.000 obyvateli; při ústí Konga Kabinda, jižně od Loandy Benguela a Mossamedes. Z míst ležících uvnitř země zasluhují zmínku Bembe, Bailundo a Bihe.

Pominutím obchodu s otroky, který zde u veliké míře byl provozován, klesl vývoz Angoly znamenitě, a kapitály osady v krátké době do Evropy jsou přeneseny. Následkem toho jak černochové tak běloši tak horlivě se ujali orby, že nyní vývoz dovozu asi váhu drží. Hlavní plodiny, které se pěstují, jsou káva, bavlna a cukr, tento poslední hlavně k děláni kořalky. Káva angolská spotřebuje se výhradně v Německu, kořalka v zemi samé. Pěstování bavlny vyvoláno bylo náramným vystoupením její ceny za války americké. Obchod s olejem se povznesl, obchod s voskem a slonovou kostí zůstává na stejném stupni. Klí, plodina blahovičníku čili gumovníku (*Eucalyptus*), kterýžto strom zde celé lesy tvoří, teprv od několika let nabývá důležitosti, a výtěžek jeho dosáhl u Konga již velikých rozměrů, kdežto v okolí Loandy teprv jest v počátcích.

V osadách portugalských dosavad panuje otroctví, má však v několika letech pominouti, což v Africe samé považuje se za neštěstí. Otroci bělochův totiž jest po pravidlu civilisovanější nežli svobodný černoch; on jest křesťan, nesmí nikdy žíti v mnohoženství, musí pracovati a jest za to dobře živěn a šacen, kdežto u svobodných černochů vidíme všude opak toho. Jsouť v průměru dobromyslní, duševně obmezení, ožralci a zloději.

Podnebí Angoly jest v jednotlivých částech velmi rozličné. Na jihu, zejména v Mossamedesu, panuje klima skoro evropské. Vnitřek země, počínaje 70 km. od moře, jest značně chladnější a zdravější nežli pobřeží, a má veskrze dobrou vodu k pití, která tomuto schází. Parno málokdy přesahuje červencové neb srpnové vedro střední Evropy; 24° R. jest vzácnost. Nezdravé měsíce jsou březen a duben následkem velikých lijáků a povstávajících z toho zimnic, což obzvláště platí o pobřeží; měsíce od května až do září jsou nejzdravější a nejchladnější, avšak na noc postačuje pouhá vlněná příkrývka.

O jižní části Angoly, obzvláště o Benguele, zpravení jsme pamětihodnými cestami Uhra Ladislava Magyara, i víme, že tu bydlí rozliční kmenové černochů, kteří sice často mezi sebou v krvavém nepřátelství žijí, ale vesměs společného původu jsou, a jež Magyar zahrnuje v jeden celek pod názvem Kimbundů. Sem náleží všechny okresy, jež protéká Kvanza. Od ústí řeky té k jihu postupující potkáme se nejprve s Kisamy, žijícími v krajinách úrodných rolnictvím se zabývajících, kteří však, jako všickni Kimbundové, mají obzvláštní zalíbení v mase člověčím; dále s Mupindy, v jejich území jen hemží se slonů, hrochů a krokodilů; se Sumby, proslulými svou

obratností v plování, a konečně se kmeny Mumdombů v okolí Benguely, kteří chovají dobytek.

Ladislav Magyar, vyšed 15. ledna 1849 z města Benguely, dostal se v krátkce k řece Katumbele, přicházející z těžko přestupných sopěných hor Bimborských překrásným vodopádem Upským. Viděli jsme, kterak ve východní Africe jsou slapy a prahy nezbytným přídavkem všech řek, a můžeme tuto doložit, že také v západní Africe sotva jest jinak. Magyar na př. zmiňuje se též v severním Mum-pindsku o pěkném vodopádu Kahickém, jež tvoří řeka Mundžindži na svahu pohoří Hamského; a konečně zpomeňme si, že jsme v severozápadní Africe rovněž potkávali se s prahy a slapy. Překročiv Bimborské hory octnul se Magyar v úrodné zemi loupeživých Kisandžů, a velmi zajímavým úžlabím řeky Kubale ubíral se k Rohům sahy (Binga Jam Bombi), dvěma stejně utvořeným, štíhlým a vysokým žulovým sloupům, které, vystupující na horském uzlu ve výši 1150 m. nad mořem a u vzdálenosti asi 200 km. od pobřeží, z daleka jsou viditelné. Opustiv úžlabinu Kubalskou, která spíše připomíná pustiny západoindické a brasílské nežli scenerie, jaké obyčejně zvykli jsme nalezati v Africe vůbec, musil až k úpatí horstva Lindži Lindži ubírat se vysokou planinou, přerванou pouze sníženinou, kterou teče Kalamanda, přítok Balomby. S této planiny, asi 1600 m. vysoké, přichází se do země Hambo, zlopověstné loupeživosti svých bojvných obyvatelů. Překročiv nové pásmo hor, nazvaných Diamba, nalezal se Magyar na vysočině afrikánské, 2000 m. vysoké rovině Samboské, a brzy na to v Rihé, kde se octnul uprostřed Kimbundů. Tito černochové jsou ještě mnohým velmi barbarickým obyčejům oddáni, krmíce se o slavných příležitostech, jmenovitě při korunování svých králů, masem udatných nepřátel, jež smíšené s masem būvolím a psím pekou a požívají, pevně jsouce přesvědčení, že se tím stanou nepřemožitelnými bojovníky. Pozoruje se však při nich, co i všude jinde při lidodech se pozorovalo, že duševně stojí výše než jini krotší kmenové.

Za severní hranici portugalských držebností považovati můžeme řeku Kongo čili Zaire, jakkoli sáhají ještě kus za její dolejší běh. Kongo, který se tu do moře Atlantského vlévá mohutnou deltou, v níž mají sídla svá černí loupežníci mořští nejnebezpečnějšího druhu, tak zvaní Sisilongové, jest bez odporu největší vodní žila Dolní Guiney, maje v této části Afriky tutéž úlohu, jakou má Zambesi na východě. Prozpytována po celém svém běhu jest řeka ta teprva v nejnovější době Stanleyem, o jehož plavbě po ní až k ústí jejímu svrchu zprávu jsme podali. Litovati jest, že splavnosti její překáží četné vodopády, jichž ani nejdolejší běh její není prost.

Při ústí Konga založila Roterodamská africká obchodní společnost osady, jichžto středem jest Banana. Tato faktorie leží na písčině do ústí řeky vybíhající, majíc bezpečný a pohodlný přístav. Výše proti řece leží holandská faktorie Boma čili Emboma, až kam možná plouti mořským parníkům. Břehy Konga porostlé jsou nad míru hustou, ve své bujnosti se až dusící vegetací, jejíž odtržené částky v malebných skupinách do řeky vybíhají. Ještě výše proti vodě otvírá se volnější rozhled, a v dáli vystupuje řada pahorků, provázející obzvláště břeh levý. S horského hřbetu, lesními skupinami ověncěného spadá příkře tak zvaná Skála fetiše (Taddi Damungu)

k hladině vodní, a když mineme ještě tak zvaný Bleskový kámen (Taddi Umsasa), v pravo z pahorku vystupující, otvírá se výhled na řadu horských bání, u jichž paty leží Boma.

Území na severu od ústí Konga ležící obsahuje trojí království domorodců: Loango, Kabinda čili Angoj a Kakongo, z nichž první jakožto nejmocnější provozovala po nějaký čas jakousi svrchovanou vládu nad ostatními dvěma, kdežto v dobách ještě starších všechny tyto tři říše, jak se zdá, odvislé byly od krále neb císaře Kongoského. Vychodně od těchto pobřežních okresů vystupuje pevnina stupňovitě, a na první její plochatině rozkládá se lesnatá krajina Majombe neb Majomba a území Jangela na hořejším Kvilu.

Panovníci nad pobřežními královstvími jsou kněžští králové v pravém smyslu toho slova, neboť jsou pouhými nástroji v ruce kněží fetišů obsluhujících, kteří je po dlouhých přípravách, hojných obětech rozličným modlám a štědrém obdarování sborů kněžských na trůn povyšují a v ustavičné odvislosti od sebe udržují. Každému takovému panovníku uloženo jest množství zákazů, podobajících se polyneskému tabu, jimiž řídit se musí ve všem konání i počínání svém, v stání, chůzi, jídle a pití, v bdění a spaní. Pro tyto mnohonásobné obtíže nechce se za posledních let již nikdo k tomu propůjčovati, aby přijal na se královskou důstojnost v Loangu; již po více let osiřelé jsou tamější trůny, po kterouž dobu rakev s mrtvolou posledního krále nesmí býti pohřbena, an zatím kněží ve jménu jeho vládu provozují. Zmíněnými zákazy, zvanými kvixile neh xina, nejsou však vázání pouze králové, nýbrž každý jednotlivec; vztahují pak se na nejrozmanitější předměty požitku a denní potřeby, jsouce buď takové, jaké se každému hned při jeho narození určují dle věcí, kterých se dotekl atd., dílem rodinným podáním zděděné; dílem konečně takové, které průběhem života nastávají zaslíbením se nějakému božstvu, jehož ochranu někdo získati chce k jistému obtížnému podniku. Všecky tyto zákazy velmi přísně se zachovávají, ano jsou příklady, že domorodec, jenž nevědomky porušil svou xinu, z bázně před následky provinění svého zemřel.

Pobřeží loangské jest pahorkovitá, místy lesem porostlá země, která vyvází palmový olej, klí, orsej, vosk, měď, slonovou kost, kde roste bavlna i dostatečné množství kávy, mandioku, bananů a jiných potravin k uživení obyvatelstva na poměry africké hustého. Obyvatelé, jako vůbec všichni černochové kougští, jsou těla skrovného a slabého a mluví jazykem bundaským, který v rozličných nářečích rozšířen jest daleko do vnitř Afriky, ano až k východnímu jejímu pomorí.

Náležejíť k vyvinutějším kmenům černochů, jsouce v rozličném umění zběhlí. Málo dní cesty od pomoří a ještě dále uvnitř bydlí národové, kteří se dobře znají ve tkání, zhotovujíce z lýčí a slámy jemné, na omak hedbáví podobné látky oděvní. Vzdělávání půdy děje se s jakousi bedlivostí, koráby a kupci evropští jsou vítáni, a nepřicházejí-li dlouho, vyprošuje se brzký příchod jejich od zvláštního fetiše.

Pobřeží loangské bylo jevištěm nešťastné německé výpravy, která odtud zamýšlela vniknouti dovnitř Afriky. V čele výpravy té, sestávající z četných účastníků, stál dr. Pavel Güssfeldt, za hlavní stanici její zařizena byla portugalská faktorie Chinchoxo (č. Cinchoio). Dne 16. října 1873 opustil dr. Güssfeldt Chinchoxo a nejprv odebral se do holandské stanice při ústí řeky Kvilu, odkud pustil se proti řece nahoru. Kvilu tvoří tu řadu slapů, máje běh téměř stejného směru s Kongem, prorážejíce rozličná pásma hor s pobřežím rovnoběžná, kteráž všecka bylo cestovateli překročiti. Güssfeldt poznal tu rozmanité kraje, dílem lesnaté, dílem travnaté roviny, dílem holé skály; cesta jeho trvala dobré tři měsíce, ale neměla žádných výsledků v jakémkoliv ohledu důležitých.

Na jaře 1874 vydal se Güssfeldt opět na sever a dorazil nejdále do Sekosi, kde pobyl od 5. do 9. března. Ostatek toho roku vynaložil na ohledání severní části pobřeží, kdež pronikl až na blízko Seft Kamasu, kde jest přechod do údolí Ogovaje. Vpluv do ústí řeky Niangy, až dosud skoro neznámé, postoupil v ní až k místu, kde ponejprv mezi skalisky prodírá se na rovinu. Potom ubíraje se po suchu dále vystoupil v zemi Rajaků na plochatinu prvního stupně, kde v dále spatřil modrá pásma horská. K nejvzdálenějšímu místu v těch končinách, Intinde, dorazil 30. září.

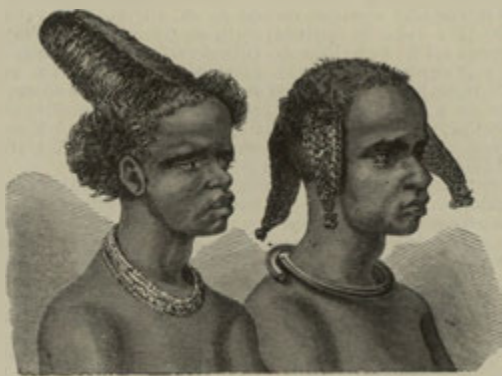
Roku 1875 měla podniknuta býti větší výprava, ale další vniknutí do nitra země potkávalo se vždy s většími obtížemi. Mimo to bylo se od nahromadění tolika lidí na stanici obávati, aby nevypukla mezi nimi nějaká nakažlivá nemoc, jaké na západním pobřeží Afriky bývají něco obyčejného. Až dosavad sice chválila se co do zdravoty poloha Chinchoxa, ale přece již záhubné podnebí zdejší bylo přinutilo několik členů výpravy k návratu do Evropy. Güssfeldt sám zakusil několik silných záchvatů zimničních, ale ty se přičítaly svízeldům, jež byl na svých cestách přetrpěl. Zatím však nenadále trho na nosiče přivedené z Loandy, mezi nimiž vypukla taksprudká epidemie, že jich v krátké době ze 100 zemřelo 70. Konečně i dr. Güssfeldt tak povážlivě se roznemohl, že na počátku roku 1875 navrátiti se musil do Evropy, načež výprava se rozešla.

XXV. Západní podrovníková Afrika.

Ještě o kus dále na sever přijdeme do úvodí nejprv Ogovaje pak Gabunu, jež v novější době zevrubněji prozpytovali nejprv poamerikánštěný Francouz Paul du Chaillu, markýz Victor de Compiegne a Alexandre Marche. Území pobřežní mezi oběma těmato řekami náleží Francouzům, dále pak v nitru země kupí se za sebou rovnoběžná pásma horská, prorážena Ogovajem, jenž tu přijímá řeku Onango, přicházející od jihu údolím mezi zmíněnými horskými pásmy. Kde Ogovaj svůj počátek bere, není známo; zdá se však z rozličných okolností, že běh jeho ze vzdáleného středu Afriky jest velmi dlouhý. Jest to vlastní veletok podrovníkové Afriky, za jaký pokládán byl dříve Gabun, který však nic jiného není, nežli

prázdné delta obromné šířky ale nepatrné hloubky; výše se řeka brzy zužuje, přicházejíc jenom z nejbližších hor, kdežto Ogovaj oplývá znamenitou hojností vodstva.

Zde v západní podrovníkové Africe druží se ke všem děsným zvířecím tvarům černé pevniny ještě jeden, neméně strašný gorila (*Gorilla gina* Geoffi, *Semnopithecus Gorilla*), největší ze všech opic, s kterou nás teprv du Chaillu blíže seznámil, přiveza z cest svých do Evropy první gorilu, ale zabitou. Opice tato má největší úhel lícní a tudíž i největší podobnost s člověkem; v stáří však nabývají čelisti převahu nad částí lebeční, a tvář dostává divoce zvířecí výraz. Gorila jest celá černá, převyšujíc výškou a mohutností těla člověka, a bydlí v hustých lesích na stromech, živíc se plody rostlinnými.

Mponqueové.

Zvíře toto jest nad míru divoké a zuřivé, a pro sílu i hbitost těla svého i samým lvům nebezpečné. Napadát i samého člověka s hrozným řvaním. Zajímavé jest, že někteří kmenové černochů, kteří jiné opice jedí, maso gorily zamítají, pokládajíce ji za člověka.

Jižně od Ogovaje, v rovnoběžných horách svrchu zmíněných, leží utěšená krajina Ašira, plná půvabu, v níž bydlí národek mravů patriarchálních, těla silného, pracovitý a schopný, žijící v míru mezi sebou i se sousedy. Za nimi jsou domovem Apindžové, jichž hlavním průmyslem jest tkalcovství, kteří však bílé hosti neumějí lépe poctíti nežli darem tučného otroka — k upečení. Nejvzdálenější národ na východ čili nejhlob uvnitř bydlící, jsou, pokud vědomost naše sáhá, Ašangové. Nežli však se dostaneme k těm, musíme projítí zemí Aponů a zemí dobromyslných, leporostlých Išogů. Ašan-

gové i Aponové náležejí k čeledi Aširů, a všichni mluví nářečím jednoho jazyka, kdežto Išogové patří k jiné čeledi černochů, mluvící jazykem zcela rozdílným.

Na dolejšíh Ogovaji a na Gabunu panuje mpongueský jazyk, rozšířený na celém tom pobřeží a hluboko do vnitř země co jazyk obchodní, dosti libozvučný a netěžký k naučení. Po obou stranách řeky Gabunu bydlí Sekiani, Buluové a Mpongueové. Z těch oba nejprv jmenovaní kmenové jsou praví divochové žijící v lesích, ale již málo četní. Nad ně vysoce vynikají v duševním ohledu Mpongueové, pokročilejší u vzdělanosti nežli všichni jejich sousedé.

Tím více nás musí překvapovati, že se u nich nenalezá ani stopy historického podání. Paměť jejich nesáhá nazpět za jich otce. I jinak o nich nezvídáme nic chvalitebného. Kázalo se jim sice křesťanství, oni však jen jediný z jeho předpisů s nadšením přijali — svěcení neděle. Nejslabší jejich stránkou jest jestitost, jevíci se hlavně v ozdobném oděvu svátečním, k němuž náleží také zvláštní ústroj vlasů. Za první zbytečné peníze koupí si muž svazek klíčů, jež nosí na krku zavěšené, aby se myslilo že má truhly; stane-li se zámožnějším, koupí si tyto skutečné a postaví je doma hodné nápadně na odiv, jakoby měl Bůh ví jak mnoho zboží. Vrchem ctižádosti každého Mponguea jest, státi se „grand monde“. Grand monde jest muž, který má mnoho žen, mnoho rumu, na hlavě cylindr a u bílého kupce úvěrek. Jakmile však dosáhne toho cíle, stane se ihned předmětem závidi svých méně šťastných druhů, a musí se míti na pozoru, neboť jed hraje velikou roli v té části Afriky. Takový ubohý grand monde tedy z opatrnosti nepožívá žádného pokrmu, jež nepřipravila první jeho žena a jehož neokusily dříve všechny ostatní. Poněvadž vážnost muže cení se dle počtu jeho žen, tož mnohoženství jest u nich největší překážkou křesťanství. V misi vychovaný syn náčelníkův nesmí pojmouti jenom jedinou ženu, nechce-li se vydati posměchu, ano zjevnému povržení svých krajanů. Za příčinou časného se vdávání a prostopásného života jsou ženy obyčejně jen málo plodné. Velmi často běře si bratranec sestřenici. Žárlivosti manžel nezná, naopak upejpravost naproti štědrému milovníku by muž vyháněl ženě své karabáčem. Vyplněním jistých formálností a za jistý dar manželovi může každý stát se zákonně uznaným milovníkem provdané ženy; takový milovník nazývá se kongie, a manžel jest zákonně povinen jej trpěti.

Jižně od Gabunu, mezi tímto a Ogovajem, bydlí Fanové, jež nejprv místněji popsal du Chaillu. Tento kmen, opustiv původní svůj domov, posouvá se tajemným jakýmsi pudem hnán ustavičně k západu. Roku 1867 páčil admirál Fleuriot de Langle počet Fanů, přibliživších se k osadám francouzským u Gabunu, na 60.000; od těch dob vzrostlo číslo jejich znamenitě a roste napořád, tak že snad asi za patnáct let bude celé území Gabunské od nich zaplaveno.

Fanové jsou zjevní lidožrouti, kterýž obyčej však u nich pomalu se vytrácí; čím více se blíží k Francouzům, stává se lidojedství u nich řidším, a což důležitě jest, páchá se jenom potají. Fanové jsou lid sličný a ve mnohém umění dobře zběhlý; jmenovitě umějí kovati železo, a dříve zhotovovali i sami zbraň svou, jmenovitě střely silně jedem napuštěné. Nyní však užívají větším dílem anglických ručnic s křesacím zámkem a dýk, jež sami zhotovují. Ostatně zde opět se potvrzuje dávná zkušenost, jak záhubné působí na divochy styk s civilisací evropskou. U kmenů, kteří se ještě s Evropany nestýkali, jsou mravy, obzvláště pohlaví žen-

ského, větším dílem počestné a panuje veliká plodnost, která zejména u Fanů jevila se v míře Evropanům neznámé. To vše nyní pomíjí, od evropské civilizace přijímají všechny necnosti, ale žádnou cnost; čím více se přibližují, tím déle žijí mezi bělochy, tím větší lenochy, loupežníky a podvodníky se stávají; ženy se oddávají nejohavnějším prostopášnostem, a ubývání plodnosti kráčí s tím stejným krokem.

Ne o mnoho lépe vypadá to u černochů delty Ogovajské a u veliké laguny Fernando Vaz, spojené s Ogovajem úzkým průplavem, hustým rákosím porostlým a jen v čas plíště vodou naplněným, nazvaným Npulumé. Každou chvilí mají tam veliký palaver. Výrazem tím (pocházejícím patrně ze španělského palabra, t. j. slovo) rozumí se jednání rozhodčí, jaké mezi bělochy a černochy velmi často, mezi černochy samými skoro ustavičně se odbývá. Nesčíslné obřady, bezkonečné řeči, někdy dokonce krvavé hádky vyznačují tato jednání, která obyčejně se dějí za příčinou ženských pletich. Skoro všude v podrovníkové Africe považuje se žena za výnosný majetek, jehož vnady mají přinášeti ještě větší zisk, nežli práce otroka. Proto jsou manželové vždy ochotni, přepouštěti ženy své prvnímu kdo přijde, ano nabízeti je, vědí-li, že může platit. Zde ostatně nejsou ženy drahé, a zachází se s nimi mnohem hůře nežli na Gabunu; opilství jest nejmenší jejich necností. Mnohem horší však jest osud otroků, jež může pán jejich dle libosti usmrtni, nejsa za to zodpovědným. Zde namnoze potkáváme se také s politováním hodným domněnám, že nikdo neumírá smrtí přirozenou, nýbrž že každé úmrtí způsobeno jest čarami. Koho pak veřejný hlas nařkne takovou vinou, ten musí se z podezření takového očistiti zkouškou s jedovatým nápojem mbundu. Tento hrozný blud více než všechny jakkoli krvavé války přispívá k hubení obyvatelstva afrického. Neboť i když obviněný obstojí ve zkoušce, tož ihned vztek lidu obrátí se proti žalobci, leč by tento byl oganga (kněz nějakého fetišu), neboť takový má vždy pohotově důkladnou omluvu k odůvodnění svého křivého nařknutí.

Nejdůležitější místo na dolejším Ogovaji jest vesnice Adanlinanlanga při stoku řek Ogovaje a Ngunie, kterážto poslední tvoří četné slapy, při čemž se silně zužuje. Na blízku značného vodopádu Etamského leží na dosti vysokém temeni horském město Buali, velmi rozlehlá to skupina čistých chýší černošských, pod kterým ústí se do Ngunie řeka Akojo, tvořící zde taktéž slap 2—3 m. vysoký. Na Ogovaji leží při ústí Ngunie Pointe Fetiche, po dlouhou dobu nejvzdálenější místo, až kam Evropané v končinách těchto pronikli; teprv roku 1867 odvážil se pan Aymés dále dovnitř. Odtud ještě více na východ leží tak zvaný les Palaverský, území neutrální, kde sousední kmenové spory své urovnávají. Zde počínají na levém břehu osedlosti Bakalů, kdežto pravý břeh jest neobydlen. Po Fanech jsou Bakalové bez odporu nejdůležitější kmen podrovníkové Afriky, jak počtem svým tak i rozlehlostí svého území. Jest to lid ukrutnický a nevýslovně špinavý, jehož vesnice tvoří hnusnou protivu k čistotným dědinám sousedních Inegů a Galloů. Jižně od Ogovaje a částečně i na sever od něho nacházejí se skupiny rozličných jezer.

Největší z nich, Onangve, leží asi 20 k. jižně od Adanlinanlanga pod 1° j. š. a 8° 1' v. d., jsa s Ogovajem ve spojení prostředkem tří řek, Nyoma, Akamba a Randa. Podoba jeho jest obdélná,

jeho délka obnáší asi 25 km., prostřední šířka 11—12 km. Malým průplavem souvisí s jezerem Oguemuenem. Severně od Ogovaje nacházíme jezero Azingo, spojené s Ogovajem řekou Akaloi, dosavad na žádné mapě nenaznačenou. Akaloi se na běhu svém všelijak zatáčí, jsa místy velmi úzký, někde však málem tak široký jak Ogovaj; přijav tři neb čtyři přítoky tak mohutné jak jest sám protéká dvě jezera, z nichž každé má 5 □ km. Odtud rozvíjí tato řeka znamenitou krásu, načež náhle se ústí v nádhernou, ostrovy pokrytou vodní nádrž jezera Azinga. Na břehách Akaloie bydlí na ten čas Iniliové, plémě od jihu příslé, které v území Ogovaje každým dnem se stává četnějším.

O krajinách a národech výše na Ogovaji poučuje nás další plavba pánů Compiègne a Marche roku 1874 řekou touto proti vodě.

Dne 16. ledna dorazili k první vesnici Okotu na velikém ostrově Kambě. Domy jsou tu ze stromové kůry, a všechno jest u těchto divochů bídné a špinavé. Zapuzení sem z dřívějších bydlíšť svých v úrodnější krajině od Osiebů trpí Okotové velice hladem, živíce se hlavně jakousi velikou, zelenou, trochu nasládlou a těstovitou plodinou, již veliké množství v lesích jejich roste. Ostatně jest to lid škaredý, mužové jak ženy, při tom zlí a ošemetní. Cudnost okotských dám se velice přechvaluje, alespoň však nepanuje u nich taková prostopášnost, jako u všech ostatních kmenů na Ogovaji. Skoro jediný obchod, jež provozují, jest obchod v otrocích. Okotové mluví svým zvláštním jazykem, ale větším dílem také rozumějí a mluví mponguesky.

Dále na pravém břehu spatřili cestovatelé kouř prvních osiebských vesnic. Osiebové jsou lidojedi, při jichž pouhém jmenu Okotové Apindžové, Okandové ano i Bakalové se chvějí. Při úpatí temene Kondo Kondo vlévá se do Ogovaje s pravé strany značná řeka Okono; také na jejím pobřeží bydlí Osiebové. Konečně dostali se Francouzové na území Jalimbogů, značně rozdílných od Okobů, jakkoli mluví týmž jazykem jak oni, náležejíce k stejné čeledi s nimi. V ohledu tělesném jsou Jalimbogové vyššího a sličnějšího vzrostu; v mravním ohledu jsou tišší, ochotnější a pilnější. Za Jalimbogy bydlí jiní Apindžové, kmen málo četný, tichý a pilný to národek, sbírající u velikém množství kaučuk a med a pěstující obzvláště hašiš. Umějí dělati pěkná pletiva, jehly do vlasů pro své ženy a nádobí; také mají kozy a slepice, a vůbec byli by velmi šťastni, kdyby nebylo Osiebů, kteří je udržují v ustavičném strachu; nedaleko vodopádu Elendžaského leží první vesnice Okandů na levém břehu Ogo-

vaje, který jest zde asi přes 800 m. široký, ale tak naplněn ostrovy, písčinami a skalisky, že se jimi jenom stěží lze proplést. Cestovatelé přenocovali u paty hory Okeko, načež plavili se dále zúženým řečištěm sotva 20 m. širokým k dědině Lope, která jest nejvzdálenějším místem, k němuž kdy bělochové po Ogovaji se dostali. Lope čítá jenom několik chatrčí, ale sem hrnou se ze všech částí země Okandové, aby tu své palavery odbývali, sem přivádějí ženy své pověstné pro krásu, aby je nestydatě nabízeli cizím hostem. Compiègne sice tvrdí, že Fama přepíná, musí však vyznati, že okandské ženy náležejí mezi nejsličnější černošky. Pohříchu darmo by při nich hledal nejmenší stopy cudnosti neb studu. Mnohem škaredější jsou ženy Banguenů, lidnatého kmene, jenž bydle na levém břehu Ogovaje vedle Okandů náleží patrně k veliké čeledi Bakalů a také mluví nářečím jejich jazyka. Krásná pleť jejich pokládá za potřebné ozdobovati se divným modrým tetováním, a těší se opravdu herkulské tělesné síle. Domy Banguenů jsou jako domy Bakalů zhotoveny ze stromové kůry a stojí vždy v rovné čáře. *)

Ethnografie podrovníkové Afriky jest proto tak důležitá, poněvadž možná z ní uzavíráti na obyvatelstvo dosud úplně neznámého nitra. Když totiž Compiègne navštívil osiebské lidojedy, poznal na první pohled, že má před sebou lid blízko příbuzný s Fany, jichž příbuznost také s lidožravými Niamniami a Monbuty, jež byl Schweinfurth navštívil, již nejednou byla připomínána. Compiègne tedy má za to, že v středu Afriky na sever od rovníka leží ohromné ohnisko národů kanibalských, rozšiřujících se zároveň na západ i na východ. To potvrzuje se tou okolností, že Monbutové jsou bezprostřední sousedé Fanů. Také Compiègne úplně potvrzuje pozorování jiných zpytatelů, že všickni lidojedi své lidského masa nepožívající sousedy jak v tělesném tak i v duševním ohledu, tělesnou silou, statečností, inteligencí, obratností, pilností, slovem ve všem daleko překonávají. Na blízku Okandů žije prý také trpasličí národ, zvaný Obongo, které již popsal du Chaillu co lesní lidi, bydlící na blízku Ašangů v bídných chýších z listí. Compiègne skoro veskrz potvrzuje toto vyličení, udáváje za jisté, že v ústřední Africe žije také plémě trpaslíků, k němuž náležejí Akové Mianiho, jež domorodci nazývají Mabongo a kteří patrně jsou jednoho kmene s Obongy. Tito pak jeví tak blízkou příbuznost s křováky drem G. Fritschem bedlivě popsanými, že v nich všech musíme spatřovati rozptýlené zbytky afrikán-

*) Marquis de Compiègne, *L'Afrique équatoriale*. Paris 1876.

ského praplemene, jichž východní větvi jsou malí hnědí Dokové v Senáru.

XXVI. Západní souostrovi.

Naproti severozápadní vydmutině afrikánské pevniny leží několik skupin ostrovů, které až na jednu ve smyslu zeměpisném náležejí k Africe, ačkoliv některé z nich od států, jimž náležejí, v politickém ohledu k Evropě se počítají. Tato naskrze sopečná souostrovi jsou od jihu na sever: ostrovy Zeleného mysu (Kapverdské), ostrovy Kanarské, archipel Madeirský a ostrovy Azorské. Pouze tyto poslední leží tak daleko v širém moři, že je dobře můžeme sprostiti vsí příbuznosti s Afrikou. Všecka tato souostrovi, vyjímaje Kanarské, které náležejí Španělsku, patří ku království Portugalskému. Prohlízejíce je zběžně počneme s archipelem nejj jižnějším.

Portugalské Kapverdy (Ilhas do Capoverde), asi 500 km. od Zeleného mysu vzdálené, dělí se na dvě zřejmě oddělené skupiny: severní o pěti, a jihovýchodní o šesti ostrovech ve čtvrtkruhu rozložených. Z nich mají však důležitost jenom dva ostrovy, totiž San Vicente ze severní a Santiago čili S. Thiago z jižní tlupy. Co stanic evropsko-brasílského telegrafického spojení, jakož i za příčinou výborného přístavu svého, navštěvovaného od lodí skoro veškerých západoafrických, středo- a jihoamerických linií, nabývá S. Vicente každým dnem větší důležitosti nad ostatními Kapverdskými ostrovy, za nimiž v každém jiném ohledu, jmenovitě v úrodnosti zůstává daleko pozadu.

Na S. Vicente spatří přichozí z Evropy již rozhodně africký typus krajiny, který má zde ráz úplné pouště. Obraz krajiny skládá se z šedých, hnědých, žlutavých a červenavých barevných odstínů, mezi nimiž zeleň jednotlivého stromu nebo malé jich tlupy padá do očí jako zjev cizí, ani sem nenáležející. Město nemá nic zajímavého, ale tvrž na vybihajícím pahorku, odkud se v dále představují oku mohutné horské spousty ostrova San Antao. Dovnitř ostrova táhne se hnědočervená a šedá kamenitá rovina až k úpatí horstva, z něhož vyniká co nejvyšší téměř Pico da Spia, asi 300 m. n. m.; západní strana ostrova jest nad míru skalnatá, všude vystupují fantasticky utvářené kužely, stěny a věže šedohnědé neb černé barvy vzhůru k nebesům, zde zoubkovanými hřbety spojené, tam oddělené příkrými, tmavými rokllemi a rozsáhlými anebo velikými cirkusovými kotlinami, naplněnými směsicí balvanů a rozvalin.

Pohled na S. Thiago, největší z ostrovů Kapverdských, líčí jeden novější cestovatel těmito slovy: „Vždy nová a nová horstva vystupují uvnitř, z jichž lůna ústí se široká údolí ku pobřeží, od něhož země poněkud se povznáší stupňovitě. To vše zbarveno jest světle žlutavosede, lísic se jak od barvy holé skály, tak též od zelenosti luční, ovšem pak porovnáno býti může s bařinou napolo uschlé trávě horských úbočí našich Alp. Jsou to skutečně suchá luka a pole, čekající na nejbližší dešť, aby se pokryla svěží zelení; ale musí čekati ještě dlouho, neboť mokré počasí začíná na ostrovech Kapverdských teprva v červenci, trvající až do září. Mimo tuto dobu plíště pokropí jen velmi zřídka nahodilá přeháňka horoucí půdu.

Ale s nově probuzeným rostlinným životem dostavuje se ihned nakažlivá malaria, již za doby sucha netřeba se bát. Na žlutošedých rovinách a na úbočích pahorků objevují se rozptýlené, ve velkých vzdálenostech od sebe, trnavozeleným skvrnám podobny, jednotlivé tamarindy, a zde onde kolébá také některá kokosová palma svou vějířovitou korunu ve svěžím vánku od moře přicházejícím. Nežřídka viděti také tmavé, hnědé domky tuzemců na pobřeží nebo na stráních horských, hned osamělé, hned po dvou neb třech, hned v malé vesničky skupené. Z hor nitra vyčnívá obzvláště dvoutemený Monte de Cinzas a daleko za ním vysoký, špičatý vrchol, který zachovává napořád skoro stejnou vzdálenost od našeho pozoviště, jen zvolná místo své méně touž měrou, kterou loď naše kolem ostrova se plavíc ku předu postupuje. Z toho, jakož i z mohutné, nade vším okolím panující výšky jeho poznáváme v něm jádro i hlavu ostrova, a skutečně jest také Pico d'Antonia nejvyšší horské těmě Santiago (dle anglických map 2250 m. vysoké). Jakkoli plujeme celou parní silou, objíždíme zdánlivě jen zvolna rozvíjející se před námi horské panorama, a jenom pohled na nejbližší okolí naše, jakož i tmavomodrá voda u skalního pobřeží se pěnicí nám připomíná, že máme před sebou ostrov Atlantského moře; jinak bychom se domnívali, že se nacházíme v tirolské neb alpské krajině. Malé rybářské člunky jezdí při samém břehu, sem tam křižují, anebo běží tiše na hladině s plachtami spuštěnými; chytají vyrůstající ze skalnatého dna drahocenné červené korály, jichž archipel Kapverdský poskytuje obchodu znamenitou část. Jakmile Pico d'Antonia zůstane za námi, snižuje se země, a jenom jednotlivé kuželovité hory vystupují z roviny poněkud k jihu se sklánějící; dále mjíme bílé, větším dílem pobořené domy, dvouvěží katedrálu někdejšího hlavního města ostrova i celého archipelu Cidade de Ribeira grande, které však za novější doby ustoupiti musilo Prai s jejím dobrým, bezpečným přístavem, a nyní dosti pusté jest. Oplujeme ještě jedno protáhlé, ploché předhoří, na němž kyne nám z daleka bílé, úhledné stavení, nemocnice, která v čas panující nákazy, jmenovitě žluté zimnice, již vícekrát zde zuřivší, bývá přeplněna, načež objeví se nové skalnaté strmé pobřeží, na levo pak otvírá se široká zátoka, kde v každé době zakotveny leží lodi a také parník portugalské vlády pravidelně své stanovisko má. Uprostřed přístavu vystupuje malý ostrov s kolmými skalnými stěnami, na němž nalezájí se taktéž budovy, zejména velká skladiště uhelná, z kterých zásobují se pro dalekou plavbu svou koráby západoafrický liníí, které se zde zastavují.

Město Cidade da Praia de S. Thiago, ležící též na nejvyšším temeni skalnaté planiny, na všechny strany kolmo spadající, jejíž pokrají opatřeno jest zdí podporní a místy ozbrojeno těžkými děly, činí hned na první pohled příznivý dojem, jenž později, když se s ním blíže seznámíme, ještě spíše se zvýší nežli umenší. Malé ale dobře stavěné, zděné nábřeží přijímá cestovatele z člunu vystoupého, široká „calçada“ vede kroky jeho vzhůru k městu, jehož rovné, široké, dobře dlažděné ulice taktéž málo se srovnávají s divokostí africkou; domy, arcit větším dílem jen přízemní anebo jednopatrové, stavěny jsou po evropsku, a jestliže také na mnohých místech jeví se úpadek a nečistota, jest to přece zajisté v míře mnohem menší, nežli by se očekávat mohlo od Afriky. Veliké náměstí před obecním domem a ještě několik jiných menších prostranství mají pěkné sady stromové a a květinové.“

Obyvatelé Kapverdských ostrovů jsou plémě evropsko-afrických míšenců, na některých však ostrovech má převahu typus černošský. Počet jejich sotva přesahuje 100.000, kteří všickni přiznávají se k náboženství katolickému. Hlavní živnost jejich jest orba, z odvětví průmyslových provozují vinopalnictví, cukrovarství, olejnictví a tkalcovství, pak dosti čilý obchod.

Skoro o patnáct stupňů šířky dále na sever a jenom v malé vzdálenosti od pevniny africké vystupují z oceanu v nejvýbornějším podnebí pod sluncem ostrovy Kanarské, známé již starým pod

názvem „Šťastných ostrovů“. Archipel tento skládá se ze sedmi velkých a šesti malých ostrovů, a dělí se zřejmě na dvě tlupy, východní a západní. V oně jsou nejznačnější Lanzarote, Fuerteventura a Gran Canaria, v této Tenerifa, Gomera, Palma a Ferro. Jsou veskrz útvaru sopečného, a při vši své blízkosti nesouvisely asi nikdy s pevninou; vystupující kolmo z velmi hlubokého moře tvoří jeden v sobě samém uzavřený, od jiných vyvýšenin úplně neodvislý celek. Domněnce, že by byly zbytkem utonulé pevniny, již nazývali staří Atlantis a která se rozkládala mezi Afrikou a Amerikou, odporují geologické důvody. Ostrovy tyto jsou vesměs hornaté, vystupující s části do znamenitých výšek. Nejnižší hory jsou na Fuerteventure a Lanzarotě, na kterémžto posledním vystupuje z dvou rovnoběžných rozsedlin řada zakrslých sopek. Nejvyšší temena jsou na Tenerifě, největším ze všech ostrovů; tam strmí k oblakům mohutný Pico de Teyde, známý vůbec pod názvem Piku Tenerifského, máje 3711 m. výšky.

Od Humboldtova pamětihodného vystoupení na Pico de Teyde bylo toto podivné horské temeno opětně zlezeno. Náležit ono bez odporu k nejzajímavějším sopečným vrcholům na zemi, pročež tuto vyličíme u výťahu jedno z nejnovějších vylezení na něj, jež vykonal botanik dr. Noll v září 1872. „Pásmo subtropických stromů, oranžů, eukalyptů, palem a banánů bylo brzy překročeno, načež bylo nám jíti obilními polmi (820—1250 m.), která nám na mnoze připomínala naši německou vlast. Strniště táhla se po stráních, kukuřice čekala ještě ruky ji sklízějící, a u chýší selských nesly fíkové a hruškové stromy hojné ovoce. Také s ořechy a jabloni jsme se potkávali. Brzy jsme se octli v lese, s počátku dosti hustém a stinném, který však brzy sklesl v nízké chrástí. Jest to stromovitý vřes (*Erica arborea*), který hustě stoje vypíná se až do 14 m. výše. Marně ohlíželi jsme se po úhledných lesích kanárské borovice, které Humboldt ještě v této výši nalezl, ačkoliv již velmi profidlé. Krásný tento strom se svým voňavým smolným dřívím a stopu dlouhým jehličím panoval drubdy na všech těchto výšinách; avšak při nynějším bezohledněm kofistujícím hospodářství lesnickém, které ani dost málo se nestará o náhradu, zmizí nejspíše brzy i poslední těchto stromů. V krátce dostoupili jsme Portico (2009 m.), spoustu lavy, která zalila hřbet horstva, tvořícího jádro ostrova, a v jejichž puklinách mohly se zachytiti jen slabé stopy vegetace. Brzy jevila se půda pokrytou zažloutlými valouny pemzovými, mezi nimž vyrůstá pamětihodná *Retama blanca* (*Spartocytisus nubigerus*), krůčinkovitý keř, který poutal vždy pozornost všech cestovatelů, poněvadž jedině a výhradně náleží Piku Tenerifskému na němž jest ve výšce 1916—3150 m. rostlinou převahu mající. Stoupavše asi půl hodiny v pásmu *Retami* přikreji do vrchu než před tím zastavili jsme se mezi křovím 3 m. vysokým u „Estancie de la Cera“ (stanice voskové.) Tak nazývá se toto místo, položené mezi lavovými balvany jak dům vysokými, poněvadž obyvatelé okolních míst postavují zde k vůli květu retanovému úly své, aby je medem a voskem naplněné na zimu zase odnesli. Opustivše skalní rozbitiny Estancie de la Cera vystoupili jsme na pamětihodnou planinu horskou, naznačovanou jmenem *Canadas* anebo *Cirku* Tenerifského Piku. Tento cirkus tvoří podlouhlé necky více než 320 m. hluboké a 190 km. dlouhé se stráněmi velmi příkrými. Zde uprostřed veliké této prohlubiny hlavně jevila se činnost sopečná, utvořivši mohutný Pik „horu v hoře“. Z roviny *Cañadas* (2100 m.) vystupuje co pozdější útvar v podobě široké bány Pico de Teyde až do výše 3711 m., kdežto okolní jícny, Pico viejo, Chajorra a Montaña blanca mají pouze 3106, 2473 a 2743 m. Vešli jsme od sererovýchodu Portikem do Cirku, i byli

Pík Tenerifský.

jsme přemoženi dojmem, jakým působila na nás mohutná stvůra podzemních sil. Celek jest tak přehledný a jasný, že se nám zdá, jakoby sopka právě teprv byla zastavila svou činnost, a že bezděčně pohlížíme k temeni, zdali nespátíme oblak dýmu, naznačující poslední dechy obrov. On to jest, jenž pohled náš nejprv poutá a pro nějž zapomínáme na cestu před sebou. Ku podivu zřetelně vystupují nám formy jeho v čistém, tenkém vzduchu vstříc, a jakkoli víme jak mohutný jest, tož přece při této průzračnosti povětří a při nedostatku všech lidských budov i stromů, jimiž bychom se řídití mohli, ztrácíme všeliké měřítko pro velikost a vzdálenost. Nejvýše na vrchu skví se jako špičatý klobouček Piton čili Pan de Azucar (homole cukru). Jako nabíraný límec kladou se pod ním nesčíslné dolů směřující proudy lavy, od těch pak táhnou se dolů přes vyklenutý kamenný krunýř hory jednotlivá skalná žebra, tmavou barvou svou ostře ze světlé pemzové půdy vystupující. Zpodek veliké hory jest na východní straně zakryt okrouhlým, bělavou pemzou pokrytým předhořím, nazvaným Montaña blanca (2743 m.), a k tomu zamíříme nejdříve. Před námi vystupuje z planiny, nedaleko od sebe, patero malých sopečných kuželů, homolovitých pahorků; zakulacené boky jejich a pravidelně okrouhlý pokraj jícnu, jen při jednom výlevu lavy protržený, činí je pravými vzory malých sopek. Půda pod námi a před námi tvoří širou rovinu, skutečnou poušť, v níž jednotlivé rozptýlené retamové křoviny zdají se býti jediní zastupitelé organického života. Pemzová drolina na zemi jest tak suchá a sypká, že kopyta koní úplně v ní se boří; prach pak vyhnaný do výše krokem zvířat hned zase padá k zemi, poněvadž jej útlý vzduch nemůže unést. Slunce vrhá s nebe oslepující a žhavé paprsky, které týmž způsobem od jasné půdy se odrážejí, tak že rádi vyndáváme šátky, abychom si kryli hlavu a oči. Kůže tváří jest zarudlá a loupá se v suchých lístkách, neboť vedle parna působí na ni silně veliká suchost vzduchu. Pramenů se nachází jen málo na pokrajích cirku, mezi nimi některé držíci malou částku kyseliny uhličitě. Jiné vody nemá celá ta vysočina mimo tu, která nahoře na stěně Piku de Teyde v „ledové jeskyni“ sama se sbírá táním malého podzemního ledovce. Proto nemá člověk nikde na této planině trvalého pobytu, a nikde nenacházíme stopy vzdělané půdy anebo přibýtku. Jen pastevci koz a hlídači úlů zdržují se zde po delší čas, vedouce chudícký život,

a kromě cestovatelů, kteří si vytkli Pik za cíl své pouti, jsou to jen sedláci, kteří se soumary svými přecházejí tudy na druhou stranu ostrova, aby tam prodali plodiny své půdy. Od Montañy blanky vede již cesta vždy příkřeji vzhůru. K 5 hodině večer ukazovali nám postraně v prohlubíně asi půl tuctu obrovských balvanů, ležících pohromadě co mléčící společnost. To jest noclehárna, Estancia inglesa, tak zvaná po Angličanech, kteří tu dříve obyčej měli přenocovati. Po citelně chladné noci dorazili jsme ráno k Altavistě (3262 m.), odkud poslední kus cesty musí se jít pěšky. Lezouce přes kamení došli jsme beze vší značné nehody, ale zvolna postupující, k nové stanici Ramblety (3580 m.). Zde spatřili jsme několik „nozder“ Piku, otvorů ve stěně Ramblety, z nichž ustavičně vystupuje vodní pára teploty 56° C. Na malé plochatině Ramblety, tedy na otupělém temeni vrchu, skoro kuželovité mezi Montañou blankou a Pikem vřezem vyčnívajícího, postaven jest konečně ještě malý kužel asi 150 m. výšky, co nejvyšší vrchol hory, naznačovaný hned co Piton (roh), hned co Pan de Azucar. Do něho prohlouben jest nahore malý jícen, na jehož stěnách jeví se nám vnitřní sestrojení malého vrchu. Vystoupení na tento kužel bylo krutý kus práce, poněvadž noha při každém kroku do lehké půdy se bořila a nazpět klouzala. K tomu přistupovaly obtíže působené tenkostí a suchostí vzduchu; po každých několika krocích bylo potřeba se zastavovat, aby si vlnící se prsa, v nichž srdce mohutně tlouklo, odpočinula. Bylo 7¹/₂ hodiny, když konečně větší část společnosti dostoupila hořejšího kraje jícnu (3711 m.) Tento jest trychtýřovitá prohluběnina asi 70 m. hluboká, mající v okolku 4—500 kroků. Působením sirnatých par, vystupujících z krateru četnými otvory, jest v stavu silně zvětřalém, žluté a bílé výkvěty (kyselina křemíková a sírany) polévají větší část jícnu, obzvláště v hlubíně. Množství fumarol, otvorů, z nichž vystupují páry, nachází se jak na kraji tak v hlubíně jícnu; vycházejí z nich páry vodní, ale v množství tak skrovném, že na Piku skoro nikdy není vidět oblak páry. Teplota půdy kolem krateru ve spojení s vlhkostí a se sirnatými parami působí na obuv jakož i na oděv velmi zhoubně, a podešve našich střeviců se úplně odloupaly. Za jasného počasí otvírá se s Píku de Teyde vyhlídka na 300.000 čtv. km. Mocný jest dojem, jež činí pohled na samotný ostrov Tenerifu. Vidíme tu četné domy obyvatelů, bílé z okolí svého v záři sluneční vysvitající, nescíslné rozptýlené chýše a domky rolníků, četné vsi a vesničky, a zde onde větší města, větším dílem na pokraji moře, konečně moře samo, z něhož vystupují šťastné ostrovy.“

Španělové, považující Kanary za království k mateřské zemi náležející, počítají je proto ještě k Evropě. Obyvatelé, jichžto čítá se asi 240.000, jsou původu normanského a španělského, ale pomísení s krví Guančů (Guanchos) a černochů. Ostrovy tyto objevil roku 1402 Jean de Bethencourt, šlechtic normanský, a zmocnil se jich pro krále Kastilského Jindřicha III., od něhož v leno je přijal a kolonisty normanskými osadil. Obrátiv tamější domácí obyvatelstvo na víru křesťanskou jmenován jest od papeže arcibiskupem dobytých ostrovů. Později přijal i titul královský, ale ještě za svého živobytí postoupil panství nad ostrovy těmi synovci svému Maciotovi de Bethencourt, a vrátil se do vlasti své Normandie, kde ostatní život svůj trávil na rodinných statcích. Již však roku 1524 Maciot ostrovy Kanarské postoupil princovi Jindřichu Portugalskému, od kterého doby zůstaly v držení Portugalců až do roku 1478, kteréhož nabyli jich Španělové.

Guančové, prabydlitelé ostrovů těch, nyní vyhynulí, byli v XV. století, když Normani a Španělové těch ostrovů se zmocnili, národ

asi 100.000 hlav četný, a dle zbytků z řeči jejich nejspíše původu berberského. Měli jakousi civilisaci: dědičnou šlechtu, kněze, modly, kamenné chrámy, oběti a obřady, uznávali jednoho nejvyššího boha a žili pod dědičnými králi. Byli hlavně pastýři, avšak znali též orbu a provozovali rybářství. Železa nemajíce užívali náradí kamenného. Měli kamenné stavby, z nichž některé posud se udržely. Svě mrtvé balsamovali a pochovávali v suchých jeskyních. Byl to lid silný, udatný a mravů čistých. Válkami a morem na větším díle vyhynuli, ostatek splynul se Španěly, a v XVII. století poslední jich stopy zmizely.

Nynější obyvatelstvo žije se hlavně orbou a chovem dobytka, od nějakého času zkvétá pěstování košenily, mnozí se zaměstnávají plavectvím; průmysl naproti tomu jest velmi skrovný. Nejdůležitější města jsou San Cristobal de la Laguna a Orontava na Tenerifě, Las Palmas na Gran Canarii a Puerto del Arecife na Lanzarotě.

Severně od ostrovů Kanarských, v stejné šířce se středním Marokem, leží malé souostroví Madeirské, skládající se jen z většího ostrova Madeiry, proslulého svým mírným podnebím, pak z malého ostrůvka Porto Santo a tří skalisk (desertas) bez vegetace a obyvatelstva. Celé ostroví náleží Portugalcům. Ostrov Madeira, mající na 15 7 □ mil 115.000 obyvatelů, jest sice hornatý ale velice úrodný, ano pravý ráj. Ve společnosti růží, myrt, vavřínu a cipřišů daří se tu magnolie, granátová jablka, banany a všeliké druhy jižního ovoce, kávovník a cukrová třtina, kterážto poslední jest nejdůležitější plodinou ostrova. Před nedávnem ještě vysoce květlo vinařství, a víno madeirské náleželo mezi nejvzácnější druhy vína; v poslední době však jest vinařství zdejší následkem choroby révy téměř úplně zničeno. Velikou vadou ostrova jest nedostatek řádných silnic.

Hlavní město Funchal jest zároveň perlou celého ostrova. Má 30.000 obyvatelů a vzhled úplně evropský, domy a ulice neliší se skoro ničím od Lisabonských, jen povozy jsou zvláštní, totiž veskrze silné sáně, tažené od volských potahů po hladko usmýkaném, ale dosti kostrbatém dláždění, ovšem jen velmi zvolna. Také typus obyvatelstva nemá do sebe nic obzvláště nápadného, a ve tváři a v pleti nejví se žádný rozdíl mezi ním a Portugalci. Ale poloha Funchalu jest překrásná; město rozkládá se na pomoří skvěle bílé, vystupující stupňovitě od břehu a ověšené řadou přívětivě z temného zelena vysvitajících letohrádků; vysoko na stráni horské vyčnívá do výše kostel Nossa Senhora do Monte s dvojitou věží svou, ještě výše pak

ponášejí se hřebeny a temena vystupujících k jihu skupení horských, pokrytých borovými lesy a pažitem lučním, z nichž dosti často vystupují šedé a hnědé skaliny. V přímočárných terasách povznášejí se nad městem cukrové sady, jichžto světlá, křiklavá polozeleň tvoří ostrou protivu k temnočernavé barvitosti mandlových lesů a mdlé šedozeleni vysokých luk horských, která v prvním okamžení již úplně nám připomíná krajinné obrazy z našich domácích Alp.

Jakožto poslední a nejdále na západ posunutá předstráž Afriky čili dle portugalského názoru Evropy považovati se musí sopečné Azory. Za příčinou severního položení jejich — až skoro pod 40° s. š., tedy asi v šířce Nového Yorku a Lisabonu — jsou jejich podnebí a plodiny skoro tytéž jako v jižní Evropě. Podnebí jest mírné a stejné, vlhké sice, ale zdravé. Čtvrt milionu pilných a střdmých lidí španělského a portugalského původu žije zde na dosti ještě nízkém stupni kultury z orby, na některých ostrovech také ještě z vinařství a pěstování jižního ovoce, které se vyváží. Zatím však vůbec panující chudoba nutí obyvatelstvo v dosti značné míře k stěhování se ven ze země, hlavně do Brasilie. Mezi devíti ostrovy tlupy této, které mají dohromady 50 □ mil, jsou nejdůležitější San Miguel, Terceira, Pico a Fayal. Na Terceire leží sice politické hlavní město archipelu, Angra, mající 18.000 obyvatelů; ale na San Miguelu, největším to z Azorských ostrovů, nejbohatší a nejpřednější obchodní město Ponta Delgada, čítající asi 20.000 obyvatelů.

Z Ponty Delgady jest rozkošný výlet do Val da Furnas na východní straně ostrova, vzdáleného 30 km. od města. Po silnici běžící podél jižního poloří skrz Rosto de Cao přijdeme za nedlouho k vinicím a oranžovým sadům, poskytujícím hlavní zboží z ostrova vyvážené. Minuvše Alagon octneme se v otevřenější krajině, která po obou stranách cesty poskytuje rychlou a příjemnou proměnu obrazů. Silnice sama běží na mnohých místech po stráních kolmých výšin, jichžto stěny místy na silnici sřítiti se hrozí. Od Villafranky spatruje se pamětihodný ostrov Ilheo da Villafranca, téměř to sopky jen málo nad hladinou mořskou vystupující, jejížto jícen 11 m. hluboko vodou jest naplněn. Malé lodi mohou úzkým průplavem do této nádrže vjeti. Ve Villafrance vyměníme vozy, kterých jsme dosavad užívali, za osly a vystupujeme příkrou cestou k Piku Cedrosu; náhlá zatáčka cesty otvírá nám rozkošný pohled na údolí Fornaské s jezerem jeho. Toto poslední, přes 1½ km dlouhé, leží asi 250 m. nad mořem, kdežto kolmo spadající hory kolem něho dosahují více než 600 m. absolutní výšky.

XXVII. Madagaskar a afrikánská ostrovi Indického oceanu.

Po ukončeném popisu Afriky a západních ostrovů k ní počítaných zbývá nám ještě vylíčení ostrovů, ležících na východ pevniny její, jmenovitě velikého ostrova Madagaskaru. Tu však třeba podotknouti, že všechny tyto ostrovy jen ze starého zvyku k Africe

se počítají, kdežto vlastně jak země- tak i národopisně tvoří zvláštní celek pro sebe. V Indickém oceaně, tedy na jihu a východě Starého světa, musila někdy ležeti větší pevnina, tak zvaná Lemuria čili vlast lišících neb poloopic. K ní náležely Madagaskar, žulové, nyní klesající Sešelské (Sechelské, Seychelské) ostrovy, Maledivy, Cejlon, ba ona snad vztahovala se až k ostrovům Kilingským anebo ještě dále na východ. Z této nesmírné, nyní zatopené pevniny vynikají teď už jen některá, větším dílem sopečná skalná temena: Maskareny, Sešely, Komory a Almiranty; největší pak zbytek její jest ostrov Madagaskar, dle rozlohy své plochy o něco větší nežli Německá říše.

Od východního pobřeží Afriky toliko úzkým průplavem Mozambickým oddělen tvoří Madagaskar, od domorodců Nosidambo zvaný, protáhlou, poměrně úzkou pevninu. Podél břehů, vyjma jihozápadní, táhne se 75—100 km. široké bařinaté pásmo, načež půda vystupuje na západě poněkud, na východě jako stěna, aby tvořila širošírou, stromů i trávy prostou vysočinu. Hlavní však fysikální ráz Madagaskaru jest ohromná ústřední a na různé strany se rozbíhající horská spousta, která má počátek svůj na severu a konec na jihu. Toto pohoří, jak se od západního pobřeží představuje, dělí se takorba na tři stupně. Na jihu ztrácí se do roviny, která jest rejdištěm větrů a kde zasloužilý francouzský učenec Alfred Grandidier našel pozůstalé kosti zvláštního vymřelého, Madagaskaru vlastního supy, *Epiornis maximus* nazvaného. Veliká vysočina pokryta jest rulovými a žulovými pahorky sopečného původu. Avšak i voda byla mocným působitelem při utváření nynější podoby země, čehož důkazem jest mohutná vrstva červeného slínu, rozšířená po veliké části ostrova. Pozoruhodno jest, že zcela tentýž druh slínu nalezá se také na ostrovech Sešelských.

Kdežto dříve jen se hádalo na sopečné pochody na Madagaskaru, jest nyní zjištěno, že krajiny v středu země byly jevištěm sopečných úkazů v míře zcela neobyčejné. Hory Arkaratské, ohrazující na jihozápadě rovinu Imerinskou a z hlavního města viditelné, pokrývají území asi 33.000 km. v rozloze mající. Pět prostředních temen, které však nevykazují žádných jícňů sopečných, pokryto jest troskami lavy, dosahující výšky 2440—2600 m. nad hladinou mořskou. V sousedství jezera Itasy, u vzdálenosti 40 km. od tohoto sopečného středu, nachází se jiná sopečná krajina, která vykazuje jícen za jícnem. Přes čtyřicet kráterů bylo zde navštíveno a okresleno, a jest domnění, že na sever odtud jest jich ještě více. Jiná skupina

sopek nachází se 80 km. odtud na jih. Na jedné z těch sopek jest lava tak černá a ostrá, jakoby teprva včera byla vyvržena. Bez tlupy Ankaratské počítá se v oblouku 150 km. ne méně nežli sto vyhořelých jícnů. Toto sopečné pásmo pokračuje v severu, jsouc patrně v souvislosti se soustavou sopečných vrcholů, tvořících ostrovy Nosibe, Mayotte a Johanna. Veliký Komoro jest doposavad velmi činný, a často bývají výbuchy jeho velikolepé. Také není nemožná souvislost se vzdálenějšími sopkami na Mauritiu a Bourbonu.*)

Ostrov Madagaskar možná dělití na dvě patrně rozdílné části, hornatou severovýchodní a poměrně plochou jihozápadní. Prandidier objevil patero pásem horských, běžících více méně týmž směrem od severoseverovýchodu k jihojihozápadu. Tři první tato pásma oddělena jsou od sebe písčitými rovinami anebo neúrodnými vysokými pláněmi, prostoupenými nehlubokými roklinami. Veliké ústřední žulové horstvo, velmi nepravidelné, nemá v průměru více nežli 1000—1200 m. výšky. Tam, jakož i v celé východní části, není jiných rovin, nežli ta malá údolí, jichž domorodci používají k pěstování rýže. Jižně od horstva žulového rozkládají se širošířé, lehce vlnité roviny druhého útvaru až ku pomorí. V celém jihu a západu, zaujímajícím skoro polovici celého povrchu ostrova, jest půda málo úrodná a země jen podél dosti řídkých vodotoků obydlena. Celá spousta plutonských hor západně od východního svahu jest ještě méně úrodná, vyjímaje údolí, utvořená ze zasypaných někdejších jezer neb bahen. Naproti tomu východní svah, k Indickému oceanu obrácený, jest velmi úrodný následkem ustavičných sraženin východní pobřeží zavlažujících. Ukazujef úzkou, ale od severu k jihu nepřetrženou čáru lesů, připojujících se k lesům západního pomorí a tvořících tak pás, v jehožto středu panuje úplná pustota.

V ohledu hydrografickém můžeme rozdělití Madagaskar na dvoje hlavní úvodí: krátký svah východní, nemající žádné řeky, která by i pro nejmenší čluny dále byla splavná nežli na 15 km. od svého ústí, a na široký svah západní, který se vykazuje řekami délkou i mnohostí vody znamenitými. Naproti tomu jih a jihozápad mají vůbec jen velmi málo řek. Podnebí na vysočinách a též na západním pomorí jest zdravé, ale na východě panují zimnice, které obzvláště Evropanům jsou záhubné. Ostatně oplývá ostrov hojností plodin přírodních; z nerostů nacházejí se tu stříbro, měď, železo, kamenné uhlí a sůl. Vegetace jest obzvláště v pásmě pobřežním velmi bujná a povahy tropické; v krajinách výše položených daří se rostliny mír-

*) Dr. Joseph Mullens. *Twelve months in Madagascar*. London 1875.

ného pásma vedle tropických. Avšak vyličení toto neplatí o nesmírných tratích na jihu, které jsou jen rozlehlá, písčitá rovina beze všeho stínu. Zvířectvo jest bohaté, ale scházejí slonové, nosorožci a veliké šelmy; na východním pobřeží má Madagaskar zvláštní zvířenu, vynikající jmenovitě plazy a 28 druhů poloopic.

Malagasové, jak sami se nazývají obyvatelé ostrova, jsou plemene rozličného, a nejnovější hodnověrné zprávy udávají počet jich nejvýše na 1½ milionu, kdežto dřívější cestovatelé páčily jej až dvakrát tak vysoko. Panující kmen jsou Hovové (Hovas), jež někteří zeměpisci počítají ku plemeni malajskému, které zaujímá velikou část ostrova jak na pobřeží tak v nitru. Na jihu bydlí něco Hotentotů, v západní části ostrova praví černochové, Sakalavi, na severu arabští kmenové. Ze všech těchto národů stojí v duševním ohledu nejvýše Hovové, pročť také jim, ačkoliv činí menšinu obyvatelstva, připadlo panství nad celým ostrovem. Hlavní sídla jejich jsou na střední vysočině v provincii Ankově, jinak Imerině. Hlavní živnosti obyvatelstva jsou orba a chov dobytka, lovectví a rybářství; jen obyvatelé krajín neúrodných zabývají se také řemeslnickým průmyslem.

Madagaskar uvádí již Marko Polo v XIII. století, ale seznámeni byli s ním Evropané teprve roku 1506 Portugalcem Almeidou. Od té doby, co ostrov ten jest odkryt, marně usilovali evropští národové usaditi se na něm pro nepřemožitelný odpor obyvatelstva; nicméně Angličané a Francouzové vedou s Madagaskarem čilý obchod. V nejnovější době vyniká národ Hovů civilisatorními snahami svými. Spojiv roku 1813 všechny ostatní kmeny v jeden politický celek založil mocnou říši, jejímž hlavním městem jest Tananarivo. Král její Radama († 1828) zrušil obchod s otroky, přijal do země anglické misionáře a zřídil vojsko dílem po evropsku vycvičené. Po něm panovala jeho vdova Ranavaló, nepřítelkyně Evropanů, despoticky, vyhnala misionáře a zastavila všechen další pokrok civilisace. Roku 1861 dosedl na trůn Radama H., od roku 1846 křesťan, který však již po dvou letech pro svou náklonnost k Evropanům zavražděn jest. Po něm panovala jeho vdova Rosaherina, která 1865 uzavřela obchodní smlouvu s Anglií. Po její smrti nastoupila Ranavaló Manjaka, která se 1869 s velikou částí šlechty dala pokřtiti a všechny pohan-ské chrámy a modly spáliti, načež lid, vida bezmocnost domnělých bohů svých, neklade více odpor náboženství křesťanskému, které se den ode dne více rozšiřuje.

Hlavní a sídelní město říše, Tananarivo čili Antanarivo, leží v provincii Ankově, majíc asi 75.000 obyvatelů. Po něm jest

nejznačnější přístavní město Tamatave se 7000 obyvateli. Ve městech kvete domácí průmysl, jenž vyrábí hlavně rozličné šperky, zboží železné, pěkně barvené látky oděvní z vláken palmových, z vlny a hedbáví, pak koberce.

Jest oprávněná naděje, že základ vyšší civilisace, položený na Madagaskaru v nejposlednější době, odolá všem ještě snad možným pokusům pohanskobarbarské reakce, a že veliký ten ostrov připojen bude trvale co důležitý člen ke spolku národů kulturních, který čím dále tím větší obor zeměkoule zasahuje.

U severozápadního pobřeží Madagaskaru usadili se Francouzové v zátoce Baliské a dále k severu na ostrově Nosibe, který se nyní v rukou jejich stal květoucí osadou; odtud nedaleko jest ostrov Mayotte, jež roku 1841 Francouzové od jistého náčelníka koupili a taktéž v osadu proměnili. Náleží k ostrovům Komorským, ležícím v průplavu Mozambickém mezi pevninou africkou a Madagaskarem. Ostrovů těchto, vesměs velmi vysokých, jest čtvero: Angadziza čili Veliký Komoro, Moheli čili Malý Komoro, Andžuan čili Johanna a zmíněný Mayotte. Ostrovy tyto jsou vesměs původu sopečného, a mají na 40 □ mil asi 80.000 obyvatelů, plemene smíšeného z Arabů a černochů. Veliký Komoro má sopku 2500 m. vysokou a veliký nedostatek sladké vody; větší důležitost má Moheli, kterýžto ostrov jest středem obchodu mezi Madagaskarem, Zanzibarem, Mozambikem a ostatní pevninou.

Ostrov jest 35 km. dlouhý, 30 km. široký a uvnitř hornatý jako všechny ostatní Komory. Jediné jeho město leží na západní straně, a mimo palác královny, několik mešit, polozbořenou tvrz a několik zděných domů arabských má samé budovy z hlíny pokryté slámou. Moheli jest tam, kde poměry půdy to neztěžují, dobře vzdělán, ale domácí plodiny nestačí k výživě obyvatelstva asi 10.000 hlav obnášejícího; neboť pokládá se vůbec za věc pohodlnější, opatrovat si rejží, mtamské žito, tabák a ovoce z pevniny, nežli namáhati se vzděláváním domácí půdy, hustě prostoupené korály. Předmětem obchodu s pevninou jsou přede vším otroci, kteří se jenom potají vyvážejí; dále slonová kost, rohy nosorozců, kůže, kopal, olej sesamový, orsej, rýže, mtamské žito a dobytek. Z Madagaskaru přicházejí ebenové dříví, tuk, olej kokosový a sesamový; ze Zanzibaru hřebíček a rozličné zboží na výměnu. Nynější obyvatelstvo jest veskrze původu cizího, a zdá se, že ostrovy tyto ani neměly žádných vlastních prabydlitelů. Všichni bez výminky se přiznávají k islamu. Jako u každého smíšeného plemene mají u nich špatné vlastnosti převahu nad dobrými. Vynikajíť prohnáností, podnikavostí a rozhodnou působností k obchodu a všelikému šantročení. Pro takovou činnost podnikavějším mladíkům nestačívá jich obmezený ostrov, pročež rádi se vydávají do světa, odkud málokdy se vracejí domů.

Severovýchodně od Komorů leží tlupy ostrovů Amiránských čili Admirálních a Sešelských, náležejících Angličanům. Amiranty jsou vesměs malé, jen málo nad hladinu moře se povznášející

korálové ostrovy (dohromady asi 83 □ km.), větším dílem neobydlené a sloužící jen za plavecké stávky. Na některých z nich se chytají želvy.

Sešelské ostroví skládá se z 30 větších a menších ostrovů, které nejsou nic jiného než vrcholy podmořské korálové usazeniny, asi 45 mil dlouhé a 22 mil široké. Povrch ostroví samého obnáší asi 264 □ km. a jest dosti hornatý, uvnitř ostrovů více písčný. Podnebí jest mírné a zdravé. Půda zvláště na pobřežích jest velmi úrodná, i daří se tu výborné dříví k stavění lodí, rozmanitá barviva, bavlník, kávovník, palma kokosová, rýže a t. d. Na ostrovech Praslinu a Curieuse nalezá se výhradně veliká mořská palma kokosová (*Lodoicea Sechellarum*); na pobřežích nalezájí se též želvy, a na některých ostrovech byla v nejnovější době odkryta ložiska guana. Největší ze všech ostrovů jest Mahé, odkud také celé ostroví nazývá se Maheským; město Mahé nazváno v novější době Viktoriá. Mimo něj obydleny jsou ještě tři ostrovy: Praslin s přístavem La Digue a Denis. Všeho obyvatelstva se počítá na 12.000, většinou černochů; bílí obyvatelé jsou téměř výhradně francouzského původu. Ostroví to objevil roku 1741 Francouz Seychelles, po němž také bylo nazváno; potom bylo v držení Francouzů až do roku 1814, kde dostalo se Angličanům a sluší pod vladaře na Mauritiu.

K archipelu Maskarenskému, který v značné vzdálenosti východně od Madagaskaru z moře vystupuje, náležejí pouze tři ostrovy: Reunion čili Ile Bourbon, Mauritius, jinak Ile de France, a Rodriguez. Z těch nejzápadnější a největší, Reunion, náleží Francouzům, ostatní dva Angličanům. Rodriguez jest nejvýchodnější a nejmenší, ale nejzdravější a velmi úrodný.

Reunion, jinak Bourbon, má na 2315 □ km. 215.000 obyvatelů, mezi nimiž jest 70.000 bělochů, 60.000 Číňanů a Indů, a 85.000 černochů a mesticů. Ostrov jest sopečný (sopka Piton de Tournaise má 2500 m. výšky), hojně svlažovaný, podnebí velmi zdravé. Plodiny jsou hlavně cukr, káva, kakao, tabák, bavlna, skořice, hřebíček atd. Obchodem obrátí se tu do roka 160 milionů franků. Hlavní město St. Denis, mající 40.000 obyvatelů, jest sídlo vladaře, jemuž podřízeny jsou také Komory. Mimo to jsou znamenitější města St. Pierre s 30.000 a St. Paul s 25.000 obyvateli. Ostrov Reunion byl roku 1505 objeven od Portugalců a náleží Francouzům od roku 1642. Roku 1810 zmocnili se ho sice Angličané, ale roku 1814 jej zase vrátili.

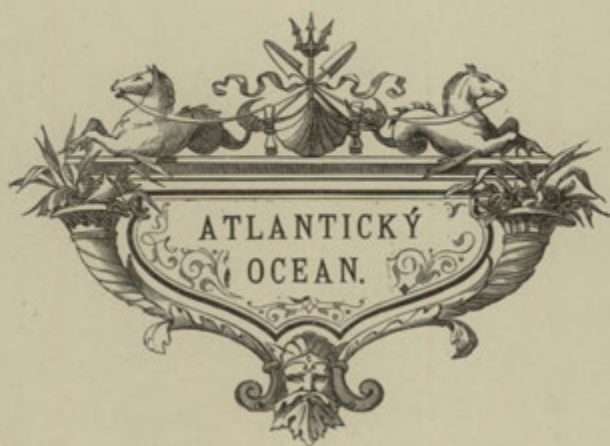
Mauritius jinak Ile de France, proslulý pro krásu svých krajin, jest taktéž původu sopečného a ověncěn hřbetem korálovým s 11 průchody. Uvnitř vystupují tři hory pěknými lesy porostlé.

Mezi horami nacházejí se hluboká údolí a úrodná pole. Plodiny jsou tytéž jako na Reunionu. V lesích, na rozmanité zvířectvo bohatých, rostou vzácné druhy dřev. Na 1914 □ km. bydlí tu 340.000 obyvatelů: Francouzů, Angličanů, Židů, Malajů, Číňanů, černochů a t. d. Hlavní město Port Louis má 26.000 obyvatelů; po něm jsou nejdůležitější města Mahebourg a Grand Port. Třetina obyvatelstva žije se orbou. Ostrov ten byl roku 1595 objeven od Portugalců, 1598 obsadili jej Holanďané, 1721 dostal se Francouzům, kterým jej 1810 Angličané odňali, jimž ho pak Francouzové 1814 řádně postoupili.

Sphinx.

ATLANTICKÝ OCEAN.

Z tří velikých oceanů, Atlantského, Indického a Tichého, které většinu povrchu naší planety pokrývají, jest to hlavně nejprv jmenovaný, který pro některé zvláštní zjevy své zasluhuje bližší pozornost naši, pročež mu tuto věnován budiž samostatný článek.

Tu přede vším jest tak zvané Moře Sargasové, ohromné to nahromadění jistého druhu chaluh, *Sargassum bacciferum* Ag. (*Fucus natans* L., *Fucus Sargasso* Gm.) mezi Afrikou a zálivem Mexickým, určitěji mezi 20° a 45° s. š. a 20°—65° záp. délky od Gr., které v nesmírné rozloze pokrývá moře zelenem, tak že vypadá jako bujná louka. Jak známo, byl Kolumbus na své první plavbě nemálo mýlen tímto úkazem, maje za to, že jest již na blízkou pevninu kterou hledal, a jenom stěží se moha vyplést z těchto plovoucích ostrovů. Rozsáhlost Sargasového moře přirovnává Maury k rozsáhlosti úžlabiny Misisipské, Humboldt pak pokládá ji za šestkrát tak velikou jako Německo.

Tyto mořské louky, pokrývající často plochu několika jiter skládají se dle popisu profesora Wyville Thomsona z lehce spolu spojených chumáčů zmíněné chaluby, na kterých sedí puchýřky vzduchem naplněné o krátkých stopkách. Tyto puchýřky opráďá bílá mechovka (*Bryozoon*) svou sítinou, což když dokonáno jest, puchýřky ty od mateřské rostliny se odtrhnou. Proto bývá na blízkou takových plovoucích ostrovů moře celé pokryto malými bílými kuličkami. Blízko středu rostliny počínají úzké vrbovité listy, u kořene hnědé a tuhé,

dále jemně olivové barvy a pohyblivé. Vřeobecná barvitost těchto rostlinných spoust jest olivově zelená ve všech odstínech, mezi kterými však převahu má zlatozelen mladých výstřelků. Modrá barva mořské vody způsobuje v tom rozmanitou měhavost, a leskle bílá oka sítiny mechovek odrážejí se skvěle od této půdy.

Druhá zvláštnost Atlantského oceanu jest pověstný Golfový proud. Máť totiž i moře, jako pevnina, své řeky, a to mnohem větší a mohutnější, nežli pevná země. Jsou to proudy buď povrchní, které po hladině mořské tekouce ženou vodní spousty směrem horizontálním; anebo podmořské, tekoucí v hlubině mezi jinými vrstvami vody. Břehy jejich nejsou, jako při řekách pevninských, země neb skály, nýbrž voda stojící; i za dno koryta jejich slouží tekutý živel. Původ svůj mají v moři samém, vycházejíce rády z prostranných zálivů dokonávají oběh svůj v moři hned ve větších hned v menších obvodoch. Tok jejich jest větším dílem zdlouhavější; čím dále postupují, tím více se rozprostraňují do šířky, a v prostředku jest rychlost jejich největší. Jako při řekách na pevnině, může i zde pohyb vody způsoben býti hlavně jen porušením rovnováhy, tato pak povstává změnami poměrné váhy vody na rozličných místech v moři. Tyto rozdílnosti mají příčinu svou v rozličnosti teploty vody mořské, pak i v rozličné solnatosti její. Jak známo, jest teplejší voda lehčí a proto vystupuje na povrch, kde se snaží rozšířiti. Z té příčiny musí teplejší voda pásem rovníkových odtékat k točnám, a sice vůbec na povrchu. Z téže příčiny zase naopak tlačí se těžší, poněvadž studnější voda krajin polárních k rovníku, a sice větším dílem pod mořem. Další příčiny proudů mořských spočívají v otáčení se země okolo své osy a ve větrech.

V Atlantském oceaně potkáváme se se studeným antarktickým proudem, jenž vycházejce od jižní točny ubírá se směrem k rovníku až do Guinejské zátoky, a podobný proud panuje u východního pobřeží jižní Ameriky. Tento na cestě své k severovýchodu naráží brzy na teplý proud od rovníku přicházející, pod nějž klesá a jímž částečně odvrácen jest na východ. Středem Atlantského oceanu po obou stranách rovníku táhne v mohutné šířce 1216—1480 km. proud východní, způsobený otáčením se země. Vycházejce ze zátoky Guinejské rozráží se o východní konec jižní Ameriky, jižním ramenem svým na jihozápad se obraceje, kdežto druhé rameno jeho valí se podél severního pobřeží jižní Ameriky do moře Karibského a zálivu Mexického, v kterémžto posledním vzniká nejznámější a nejpověstnější všech proudů mořských, proud Golfový. Ten s velikou rychlostí

protéká úžinu Floridskou směrem severním rovnoběžně s pomořím severní Ameriky, u Newfoundlandu před proudem od severní točny přicházejícím na východ se uchyluje a na tři ramena rozštěpuje, z nichž jedno se obrací na severovýchod k Irsku, Skotsku a Norsku, druhé vniká do zátoky Biskajské, třetí podél západního pomoří severní Afriky jižně se ubírá. Golfový proud uděluje těm zemím severní Evropy, jichž břehů se dotýká, teplotu vyšší, než jaká by jim náležela dle zeměpisné jich polohy. Jaký by byl osud Evropy a její civilizace, kdyby někdy teplý proud Golfový jiný směr nastoupil, o tom poučuje nás pohled na nejmladší epochu geologickou, dotýkající se již začátků lidského pokolení, ledovou dobu Starého světa, která nejspíše viděla proud Golfový téci jiným směrem. Trefně praví tedy Petermann: „Známost proudu Golfového nám objasňuje úkaz, jemuž Evropa a tím samým celý svět povinnován jest za své postavení kulturní.“

V Atlantském oceanu nalezájí se porůznu roztroušené jednotlivé ostrovy, ba celé jich tlupy, které tak velice vzdáleny jsou od nejbližší pevniny, že počítání jich k tomu neb onomu dílu světa jest více libovolné nežli skutečně oprávněné, pročež jsme o nich dosaváde ani u Ameriky ani u Afriky nejednali. Takové ostrovy jsou na straně amerikánské Bermudy, Fernando de Noronha, San Paolo a Trinidad (rozdílný od ostrova téhož jména, ležícího před ústím Orinoka), v širém moři, obyčejně k Africe počítány, leží ostrovy Tristan da Cunha, Helena a Ascension.

Většina těchto atlantských ostrovů navštívena byla v nejnovější době a ohledána výpravou Challengeru, v první řadě ostrovy Bermudské.

Počet Bermudských ostrovů, samých to malých skalisk, obnáší asi 350, z nichž toliko devět jest obydleno. Všecky dohromady nemají více než 2 □ míle, na kterých žije něco přes 15 000 obyvatelů. Hlavní místo jest Hamilton, atlantský to Gibraltar, na ostrově Bermuda čili Long Island, na kterém se nachází nejvyšší místo celého ostroví, 55 m. n. m.; ostatní menší ostrovy povznášejí se jen málo nad hladinu mořskou. Po Bermudě jsou největší ostrovy St. Georges, St. David, Somerset a Island. Ostroví toto má důležitost pouze co plavební a vojenská štace. Plavba mezi jednotlivými skupinami ostrovů není prosta nebezpečství, a potřebí k ní zkušeného lodivoda.

Mezi Afrikou a jižní Amerikou, pod 1° s. š., leží neobydlená skaliska sv. Pavla, která se nesmějí plésti se známým ostrovem

sv. Pavla v Indickém oceanu mezi Předhořím Dobré Naděje a pevninou Australskou.

Fernando Noronha, souostroví, ležící 320 km. severovýchodně od brasílského mysu sv. Rocha, jest trestní osada Brasilie. Skládá se z hlavního ostrova, $6\frac{1}{2}$ km. dlouhého, a více menších: Platform, Booby, Egg and Rat Island a St. Michaels Mount. Hlavní ostrov má sopečný ráz, jest hornatý a vystupuje na mnohých místech až do výšky 180 m.; ano na severním pobřeží strmí jedno téměř až 300 m. vysoko, nazývané vůbec Pik. Jest to holá skála zvláštního tvaru, jejíž vrchol, úplně všeho rostlinstva prostý, jest nedostupný. Ostatní skaliska skládají se ze sloupovitého čediče. Na východním konci ostrova objevují se některé pískovcové skály, a tam také nalezájí se přespy vápnitého písku. St. Michaels Mount jest fonolitový kužel 100 m. vysoký, jen částečně přístupný; ostatní ostrovy jsou ploché, sestávající z pískovce, k němuž přimíšeno jest vývrhelu sopečného.

Daleko v jihu Atlantského oceanu potkáváme se s ostrovem nazvaným Tristan d' Acunha dle portugalského kapitána, který je roku 1505 objevil. Jsou to tři ostrovy, z nichž pouze jediný, Tristan d' Acunha, jest obydlen. Ostrov ten vystupuje z moře co příkré skalisko sopečné, jehož vrchol povznáší se až do znamenité výše 2600 m. nad hladinu mořskou. U paty skály té leží haldy sesypaného kamení, pobřeží pak tvoří pruh hned skalnaté hned písčité půdy, na jejíž rozšířenině leží kolonie Angličanů zde od roku 1821 usedlých, mezi nimiž také žije něco Amerikánů a Hotentotů. Osadníci mají kněze a školu, a prodávají zastavujícím se tam plavcům dobytek a jinou potravu. První své obyvatelstvo obdržel ostrov tento v čas internování Napoleona I. na ostrově sv. Heleny, neboť tam Anglie vydržovala vojenskou stráž, kterou po smrti Napoleonově odvolala zpět. Ale zůstali tam jeden desátník a sprostý voják se svými ženami, k nimž časem přibýlo něco vystěhovalců z Kapska. Od těchto prvních osadníků pochází nynější obyvatelstvo, jehož počet sotva dosahuje 100 osob. Rozloha ostrova obnáší jen $117 \square$ km., obtočen pak jest věncem obrovského druhu řas *Macrocypis pyrifera* Ag., který rozšířen jest po celém mírném pásmu jižním až ku krajínám točným.

Pod $15^{\circ} 55'$ j. š. a $5^{\circ} 38'$ záp. délky od Gr. leží ostrov Sv. Heleny, jenž stal se pověstným co nucené bydliště Napoleona I. Ostrov ten, od roku 1650 Angličanům náležející, jest jediná skalná spousta čedičová, jejížto stěny obzvláště na severní straně kolmo

vyčnívají, nejvyšší pak téměř, Pik Dianin, do výše 820 m. vystupuje. Vnitřek ostrova tvoří vlnitou planinu, z níž vynikají zde onde vrchy kuželovité. Celý ostrov má v rozloze nanejvýše 600 □ km. se 7000 obyvateli, z nichž třetina jsou Evropané, zbytek černochové a barevní smísenci. Podnebí jest dosti vlhké, ale zdravé a příjemné; ostrov má četné potoky a prameny čerstvé křišťálové vody, a pokryt jest svěžím zelenem. Údolí, při němž leží jediné město Jamestown s jedním, špatným přístavem, má bujnou tropickou vegetaci; domácí květena sice jest chuda, ale za to daří se dobře rostliny odkudkoliv přivezené, jakož i všechna domácí zvířata evropská. Uvnitř ostrova památný jest dvůr Longwood co někdejší bydlíště Napoleonovo, náležející vládě francouzské, která tu má konservatora.

Severovýchodně od sv. Heleny leží ostrov Ascension, nazvaný tak, poněvadž objeven byl od Portugalců roku 1508 v den Nanebevstoupení Páně. Jest to holá skála sopečného původu, mající na 88 □ km. asi 500 obyv. a výborný přístav. S mořské strany poskytuje ostrov pohled málo utěšený, ukazujíc větším dílem jen holé, pusté skály, ale uvnitř nacházejí se krajiny příjemné. Malebnou polohu má jmenovité městečko Georgetown, jehož pozadí tvoří hora Great Hill, 265 m. vysoká, s jejíž vrchole vlaje prapor Anglie, jíž Ascension od roku 1815 náleží. Před samým Georgetownem leží tvrz Thornton, vystavěná na skále v moři.

V novějším čase slouží ostrov za shromáždíště lodí, které mají úkol zamezovati obchod s otroky. Také se zde staví pro občerstvení lodí do Indie plující anebo na lov velryb vypravené. Z pobřeží západoafrického uchylují se sem lidé zimnicemi trpící, aby v lahodném podnebí zdejších došli uzdravení.

Ostrov Sv. Helena.

Pohřeb v stepích Australských.

Všeobecný přehled.

Pohlédneme-li na rozlehlý ten prostor, jenž pomoří Zadní Indie dělí od ekuadorského pobřeží Ameriky, tedy podle rovníku postupující napočteme plných 180 stupňů délky, t. j. polovičku celého objemu země, již pokrývá modré vodstvo Jižního oceanu. Ohromný tento prostor naplněn jest, ovšem v míře velmi nestejně, tlupami ostrovů: kdežto veliká část moře jednak mezi Japanem a Kalifornií, jednak mezi ostrovy Aleutskými a Sandwichskými, která jediné zasluhuje právem jméno Tichého oceanu, jest úplně ostrovů prázdná, následují dále na jih četné skupiny menších ostrovů, a jenom v jihozápadní části objevují se větší spousty země. Zde poměrně blízko pohromadě leží australská pevnina s Tasmanií a Novým Zealadem, kdežto Nová Guinea, od pevniny australské jen úžinou mořskou oddělena, tvoří přechod k východoasiatskému mnohoostroví, jež vhodně nazýváti můžeme archipelem Malajským. Není pochybnosti, že někdy všechny tyto ostrovy i s pevninou australskou tvořily jednu souvislou spoustu země, která v dobách ještě starších odtrhla se od Asie. Ukazují na to mnohé známky, z nichž neposlední jsou mělkost úžin mezi jednotlivými částmi pátého dílu světa, jak Austrálie vůbec se nazývá, na př. úžiny Torreské mezi pevninou australskou a Novou Guineí, pak úžiny Basské mezi touž úžinou a Tasmanií; jakož i neomylné dlouhověké pozorování, že povrch země na jižní polokouli nachází se v ustavičném klesání. To, co nyní nazýváme Australií, jsou jenom vysočiny a vrcholy někdejší veliké propadlé pevniny.

Celou Australii dělíme na patero částí, kteréž jsou: 1) Australská pevnina s Tasmanií; 2) Melanesie t. j. Nová Guinea se všemi ostrovy od ní na východ ležícími až k ostrovům Fidžiským; 3) Mikronesie, obsahující malé ostrovy skupin Palauské, Ladronské, Karolinské, Maršalské a Gilbertské, konečně 4) Polynesie, zahrnující všechny ostatní ostrovy dále na východ ležící, s ostrovy Sandwichskými na severu a Novým Zeelandem na jihu. Melanesie, Mikronesie a Polynesie dohromady zahrnují se také společným jmenem Oceanie. Většina ostrovů australských jest korálová s hojnými jícny sopečnými, z hornin převládá čedič, tu a tam nachází se také žula.

Vyjma Nový Zeeland a jižní polovici pevniny australské leží ostatní část této i celá Oceanie v pásmu horkém jižně od rovníka, ale podnebí jest při tom všem mnohem mírnější nežli v Starém světě, a jedno z nejzdravějších a nejpríjemnějších. V ohledu na Květenu a Zvířenu pozoruje se ta zvláštnost, že od západu na východ počtu druhů ubývá; dále že ráz Pevniny a sousedních jejích ostrovů jest docela jiný nežli ráz ostrovů vzdálenějších. Kdežto tyto poslední oplývají hojností potravních stromů, které nezřídka skvostné lesy tvoří, ve zvířectvu jejich pak jeví se nedostatek všech větších tvarů, šelem a jedovatých hadů, začez ono honosí se ptactvem

Australský černoch.

nejnádhernějších barev, — australská pevnina patrně ukazuje na to, že ze všech dílů světa ona jediná má plné právo nazývána býti Starým světem, zachovavši v Květeně i Zvířeně své dosavad nejstarší tvary, jaké všude jinde již dávno vymřely. Připomínáme z rostlin obrovský blahovičník (Eucalyptus), výškou svou kalifornský cedr převyšující, ze zvířectva pak podivné tvary klokana a ptakopyska.

Obyvatelstvo Australie dělí se na troje plémě: Malajů, Papuů a černochů australských, kteřížto poslední náležejí výhradně australské pevnině a Tasmanii, na kterémžto posledním ostrově však již před několika lety docela vymřeli. V duševním ohledu stojí černochové tito mnohem níže nežli pleмена ostrovních prabydlitelů, jakož také pokroky jejich v civilisaci jsou velmi nepatrné; když však

mnozí kromě jejich podoby lidské skoro ani od zvířat jich rozeznávají nechtějí, musí to považováno býti za přepínání. O jich povaze bude řeč na svém místě. Papuové tvoří domácí obyvatelstvo na Nové Guinei a ostatních ostrovech Melanesie. Dle pleti a tělesného tvaru podobají se poněkud k australským černochům, pročež také někteří obě dvě pleмена naznačovali společným jmenem Nigritů; ale zcela rozdílný jazyk jejich vylučuje naprosto všecku bližší jejich příbuznost. Ostatní ostrovy Oceanie obydleny jsou rozličnými kmeny malajskými, z nichž někteří, jako jmenovitě obyvatelé tahitští a marquesaští, jak světlostí pleti, tak i sličností tvarů a ušlechtilostí rysů Evropanům úplně se vyrovnávají. Ale všickni tito kmenové, jak mile dotkne se jich civilisace evropská, rychle vymírají.

I. Pevnina Australská.

Až do nedávna náležela pevnina Australská, nazývána dlouhý čas Novým Holanďem, obzvláště ve své západní polovici, k nejneznámějším zemím na světě, od třiceti let však učiněny ve výzpytu jejím takové pokroky, že na ten čas nám známa jest povaha celé země, a brzy sotva bude nějakého koutku jejího, který by nebyl do podrobná proskoumám. Dle toho představuje se nám Austrálie (v užším smyslu, zahrnujícím pouze pevninu) co dosti neforemná, nečláňkovaná spousta země, o něco menší nežli Evropa (140—160.000 □ mil), již obtéká na východě Indický, na západě Veliký čili Tichý ocean. Na severu dělí ji 150 km. dlouhá úžina Torreská od Nové Guiney, na jihu nebezpečná lodím úžina Basská od Tasmanie. Rovnoběžně s východním pobřežím, u vzdálenosti asi 45 km. táhne se 900 km. dlouhý hřbet korálový, Veliká Bariera zvaný, skrze nějž jest jediný bezpečný průplav. Severně dosahuje nádor ten skoro až ku poloostrovu Yorskému, nejdále vynikajícímu výběžku Austrálie. Mezi ním a západnějším, ale mnohem slabším výběžkem Arnhemského mysu rozkládá se záliv Karpentarský, největší u celé pevniny. Západní pobřeží jest v celku článkovitější nežli východní a má více dobrých přístavů; na jihu sáhá nejlouběji do země zátoka Spencerova a chobot Vincentův, jež dělí od sebe jiný poloostrov Yorský; před chobotem Vincentovým leží ostrov Klokani.

Plastika půdy této pevniny jest nad míru jednoduchá. V celku vystupuje země od jihu na sever a od západu na východ. Vyšší hory vystupují pouze na východě, táhnouce se od Basské úžiny rovnoběžně s východním pobřežím, na rozličná pásma rozdělena, na sever

až k plochému poloostrovu Yorskému. Ostatně domněnka, že Australie podobna jest vysoké planině s krajem vyčnívajícím nad vnitřek, jehož nejnižší místo jsou jezera Torrens a Eyre (21·34 m. n. m.), ležící v prodloužené čáře zátoky Spencerovy, jen tak dalece se skutečností se srovnává, že nížina jest v Australii převahující formou povrchu zemského. Avšak ani v západní Australii neschází vysočin s kolmými srázy.

Hory australské netvoří žádný souvislý celek, protrhovány jsou sníženinami takovým způsobem, že nejspíše vystoupením hladiny mořské jen o 100 m. celá pevnina proměnila by se v skupinu četných

Modré hory.

ostrovů rozličné velikosti. Tyto vysočiny větším dílem porostlé jsou parkovitými, světlými lesy bez podrostu, ale s hojným trávníkem, nazvanými „křovím“ (bush), které jsou zvláštností australskou a velice podporují chov dobytka. Říční úžlabiny je prostupující mají větším dílem půdu velmi úrodnou a hodí se výborně k orbě, jen že namnoze jsou těžko dostupné. Nezřídka vyznačují se bujným rostlinstvem k tropickému podobným. Nad vysočiny tyto strmí často skalnatá temena, mající hned příkré a kolmé stráně, hned nenáhlý a mírný svah; stupňovitých vysočin se nalezá jen pořádku, a to jen málo rozsáhlých a nedokonale vyvinutých. Rozdělení těchto hornatin má

tu zvláštnost, že větším dílem leží podél pobřeží kolem nitra pevniny; v ústřední Australii objeveno doposavad jenom jediné pohoří.

Takových pobřežních hornatin známe doposavad šest, z nichž nejdůležitější jest hornatina Nového Jižního Walesu, jak nazývá se jihovýchodní část Australie. Jest to vysoká pahorkatina s půdou větším dílem úrodnou, z které vystupuje dvojí od sebe oddělené, stejným směrem od jihu na sever běžící pohoří, Grampianské na západě a Pyrenejské na východě, kdežto jižní svah její vyznačen jest řadou nízkých sopečných vrchů, jichž činnost snad dosavádě nepominula. Pokračováním této hornatiny jest na severu pásmo Australských Alp čili hor Warragongských, kde nalezá se nejvyšší horské temeno australské, Mount Kosciuszko (2190 m.) K nim řadí se, planinami odděleny, neplodné Modré hory, pak od východu na západ běžící Liverpoolské pohoří, u jichžto svahu leží krásné a bohaté roviny Liverpoolské. Od nich na východ táhnou se daleko na sever jiné, výše položené roviny, tvořící krásný okres pastvisek, nazvaný Novou Anglií, utěšené to a bohaté lučiny, jež protéká řeka Condamine. Dále na sever leží hornatina Queenslandská, přecházející poněkud v málo dosavad známou hornatinu Severoaustralskou, ležící na západ od zálivu Karpentarského. Vnitřek této části pevniny tvoří vysoké planiny, úrodností a bujnou vegetací vyznačené. Nejméně známa jest hornatina severozápadní Australie, úvodí řeky Viktorie, ústící se do Královny průplavu, které na jihu úzkým pásmem horským oddělena jest od pusté středozemské nížiny. Na sever snižuje se země v širokých, pohořími přerванých stupních, jež tvoří úrodné roviny, rameny Viktorie zavlažované, kdežto dále na východ rozkládají se opět pusté nížiny. Hornatina západní Australie rozstupuje se na dvě souvislé, ale v útvaru svém velmi rozdílné části. Severní část skládá se z rozsáhlých, větším dílem úrodných planin, v nichž jednotlivá pásma horská běží směrem od západu na východ, prorývána jsouce úžlabími řek tekoucích na západ k oceanu, Ashburtona, Gaskoně a hořejšího Murchisonu. Jižní část, počínající středním Murchisonem, jeví zcela jiný útvar, pro poměry kulturní velmi nepříznivý. Širé roviny mají až na několik velmi malých oas, kde se nalezá voda, stromová a tráva, půdu velmi neúrodnou, skoro úplně prostou sladké vody, porostlou houštím a nízkým křovím. Pásma horská vyskytují se zde jenom řídké, hustěji malé, mezi sebou nesouvislé vrchy; významnými pro ráz krajiny jsou veliké pánve jezerní, mající skoro vesměs vodu slanou, obyčejně však jenom solnaté bahno. Západní mez těchto vysočin ku pomorí tvoří řada horských pásem, z nichž nejznačnější jest Darling Range (č. derling rendž). Konečně vysočina jižní Australie, nejmenší ze všech, vztahuje se od jižního pomorí k severu podél východního pobřeží velikých zálivů Vincentova a Spencerova, majíce na východ nížinu, na sever jezera Torrenská.

Vnitřek Australie sestává větším dílem z hlubokých rovin, které na některých místech, kde hornatiny pobřežní obruby od sebe odděleny jsou, mezerami těmito až ke břehům dosahují. Útvar těchto hlubokých rovin jest nad míru nepříznivý, i náležejí k nejhroznějším pustinám naší planety. Ploché, málokdy pahorkovité, ale zde onde jednotlivými skalnatými horami přetřhané roviny mají převahou půdu písčenojílovatou barvy červené a více neb méně solnatou, pokryty jsouce větším dílem houštím rostlin společensky žijících, obyčejně tvrdo- a trnolistých, hlavně blahovičníků a akací, čemuž obyvatelé říkají „scrub“. Při tom jest úplný nedostatek vody, pramenů není tu naprosto žádných; jediná voda přichází od dešťů, které pak proměňují půdu v neproniknutelné bahno, kdežto dlouho trvajících

sucho ji činí tvrdou jako kámen. Ostatně i v těchto nížinách možná rozeznati jednotlivé části od sebe v tom neb onom ohledu se různící; mimo to pak v středu pevniny nachází se řada výše položených planin a pásem horských, které se dají spojití v středoaustralskou hornatinu.

Mezi hlubokými rovinami Australie zaujímá úvodí Murraye a Darlingu na jihovýchodě pevniny první místo. Máť Australie v tomto úvodí velikolepou soustavu zavlažovací, která vším právem dá se porovnatí s podobnými soustavami Starého i Nového světa. Jako Maraňon zasahuje sterými rameny a větvemi v daleko odlehlé stupně délky a šířky, sbírajíc vodu z břehů skoro protilehlých, totiž veškeré loďstvo východní a jižní Australie za pobřežním pohořím od 26 až k 36° j. š.; ale tento veletok končí běh svůj tak rozsáhlým územím

Úvodí řeky Murraye.

v rozměrech skutečně příliš skrovných. Spousta vody, valící se v hojně se zatáčejších korytech těchto řek, jest některým časem nesmírná, obyčejně však nehrubě značná, ano třeba po více měsíců skrovná. Murray sám poskytuje všude, patříme-li naň s vysokých břehů, obraz velikolepý. Často přehlízíme rozsáhlé krajiny, prostoupené celou sítí průplavů a jezer a plné rozmanitých proměn, rozmnožovaných ještě klamnými obrazy Faty morgany. Vlastně však skládá se celé úvodí Murraye z pustých, bezvodých rovin, obyčejně hustým křovím pokrytých, jen málokdy nízkými lesy. Ostatně rozpadá se na dvě části, z nichžto jižní náleží vlastněmu Murrayi, severní Darlingu. Murray, nejdokonalější řeka celé Australie, vzniká v horách Warragonských, a přijav Goulburn a Loddon spojuje se s druhým ramenem pramenním Murumbidgeem, který sám byl přijal řeku Lachlan, ač měla-li vodu. O něco nížeji spojuje se Murray s přicházejícím od severu Darlingem, který rovněž povstává z dvou pramenných ramen, sbíraje všechno vodstvo západního

svahu horského pásma podél východního pobřeží se táhnoucího. Kromě této nížiny dají se rozeznati ještě hluboká rovina jezera Torrenského a dolejšího Barku, pak prohlubiny Gairdnerského jezera, Burkeova, Karpentarská a nížina západní. Nížina Torrenská, severozápadně od Murraie, vyznačuje se hlavně řadou nesouvislých spolukotlín jezerních, mezi nimiž jsou jezero Torrens a jezero Eyre, toto největší ze všech, buď bezvodé anebo slanou vodou naplněny, tvořící nedokonalé vyvinutou deltou řeky Cooperu, který v hořejším běhu svém nazývá se Barku — jednu z nejstrašnějších pouští Australie. Méně pusté jest odtud na jihozápad ležící prohlubina jezera Gairdnerského, které opět jest jenom největší z celé tlupy solnatých jezer. Méně známo jest smutné úvodí řeky Burke v západním Queenslandu, jakož i nížiny Karpentarské, nad jiné australské přírozenými přednostmi vynikající. Děsný obraz naproti tomu poskytují zase západní pustiny, za posledních let opětne procestované. V jich středu vystupuje nová hornatina s pásmem Macdonaldovým a ležícím odtud na jihozápad velikým jezerem Amadeovým.

Jak vidno, jest Australie bohatá na stojaté vody, jichž trvalost však jen v případech velmi řídkých pojištěna jest po všecken čas roku. Proto nelze jich porovnávat s jinými jezery, poněvadž závisí výhradně na monsunech déšť přinášejících, nejsouce jako jiná krmena přítoky anebo vlhkostí půdy, nýbrž ležíce uprostřed pustiny úplně bezvodé. Australie, afrikánštější nežli Afrika sama, jest přede všemi jinými zemí poustín a stepí. Pasatní větry totiž, dříve než vniknouti mohou dovnitř pevniny, musejí dříve vystupovati po kolmých stěnách tvořících věnec kolem pobřeží Australie, čímž už pozbývají části svých par, tak že již na samém kraji pásma pobřežního počínají stepi. Nejprv jsou to bujné pastviny, čím dále však, tím více vysychají. Jádru pevniny sáláním rozpaluje vzduch, a zbytek pasatních par nemůže tedy shustnouti. V dennících objevitelů, kteří procházeli pevninu australskou, opakuje se pozorování, že prahnoucí cestovatelé viděli nebe, ano se potahuje mraky, tak že každou chvíli očekávali spadnutí deště; avšak pokaždé jsou zklamáni, neboť mraky odcházejí neshustivše viditelné již vodní páry v kapalnost, neboť zvýšená teplota vzduchu opět je proměňuje v plyny. Smutný toho následek jest, že Australie má jenom pobřežní řeky anebo v nitru periodické vody; v skutku jest její střed vyplněn pouští. Právě říční soustavy, jako jest soustava Murraie a přítoků jeho Darlingu a Murrumbidgee, vyvíjejí se pouze na jihovýchodě pevniny, prameníce se na západním úbočí Australských Alp a severních jejich prodlouženin. Všude jinde shledáváme jen malé říčky v letě vysychající. I veliké řeky scvrkají se pak v řadu louží, ale naproti tomu v zimě zaplavují daleké krajiny, proměňující je v bahno.

Podnebí australské pokládá se pro suché, lahodné povětří za zdravé, vykazuje však mnohé rozdílnosti. Severní třetina pevniny má podnebí tropické, ostatek podtropické a mírné. Tropické deště

dosahují až k 19° j. š.; na sever odtud prší jen v letě, t. j. od listopadu až do dubna, na jih v zimě, totiž od dubna do listopadu, uprostřed leží pruh s nepravidelnými a řídkými dešti. Na pobřeží působí podnebí mořské; v nitru trpí rozsáhlé bezvodé a bezlesé roviny začasné dlouho trvajícím suchem, jehož bývá jih Austrálie ušetřen. V celku rovná se teplota jižní Austrálie k teplotě jižní Evropy, tak že bez nebezpečnosti mohou lidé pracovati a nocovati pod širým nebem.

Prales australský.

Velice liší se říše rostlinná a živočišná v Australii od Květeny a Zvířeny ostatních dílů světa; zde skutečně se setkáváme s novým světem, který stojí docela osamělý, nemaje s ničím jiným nic úplně společného. V celé ohromné rozsáhlosti podél pobřeží australské pevniny vyznačuje se vegetace nápadně pošmournou a jednotvárnou barvou, což jest následek zvláštní ústrojnosti blahovičných stromů

a keřů, jichž listí nemá žádného rozdílu barvy nahoře a vzpod, kterážto protiva tak podstatně přispívá k rozmanité barvitosti našich lesů. Listy visí větším dílem přímo dolů, nerozšiřující se vodorovně, pročež také není žádného stínu v lesích, což na cestách za poledního slunce velmi jest citelno. Nesmírná rozsáhlost prostoru, po kterém tato vegetace jest rozšířena, zvyšuje jednotvárnost její. Střídání se počasí ročních, jež v zemích mimotropických způsobuje opadání listů a kterým listí na jaře svěží živou zelení, na podzim pak pestrým hojným zbarvením nabývá rozmanitosti, nedotýká se ani dost málo nezměnitelného pláště olivového zelena, pokrývajícího lesy Austrálie. Uprostřed této zdánlivé jednotvárnosti lesa nacházejí se však často místa, naplněná obrovsky bujným rostlinstvem, někdy seřaděným v pěkné listnaté chodby, prosté všeho nízkého křoví, někdy otvírajícím se na světlá úbočí anebo do údolí, prostoupených potoky a pokrytých nejjemnějším kobercem drnovým. Jindy tvoří les pokračí otevřené krajiny se střídajícími pahorky a rovinami, líbezně posázené jednotlivými skupinami stromů, pokryté nejbohatšími drnovými rostlinami a ozdobené květinami nejrozmanitějších podob a barev. Anebo se les promění v nesmírné houští, v němž nesčíslné květoucí křoviny a hezounké popínavé rostliny tvoří rovněž neproniknutelná a malebná loubí, jaká spatřujeme jenom v lesích brasílských. K této bujné vegetaci lesní tvoří neutěšená rostlinná pokrývka vypráhlých vnitřních pouští křiklavou protivu.

Ještě podivuhodnější jest australské zvířectvo. Austrálie zachovala si z třetihorní doby, ve které přetržena byla souvislost její se starým světem, nejenom své zvláštní cizotvárné rostlinstvo, nýbrž z jeho 131 druhů pozemských ssavců náležejí neméně nežli 102 k Vaknatým, kteří v Evropě za třetihorní doby ještě žili, nyní však již všude vymřeli, vyjma jediný druh *Didelphis opossum* v Americe. Jinak scházejí Australii všecky opice, všecky šelmy, vyjma jediného psa novoholandského (dingo), o němž však není zjištěno, není-li cizího původu; scházejí všickni kopytníci, všickni chudozubí, a jenom bezzubí jakož i hlodavci zastoupení jsou vedle netopýrů. Kůň a osel, ovce a prase, jakož i v novější době velbloud, uvedeni jsou teprv od Evropanů. Austrálie tedy jest nejstarší světový ostrov, t. j. onen prostor zemský, jehož tvorové neodložili doposavad kroj geologické pradoby.

Ještě starší nad Australii jest Tasmanie čili *Vandiemensland*, jejíž rostlinstvo sice neliší se valně od australského, ale všelijakými známkami na to ukazuje, že Tasmanie musila se od Austrálie odtrhnouti v době, kde tato ještě souvisela s jižní Asií. Tasmanie

tvorí asi rovnostranný trojúhelník s krásným, bezpečným kolmým pobřežím, souvislou vysokou planinu, z níž jednotlivá drsná temena horská vystupují do výše až 1600—1700 m.

Starožitný, jako Květena a Zvířena australská, jest také černý prabydlitel na pevnině této, jehož nízký stupeň kultury připomíná první doby pokolení lidského, při čemž ovšem překvapuje vysoká vyvinutost australských jazyků. Nyní již málo četní australští černochové rozdrobeni jsou na mnoho kmenů, nicméně mají společný typus, kterým se ostře rozeznávají jak od kadeřavých černých Papuů, tak též od žlutavého malajského plemene v Polynesii.

V celku nedosahuje Australlec prostřední výše bělocha, co se pak týče vývoje svalů, zůstává daleko za ním. Údy má slabé a nad míru hubené, za to tím větší břicho. Kostra jest nad míru útlá, řekl by sličná; nápadný jest, jako u jiných temných plemen, úplný nedostatek lýtek. Tvar lebky jest u mužů o něco sličnější nežli u žen, v celku úzký a podlouhlý. Lícní kosti jsou vysedlé, dolejší část čela vystupující, hořejší část silně nazpět zahrnutá. Nos jest u kořene tenký, dále se rozšiřuje a zplošťuje. Uši jsou poněkud ku předu zahrnuty, ústa veliká a neforemná, zuby pěkně bílé. Hořejší zuby a hořejší pysk pokrývají zpodní, brada jest malá, zpět ustupující. Pleť jest větším dílem kávová, málokdy černá, vlasy bohatě vyvinuty, jakož i chlupy po těle. Mužové jsou na bradě i po lících obrostlí hojným vousem. Svislé vlasy jsou jak smůla černé a jen málo zakudrnatělé. Výpar kůže má zvláštní odporný zápach, který nosu vzdělanců ještě protivnějším se stává tím, že si natírají tělo tukem větších ryb. Průměrné trvání života jest 50 let.

Duševní schopnosti Australana, porovnáváme-li jej s nejvýše stojícími zvířaty, jsou znamenitě vyvinuty, u srovnání však s nadáním vyšších plemen lidských velmi omezeny. Ve všelikých výkonech, vztahujících se na každodenní život, jeví australský černoch podivuhodnou obratnost. Jeho nářadí a zbraně, jakkoli velmi primitivní, jsou nicméně nad míru důmyslné a účelné sestaveny, jakož on vůbec snadno se vpraví do každého způsobu mechanické zručnosti. Australan jest výborný lovec, u vypátrání a pronásledování zvíře nemá sobě rovně, on dobře se hodí za opatrovníka dobytka a jest vůbec dobrý dělník, pokud mu práce jeho přísne jest vyměřena; ano po delší čas používali osadníci domorodců s dobrým prospěchem ve službě policie. Obdařen zvláštní vlohou k nápodobení příučí se snadno cizím řečem, a také k malbě a hudbě jeví značný talent. Naproti tomu jsou schopnosti jeho, které se vztahují na samočinnost, pranepatrné. Celý život jeho uplývá mezi jídlem a spaním, hladověním a lovem; starost o zítřek jest mu úplně neznáma. V nejmnostších krajinách chodí obyvatelé docela nazí, jenom v drsnějším podnebí na jihu anebo za chladnější noční doby haší se v kůži klokaní. Pozoruhoden jest nedostatek veškerého studu, jevící se v úpravě oděvu. Obzvláštní péči věnují ozdobě hlavy, okrašlujíce vlasy obyčejně zuby, rybími kosticemi, ptáčím peřím neb ohonem některého zvířete (obyčejně dinga), Téměř všickni kmenové australských prabydlitelů mají obyčej tělo své barevně tetovatí, někteří zohavují se také vyražením si některých zubů anebo ujímáním si jednot-

livých kloubů u prstů. Příbytky Australanů srovnávají se s jich primitivním stavem kulturním, dilem bydlí v skalních slujích neb vydutých stromech lesních, dilem zřizují sobě chatrná otevřená přístřeší. Za potravu slouží jim vše, cokoliv jest jen požitelného, neboť oni si neoškliví ničeho, co lidem vzdělanějším jest jakkoli nesnesitelné. Pohlcejí nejenom krysy, netopýry, ještěrky, hady, žáby, nýbrž i mrchožravé ptáky, hnusné červy a housenky s největší chutí. Z toho všeho nejedí však nic syrového, nýbrž vše na ohni pekou.

Stejně jednoduché jako příbytky jest i nářadí a zbraň australského černocha. Z onoho zná jen takové, které slouží k otesávání dřeva, nakypřování půdy a roztrhování masa, pak k uschování skrovných potravních zásob, semen a hlíz. Jsou to sekera a nůž, obyčejně kamenné neb kostěné, onano vložená do dřevěného topůrka, a vak upletený ze sítě nebo kůry. Zbraně útočné jsou oštěp, palice a tak zvaný bumerang, k ochraně slouží štít. Obzvláštní zbraň jest

Chata australského domorodce.

bumerang, záležející v tvrdém, asi dvě stopy dlouhém a dva palce širokém dřevě na způsob rohlíku zahnutém. Berou k tomu obyčejně větve stromu *Acacia pendula* aneb jiného podobného vzrostu. Bumerang mrští se o zem, načež odrazem vyletí v určitém směru, toče se v povětří; dosáhna jisté výše vrátí se nazpět k místu, odkud byl vyhozen. Kdo se zbraní tou obratně umí zacházeti, může jí dati dle libosti směr jaký chce, a Australané dovedou bumerangem ptáky a menší zsavce usmrtiti až na značnou vzdálenost 200 kroků. Ve válce jest zbraň tato svláště proto nebezpečná, poněvadž jest téměř nemožno, v tom okamžení, když bumerang v povětří spatříme, uhodnouti kam dopadne. Zatím však umění zacházeti s touto zbraní již valně mezi domorodci se ztrácí. Podlouhlé a hrubě vyřezávané štíty zhotovují si černochové australští ze dřeva neb kůry blahovičnicka. Čluny, jichž používají k lovení ryb, dělají ze stromové kůry.

Život Australana pohybuje se výhradně v kruhu rodinném, jehož základy jsou velmi primitivní. Manželství uzavírá se bez všelikých obřadů, a muž běže si tolik žen, kolik jich může uživit. Poněvadž však prameny výživy nejsou příliš hojné, tedy také počet žen nemůže býti veliký, zřídka jich bývá více nežli tři. Manželská věrnost není prý cností australských černošek. Nemoc i smrt, ob-

zvláště při mladých, silných osobách, přičítají se čarám nepřátelským. Těla nepřátel v boji zabitých slouží Australanům za pokrm, neboť se domnívají, že tím nabudou síly a statečnosti, právě tak jako lidojedi afričtí. K zábavám Australanů náleží tance, jmenovitě jakýsi druh válečného tance, zvaný *korobori*, jež provozují v noci při měsíčku. Náboženství jejich obmezuje se na úctu, již vzdávají slým duchům, s nimiž uvádějí ve spojení duchy zemřelých. I v tom srovnávají ze australští černochové s mnohými kmeny středoafričtími. Od těch dob, co poznali bělochy, rozšířila se mezi Australany víra, že jsou v ně vtěleny duše jejich zemřelých rodáků, a že každý černoch promění se po smrti v bělocha. Ale všechny představy tyto jsou jen velmi všeobecné a nevedly nikde ani k nejsurovějšímu způsobu nějakého modloslužebnictví. Rozumí se, že v nedostatku nějakého určitého náboženství není také žádných kněží. Ale za to nacházíme čarodějnky, kteří umějí neškodnými činit zlé duchy a zároveň v nemocích místo lékařů zastávají. Tito čarodějníci jsou jediné osoby, které požívají u lidu nějaké vážnosti. Mají sice jednotliví kmenové, kteří se větším dílem jen z malého počtu rodin skládají, své náčelníky, ale moc těchto jest obmezena a bývá jen tak dalece uznávána, pokud ji osobně dovedou v platnost uvésti. Totéž platí také o poměru jednotlivých kmenů mezi sebou. Ačkoliv každý kmen jest úplně samostatný a od žádného jiného neodvislý, jsou nicméně někteří kmenové, kteří buď pro statečnost svých členů anebo pro mocnost svých čarodějníků požívají obzvláštní vážnosti.

Jazyk australských černochů má tolik nářečí, co jest rozličných kmenů, nejša příbuzen s jazykem žádného jiného plemene. Ústrojí jeho jest mnohoslabičné, slova mají přízvuk na předposlední slabice a jazyk sám jest dosti libozvučný. Při tom jest mluvnický znamenitě vyvinut a v oboru smyslnosti oplývá neobyčejným bohatstvím a velikou rozmanitostí výrazů; za to však jest tím chudší na slova vyznačující odtažitě pojmy. Tím úplně shoduje se s obmezeným duševním obzorem Australanů, jichž celé myšlení pohybuje se v oboru každodenních hmotných potřeb, přes nějž duševní činnost jejich nesáhá. Nejlepším toho dokladem jest, že nížádný kmen australský neumí počítati dále než do pěti(?). Také plody básnického ducha národního jsou u nich zcela nepatrné; písně jejich vyjadřují pouze krátce urvané myšlenky, jak je okamžik vnuká, beze vši hlubší souvislosti; o bájkách, báchorkách nebo průpovědích, jakých mají Hotentoti a jiní černochové afričtí hojnost, není u nich ani památky.

Zatím však počet australských prabydlitelů napořád více se tení, k čemuž nemálo přispívá jejich náruživost pro kořalku; v Tasmanii vymřeli již docela, i není daleká doba, ve které též na pevnině australské, tak jako všude dosavad, domácí barevné plémě na dobro zmizí před záhubnou civilizací evropskou.

II. Objevení a první osazení Australie. Nový Jižní Wales.

Na mapách objevuje se pevnina australská již v XVI. století, a sice ponejprv na jedné mapě francouzské z roku 1531 část jejího severovýchodního pobřeží, z čehož by se souditi mohlo, že první objevitelé její byli Francouzové. O tom však nemáme žádných určitých zpráv. Teprv roku 1606 proplul Španěl Luis Vaz de Torres úžinou mezi Australií a Novou Guineí, která posud jméno jeho nese, a téhož roku holandská loď Duyfhen veplula do zálivu Karpentarského. Toto jsou nejstarší nám známé návštěvy Evropanů, v těchto končinách, po kterých následovaly opěťované výpravy Holanďanů ku proskoumání neznámých těchto zemí, jichž rozličné části jsou od nich objeveny a pojmenovány. Z těch dob pochází jméno Nový Holand, jímž po dlouhý čas naznačována pevnina australská, pak mimo jiné jméno Vandiemensland, jak nazval ostrov

jižně od pevniny ležící po tehdejším generalním vladaři Batavském objevitel jeho Tasman, po němž nyní nazýván jest Tasmanií. Ale co plavci holandští z břehů těchto viděli, nebylo takové, aby bylo lákalo k osídlení, pročež také tyto výzpytné plavby neměly žádného praktického výsledku. Průběhem XVII. a XVIII. století zavadila o pobřeží Nového Holandu také mnohá francouzská i anglická loď. ale teprv roku 1770 slavný Cook na lodi Endeavour ohledal blíže východní pobřeží Austrálie na délku více nežli 400 zeměpisných mil. Dříve nežli opustil australskou pevninu, uvázal se v ní Cook slavným obřadem ve jmenu panovníka svého Jiřího III. krále Velkobritanského, nazvav celý ten pruh pobřeží, jež byl ohledal, Novým Jižním Walesem.

Po celých osmnáct let ušetřeny zůstaly břehy australské pevniny všeliké návštěvy evropské, ale 25. ledna 1788 objevilo se v Port Jacksonu (v zátoce od Cooka Botany Bay nazvané) — u břehu, na kterém se nyní rozkládá Sidney, pyšná metropole pátého dílu světa, — pod velitelstvím námořního kapitána Arthura Philipa loďstvo anglické, vezoucí 775 trestníků s jich strážci, dohromady 1026 osob, aby tam založili stálou osadu, t. j. v pravém slova smyslu trestnici uprostřed pralesa. Prvním vladařem osady jmenován Philip, velitel loďstva. Takový byl skrovný začátek anglické kolonisace Austrálie, a zároveň s ním počala nepřetržená řada výzpytných plaveb kolem břehů a výprav dovnitř pevniny ku proskoumání země, které vedly k dosti zevrubnému poznání jejímu, jakož o tom svrchu pověděno. Sledování těchto výprav jakkoli důležitých nemůže býti naším úkolem; nás hlavně zajímá velikolepý vývoj této kolonisace, k níž přede vším bude zřetel náš obrácen.

Založení osady dalo se s velikou slávou dne 7. února 1788. Středem jejím a sídlem vladařovým byl Sidney. S počátku bylo bojovati osadě s mnohými obtížemi a překážkami, jednou pak z největších nesnází byl nedostatek svobodných kolonistů. Ti musili teprv přilákání býti velikými výhodami jim slibovanými, jmenovitě prikazován každému jistý počet trestanců k nucené práci. Jinou nesnáz měli osadníci s domácími kmeny, jichž nepřátelství hned s počátku na sebe uvalili nešetrností, s jakou nakládali s domorodci, pravými pány země. Také musila, měla-li kolonie prospívati, skrocena býti nezbednost tolika odsouzených zločinců, tvořících po delší čas většinu obyvatelstva, čehož možná bylo docíliti jenom neúprosnou přísností, s jakou trestány jsou všeliké výtržnosti jejich. S druhé strany podávána trestancům možnost, bezúhonným chováním a polepšením

života svého nabytí svobody a státi se samostatnými majiteli půdy. Společným úsilím kolonistů a moudré správě vládařů prospívala osada Nový Jižní Wales vůčihledě, hlavně rozsáhlým ovčáctvím, ku kterémuž země i podnebí převýborně se hodily, a nežli uplynulo půl století, dosáhla znamenitého rozkvětu. Počet obyvatelstva ustavičně vzrůstal novými přistěhovalci, a mnozí osadníci nahromaďovali veliké bohatství. V proslém čase byla se utvořila nová třída občanů, propuštěných na svobodu trestníků a potomků jejich, kteří požívali rovného práva s ostatními osadníky a z nichž mnozí přičinlivostí a důmyslnými obchodními spekulacemi dodělali se značného jmění. Ale vždy lpěla na nich skvrna nečestné minulosti, a nepřemožitelný předsudek proti nim nedovoľoval jim zaujíti ono postavení ve společnosti, ku kterému opravňovali je zákon i zámožnost a nynější počestnost jejich.

K rozkvětu osady podstatně přispívala samospráva její, neboť ihned od počátku zřízena byla na způsob všech ostatních osad anglických, majíc v čele svém vládaře s parlamentem o dvou sněmovnách, s tím však rozdílem, že vládař pro velikou vzdálenost od země mateřské nadán byl mnohem větší mocí, nežli v kterékoliv jiné osadě anglické. Jak mile dosáhla kolonie takového stupně vývoje, že nepotřebovala více pomoci odjinud, počala se v ní zmáhati agitace proti dalšímu přivážení odsouzených zločinců, kteří sice dříve osadníkům vítání byli co laciní dělníci, nyní však jenom rozmnožovali nekalé živly obyvatelstva, jsouce osadě více na obtíž nežli k užitku. Agitace tato počala roku 1835, a podporována jsouc koloniálním parlamentem došla cíle svého tím způsobem, že již roku 1840 přestalo prakticky další deportování trestníků do Australie, ačkoli teprv po letech anglická vláda také formálně zrušila zákon, jenž Nový Jižní Wales prohlašoval za osadu trestnickou. Od těch dob vždy více mizel předsudek proti potomkům někdejších trestanců, a když roku 1850 udělena osadě nová, svobodomyslnější ústava, rostl blahobyť její v poměrech zvýšených.

Roku 1850 oddělena jest od Nového Jižního Walesu jižní část země co zvláštní kolonie pod jmenem Viktoria; roku pak 1859 podobným způsobem stala se i část severní samostatnou osadou pod jmenem Queensland. O těch obou jednáno bude zvláště na svém místě.

Po odloučení od něho Viktorie a Queenslandu čítá rozloha Nového Jižního Walesu 799.128 □ km.; největší jeho délka obnáší 1350, největší šířka 1275 km. Severní hranici jeho naproti Queenslandu tvoří pohoří Macphersonské a Herieské a řeka Dumares; na

východ jej oblévá Tichý ocean; na jihu dělí jej od Viktorie řeka Murray od pramene až k ústí svému, od Murraye dále na východ rovná čára až k mysu Howe; na západ jej dělí 41° vých. délky (Gr.) od kolonie Jižní Austrálie. Nový Jižní Wales má podobu podlouhlého čtverhranu, jehož východní strana jest značně delší nežli západní. Rozdělena jest země na 118 hrabství, ve kterých napočtlo se roku 1876 (ku konci června) 617.166 obyvatelů.

Vzdělané půdy bylo ku konci března v kolonii 546.556 jiter, jejíž plodiny byly: pšenice, kukuřice, ječmen, oves, cukrová třtina, zemčata, tabák, píce a víno. Koní napočteno tou dobou 366.703, skotu 3,131.031, bravu 24,503.388, vepřového dobytka 191.604 kusy.

Sidney.

Nerostní bohatství jest veliké, hlavně zlata, cínu, železa, nade všecko pak uhlí. Mimo to nalezájí se diamanty, mramor, a v nejnovější době se dobývá i petrolej. Průmysl zkvétá teprva v nejnovější době, když nastalo vystřízlivění z horečného shonu po zlatě a diamantech.

O vychování mládeže vede se chvalná péče, v Sidneyi jest universita, obecních škol se roku 1876 napočtlo 1086, vedle nichž bylo 543 škol soukromých. Za přípravný k universitě slouží gymnasia.

Plán k první železnici navržen byl roku 1846, ku konci roku 1878 jezdilo se po 1160 km. a 270 km. bylo v stavbě, které měly

hotovy býti do konce roku 1879. Finanční stav osady vykazuje značný přebytek důchodů nad vydání. Branná moc osady skládá se z dobrovolníků.

Hlavní město Nového Jižního Walesu jest Sidney, pro krásnou polohu svou u Port Jacksonu „královnou jihu“ nazvaný. Sidney jest město zcela moderní, mající pěkné široké ulice a velikolepé budovy. Hlavní třída, George Street, jest přes dvě hodiny cesty dlouhá. Sidney má velikou důležitost i co město obchodní, jsa skladištěm všech plodin osady, a výborný přístav jeho střediskem australské paroplavby a velrybolovu. Obyvatelů čítá s četnými předměstími na 190.000. Obzvláštní okrasou města jsou četné krásné sady, zejména Hydepark a Damoise, kterýžto poslední park obsahuje také bohatou botanickou zahradu. V něm nachází se velikolepé stavení, v kterém roku 1879 odbývala se světová výstava. Konečně má Sidney četné továrny všeho druhu.

Mimo Sidney má v Novém Jižním Walesu jen jediné město přes 10.000 obyvatelů, totiž Maitland, ležící 140 km. na sever od Sidneje na řece Hunteru v krajině tak úrodné, že se nazývá obilnicí Nového Jižního Walesu. V okolí pěstuje se mnoho vína. Město spojeno jest železnicí se všemi důležitějšími místy v osadě. New Castle se 7000 obyvateli, nejlepší to přístav v severu, při ústí řeky Hunteru, vyrovnává se téměř Sidneji obchodem i průmyslem svým. V okolí jeho jsou velikolepé uhelné doly. Nejstarší město po Sidneji jest Paramatta se 6000 obyvateli v nedalekém okolí jeho a spojené s ním železnicí. Leží uprostřed samých zahrad a má hvězdárnu. Na blízku dobývá se sůl. Bathurst za Modrými horami v krajině velmi úrodné má 5500 obyvatelů a jest pravidelně staven; i zde průmysl valně se zmáhá. V okolí města nalezájí se nejstarší zlaté doly australské, jakož i doly měděné; v obojích jest více tisíc lidí zaměstnáno. Mnoho jiných menších míst, větším dílem v úrodných okresech položených, zmáhá se ustavičně šířícím se průmyslem.

III. Ostatní australské kolonie Angličanů.

Viktoria, roku 1850 od Nového Jižního Walesu oddělena a co samostatná osada zřízena, jest nejmenší ale nejbohatší ze všech anglických kolonií v Australii, majíc v rozloze pouze 229.079 □ km. a hraničíc na sever a severovýchod Novým Jižním Walesem, na západ s osadou Jižní Australií, na jih s Tichým oceanem a úžinou Basskou, která ji dělí od Tasmanie, a na východ konečně s Tichým oceanem. Její největší délka od západu na východ obnáší asi 1680 km., největší šířka od severu na jih asi 960 km. Osídlena byla země tato teprv roku 1836, a roku 1837 založeno město Melbourne, na ten čas největší v Australii. Není v dějinách druhého příkladu tak rychlého vzrostu a rozkvětu, jako jest ten, s kterým se setkáváme zde. Již během let čtyřicátých dostoupil blahobyt příčinlivých osadníků značné výše, tak že mohla Viktorie býti prohlášena za kolonii samostatnou. Brzy na to, roku 1852, objeveny jsou bohatá ložiska zlata, vydatnější ještě nežli pověstná kalifornská, což mělo za následek shon podnikavých dobrodruhů z celého světa, kteří tu snadnou práci doufali se obohatiti. Opakovaly se tu tytéž výjevy jako druhdy v Kalifornii: komu štěstí přálo, ten nabyl pokladů; komu nepřálo, ten

přišel o své poslední; zlatá pole stala se jevištěm vší nevázanosti, prostopášnosti, všelikých podvodů a zločinů; ale po letech přišlo po mnohém sklamání blahodatiné vystřízlivění následkem zkušeností, že nikoliv divoký zhon po celých balvanech zlata, jaké skutečně zde onde nalezeny byly, nýbrž jen pilná a spořádaná práce a přiměřený k tomu život založiti dovedou pravý blahobyť. Sotva však přemožená

Osedlost na zlatém poli.

byla horečka zlatá, nastala nová, když ku konci let šedesátých nalezeny jsou diamanty. Tu nastalo stěhování ze zlatých polí k dolům diamantovým, a tytéž výjevy jako dříve tam opakovaly se nyní zde. I po této druhé závratí nastalo druhé vystřízlivění, a nyní jak v zlatých tak v diamantových dolech místo dřívějších hltavých dobrodruhů nacházejí tisíce pracovitých dělníků vydatnou obživu.

Oyvateľstvo kolonie vzrostlo tím způsobem nad míru; v červenci 1877 napočteno ho 860.787 duší, z nichž na jediné hlavní

město Melbourne připadá 240.000. Plodiny, jichž země v hojnosti vydává, jsou: pšenice, oves, ječmen, zemčata, píce, tabák, víno, olivy, fíky a jižní ovoce. Z dobytka se roku 1877 napočtlo 203.168 koní, 2,174.598 kusů skotu (mezi nimi 295.137 dojných krav), 11,740.532 ovcí a 183.765 kusů vepřového dobytka. V poslednější době zdomácněli velbloud a alpaka.

Viktorie jest pravá vlast zlata, které se tu dobývá v sedmi okresech a jehož se nezřídka nacházejí veliké kusy ryzího. Největší z dosavad nalezených takových balvanů ryzího zlata jest tak zvaný „Welcome“, jenž vážil 2195 uncí a prodán byl v Melbourně za

Collins Street v Melbourne.

9825 liber šterlinků. Mimo to dobývají se ještě jiné nerosty, některé v dosti značném množství, jmenovitě antimon, uhlí, olovo, stříbro, měď, železo a j. Z drahokamů nacházejí se diamanty, safíry, amethysty, topasy a rubíny.

Průmysl byl až do nedávna nepatrný; po dlouhá léta byl v osadě takový nedostatek řemeslníků, zhotovujících nejnnutnější potřeby života, že šatstvo, obuv, prádlo a t. d. v ohromném množství dováženo bylo odjinud a pro velikou konkurenci prodáváno velmi lacino. Domácí výrobky naproti tomu byly by přišly mnohem dražší za příčinou vysoké mzdy dělnické. Následek této láce byl, že všechny části oděvu noseny jsou tak dlouho, až musily býti zahozeny. Nyní však se tyto poměry valně změnily, a nejenom že všeliká spotřeba

domácí výrobou jest kryta, nýbrž řemeslníci při veliké láci surovin (kůže, vlny a t. d.) konkurují zdárně i s cizími trhy. Jmenovitě krejčí, ševci, kloboučníci, sedláři, koláři, truhláři, slévači, strojníci a j. zaměstnávají veliké množství lidí.

Zároveň se zvelebením všech živností přiveden jest i obchod k značnému rozkvětu, a četné přístavy hojně jsou navštěvovány cizími loďmi.

O vychování mládeže skvěle jest postaráno, v Melbourne jest od roku 1855 universita, a roku 1877 čítalo se v osadě 1320 škol od státu vydržovaných, a mimo to 565 soukromých vyučovacích ústavů. K dalšímu vzdělání slouží veřejná knihovna v Melbourne, spojená s národní obrazárnou, při které jest malířská a kreslířská škola a živnostnické museum. S universitou spojeno jest museum přírodnické. Avšak nejenom Melbourne, nýbrž skoro každé město v osadě má nejenom veřejnou knihovnu, každému zadarmo přístupnou, nýbrž i jednotu průmyslovou, vzdělavací spolek dělnický, divadlo a jiné podobné ústavy. Četné jsou i veřejné dobročinné ústavy, jmenovitě nemocnice, ústavy pro slepé a hluchoněmé, blázince, sirotčince a jiné.

Ještě před málo lety byly dopravní prostředky v kolonii velmi primitivní, nyní pak honosí se Viktoria již 2000 km. železnic státních i soukromých. Poštovníctví jest výborné, a celou zem pokrývá tak hustá síť telegrafní, že i docela nepatrná místa mají své telegrafní stanice. S Tasmanií spojena jest Viktoria drátem podmořským.

Finance jsou dokonale spořádány, po uhrazení výloh plyne do státní pokladny značný přebytek důchodů. Rozdělena jest osada na 37 hrabství.

Branná moc osady čítá 3550 dobrovolníků.

Hlavní město jest Melbourne na řece Jary. Ještě neuplynulo 50 let od té doby, co osamělá veslová loďka veplula do ústí řeky této a na příhodném místě upevnila řetěz kotvice své ke stromu pralesa, do něhož nebyla posud vstoupila noha žádného bělocha; nyní pak rozkládá se tu pyšný Melbourne, povstálý jako nějakou báchorou z Tisíce a jedné noci. Město leží na sedmi pahorcích, znenáhla od řeky vystupujících, ulice jeho jsou široké, křížující se v pravých úhlech. Tu stojí palác vedle paláce, a sotva v kterém stejně velikém městě nachází se tolik krásných kostelů a nádherných veřejných budov jako v Melbourne. Stavby jsou veskrz hmotné, z čediče, vyrovnávající se v solidnosti jakýmkoliv jiným. Město má četné veřejné sady a zahrady, mezi nimi také botanickou. V posledních letech stal se Melbourne sídlem kvetoucího průmyslu. Hvězdárna Melbournská jest pověstna pro výtečné zařízení. Za příkladem Sidneye spořádána i v Melbourne roku 1880 světová výstava.

Za přístavy slouží Melbourne Sandridge a Williamstown při zátoce Hobsonské, ležící naproti sobě s dvou stran a spojeny jsou s Melbournem železnici. Obě města, majíce po 7500 obyvatelích, mají skvostné sklady, loděnice, nábřeží a jiné stavby ku přístavu náležité, a panuje tu čilý život.

Po Melbourne jest nejlidnatějším městem Ballarat s 48.000 obyvateli, mezi nimiž jest asi 1500 Číňanů, kteří vůbec v poslední době silně se do Australie stěhují. Město jest sídlem katolického biskupa, má dvě gymnasia a četné závody průmyslové, jmenovitě pivovary a vinopalny. Okolí Ballaratu bylo druhdy jedno z nejbohatších zlatých polí v Australii, kde zlato jenom ze země se sbíralo jako kamení. Ty časy ovšem pominuly, a nyní se pravidelně na zlato doluje, při čemž zaměstnáno jest 8662 dělníků, mezi nimi 2037 Číňanů.

Druhý střed zlatokopství a po Ballaratu nejlidnatější město jest Sandhurst, rovněž sídlo katolického biskupa. V dolech okresu toho pracuje 6515 zlatokopů, mezi nimi 986 Číňanů.

Třetí město první třídy jest Collingwood s 21.000 obyvateli, přilehající k Melbourne a považované za jeho předměstí; jest to oblíbené letní bydliště zámožnějších obyvatelů hlavního města.

Přístavní město Geelong (čti Džilong) má 16.000 (s předměstími 23.000) obyvatelů, gymnasium a klášter milosrdných sester.

Castlemain s 10.500 obyvateli leží v malebné krajině uprostřed okresu bohatých zlatých dolů, kde pracuje 5155 dělníků, mezi nimi 1676 Číňanů.

Menších měst o 7—3000 obyvatelích jest značný počet, všechna jsou železnicemi spolu spojena, úhledná a výstavná, oplývající vším co náleží ku příjmemostem a potřebám vyšší civilizace, a v každém vychází dle velikosti jeho více méně novin a jiných časopisů.

Lze-li souditi dle dosavadního úchvatného pokroku, tedy očekává Viktorii ještě mnohem skvělejší budoucnost. —

Queensland zaujímá severovýchodní část Australie mezi Novým Jižním Walesem, Jižní a Severní Australií, zátokou Karpentarskou a Tichým oceanem. Největší délka rozlehlé této země obnáší 1950, největší šířka skoro 1500 km.; plocha pak její pokrývá 1,730.721 km.

Podnebí jest v celku horčejší nežli v osadách jižnějších, a na severu skoro tropické, ale chladnými větříky od moře mírněné, vzduch čistý a suchý, tak, že i Evropan bez obtíže tu může konati práci sebe těžší. Led a sníh jsou ve větší části kolonie věci neznámé a zima v Brisbanu nejpříjemnější částí roku, neboť jen rána a večery jsou chladné, dni jasné a teplé, nebe vždy modré a povětrí zdravé. Na severním pobřeží panují pravidelné tropické monsuny, které po sedm měsíců přinášejí suchou a po pět měsíců vlhkou povětrnost.

Zlatá pole přivábila do země lidi všech pletí a ze všech končin země: bělochy, černochoy, žluté i rudé plémě. Nejčetnější jsou bělochové, Evropané a Američané, asi $\frac{9}{10}$ veškerého obyvatelstva; dvě třetiny zbytku činí žlutí, Číňané a Japonci; rudoši přicházejí hlavně z Polynésie; černochové jsou domorodci. Počet těchto posledních není znám, na všecken způsob však jsou četnější nežli Číňané a rudoši dohromady.

Lidnatost rostla v Queenslandu velmi rychle od té doby, co nabyl samostatnosti. Kdežto roku 1860 obnášela pouze 28.056 duší,

za deset let vzrostla na 115.567, roku pak 1877 měla osada již 203.084 obyvatelů, mezi nimi 14.000 Číňanů a Japonců a 5000 rudochů. Značný jest rozdíl počtu obojího pohlaví. Číňané a rudoši nepřivádějí s sebou skoro žádných žen. Z Evropanů přichází na 89.000 mužů 68.000 žen.

Hlavní plodiny země jsou vlna a zlato; z rostlin pěstují se hlavně cukrová třtina, bavlník a kukuřice, pak pšenice, zemčata, tabák a réva. Bravu napočtlo se roku 1877 přes 7, skotu přes 2 miliony kusů. V novější době nakládá se maso a vyrábí Liebigova masová trest pro vývoz. Velmi kvetoucí jest obchod s dřívím, jehož se vyváží nesmírné množství. Roku 1857 objeveno jest první zlato v okresu Kanunském (Canoona), ale teprv o 19 let později bohaté doly Gympické. a od těch dob ještě četné jiné na severu. Mimo zlato doluje se na měď a na cín. U severního pobřeží zmáhá se lov perel. Průmysl zvelebují se každým rokem.

Osada má dobré silnice, pomalu tvoří se síť železnic a telegrafů po celém pobřeží prostředkují spojení četné parníky.

Vláda jest tatáž jako v jiných anglických osadách. Z veřejného vyučování vyloučeno jest náboženství; škol bylo roku 1876 rovným počtem 400, mezi nimi 12 realek a jedna hornická akademie.

Hlavní město jest Brisbane, ležící na řece téhož jména, 35 km. od jejího ústí, pod 27° 80' j. š. Založeno roku 1825 co trestnická osada jest roku 1842 přístupným učiněno svobodným kolonistům, od kteréž doby počalo květatí. Jest sídlem katolického biskupství, a roku 1877 mělo vlastní město bez předměstí 28.000 obyvatelů. Přes řeku vede krásný železný most, 340 m. dlouhý. Městu přivádí se výborná voda. K zotavení obyvatelstva slouží několik pěkných parků; mimo to jest tu botanická zahrada, udržovaná ve výborném stavu. Nádraží Brisbaneské jest jedno z nejkrásnějších a nejlépe zařízených v celé Australii.

Z ostatních měst Queenslandu sluší jmenovati: Ipswich se 7700, Maryborough s 8600 a Rockhampton s 8000 obyvateli. V některých, zvláště novějších městech má čínské obyvatelstvo převahu nad bělochy; tak čítá Cooktown 5000 Číňanů a jenom 3000 bělochů, Kingston vedle 5000 Číňanů dokonce jen 120 bělochů. —

Jižní Australie jest prostřední z jižních osad anglických na pevnině australské, ležíc mezi 26° a 38° j. š. a mezi 129° a 141° vých. d. (od Gr.) a hraničíc na sever s Australií severní ještě málo osídlenou a s Queenslandem, na východ s Queenslandem, Novým Jižním Walesem a Viktorií, na jih s Tichým oceanem a na západ se Západní Australií. Rozloha její obnáší 9,85.719 □ km., na kteréž ploše roku 1877 žilo bez domácího plemene 236.871 lidí. Jihovýchodní část kolonie této jest země úrodná, hojně zavodněna; ostatní části jsou dílem močalovitá, dílem roštím porostlá pustina. Hlavní plodina jest pšenice, které daleko široko žádná jiná se ne-

vyrovná, a výtečná vlna. Zemčat rodí se veliké množství, též daří se dobře olivy a réva, pěstovaná hlavně od německých kolonistů, kterých tu značnější množství jest usazeno nežli v jiných koloniích australských, poněvadž jim zde nejlépe svědčí podnebí, podobné ve mnohém ohledu středoevropskému. Z kovů doluje se skoro výhradně jenom na měď (hlavně v Kapundě); bylo sice též zlato a stříbro objeveno, ale v příliš skrovném množství, aby se dobývání jeho vyplácelo. Průmysl jest v rozkvětu, obchod značný. Železnice a telegrafy spojují téměř všechna místa obydlených krajin. Samostatnou osadou jest Jižní Austrálie od roku 1836.

Hlavní město jest Adelaide na řece Torrens, asi 9 km. východně od zátoky St. Vincentské, kde nachází se přístav jeho. Ku konci března 1878 mělo 33.250 obyvatelů. Zvláštností jeho jest veliký počet kostelů a kaplí, což má příčinu svou v tom, že mezi obyvatelstvem nacházejí se vyznavači četných náboženských sekt. Město má moderní výstavnost a mnohé pěkné veřejné budovy. Mezi sady městskými vyniká botanická zahrada, u které založena i zahrada zoologická. Adelaide má několik předměstí s četnými letohrádky zámožnějších obyvatelů. Po Adelaidě jest nejlidnatější město Moonta, mající 5000 obyvatelů a měděné doly, v nichž zaměstnáno jest 1300 dělníků.

Pod kolonialní vládu Jižní Austrálie náleží též Severní Austrálie (dříve Alexandraland), jak nazývá se území na sever od Jižní Austrálie mezi Západní Australií a Queenslandem ležící a sáhající až k severnímu pomoří pevniny. Veliká tato prostora, čítající v rozloze 129.000 □ km., má pouze 743 obyvatelů. Od roku 1878 usazuje se tu mnoho Číňanů. —

Největší ale nejméně lidnatá z australských osad jest Západní Austrálie, založená 1829, jenž obsahuje celou ostatní část pevniny, hraničící na východ s Jižní Australií. Největší délka její obnáší 1920 km. od severu na jih, největší šířka 1200 km. od západu na východ; rozloha 2,527.283 □ km., na kteréžto nesmírné prostře ku konci roku 1877 žilo všeho všudy 27.838 obyvatelů.

Podnebí jest jedno z nejzdravějších na světě, majíc podobnost s jihoitalským; i daří se tu plodiny ze všech dílů světa. Hlavně pěstuje se pšenice, ječmen, píce, zemčata a dosti dobré víno. Dobytka napočteno roku 1877: koní 30.691, skotu 52.057, bravu 797.156, prasat 18.942 a koz 5391 kusů. Z nerostů se dobývá pouze měď a olovo. U pobřeží loví se perly. Západní Austrálie vyváží mnoho koní do Singapur a Batavie; neméně značný jest obchod její s klím a vzácným dřevem (sandalovým a blahovičnickovým), které se výborně hodí ku pracím truhlářským. Průmysl leží dosavad v plenkách. Celá země rozdělena jest na 26 hrabství.

Hlavní město jest Perth, ležící na řece Labuť v krajině malebné, 18 km. od jejího ústí, a mající 6000 obyvatelů. Po něm jest nejdůležitější Freemantle při ústí jmenované řeky se 4000 obyvateli. Obě města byla vystavěna od trestníků, jež vláda anglická poslala sem prvním osadníkům co nucené dělníky. Dobrý přístav má městečko Albany, kde se nachází uhelné skladiště pro parníky v těchto mořích jezdící. Jiné dva dobré přístavy jsou Bunbury na jihu a Geraldton na severu. Při ústí řeky Sherlocku leží Roeburne, hlavní sídlo lovu perel, odkud i množství vlny do Londýna se zasílá.

Mezi Perthem a Freemantlem otevřena jest roku 1880 železnice, která má odtud dále vedena býti; telegrafem spojena jsou všechna jen poněkud značnější místa osady. —

Zvláštní osadu pro sebe tvoří Tasmanie, ostrov na jihu od pevniny ležící. První osídlení jeho stalo se roku 1803, a byli tam z Jižního Nového Walesu posíláni nejhorší trestníci, lidé přímo nenapravitelní. S počátku musili zápasiti osadníci s hladem, i živili se hlavně lovem klokanů, jichž nacházelo se veliké množství na ostrově. K tomu přistoupilo brzy jiné zlo, totiž loupežnické roty, které povážlivě ohrožovali veřejnou bezpečnost. Nebylo totiž možná, vězně tak dokonale stříci, aby žádný z nich nemohl uprchnouti, a takoví uprchlíci uchýlovali se do lesů, odkud napadali nejenom cestující, nýbrž i usedlosti kolonistů, páchající neslýchané ukrutností. Musilyť proti nim vysílány býti pravidelné výpravy, a není tomu příliš dlouho, co loupežnictví na Tasmanii teprv úplně jest vyhlazeno.

Roku 1825 oddělena jest Tasmanie od Nového Jižního Walesu a stala se samostatnou, ale teprv roku 1854 přestala býti osadou trestnickou, od kteréž doby počíná pravý rozkvět její.

Domácí obyvatelé ostrova byli plémě ve mnohém ohledu rozdílné od domorodců na pevnině, podobající se více obyvatelům ostatních ostrovů tohoto dílu světa. Byli těla méně vysokého a složitějšího, vlasy pak měli drsné a vlnovité, jako praví černoši a Papuové. Za zbraň měli pouze krátké oštipy a palice, štítů neznali. Přibytky jejich byly tak primitivní jako u Australanů, pouhé větve a ratolesti nastavené k ochraně proti větru. Chodili úplně nuzí, a neuměli si zhotovovati ani nejbídnější kocábky, jakkoliv byli ostrované. Co do potrawy byli tak málo vybíraví jako Australané, pohlcující nejhnusnější věci. Ale ke chvále jejich musí býti pověděno, že nebyli lidojedi, a že v prošlém čase přijali jakous takous kulturu.

Při usazení se na ostrově cenili Angličané počet domorodců na 200 000. S počátku blížili se důvěrně k cizím příchozím, ale ti, jak se zdá, z nedorozumění, přivítali je střelbou z ručnic, což mělo za následek, že ostrované od té doby stali se zuřivými nepřáteli bě-

lochů. Z toho povstala nesmiřitelná válka plná hrůz, která se skončila úplným vyhlazením domácího plemene. Roku 1835 jest posledních 310 Tasmanců přesídleno na blízký ostrov Flinderský, kde jim vystavěny jsou chýše a věnována všechna možná péče. Když však přes to všechno strašnou úmrtností počet jejich rychle se menšil, přestěhován jest skromný zbytek jejich do blízkého okolí Hobarttownského. Ani to nepomohlo, roku 1854 zbývalo jich už jen 16, a několik let na to přivedeno posledních šest neb sedm do samého Hobarttownu. Roku 1866 byli na živě ještě čtyři Tasmanci, tři ženy a jeden muž 27letý; konečně roku 1876 shromážděna jest k otcům svým poslední Tasmanka Lalla Rookh u věku 76 let.

Ostrov Tasmanie jest ve mnohém ohledu pozoruhoden, bez odporu jest to nejkrásnější část Australie. Jeho rozsáhlost obnáší asi 67.893 □ km., k čemuž přistupuje dalších 4500 □ km., připadajících na četné menší ostrůvky k němu přináležející. Pobřeží má četné zátoky a dobré přístavy. Tasmanie může právem slouiti Švýcarskem jižní polokoule, neboť jest v té míře hornatá, že celá skládá se jenom z hor a údolí. Nejvyšší hory však nepřesahují 1700 m. Ostrov má hojnost řek, jichž malebné břehy porostlé jsou lesy a které tvoří četné slapy. Splavné bývají jenom při ústí svém. Hlavní řeka jest Derwent. Uvnitř nalezájí se četná jezera. Scenerie jest nad míru krásná a malebná, vyšší temena horská pokryta jsou po velikou část roku sněhem, kdežto úbočí jejich a údolí skvějí se věčným zelenem.

Podnebí jest veskrze zdravé a svědčí obzvláště osobám pod tropickým nebem ochuravělým. Květena a zvířena jsou tytéž jako na pevnině australské, lesy poskytují nejkrásnější stavební a truhlářské dříví. Hlavní plodiny země jsou: cukrová třtina, pšenice, oves, ječmen, zemčata, píce, chmel a víno. Nejvíce však, jako v celé Australii, vyváží se vlny. Dobytky napočítlo se roku 1877: koní 22.195, skotu 126.882, bravu 1.815.125 a prasat 55.652 kusů. Z nerostů se dobývá hlavně zlato a cín; také se nalezá něco uhlí.

Roku 1877 bylo v Tasmanii 107.633 obyvatelů, z nichž bylo mužského pohlaví o 6000 více nežli ženského. Země rozdělena jest na 18 hrabství. Železnic měl ostrov 265 km., telegrafních drátů 1464 km. Podmořský drát spojuje ostrov s pevninou.

Hlavní město kolonie jest Hobarttown, mající 20.000 obyvatelů, v malebné poloze při ústí řeky Derwentu, která tu tvoří výborný přístav, a při úpatí Mount Wellingtonu 1300 m. vysokého, jenž často až pozdě do léta sněhem jest pokryt. Město má pěknou výstavnost a široké ulice, které se v pravých úhlech přetínají. Kostelů jest mimo dvě katedrály asi třicet. Město má četné průmyslné

závody, mezi nimi pět pivovárů. Uprostřed města stojí socha slavného plavce k severní točně sira Johna Franklina, který býval guvernérem v Tasmanii. Mezi veřejnými sady vyniká park nazvaný Queens Domain.

Po Hobarttownu jest největší město Launceston, ležící při stoku řek Erk a Tamar pod Mount Barrowem 1550 m. vysokým, s 11.000 obyvateli a značným obchodem. V obou jmenovaných městech vycházejí četné časopisy.

IV. Melanesie.

Tímto názvem rozumíme všechny ostrovy a skupiny otrovů od Nové Guiney na východ až k ostrovům Vitiským čili Fidžiským, t. j. obvod vlastního domova Papuů. Tu předně jest veliký, uvnitř ještě tak málo proskoumaný ostrov Nová Guinea s archipелеm Lousiadským na východě a Novobritanským na severovýchodě. Potom následují dále na východ s odchylkem k jihu tlupa ostrovů Šalomounských, Santa Cruz čili ostroví královny Charloty, Nové Hebridy, francouzské ostroví Loyalty a Nová Kaledonie, konečně skupina ostrovů Vitiských. Nemůže býti účelem spisu tohoto, podati popis všech těchto ostrovů, při čemž by nesčíslné opakování jednotlivých podrobností čtenáře unaviti musilo; stačí nám vytknouti takové významné stránky, že tím nabytí možná ve všeobecných obrysech správného obrazu ostrovů Jižního oceanu a jejich obyvatelů.

Tuto potřebí se blíže seznámiti s domácím plemenem ostrovů těchto, kteří pod jmenem Papuů tvoří přechod od hnědých Malajů k pravým černochům. k nimž někdy přeti svou valně se přibližují. Postavou svou převyšují Malaje, no y jejich jsou dlouhé a hubené, okončiny u nich i na rukou větší nežli u Malajů. Obličej mají podlouhlý, čelo ploché, obočí velmi vystouplé, nos veliký a zahnutý, dolo tlustý, nozdry široké, ústa veliká, rty tlusté a odulé. Vlasy jsou kadeřavé, tabeny, kousky kostí, ptáčím peřím a jinou okrasou. Uši a nos propíchují sobě a zavěšují do nich nejrozličnější věci, na krku a na ramenou nosí obroučky, zuby si přiostrávají pilováním, tělo tetují rozličnými figurami. U břehů staví sobě příbytky na jehlách, podobné těm, jaké v novější době objeveny byly u mnohých jezer střední Evropy. Z vydutých stromů sobě zhotovují loďky, jež pohybují dlouhými vesly. V plování jsou Papuové dokonalí mistři. Za domácí zvířata mají

Papuové

kové též vousy, i ostatní tělo silně obrostlé. V celku jeví dle těla větší podobnost k Evropanům nežli Malajové. Také v duševním ohledu liší se Papuové značně od Malajů, jsouce povahy čilejší a pohyblivější. Obvykle chodí Papuové nazi, ale úpravě vlasů věnují velikou péči, často je v malé vrkoče splétajíce anebo do velikých uzlů svazující, jež potom ozdobují rozličnými věcmi:

bambusovými hřebeny, kousky kostí, ptáčím peřím a jinou okrasou. Uši a nos propíchují sobě a zavěšují do nich nejrozličnější věci, na krku a na ramenou nosí obroučky, zuby si přiostrávají pilováním, tělo tetují rozličnými figurami. U břehů staví sobě příbytky na jehlách, podobné těm, jaké v novější době objeveny byly u mnohých jezer střední Evropy. Z vydutých stromů sobě zhotovují loďky, jež pohybují dlouhými vesly. V plování jsou Papuové dokonalí mistři. Za domácí zvířata mají

psy a jistý druh prasat (*Sus papuensis*). Z rostlin pěstují palmy, tabák a jiné užitečné, z jejich plodin si ukládají zásoby pro budoucí potřebu. Místy obražují svá pole ploty. Mezi jiným umějí vyráběti sago. Za zbraně jim slouží šíp a luk, oštip a palice ozdobné z tvrdého dřeva vyřezaná; též mají nože a sekery z ostře přitesaných oblázků, podobné těm, jaké u nás nacházíme v památnících z kamenné doby. Zvláštností jsou u nich dlouhé foukačky z bambusu, z nichž do znamenité výše vyfukují prach, dávající tím druhům svým znamení, jako jiní národové dýmem.

Středem společenského života jest u Papuů rodina. Muž smí pojmouti tolik žen, co jich dovede uživit; nevěstu kupuje sobě za jisté množství zboží, svatba slaví se hlučnou hostinou, při které však nejsou hlavní věci líhové nápoje, ovšem pak hřmotící hudební nástroje. Více rodin bydlí pohromadě v dědinách zvaných kampong, v nichž vykonává někdy obmezenou jakousi autoritu starosta, který ostatně neliší se žádnou předností od druhých obyvatelů. Velikým pokrokem nazvati sluší při Papuech obchod, jež vedou s rozličnými surovinami, které prodávají malajským kupcům;

a surovosti obyvatelů, ještě nikomu se nepodařilo vniknouti do nitra ostrova, i samo pobřeží jeho jest jenom s části známo, a to dosti nedokonale, tak že Nová Guinea musí považována býti za jednu z nejméně známých částí naší planety.

Modla z ostrova Veltkonočního.

neboť on je seznamuje s rozličnými potřebami vzdělanějšího života, čímž přístupnými se stávají civilizací. Tak jmenovitě zvykají se odívati bavlněnými látkami, jež za své plodiny vyměňují, a některé kmenové v Nové Guinei přijali také, arcif jenom povrchně, islam. Též nacházíme u Papuů jakýsi smysl pro umění, který se jeví jmenovitě vyřezáváním bůžků, arcif velmi primitivními.

Mezi ostrovními útvary Tichého oceanu žádný v té míře nepoutá pozornost naši se stanoviska zeměpisného jako Nová Guinea, jejíž vnitřek ještě větším dílem jest neznámý. Nejenom že při obtížích, pocházejících z povahy země

Nová Guinea táhne se od západoseverozápadu k východovýchodu, rozloha země obnáší 715.000 km. Co nám o povaze a útvaru země známo jest, vztahuje se hlavně jenom na některá místa severozápadního a západního pobřeží. Vnitřek jest velmi hornatý, a některé hory vynikají výškou nad hory všech ostrovů v Indickém oceanu i na pevnině australské, jsouce největšími vyvýšeninami na zeměkouli mezi Andy a Himalajem. Útvary jejich jsou větším dílem starší naplaveniny, proražené místy skaliny sopečnými. V naplaveninách jižního pobřeží nachází se zlato, které zajisté ani v nitru země neschází.

Půda jest skoro všude velmi úrodná, a země bohatá na vzácné přírodní plodiny. Vše pokryto jest hustým pralesem až na samý kraj pobřeží sáhajícím, proti němuž mizí řídka, od obyvatelů vzdělaná místa. Povaha vegetace jest podstatně indická, jenom v nížinách jižní části ostrova ukazuje častěji se vyskytování akací a jiných rostlin na blízkost Austrálie. Ale při vši kráse těchto lesů přece nemají té rozmanitosti jako na západních indických ostrovech, které vykazují větší rozdílnost druhů stromových. I Zvířena Nové Guiney souvisí se Zvířenou Moluckých ostrovů a severní Austrálie. Ssavců jest jenom něco mezi dvaceti a třiceti druhy, nejvíce vaknatých, mezi nimi druh klokana na stromech žijícího (*Dendrolagus*). Ještě více nežli při ssavcích vystupuje příbuznost se severní Australií při ptácích, a vyjma některé krajiny Jižní Ameriky není na světě země, která by se krásou svých ptáků vyrovnala Nové Guinei. Zde zejména jest pravá vlast nádherné rájky, která skoro výhradně obmezena jest na Novou Guinei. Plazů nacházejí se tu všechny druhy, při hmyzech převládá příbuznost s moluckými, a zvláště brouci a motýlové vynikají krásou barev a tvarů. Také škodlivého hmyzu není nedostatek. Podnebí Nové Guiney jest, jak samo sebou se rozumí, velmi horké, jakkoli na pobřeží parno mírněno bývá větry od moře

Pohled na Doroh.

vanoucími. Přistupující k tomu veliká vlhkost, již ještě rozmnožuje hustota lesů, plodí nezdравotu, která všude na pobřeží Evropanům velice jest nebezpečná. Jedno ze zdravějších míst na pomorí jest Doreh. Vedle nezdравosti podnebí, hustoty lesů a surovosti obyvatelů zvyšována jest obtíž vniknutí do nitra ještě tou okolností, že pobřeží ostrova jest jenom nedostatečně rozčlankované a nad míru jednotvárné; výminku tvoří pouze severozápadní část, která jest nejdůležitější pro obchod a také nejlépe proskoumána ze všech. Kolem Nové Guiney rozseto jest veliké množství malých ostrovů.

V nejnovější době získal si o prozpytování Nové Guiney veliké zásluhy ruský cestovatel Miklucha-Maklaj, který si obral za hlavní úkol rozřešení otázky o rozsidlení kmenů plemene papuanského a malajského na ostrovech Velikého oceanu. Sbírký, jež odtud přivezl, jakož i vědecké práce, které o cestě své ve vědeckých časopisech evropských uveřejnil, vzbudily obdiv celého světa vědeckého. Ale nejznamenitějším výtěžkem cesty té jest mluvnice a slovník jazyků papuanských.

U severozápadního cípu Nové Guiney leží skupina ostrovů Papuanských, větším dílem hornatých a hustým lesem porostlých, mezi nimž jsou dva větší, Saigu a Salavati, k nimž pro stejnost

rázu svého může se přidružití ještě třetí, Mirol, ačkoliv obyčejně se k nim nepočítá. U druhého, východního cípu naznačuje ostroví Louisiad jakési prodloužení Nové Guiney. Mezi četnými těmito ostrovy jsou jen tři větší, a plavba tímto archipelem jest pro četné zádory korálové nemálo nebezpečna. Severně odtud ležící mnoho-ostroví Novobritanské skládá se hlavně z dvou velikých a jednoho menšího ostrova, blízko u sebe ležících, k nimž připojují se dvě menší tlupy; dále čítají se k archipelu tomu ještě ostrovy Admirální. Jednotlivé tyto ostrovy jsou větším dílem dlouhé a úzké, a vyjma několik nejmenších vysoké, hornaté a lesnaté. Květena i Zvířena jejich jeví patrnou příbuznost s novoguinejskou a moluckou. Skoro stejného rázu jsou četné ostrovy skupiny Šalomounské, tvořící dvě rovnoběžné řady, mezi nimiž jest sedm velikých, z nichžto čtyři leží ve východní, tři v západní řadě. Nevelmi široký průplav dělí jižní ostrovy této skupiny od ostrovů královny Charloty, jichž v celku jest sedm větším dílem menších, mimo tlupu plochých ostrůvků korálových. Vyjma nejsevernější jsou všechny vysoké, ale hory jejich nejsou značné, neboť žádná z nich nedosahuje výšky 1000 m. Jakkoliv ostrovy tyto, vyjma jediný Vanikoro, náležejí k nejméně známým v celém oceaně, ví se nicméně, že kamení jejich jest převahou sopečné a že jeden z nich má sopku dosavad činnou. Odtud na jih leží Nové Hebridy, jichž počet nelze dopodrobna udati; dva jsou velké, prostředních jedenáct, menších čtrnáct, mimo to množství malých ostrůvků a skalisk. Pohled na Nové Hebridy jest velmi malebný a půvabný, vysoké a příkré břehy oblévá hluboké, celkem ne nebezpečné moře; některé obtočeny jsou věncem korálových nádorů. Dobrých přístavů tu jest málo, nanejvýše dva neb tři. Vnitřek jest vždy hornatý, největší temena však málokdy přesahují 1500 m.; z některých činných a ještě většího počtu vyhaslých sopek souditi lze na sopečný původ ostrovů těchto; také tu zuří častá zemětřesení. Květena i Zvířena přidružují se k indické; na jižních ostrovech však vyskytují se rostlinné tvary, upomínající na Květenu Nové Kaledonie a ostrovů Fidžiských.

Ze všech archipelů Melanesie nejznačnější a pro Evropany nejdůležitější jest Nová Kaledonie, zahrnující krom velikého ostrova téhož jména, nápadného pro svou odloučenost od ostatního světa, ještě menší ostrovy na severu a jihu od něho, pak ostroví Loyalty nazvané. Nová Kaledonie tvoří od 24. září 1853 část oceanských držebností Francie, jejíž v Port de France čili Numei sídlící vladař podřízen jest generálnímu guvernérovi Oceanie, a slouží za

osadu trestnickou, kamž zavázeli se jak sprostí zločinci, tak v poslední době i odsouzení komunardové. Veliký ostrov táhne se od severozápadu k jihovýchodu, máje v rozloze 16 500 □ km. a obklopen jsa nebezpečnými korálovými nádory a písčínami. Půda jest úrodná, podnebí lahodné a Evropanům svědčící, hory porostlé hustým lesem, ale přístup k nim obtížný; sady polohou nechráněné navštěvovány jsou častými vichřicemi. Cukrová třtina, která zde domovem jest, daří se výborně; méně zdárně pěstování bavlníku, za to tím lépe káva a kukuřice; také s rýží dály se zdařilé pokusy. Z nerostů oplývá Nová Kaledonie zlatem a niklem, kterýžto kov nikde jinde v takové hojnosti se nenalezá.

Prabydlitelů má ostrov asi 30.000, kteří jsou těla svalnatého a statní dělníci, ale lidojedi. Francouzům kladli zarputilý odpor, umějíce zacházeti také s palnou zbraní. Ale jako všude, kde divochové stýkají se s Evropany, také zde domorodců valně ubývá, k čemuž v nemalé míře přičinují se sváry, jež mají mezi sebou, mnohoženství, pijáctví a jiné necnosti, jimž naučili se od bělochů, špína, v které žijí a nezdravé příbytky. Misionáři nedodělali se dosavad u lidu toho nížádných úspěchů, a také Francouzové nedovedli jich sobě přichylnými učiniti. Naproti tomu obyvatelé ostrovů Loyalty, rovněž Francouzům náležitého, počtem asi 15.000, přijali skoro vesměs křesťanství od protestantských misionářů.

V. Mikronesie.

Severně od rovníku, mezi Novou Guineí a jižním pobřežím Japonska, naplněn jest Veliký ocean hromadou nesčíslných malých ostrůvků, které částečně s ostrovy Melanesie souběžně se táhnouce tvoří druhý, zevnitřní ostrovní pás kolem australské pevniny. Pro nápadně skrovné rozměry své nazvány jsou Mikronesií, rozstupující se v tři archipely. Východní z nich dělí se opět na dvě tlupy, nazvané ostrovy Gilbertovými a Maršálskými; za nimi následuje k západu veliké mnohoostroví Karolinů, k nimž náležejí také ostrovy Pelewské čili Palanské, jinak Západní Karoliny zvané, a na sever od těchto Ladrony čili Mariany, k nimž ještě dále na sever řadí se množství malých ostrovů a ostrovních tlup, jichž nejznačnější jsou ostrovy Roninské, nazvané na některých mapách také ostrovy Magalhaensovými nebo archipelem Ansonovým, a větším dílem neobydlené. Ostatní ostrovy mají obyvatelstvo malajské.

Mnohoostroví Maršálské a Gilbertovo, jinak archipel Mulgraveský, táhne se východně od Karolinů směrem od severoseverozápadu na jihojihovýchod, dělí se širokým průplavem na dvě skupiny, severní Maršálskou a jižní Gilbertovu, kterážto poslední nazývána jest od velrybolovců také ostrovům Kingsmillským. Ostrov Mar-

šálské rozpadají se opět ve dvojí oddělení, západní Ralík a východní Ratak. Ze všech ostrovů těchto, jichž dohromady jest 46, jsou pět nejmenších ploché ostrůvky korálové, obklopené řadou nádorů; všechny ostatní leží uprostřed lagun.

Vegetace jest sice bujná, ale co do mnohosti a rozmanitosti zůstává za karolínskou, a čím dále na sever, tím více zakrňuje. Nejužitečnější rostlina jest pandang, který se vyskytuje ve více než dvaceti druzích, jsou na mnohých ostrovech hlavním pokrmem obyvatelstva. Plodina ta peče se v jamách a tak se jí; také z ní dělají konfekt známý pod jmenem mogan. Hned po pandangu přichází ořech kokosový, poskytující nejenom nápoj, pokrm a olej, nýbrž i nádoby a lýčí na šňůry a provazy. Bez vláken tohoto ořechu nemohli by domorodci ani pomýšleti na plavbu. Chlebovník není obecný, nacházejí se jenom ve vlhkých nížinách obydlených ostrovů. Z kořene rostliny *Tacca pinatifida* dělá se živná mouka. Na mnohých ostrovech nacházejí se také rozličné druhy aronu a pisang, někde se pěstuje jam. Některé druhy prosvírniku dávají silné lýčí. Zemských ssavců nebylo žádných na ostrovech těchto; uvedené kozy, prasata a kočky silně se rozmnožily, ale zdivočely. Z ptáků nacházejí se vedle kur jenom některé lesní a vodní, ale jen v malé rozmanitosti. Z obojživelníků třeba se zmíniti o mořských želvách, z ryb o dvou druzích jedovatých rejnoků nesmírné velikosti. Létavé ryby a žraloci jsou hojní. Rozmanitost dvouskořepých lastur jest veliká, z nich roh tritonův slouží za troubu, perlovka pak přístřená za nůž. Trepangu jest veliké množství. Na 30 severních ostrovech žije sotva 10.000 obyvatelů; naproti tomu čítají ostrovy Gilbertovy zajisté přes 40.000 obyvatelů, jsouce nejenom nejlidnatější ostrovy celého oceánu, nýbrž nejhustěji obydlené části země vůbec, povážíme-li, že veškerá obydlitelná země těch ostrovů obnáší nanejvýše 100 □ km.

Karoliny, mezi Novou Guineí na jihu a Ladróny na severu, táhnou se po 30° délky čili skoro 3000 km. od západu na východ. Dva silné průlivy dělí je na tři tlupy, z nichž nejzápadnější, ostrovy Pelewské, jest největší. Na severovýchod od nich leží malá tlupa, zvaná Lamoliork čili Mateloty, a za ní větší pahorkovitý ostrov Jap. Prostřední tlupa obsahuje největší počet ostrovů, z nichž Ruk čili Hogolu jest ze všech nej pamětihodnější, skládá se z věnce skalisk kolem laguny, v níž opět vystupuje několik skalnatých ostrůvků. Větší část ostrovů této skupiny jsou nízké, vysoké ostrovy jsou vesměs sopečné a plny příkrých, zoubkovatých hor. Podnebí jest zdravé, an horko mírněno bývá občerstvujícími větry.

Ostrovy Pelewské popsal zervrubně německý cestovatel Karel Semper, který na nich deset měsíců strávil. Obyvatelé jsou plemene malajského, a mnohé jejich obyčeje nacházejí se také u Malajů indických ostrovů. Jakkoli mravnost jejich v ohledu pohlavním není veliká, jest u nich nicméně cit slušnosti značně vyvinut; tak na př. jest místo, kde se ženy koupají, mužům co nejprísněji zakázáno. Vůbec má v celém životě jejich velikou důležitost etiketa, jejíž předpisy arcif jsou někdy podivné. Muž nikdy nebývá viděn ve společnosti ženy své ani na ulici ani v cizím domě, ženě prísně zakázáno jest pokrývati sobě hlavu, a jednou Semper nanejvýše

urazil jistého náčelníka tím, že se ho tázal na jeho jméno. Oděv obmezuje se na nejnutnější potřebu, tetování jest všeobecné, provrtanou chruplavkou nosovou prostrkují vonavé květiny, a do uší zavěšují si ozdoby z želvoviny nebo i jiné věci, na př. doutníky, nože a t. d. Všech obyvatelů jest sotva více než asi 30.000.

Po všech ostrovech Karolinských rozšířeny jsou pandang a pisang, na ostrovech vysokých rostou krom toho areková palma, bambus, strom hřebíčkový, oranže, cukrovník, betel, sladké bataty a rozličné druhy aronu, kdežto chlebovník roste výhradně na ostrovech nízkých.

Také třetí archipel Mikronesie, Mariany, jinak Ladrony čili ostrovy Zlodějské, rozděleny jsou průlivem na dvě skupiny, tvořící směrem od severu na jih řadu 15 ostrovů, majících dohromady v rozloze 1050 km., na kterých žije toliko asi 5—6000 obyvatelů pod panstvím španělským. Vladař, podřízený generalnímu kapitánu v Manile, sídlí v Aganě na Guajanu, hlavním a jediném městě osady té, majícím 2000 obyvatelů. Sem bývají vypovídáni političtí provinilci. Ploché břehy jižních ostrovů obklopeny jsou korálovými základy, za nimiž nacházejí se dobré přístavy; půda jejich jest nad míru úrodná, svažována jsouc četnými potoky. U srovnání s nimi jsou ostrovy severní málo úrodné a na rostlinstvo chudé, ale plny vidličnatých hor malebných, které však sotva povznášejí se nad 1000 km., jsouce vesměs sopečné. Vedle vyhaslých nacházejí se tu i činné sopky, břehy jsou příkré a vysoké, ale prosty zádoorů a nebezpečné, ale také bez přístavů. Jihozápadně od Marianů nachází se jedno z nehlubších míst v oceanu. Ostrovy ty byly roku 1521 Magelhaensem objeveny.

VI. Polynesie.

Polynesie dělí se na osm hlavních archipelů, k nimž přidružuje se ještě několik menších souostroví. Nejzápadnější z nich jest archipel Vitiský, východně od Nových Hebridů; dále na východě leží archipel Tonganský a severně od tohoto archipel Samoanský. Mezi těmito archipely roztroušeny jsou porůznu ještě jednotlivé ostrovy, severně pak od archipelu Samoanského leží malá skupina ostrovů Tokelanských a na severozápad od těchto tlupa ostrovů Elliceových, od misionářů Lagunovými nazvaných. Od archipelu Tonganského na východ leží archipel Herveyský, skládající se z četných, daleko roztroušených ostrovů; po něm následuje archipel ostrovů Společenských, k němuž náležejí také ostrovy jižněji ležící, obyčejně nazvané tlupou Australskou neb Tulenaickou;

pak veliký archipel Paumotuský, k němuž ještě dále na východ přidružuje se ostrov Rapanui čili Velikonoční. Severně od Paumotu leží archipel Marquesaský a západně i severozápadně od něho tři skupiny menších ostrovů, Penrhynská, Fénixská a Americká. Poslední polyneský archipel jest Havajský, k němuž druží se řada malých, od něho na severozápad ležících ostrůvků.

Archipel Vitiský čili Fidžiský, východně od Nových Hebridů, jest propleten korálovými zádory a čítá 225 ostrovů, mezi nimiž jsou dva větší, původu sopečného. Veškerá plocha jejich obnáší 20.807 □ km., z kteréhož prostoru jen asi třetina jest obydlena. Půda jest tak úrodná, že by na ostrovech těch dobře mohlo milion lidí bydleti, kdežto v skutečnosti veškeré obyvatelstvo čítá sotva 200.000 duší, mezi nimiž jest asi 2000 bělochů. Dva veliké ostrovy, Viti Levu a Vana Levu, mají dobré dvě třetiny veškerého obyvatelstva.

Domácí obyvatelé Vitiských ostrovů jsou plemene smíšeného z Malajů a Papuů a byli dříve lidožrouti, nyní však jest veliká část jich od protestantských misionářů pokřtěna a na dráhu civilisace uvedena. Obyvatelstvo dělí se na četné kmeny, z nichž každý má svého náčelníka, ale všickni uznávají nad sebou jednoho nejvyššího panovníka, který má titul krále. Roku 1862 podávali ostrované svrchovanost nad sebou Anglii, která jí však nepřijala. Od těch dob vynikl nad jiné pohlaváry Kakoban, který se počal nazývatí králem, roku 1871 zemi své ústavu udělil a sněm povolal. Ale již roku 1874 postoupil které bývalý král navštívil Nový Jižní Wales, aby na své oči spatřil divy evropské civilisace. Nemoc ta zachvacuje četné oběti, a divným způsobem jsou to především náčelníci, kteří jí podlehlí.

Ostrovy tyto byly roku 1643 objeveny holandským plavcem Abelem Tasmanem, a později od rozličných jiných mořeplavců navštíveny. První misionáři přišli tam roku 1835.

Jihozápadně od Vitiských leží ostrovy Práteleké, jinak Tonganský archipel, skupina ostrovů větším dílem malých a nízkých, nebezpečnými korálovými zádory obklopených, jichž půda sice jest úrodná, ale postrádá náležitého zavlažení. Obyvatelé, jichž počítá se na 30.000, jsou ze všech ostrovanů Jižního oceánu u vzdělanosti nejpokročilejší a vesměs křesťané. Archipel rozdělen jest dvěma

Obyvatel Vitiských ostrovů.

část jich od protestantských misionářů pokřtěna a na dráhu civilisace uvedena. Obyvatelstvo dělí se na četné kmeny, z nichž každý má svého náčelníka, ale všickni uznávají nad sebou jednoho nejvyššího panovníka, který má titul krále. Roku 1862 podávali ostrované svrchovanost nad sebou Anglii, která jí však nepřijala. Od těch dob vynikl nad jiné pohlaváry Kakoban, který se počal nazývatí králem, roku 1871 zemi své ústavu udělil a sněm povolal. Ale již roku 1874 postoupil které bývalý král navštívil Nový Jižní Wales, aby na své oči spatřil divy evropské civilisace. Nemoc ta zachvacuje četné oběti, a divným způsobem jsou to především náčelníci, kteří jí podlehlí.

Ostrovy tyto byly roku 1643 objeveny holandským plavcem Abelem Tasmanem, a později od rozličných jiných mořeplavců navštíveny. První misionáři přišli tam roku 1835.

Jihozápadně od Vitiských leží ostrovy Práteleké, jinak Tonganský archipel, skupina ostrovů větším dílem malých a nízkých, nebezpečnými korálovými zádory obklopených, jichž půda sice jest úrodná, ale postrádá náležitého zavlažení. Obyvatelé, jichž počítá se na 30.000, jsou ze všech ostrovanů Jižního oceánu u vzdělanosti nejpokročilejší a vesměs křesťané. Archipel rozdělen jest dvěma

úzkými průlivy na tři tlupy. Z jižní tlupy jest největší ostrov Tongalabu, nad oběma ostatními tlupami panuje král Jiří, mající své sídlo na ostrově Vavao, vladař dobrý a moudrý. V nejnovější době počíná se zmáhati obchod s Australií, hlavně v kokosovém oleji, za nějž obyvatelé vyměňují plodiny evropské a všeliké potřeby civilisovaného života

Na sever od archipelů Tonganského leží archipel Samoanský čili ostrovy Plavecké, jenž obsahuje čtyři veliké a pět menších ostrovů, dohromady asi 3000 □ km. Větší ostrovy nazývají se Savaii, Upolu, Tutuila a Manua. Hlavní město a spolu hlavní přístav Apia leží na Upolu, na kterémž ostrově nalezá se 800 m. vysoký Pik Tafua s vyhaslým jícnem, hustým lesem porostlým. Samoanské ostrovy náležejí k nejkrásnějším a nejúrodnějším z celého Jižního oceanu.

Korálový ostrov v archipelů Samanském.

Obyvatelstva čítá se 36.000, z nichž polovička připadá na ostrov Upolu; bělochů žije na ostrovech něco přes 2000. Domorodci byli dříve lid bojovný a loupeživý, od roku 1836 však, v kterém misionáři vyvolili ostroví toto za střed své činnosti v Jižním oceanu, přijavše křesťanství učinili veliký pokrok v civilisaci. Vedle chrámů a škol mají také vzdělávací ústavy pro učitele, a v hlavním městě sídlí cizí konsulové. Hlavní plodiny země jsou kokosová palma, jižní ovoce, bavlna, káva a kukuřice; mimo to chovají obyvatelé dobytek a množství drůbeže, vše cizího původu. Čím dále tím více zmáhá se také obchod, hlavně s Australií a Novým Zeelandem. Nejvíce vyváží se kokosových ořechů na olej, pak bavlna, kukuřice a perlet, začež vyměňuje se zboží evropské, jmenovitě látky oděvní. Kokosového ovoce odbylo by se mnohem více, kdyby nebyl nedostatek pracovních sil. Z té příčiny vábení jsou za posledních dob obyvatelé ostrovů Karolinských a Maršálských, kteří zhusta přicházejí se projednávat do služby na 4—5 let, po kterých čas dostává se jim v sadech po evropsku zřízených hojně mzdy a dobrého

opatření. Mezi Evropany, kteří se na ostrovech Samoanských usadili, obzvláště četní jsou kupci němečtí, jmenovitě Hamburští, kteří si pilně hledí obchodu.

V politickém ohledu netvoří ostrovy tyto žádný státní celek, nýbrž domorodci stojí pod rozličnými náčelníky. Roku 1872 osobily si Spojené obce protektorat nad archipелеm Samoanským, zřídivše zároveň v prostranném přístavu Pango Pango uhelné skladiště pro parníky jezdící mezi San Franciskem a Australií. Tím zvedl se velice přístav ten, nabýváje každým dnem zvýšené obchodní důležitosti.

O malých ostrovních skupinách Tokelanské čili Unionské a Elliceské nedá se mnoho říci. První sestává s tří ostrůvků asi s 500 obyvateli a bohatými ložisky guana, proč je Američáni navštěvují. Druhá tlupa skládá se z většího počtu malých ostrovů, jichž pokřesťaněné obyvatelstvo sotva převyšuje počet 2500 duší.

Roztáhlý archipel Herveyův, jinak Cookův, čítá asi deset korálových ostrovů, nízkých a úrodných, palma, chlebovník, pisang, káva, bavlna a tabák.

Plk na ostrově Moorei.

ale nesnadno přístupných, nemajících ani vody ani přístavu.

Největší z nich jest Baraton-ga, mající 30 angl. mil v objemu a 7000 obyvatelů, původu sopečného, hornatá, ale úrodná a dobře zavlažované pobřežní roviny mající.

O něco menší jest Mangaja. Plodiny těchto ostrovů jsou kokosová

Obyvatelé, dříve lidojedi, světlé pleti a silného těla, duševně nadaní a uceliví, jsou již vesměs křesťané, šatí se po evropsku a bydlí v kamenných domech. Rozdělení jsou na více kmenů pod zvláštními náčelníky, ale vymírají.

Mnohem větší důležitost mají ostrovy Společenské, v nejnovější době anektované od Francie, která již po delší řadu let vykonávala nad nimi protektorat. Ostrovů těchto jest 11, táhnoucích se od severozápadu k jihovýchodu a oddělených širokým průlivem v tlupu západní a východní. K západní náležejí Huahine, Naiatea, Tahaa a Borabora, z nichž každý tvoří pro sebe „království“; z východní jsou nejhlavnější Moorea čili Eimeo, Mactea a uprostřed mezi těmto ležící Tahiti, pověstný pro svou báječnou krásu. Všecky tyto ostrovy dohromady mají v rozloze 1700 □ km., na kterémžto prostoru žije 18.000 obyvatelů.

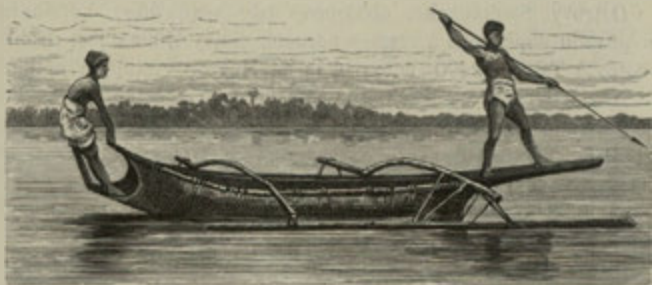
Ostrovy Společenské, obklopené ode vsad útesy korálovými, jsou původu sopečného a vesměs hornaté. Nejvyšší hora jest Orohena na ostrově Tahiti, 2400 m. vysoká, na Moorei vystupuje mohutný pik. Na některých ostrovech jsou malá jezírka a četné říčky. Podnebí jest mírné a zdravé, půda na mnoze velmi úrodná. Mimo chlebovník daří se zde skoro všechny rostliny tropické. Prasata, psi a krysy byli jediní čtvernožci, kteří se zde nalezali, když ostrovy tyto byly odkryty; nyní však žijí zde již naše domácí zvířata, jmenovitě hojná drůbež. Též vodního ptactva jest hojnost.

Obyvatelé náležejí k plemeni malajskému, jsou prostřední postavy, dobře zrostlí, pleti olivové neb rudé, mravů vlídných a značných schopností duševních. Ostrovy ty ponejprv objeveny byly od Spanělů roku 1606, roku 1767 navštívil je anglický kapitán Wallis, ale teprv Cook proskoumal je v letech 1769—78, a nazval je ke cti král. společnosti Londýnské Společenskými ostrovy. Již roku 1796 byli sem posláni protestantští misionáři angličtí, jichž zdárné úspěchy přivábily sem misionáře katolické. R. 1814 král Tahitský Pomare II. přijal křesťanství, zavedl je také u svých poddaných a dal bibli přeložiti do jazyka domácího. Po jeho smrti za nezletilosti syna jeho rozšířili misionáři ještě více vliv svůj, když pak syn tento zemřel, nastoupila po něm r. 1827 vládu sestra jeho Pomare Vahina, která musila r. 1842 uznati nad sebou ochrannou moc Francie. Dle jména ponechána jí svrchovanost, ale skutečnou moc provozoval vladař francouzský, maje k službě vojsko a četnictvo. Roku 1877 královna zemřela.

Ostrov Tahiti má v rozloze asi 1050 □ km. s 10.000 obyvateli, a vystupuje od pobřeží amfiteatrálně ke středu. Podnebí jest nad míru lahodné a zdravé, úrodná půda vydává všechny plodiny tropické, jimž co do bujnosti nikde není rovných. Blahovůní krásných květů okřívá poutník, a množství rozmanitého ptactva, skvělého se v nádherných tropických barvách, jej rozveseluje libezným zpěvem. Krásu krajin ostrova toho vychvalují s nadšením všickni cestovatelé. A tento pravý ráj na zemi jest bydlíštěm plemene, jehož krásu obzvláště starší

navštívitelé těch ostrovů s obdivem vynášeli, ličice i mravy jejich ve světle přímo idylickém. Nyní ovšem tento půvab ideálního stavu přirozeného ustoupil namnoze poměrům a mravům moderní civilisace, ale uvnitř ostrova možná vždy ještě překvapiti vlnadné ostrovanky, any kvitím ozdobeny provozují své luzné národní tance. Zatím křesťanství ve mnohém ohledu mravně ušlechtilo tento lid, který dříve oddán byl prostopášnému rozkošnictví pohlavnímu a modlám svým i lidské oběti přinášel. Nyní jsou horliví křesťané, a četné školy vychovávají mládež ke vzdělanosti.

Hlavní město ostrova, Papeite, mající 2000 obyvatelů, jeví všechny možné protivy, neboť tu zastoupena jest největší rozmanitost plemen lidských. Město nabývá čím dále tím více rázu evropského, hlavně novými stavbami, z nichž obzvláště vynikají katedrála a paláce královský a vládařský. Papeite jest skladištěm veškerých plodin těchto ostrovů, s nimiž vede se rozsáhlý obchod. Zboží

Domorodci tahitští ryby lovíce.

toto přivázejí malé lodi pod vlajkou tahitskou do Papeite, a odtud teprv rozváží se do Evropy a jinam. Hlavní předměty vývozu jsou: kokos, perlové mušle, bavlna a něco cukru do Evropy (větším dílem do Anglie a do Německa), oranže a trepang (do Číny). Za to přivázejí se: líhoviny, konzervy, všeliké nářadí domácí, stavební dříví, hotové obleky a t. d.

Můžeme vším právem pominouti pět malých, daleko roztroušených, dobře zavlažovaných, ale řídko navštěvovaných ostrovů Tubuaiských čili Australských, ležících jižně od ostrovů Společenských, a přejíti hned k nejbližšímu odtud na východ ležícímu ostrovu Paumotu jinak Tuamotuskému, které se též nazývá Perlovými, Nízkými nebo Nebezpečnými ostrovy. Jest to pravý oblak ostrovů, asi 80 na počet, velmi plochých a slabě obydlených, jimž nedostává se tekoucí vody a které obklopeny jsou korálovými útesy. Důležitý jsou pouze co bohaté loviště perel a pro značné množství kokosových ořechů. Ostrovy tyto stojí pod protektorem francouzským, který se vztahuje též na tlupu Gambierovu, pět vysokých sopečných ostrovů s 1500 katolickými obyvateli, z nichž nejdůležitější jest Mangareva, ležící skoro pod samým obratníkem Kozorožce.

Severovýchodně od archipelu Paumotuského nalezáme souostroví Marquesaské čili Mendaňaské, jež roku 1599 objevil markýz Mendañas. Jest jich v celku 17, z nichž však jenom 12 zevrubněji známe. Rozloha všech dohromady pácí se na 1320 km., veškeré obyvatelstvo na 8000 hlav, částečně lidožroutů.

Ostrovky tyto jsou vesměs sopečné, uvnitř příkře hornaté, až do výše 1140 m. se povznášející, mají však i úrodná, dobře zavlažená údolí. Pobřeží jejich prosta jsou korálových zádoorů, jediný ostrov Ua-Uka, obklopen dosti daleko sáhajícími skalisky. Většina ostrovů těchto oplývá zátokami a přístavy, do kterých však často přístup nebezpečný jest za příčinou prudkých větrů náhle se dostavujících. Půda, větším dílem méně úrodná nežli na sousedním Tahiti, vykazuje také méně hojné rostlinstvo. Na Nukahivě a Tanatě tvoří čedič značné hory neb aspoň temena jejich věncí, kdež pak často spadá v kolmých stěnách do hlubokých propastí. V celku jest půda skalnatá, jen spíše pokryta prstí s vegetací tropickou. Břehy mají podnebí horké, a palčivé paprsky sluneční zahřívají vzduch i moře skoro stejnou měrou. Vystupujeme-li však do vnitřních výše položených krajin, ustupuje tropické horko citelné zimě, i zdá se nám, jakobychom přeneseni byli v některé vysoké údolí našich Alp. V celku však jest podnebí zdravé.

Obyvatelé ostrovů Marquesaských vyhlašování jsou za nejsličnější ostrovany Jižního oceanu, vynikající v tom ohledu ještě nad Tahitany. Pleť jejich má čistou, zdravou žlutost, a líce jejich nádech slabého ruměnce. Dle Cooka převyšují snad všechny ostatní národy souměrností těla a pravidelností rysů. Všichni jsou vysokého vzrostu, silní a svalnatí, vlasy mají rozličné barvy, ale nikdy rudé. Tetují se bohatě a vkusně, čímž arcí barva obličejů někdy do černa přechází. Výraz obličejů jest příjemný, přímý, a jeví duševní čílost. Ženy jsou sice menší, ale tělo jejich jest neméně souměrné, a jakkoli pleť jejich poněkud padá do hněda, nacházejí se mezi nimi vždy mnohé, které jsou tak sličné a bílé, jako paní jižní Evropy; tetovaných viděti mezi nimi málo. V mravech a náboženských obyčejích srovnávají se Marquesani ve mnohém ohledu s domorodci tahitskými. Ctít čtá božstva, jimž v každém okrese posvěcen byl „morai“, kde obětovali prasata; lidské oběti nebyly u nich v obyčeji, jakkoliv jsou lidojedi. S počátku byli velmi pohostinní, ale mezi sebou vedli krvavé války. Snahy misionářů zůstávaly u nich dlouho bez úspěchu; teprva v novější době přijala prý většina jich víru katolickou; ostatní však žijí doposavad co divochové a lidojedi.

Hlavní ostrov jest Nukahiva, kde Francouzové měli dříve trestnickou osadu; nyní sídlí v Taiohau, malém, ale oživeném hlavním přístavu ostrova toho, francouzský komisař, pod jehož ochranou usazení tam jsou rozliční kupci.

Zbývá nám ještě zmíniti se o několika malých ostrovech: Nateja, Onateja, jinak San Pedro, má 15 km. v objemu, jest mírně vysoký, velmi plochý a má veliké lesy a pěkné roviny; Tebua čili

ostrov Hoodův jest nejmenší z ostrovů těchto a nejméně úhledný. Ostrovy Robertské, severozápadně od Nukahivy, jsou vysoké a neobydlené, ale bývají někdy navštěvovány; největší jest $4\frac{1}{2}$ km. dlouhý, dosti široký, a má na straně severozápadní chobot, kde lodi mohou se zakotviti. Tato strana ostatně zdá se býti dosti úrodnou, kdežto ostatní část ostrova zdá se býti vypráhlou. Konečně malé ostroví Hergestské, na západ od Nukahivy ležící, jest rovněž neobydleno.

Plavíce se dále na západ od Marquesů přijdeme k Manihikům, odtud na sever pak k oněm rozptýleným tlupám ostrovů Fenixových čili Amerických, které bývají také někdy nazývány středními polyneskými Sporady, vyznačující se jediné bohatými ložisky guana, k vůli kterým je hlavně Amerikáni navštěvují; konečně na blízku severního obratníka k osamělé skupině archipelů Havaiského čili Sandwichského, jenž tvoří pro sebe malé neodvislé království, v kterém však veliký vliv provozují Amerikáni. Skládá se ze sopečných sedmi velikých ostrovů Oahu, Kauai, Niihau, Maui, Molokai, Lanai a Havaii, pak ze čtyř holých, skalnatých ostrovů Kaula, Lehua, Kahoolawe a Molokini, jež všecky dohromady mají 19.250 □ km. ale jen asi 56.000 obyvatelů,

Také tyto ostrovy jsou jakýsi pozemský ráj. Od pobřeží do dálky rozkládá se širý modrý ocean v jemném světle slunečním, a nad ním lahodný pochoťný vzduch; lidé vypadají svátečně a hledí veselé, nejsouce zmořeni žádnou namáhavou prací; skotačivě ponořují se v bílou pěnu mořských vln anebo se na koních prohánějí po rovněž bílém písku. A neméně půvabná jest i scenerie uvnitř země. Mezi zelenými pahorky bublají hluboké, v roklích svých často neviditelné potoky. Ohromné stromy s bujným listím roztahují svá obrovská ramena všemi směry, a na nich visí banany, ovoce chlebové a kokosové ořechy, poskytující takovou hojnost chutné, tekuté i pevné potravy, že zde nezdá se platiti slovo: „Dobývati budeš chleba svého v potu tváře.“ Ale vedle toho se hrozivě ozývají temné mocnosti podzemní, které obzvláště na částečně holém, vody prázdném, přískrymi břehy obroubeném ostrově otevřely si mohutné ohnivé jícny. Zde strmí k nebesům tři nejvyšší hory Polynesie, Mauna Kea 4352, Mauna Loa 4194, a Mauna Hulalai 3048 m. výšky mající; pak Kilauea, nejpamátnější sopka na světě. Velikolepé hrůze, jakou nás naplňuje pánev kloktající varem lávy, patříme-li na ni v noci, nevyrovná se žádný jiný sopečný zjev na světě. Jícen ten, dosti snadno přístupný, je nesmírná eliptická propast, na jejímžto dně spatřuje se obyčejně

jezero žhavé lavy, jehož stoupání a padání zcela rozdílné jest od podobných úkazů jiných sopek. V době nejnovější, v noci ze 14. na 15. února 1877, překvapil i Mauna Loa po devítiletém odpočinku novým strašným výbuchem, tak že světle červeně zbarvené oblaky páry a dýmu vymršťovány byly rychlostí 1520 m. v první minutě do výšky více než 4570 m. Osvětlení bylo tak silné, že na celém ostrově bylo světlo jako ve dne, ano i na vzdáleném ostrově Maui zřetelně byla viděna záře. Deset dní na to se udál nový, velmi pamětihodný výbuch podmořské sopky v zálivu Kealakeakuaském. Nesčíslná červená, modrá a zelená světla vyskakovala nad povrch vody, a balvany žhavé lavy značné velikosti, z nichž vystupovaly páry, vymršťovány jsou do výšky, rozšiřující zároveň na všechny

Sopka na ostrově Havaii.

strany silně po síře páchnoucí páry. Při tom slyšeti bylo silné podzemní hřímání. Spousty vodní nad kraterem, nalezajíce se u velikém pohnutí, hučely, jakoby se řítily s vysoké skály. Několik lodí jedoucích přes toto místo zasaženo bylo kusy lavy, ale neublíženo jim značně. Výbuch tento předcházelo silné zemětřesení. Velmi záhubné zemětřesení, provázené výbuchy sopečnými zuřilo ku konci března a na začátku dubna 1868, kde země přes 2000krát se otrásla, čímž celé dědiny byly pobořeny.

Sandwichské ostrovy, chráněné korálovými jespami, mají více prostranných zátok a bezpečných přístavů. Podnebí jest suché, příjemné a dosti zdravé, teplota kolísá mezi 13° a 25° R. Po devět

měsíců panuje severovýchodní vítr pasatový. Půda v údolích a na rovinách jest velmi úrodná, na výšinách jsou výborné pastviny. Daří se tu mimo jiné chlebovník, kokosový ořech, cukrovník, rozličné druhy bananů, jahodník, keř malinový, indigo, citron, pomeranč, melon, kávovník, palma, vinná réva, kukuřice, brambory a jiné kuchyňské rostliny z Evropy tam přinešené. Zvláštního podotknutí zasluhuje strom santalový, jehož vonné dřevo se vyváží. Ze ssavců nalezali se tu původně pes, prase a krysa; Evropané sem přivezli skot, koně, kočku, králíka a ovci, kterážto poslední však se tu nikterak nechce rozplemeniti. Z ptactva nalezá se zde husa, kachna, holub, papoušek, volavka, lyska, mořský havran a jiní obyvatelé tropických moří; drozd a lejsek jsou jediní zpěvaví ptáci. Některé druhy malých medosavců, jako kolibříci, vynikají lesknavým peřím, z něhož se zhotovují drahocenné pláště. Z plazů jest tu jediná ještěrka, moskitů veliké množství. Moře poskytuje hojnost ryb a želv, perlová lastura chová často nejčistější perly. Kovů tu není žádných, ale pobřeží poskytuje dosti soli, která se vyváží.

Ostrované, jenž obyčejně se počítají ku kmenu malajskému, jsou postavou těla i jazykem příbuzní Novozealandcům, ale smělejší a pilnější než títo, náležejíce vůbec k nejkrásnějším národům v Tichém oceanu. Toliko útvarem rtů liší se ode všech ostatních ostrovanů, nemajíce hofejší pysk ohnutý, okrouhlý, nýbrž spíše čtyrhřanný a velmi blízko nosu umístěný. Co do duševního nadání jsou velmi chápaví a schopni znamenitého povznesení mravního i intelektuálního. Dle starých podání zdá se, že přistáli u těchto ostrovů, bloudivše dlouho před tím v malých lodicích po moři. Mnobá místa v starých národních pověstech jejich překvapují svou shodou s podáním biblickým. Co do mravních názorů nelíšíli se někdy od ostatních ostrovanů; u náčelníků panovalo mnohoženství, a ženy vůbec byly otrokyněmi. Starodávným zvykem bylo usmrcování děvčat, a hrozným bohům v sopkách sídlícím přinášeny byly oběti lidské; též při jiných příležitostech, jako při početí války, při zasvěcování nového chrámu, při nemocech náčelníků byli obětováni lidé. Ohromným dřevěným modlám, zvifatům i kostem náčelníků vzdávána byla božská pocta. Rozličná zaměstnání byla pod ochranou zvláštních bohů. Nyní jsou již všickni obyvatelé křesťané, a sice téměř výhradně evangelci, kteří přičiněním misionářů asi od 70 let v inteligenci, civilizaci a v zdokonalení zevnějšího života znamenitě pokročili, tak že nyní jsou nejvzdělanějšími mezi všemi ostrovy Tichého oceanu. Mají domy po evropsku stavěné, řádně se odívají a jsou zámožní. Na všech ostrovech nalezají se dobré silnice. Školství jest dobře upraveno, a zřídka se kdo nalezne, jenž by neuměl čísti a psátí. Čítá se přes 300 škol asi s 9000 žáky, mimo to jsou tři vyšší školy a tak nazvaná kolej, která jaksí zastupuje universitu. Tiskárny, jichž jest několik v Honolulu, vydávají knihy učebné i náboženské, též vychází tu více časopisů v domácím i v anglickém jazyku. *) Hlavní živnost jest polní hospodářství, vedle toho vyrábějí obyvatelé cukr, melasu, sůl a škrob, které tvoří část vývozu; též vzdělávají železo a jiné kovy. Také lov velryb jest vydatný. Obchod jest velmi čilý, a pro polohu ostrovů mezi Asií, Amerikou a jinými archipely velmi důležitý. Všecky ostrovy dohromady tvoří království, které jest konstituční monarchií s ústavou od roku 1864. Od roku 1874 panuje král Kalakaua I., který moc zákonodárnou sdílí s parlamentem o dvou sněmovnách. Státní úředové jsou větším dílem v rukou Amerikánů.

*) Slovník neučň.

Vesnice na Sandwicheckých ostrovech.

Dějiny. Sandwichské ostrovy odkryl Cook na své třetí cestě roku 1778 a pojmenoval je dle prvního lorda admirality hraběte Sandwiche. Obyvatelé jej skvěle přijali a pohostili, pokládajíce jej za svého boha Lona, který dle pověsti byl odešel do ciziny, slibiv se svým časem zase navrátiti. Když však Cook následujícího roku podruhé ostroví toto navštívil, přišlo na ostrově Oahu čili Oweihi za příčinou krádeží od obyvatelů páchaných ke srážce s těmito, při čemž Cook jest zabit. Tenkrát měly ostrovy husté obyvatelstvo, které poddáno bylo třem rozličným knížatům. Tu povstal podmanitel Kamehameha, který v několika letech všechny ostrovy sobě podrobiv učinil se nad nimi králem. Panovník ten stal se civilisátorem národu svého, užívaje rady bělochů volal do země cizince co učitele v užitečných vědomostech, zřídil pořádnou zeměsprávu, vydal moudré zákony a uzavřel obchodní smlouvy s evropskými státy. Po jeho smrti roku 1819 nastoupil panování syn jeho Kamehameha II., který podporoval křesťanské misionáře roku 1821 do země přišlé a roku 1824 navštívil Anglii, kde však zemřel. Po něm stal se králem jeho mladší bratr pod jménem Kamehameha III., který roku 1840

zemi své dal ústavu a napotom toho dosáhl, že samostatnost jeho říše uznána jest od evropských mocností. Za jeho panování domohli se Amerikáni rozhodujícího vlivu na Sandwichských ostrovech. Král tento zemřel 15. prosince 1854, a po něm nastoupil vládu co Kamehameha IV. mladý syn jeho, který panoval až do roku 1863, kteréhož roku v listopadu zemřel. Po něm dosedl na trůn bratr jeho pod jmenem Kamehameha V., za jehož panování jest ústava dle potřeby času změněna. Král ten zemřel r. 1874 bez dědiců, načež povolán na trůn nejbližší příbuzný jeho, král nyní panující.

Hlavní město říše jest Honolulu na ostrově Oahu se 14.000 obyvateli, které jest v pravidelném spojení se San Franciskem. Na ostrově Hawaii jest nejdůležitější místo Hilo se 6000 obyvateli.

Zbývá podotknouti, že i na Sandwichských ostrovech obyvatelstva stále ubývá, hlavně epidemickými nemocemi od bělochů do země přinešenými. Před příchodem Evropanů měly ostrovy tyto asi 300.000 obyvatelů, roku 1823 již jenom 108.500, roku 1865 pouze 63.000, a v nynějším svrchu udaném počtu obyvatelstva zahrnuto jest také přes 5000 bělochů, kterých každým rokem přibývá.

VII. Nový Zealand.

Uprostřed Jižního oceanu, u značné vzdálenosti od jihovýchodních břehů australské pevniny, vystupuje souostroví nazvané Novým Zealandem, ježto se táhne od $34\frac{1}{2}^{\circ}$ až k $47\frac{1}{2}^{\circ}$ j. š., tedy po 13 stupňů zeměpisné šířky, skládajíc se ze dvou velikých a více malých ostrovů, jichž plocha obnáší dohromady 258.800 $\square$ km., tedy právě tolik jako Itálie se Sicilií. Také šířka Nového Zealandu se srovnává se šířkou Itálie (180–220 km.), a konečně i podoba připomíná podobu Itálie, toliko v opáčné poloze.

Dvěma úžinami rozdělen jest Nový Zealand na tři nerovné části: úžina Cookova dělí severní ostrov (domácím jmenem Te ika a Maui zvaný), od jižního (Te vahu punamu), a úžina Faveauxova jižní ostrov od Stewartova (Rakiura), kterýžto poslední, pouze asi 1500 $\square$ km. obnášející a téměř neobydlený, nemá doposavad žádné důležitosti. Z obou velikých ostrovů jest jižní o něco větší než severní. Zeměslovně náleží všechny tři ostrovy k jedinému celku, jsouce části téže soustavy, směřující od jihozápadu k severovýchodu; na jihu vztýčují se divoké lednaté Alpy, na severu strmí sopky věčným sněhem pokryté. Veliké podélné pohoří táhne se od Mysu jižního (South Cape na ostr. Stewartově) všemi třemi ostrovy až

Geiser na Novém Zealandě.

k Mysu východnímu (East Cape), tvořící ohromný hřbet a dosahující největšího a nejrozmanitějšího vývoje na jihu, kde běře na sebe ráz velehor, věčným sněhem a ledem pokrytých a jižními Alpami nazývaných, v jejichž středu strmí vrchol Mount Cook až 3955 m. n. m. a které mají hojnost krásných jezer horních, vodopádů, průsmyků a skalních roklí i bystřic divokých. K západu končí se Alpy tyto kolmým srázem na břehuorském, k východu pak prostírají se po úpatí rozsáhlé roviny, kdežto na severu a jihu kryjí se v břidlinatých výběžcích zlatonosné žíly křemenité. Na severním ostrově pokračují tyto Alpy za úžinou Cookovou podél východního pobřeží od mysu Palliseru až k Mysu východnímu, majíce na rozličných místech rozličná jména, ale nikde nedosahují výšky Alp jižních. Ostatně jsou tyto větším dílem sopečné hory ještě málo známy. K tomuto pohoří přiléhá na západě vysočina, klonící se k severu a jihu a mající četné kužely vulkanické i horké, občasné prameny, podobné geiserům islandským. Asi uprostřed ostrova severního, nad jižním břehem velikého jezera Taupa, ležícího v hluboké kotlině, strmí na neúrodné vysočině pemzové dvě ohromné sopky, Tongariro, 2130 m. vysoká a podnes činná, a Ruapehu, 2800 m. vysoká a napolo vyhaslá; okolo nich jest skupina menších sopek též vyhaslých. Na západním pobřeží stojí osamělá kuželovitá sněžka Egmont, 2620 m. vysoká.

Severovýchodně od Tongarira jest druhá podnes činná sopka na malém ostrově Wakavi v Zálivu Hojnosti, 290 m. vysoká. Na celé prostře mezi těmito sopkami vře a kouří se na tisíce místech ze skulin a propuklin v zemi. Zde jest tak zvaný Okršlek jezerní s četnými vroucími zřídly a jezery teplými, mezi nimiž Rotomahana (t. j. jezero teplé), jehož voda má 30—40° C. Největší řeka na severním ostrově jest Waikato, vytékající z jezera Toupa a tekoucí podél západního břehu do moře.

Novozealandčané.

Poměry zemědělské jsou ještě nedostatečně známy. Na jihu jest Alpské pohoří prahorní, na severozápadě má převahu rula, na východě břidlice, ostrov Stewart má žulu. Devonský útvar není zjištěn, ale ovšem uhelní; útvar třetihorní jest velmi hojný (hnědé uhlí), v jižních horách jsou náplavy zlatonosné. Nový Zeeland má hojnost pokladů mineralních, a již nyní se dobývá zlato, měď, železo, chrom, uhlí a tuha; časem svým objeví se zajisté poklady posud netušené, jako se téměř co den nacházejí nová ložiska zlatonosná.

V podnebí jeví se přechod z tropického severu do mírného jihu; leden a únor jsou nejteplejší, červen a červenec nejchladnější měsíce; jaro začíná zářím, léto prosincem, podzim dubnem a zima červnem. Mokrého a suchého počasí zde není. Zemětřesení přihází se nezřídka, hlavně okolo úžiny Cookovy. Při Květeně pozoruje se podivný přechod z bylinstva tropického do antarktického, což uděluje mu zvláštní ráz samostatný. Nový Zeeland byl původně prales,

jenom na východě jsou některé stepi s jednotlivými stromy (*Cordylia australis*). Po poražení pralesů zůstávají veliká kapradiště (jedlá *Pleris esculenta*, dříve hlavní pokrm tuzemců). Stromů napočítalo se 113 druhů, keřů 156; spolčivých stromů jest málo, mezi nimi *Damara australis*, která dává pryskyřici kauri, jež vyváží se do Anglie, a jedna palma (*Areca rapida*) na severu. Nejdůležitější domácí bylinou jest len Novozelandský (*Phormium tenax*), z něhož se dělají netoliko tkaniny na oděv, nýbrž i šňůry, provazy atd.; z ostatních užitečných rostlin budiž připomenut strom *Trophis opaca* 60' vysoký, jenž dává mléko, které berou k čaji, pak *Coriaria*, mající jedlé ovoce. Nyní pěstují se již všeliké druhy evropského obilí, též rozličné ovoce. Zvířena domácí jest náramně chuda, ze čtvernožců toliko pes a krysa, z ryb sladkovodních hlavně úhoř, ptáků jen asi 100 druhů, mezi nimiž obzvláště památný jest vymírající již *Apteryx*, domácím jménem kivi, z řádu běhounů; dva jiní druhové téhož řádu, *Dinornis* a *Palapteryx*, již vyhynuli. Z hmyzu jsou na seve ním ostrově četní moskitové. Dobytek z Evropy uvedený dobře prospívá; nejvíce rozmnožil se vepřový, který zdivočel.

Domácí obyvatelé, **Maorové** (Maori), zvaní, náležejí k plemeni malajskému, jmenovitě k tomu rodu, který jest rozšířen po ostrovech Sandwichských, Plaveckých, Marquesaských a Společenských. Jsou statní, 5—6¼ stopy vysokí, tělo a ramena jejich jsou delší, nohy pak kratší než u Evropanů; vlasy mají hrubé a černé, zuby dobré, nos krátký a široký, oči tmavohnědé, ústa široká, vrchní pysk dlouhý, tvář širokou, čelo vysoké, úzké, do zadu ustupující, plet snědě olivovou, jen někdy skoro černou. Tvářnost Novozelánčana jest neobyčejně vážná a dumavá, prozrazující málokdy pohnutí mysli. Ženy nejsou tak sličné jako mužští, ač v mládí mají do sebe cosi příjemného v hlase i ve mravech. V tetování předčí Maorové nad jiné národy, mužští tetují si tvář, boky a stehna, ženské jenom rty, bradu a obočí, jen málokdy táhnou několik čar po ostatním těle. Co do schopností duševních lze o nich říci, že mysl jejich jest dětská, náruživosti jejich však že jsou mužské. Paměť mají dobrou a snadno jímají dojmy, ale mysl tvořící, rozmysl a úsudek jsou u nich slabé. Milují hudbu jednoduchou a hřmotnou; pro barvy smyslu nemají. Jsou ješitní, pyšní, mstiví, ale pohostinní k cizincům; jsou věrní přátelé a slovu důstojní. Jejich pověsti, pohádky a písně prozrazují vtip a humor. Když sem přišli Evropané, byli rozděleni na 18 národů, kteří dělili se opět na kmeny. Každý kmen měl náčelníka podřízeného náčelníku národnímu. Maorové klaněli se bohům, zosobněným to silám přírodním; ale bohové tito měli ráz čistě duchovní a byli neviditelní; proto neměli model. Věřili v život budoucí a v nesmrtelnost duše; věřili, že jejich kněží se stýkají s bohy, jichž přání a rozkazy vykonávají. Čarodějníci byli u veliké vážnosti. Maorové měli též jakýsi křesťav nazvaný *iriri*, při němž kněží pokropovali neb do řeky ponořovali dítě, dokud mu nebylo ještě měsíc. Když poprvé přišli Evropané do země, Novozelánčané bydleli pohromadě v opevněných vseh, vystavěných na poloostrovech nebo na vrcholcích příkrých pahorků; nyní však žijí v otevřených vesnicích nebo po různu ve dvorcích. Různí tito národové, kteří před přijetím křesťanství byli lidojedi, vedli ustavičné války mezi sebou; spory o pozemky nebo ženy zavdávaly obvykle příčinu k ukrutným pŕtkám. Za zbraň mívali prak, kopí, dlouhé dřevce smrkové na obou koncích přístřešené a v ohni tvrzené, pak sekery z tvrdých kamenů; nyní užívají zbraně stělné. Křesťanství a s ním evropskou civilizaci přijali Maorové záhy po roce 1840 od Angličanů, kteří se na ostrovech usadili a kolonii

tam založili. S počátku od domorodců pozemky kupovali, uzavírajíce s náčelníky kmenovými smlouvy, kterými tito nad sebou uznávali svrchovanost vlády anglické. Ale při dalších stykách bělochů s domácími obyvateli nemohlo nepříjít ke sporům, a čím dále se Angličané v zemi šířili, tím více musili se Novozelčané přesvěd-

čovat, že zá-
měr jejich čel
k úplnému
opanování
ostrovů. Kme-
nové maorští
bydlící uvnitř
země zdvihli
se tedy ve
zbraní proti
cizincům, i
nastala válka
dlouhá a krutá,
ve kteréž
Maorové při
vši na jevo
dávane sta-
tečnosti ko-
nečně podle-
hnouti musili
přesile a vý-
šimú válečné-
mu umění bě-
lochů.

V březnu r.
1866 dobyta
jest poslední
pevná tvrz
Maorů, čímž
válka skonče-
na a Maorové

navždy samo-
kterou provozují na vlastních lodích. Ale při tom jich neustále ubývá, tak že z prvot-
ních 120.000 roku 1840 počítaných nyní sotva 40.000 zbývá.

Náčelník Maorů se ženou svou.

statnosti své
zbavení. Pů-
sobení misio-
nářů angli-
ckých šířilo
se pomalu
z krajín an-
glické vláde
podrobených
vždy dále do
vnitř ostrova,
a nyní již tři
čtvrtiny do-
morodců při-
znávají se
k náboženství
křesťanské-
mu, z nichž
mladší poko-
lent, vyšle
z četné zaklá-
daných škol,
umí čísti
a psáti. Při-
vykše spořá-
danému ži-
votu zabývají
se orbou ano
i obchodem a
plavbou ná-
mořní, hlavně
pobřežní,

Za to počali se po ukončené válce u velikém počtu stěhovati do země Angličané z Evropy, z Ameriky i z Austrálie, a nyní může se bílé obyvatelstvo páciti dobře přes 400.000, a z Nového Zealandu stala se květoucí osada anglická. Hlavní živnost osadníků jest orba, jejíž výnos obilí a jiných plodin jest bohatý; neméně znamenitý jest chov dobytka jmenovitě hovězího a skopového. Z nerostů se dobývá zlato a uhlí. Průmysl jest dosavad nepatrný, ale za to obchod značně čilý. Hlavně vyvážejí se plodiny zemské a přivážejí potřeby vzděla-
ného života.

Země rozdělena jest na více provincií, hlavní město jest Auck-
land s 20.000 obyvateli, sídlo guvernéra. Z ostatních měst; která
tu za panování Angličanů založena jsou, mají Christchurch a Dunedin
asi 18.000, Nelson asi 10.000 obyvatelů.

KRAJINY POLARNÍ.

Prošedše rychlým krokem patero dílů naší země stojíme na konci pouti své. Dříve však nežli odložíme péro, zbývá nám s laskavým čtenářem ohlednouti se ještě po krajinách, jež objímají kruhy polární, a které jsou nejméně přístupné na celé zemi. Jenom kraje obou točnových končin jsou poněkud ohledány, vnitřku jejich nespatrilo ještě žádné lidské oko. Není tomu dávno, co na novo prohozena otázka, zdali člověku vůbec někdy možná bude proniknouti k točnám; jedni tu možnost připouštěli, jiní upírali. Nechtějíce se přidati ani k jednomu ani k druhému mínění skoro bychom přisvědčili jednomu z nejslavnějších plavců k severní točně naší doby, Juliu Payerovi, dle kterého proniknutí k točně zůstaveno bude době vyvinuté větroplavby. Prozatím přestaneme na tom, že ve všeobecných nákresech podáme to co dosavad známo jest, počnouce jednodušším obvodem antarktickým.

Antarktické čili jižní polární končiny jsou ještě mnohem méně proskoumány nežli severní, poněvadž z klimatických příčin jsou mnohem tíže přístupné než tyto. Celá jižní polokoule tvoří přímou protivu k severní, a tak mají se k sobě též obě točny. Jako jižní polovina země vykazuje převahu vody naproti severní, kde převládá pevná země, tak i jižní točna, k níž Amerika, Afrika i Austrálie pouze konce své obracují, vzdálenější jest ode všech pevnin nežli točna severní, již dosti těsně objímají Amerika, Evropa i Asie.

Antarktický pol obklopen jest šírou pouští vodní, a mnohem větší studenost jižní polokoule jest příčinou, že s velmi skrovnými výminkami polární kruh již naznačuje hranici, přes kterou dále k točně proniknouti doposavad se nepodařilo. Co v nitru pasu toho, hustým, neproniknutelným ledem obloženého, se skrývá, zdali souvislá pevnina neb otevřená moře, z něhož jenom jednotlivé větší a menší ostrovy vynikají, jest úplně neznámo. V moři oblévajícím neprozkoumané tyto končiny, vystupuje mezi konci pevnin a kruhem polárním věnec jednotlivých ostrovů, které větším dílem leží již za jižní hranicí stálých bydlišť lidských, navštěvovány jsou jen příležitostně od jednotlivých plavců.

Žádný díl světa nesáhá ku končinám antarktickým tak blízko jako Jižní Amerika, jejíž přívěsek Fuegie, jakkoliv ještě obydlena, počíná již jevití nehostinskou pustotu studeného světa polárního; také sousední ostrovy Falklandské již stojí na samém pomezí pásma polárního, náležejíce však ještě rozhodně k Americe. Naproti tomu prikazujeme pásmu polárnímu všechny následující ostrovy a kusy země. Tu přede vším jsou v Atlantském oceanu jižně od Falklandských sopečné, 2000 m. vysoké Jižní Šetlandské ostrovy, z nichž jeden, Deception Island, má dýmající jícen. Rostlinstvo zdejší tvoří jen mechy a korálové lišejníky, naproti tomu jest hojnost ryb tuk dávajících, mořských a tučných ptáků, z kterýchžto posledních neohrabaní pinguinové objevují se v množství často neuvěřitelném. Úžina Bransfielská dělí ostroví toto od rozsáhlé vysoké země Grahamovy, již protíná kruh polární a jejíž další pokračování na jih zcela jest neznámé. Teprv roku 1873 veplul tam německý kapitán Dallmann do přístavu nyní Hamburghafen nazvaného, objevil úžinu 23—27 km. širokou, již dáno jméno úžiny Bismarckovy, pak skupinu ostrovů asi na 90 km. rozšířenou, již nazval ostrovem císaře Viléma. Kromě toho tam odkryl kapitán Dallmann ještě dva jiné daleko zasahující choboty a mnoho jiných ostrovů. Na severozápad od země Grahamovy naznačují mapy naše kus vysoké země Alexandra I.

Postoupíme-li v Atlantském oceanu dále k Africe, přijdeme nejdříve ke skupině ostrovů Jihoarknejských, zahalené ustavičnou mlhou, kolem nichž nepřestávají zuřiti bouře. Jest to pět větších a množství menších ostrovů skalnatých, obydlených pouze od tuleňů a mořských ptáků. Odtud na severovýchod, v stejné šířce s Fuegií, leží ostrov Nová Georgie (4070 čtv. km.) s četnými ale pro led nepřístupnými přístavy a choboty, a kolnými, sněhem po-

krytými a vši vegetace prázdnými horami; dále na jihovýchod ostrovů Traverské, a jižně od těch tlupa hornatých a sopečných ostrovů Sandwichských. V Indickém oceanu mezi Afrikou a Australií, v neveliké vzdálenosti od kruhu polárního, leží rozličné ostrovy, jež v nejnovější době proskoumala výprava Challenger. Jsou to především ostrov Marion a ostrov Prince Edwarda, z nichž první vystupuje až do výše 1280 m., s četnými vyhaslými kraterými svými vzhled divoké zpustlosti poskytujíc, v kteréž jenom nesmírné množství na vejcích sedících tohajak (albatrosů), po celé krajině roztroušených, má z dálky podobnost s pasoucími se stády ovčími; druhý, o něco menší, má záliv, v kterém někdy lodi nacházejí vítaného útulku; Ostroví Crozetské skládá se z pěti ostrovů, z nichž Possession jest největší a které kolmo vystupují z moře, některá horská temena jejich až k výši 1500 m. Největší však jižní ostrov Indického oceanu jest pustý Kerguelen s výborným přístavem Vánočním; skalnatý ostrov ten má bohatá ložiska uhlí, jimiž může se státi důležitým. Jižně odtud leží malé ostrovy Makdonaldův a Heardův, tento až do výšky 2000 m. vystupující; severně pak vynikají z moře skaliska St. Paul a Nový Amsterdam. St. Paul není nic jiného nežli sopečný jícen mající v průměru 12—1300 m., na jehož jedné straně zjednálo si moře průtrž přístup do vnitř, kdež tvoří jezero. Nový Amsterdam naproti tomu jest vyvýšenina podoby pravoúhelníku s bujnou vegetací. Oba ostrovy byly nedávno přírodopytcem Charlesem Belainem ohledány. Dále k Jihu nalezá se v Tichém oceanu jen velmi málo ostrovů: východně a jižně od Nového Zealandu Warekauriské, Protinožní, Aucklandské, Campbellské a Macquarieské ostrovy; v širém moři pak mezi Novým Zealendem a Fuegií pouze úplně osamělý ostrov Doughertyho, jinak Keatesův.

Pod šírkou polárního kruhu známe vedle svrchu zmíněné země Grahamovy ještě ostrovy Enderby a Kemp, t. j. víme o nich; ale jak veliké jsou a jak daleko se vztahují na jih, to ještě nikdo nemohl vypátrati. Totéž platí o celé řadě takových naproti Australii ležících zlomků země, které větším dílem jen spatřeny byvše vystupují někdy do značných výšek, a z nichž každý jednotlivý naznačen byl zvláštním jmenem, ačkoliv zdá se, že tvoří jeden souvislý celek, pročež také zahrnují se v jedno společným názvem země Wilkeovy. Nejdále k točně, totiž od 70° až k 79° j. š., sáhá ledová země Viktoriina, vyznačující se dvěma sopkami, z nichž Erebus, asi 4000 m. vysoký, dosavad jest činný, Terror pak, o něco nižší, již

vyhaslý. Horu Melbourne, u samého břehu vystupující, páčili někteří až na 4570 m. výšky. Tolik zdá se býti jisto, že skřehlý ledový svět jižní točny vypíná se do větších výšek, nežli kterákoliv jiná část naší země.

Nyní musí laskavý čtenář učiniti s námi v duchu ohromný skok až ke mnohem složitější točně severní, o jejíž odhalení nejposlednější doba snažila se usilovněji než kdy. Pohlédnouce na mapu spatříme, že krajiny arktické skoro všude obklopeny jsou dokola zemí, v níž jest toliko jediný větší otvor, mezi Evropou a Amerikou, do něhož však mohutná spousta země jako nějaký jazyk zasahuje. Tato země jest Gronsko, onen kus arktického světa, který nejdále na jih zasáhá, neboť nejjižnější konec jeho leží pod 60° s. š., tedy v stejné šířce jako Christiania, Upsala a Petrohrad. Toto rozdělení země poskytuje pouze trojí vstup k severní krajině točnové: prostor mezi Gronskem a Evropou, prostor mezi Gronskem a Amerikou, konečně úžinu Beringovu mezi Amerikou a Asií — širokou bránu a dvě malé fortny. O vnitřním prostoru točnovém víme nyní již přece tolik, že tam není žádné souvislé pevniny, nýbrž pouze jednotlivé, často širým mořem od sebe daleko vzdálené kusy země, jež někteří považují za pozůstalé zbytky někdejší velké pevniny, které dávají jmeno Arctis. Nejznačnější zlomek této pevniny jest bez odporu Gronsko, částečně obydlené Eskimáky, z něhož však známe pouze kus pobřeží bohatého na fjordy. Dánské osady, misie a obchodní stanice nacházejí se výhradně jenom na pobřeží západním, nicméně koruna Dánská osobuje si vlastnické právo k celé zemi. Poněvadž se neví, jak daleko na sever se Gronsko vztahuje, tedy také nedá se určit velikost jeho rozlohy.

Dle výtečného dánského zeměpisce Rinka můžeme Gronsko dělit na zevnitřní a vnitřní zem. První zahrnuje celé pásmo ostrovů a poloostrovů, které se v bezčetných, často daleko dovnitř zabíhajících fjordech kolem Gronska táhne, čili jinými slovy pokračí břehů; zde nalézáme na straně k Americe obrácené herrenhutské osady Friedrichsthal, Lichtenau, Lichtenfels a Nový Herrenhut u Godthabu. Jiná města, která zasluhují zmínku, jsou Julianenhaab (s 2500 obyv.), Christianshaab u zálivu Diskonského, Godhavn na ostrově Disko a Upernivik, nejsevernější osedlost dánská.

Krátké léto v Gronsku věnováno jest výhradně přípravám na dlouhou zimu. Obyvatelé jsou pak buď rozptýleni na pobřeží, kde se zabývají lovem sledů a tuleňů, anebo se uvnitř země zanášejí honbou sobů. Počet sobů od zavedení palné zbraně velice je ztenčen, a veliká část jich uchránila se do nejsevernějších krajin země. Groňané mají málo prospěchu z honby na soby, poněvadž nuceni

HONBA NA MEDVĚDY NA SEVERNÍ TOČNĚ.

jsou největší část masa zanechatí, mohouce jenom kůži a tuk dopravití domů. Možná dostati také mořské ptáky, ale ti mají příchut po rybách. V zimě bývají někdy také tetřívkové a zajíci chytáni. Potrava pro stanice dováží se do Godthaabu u Nového Herrnhutu. Jakmile se rozhlásí zpráva, že připlula očekávaná loď, odeberou se misionáři v bárkách k přístavišti. Bárky tyto nazývají se ženskými lodicemi, poněvadž v nich veslují výhradně ženské. Rozdílné od nich jsou kajaky, v nichž mužové se vydávají na moře lovit tuleň; jsou asi 5 m. dlouhé a nahore zcela uzavřeny, majíce jedinou díru právě tak velikou, aby se do ní vešel muž, jenž velmi hbitě vesluje dlouhou lopatkou. Tuleni se buď harpunou chytají anebo střílí. Lov tuleňů jest základem výživy lidí, tuk jejich slouží k svícení, kůže na oděv a na přikrytí lodic. Nedostatek tuleňů jest veliké neštěstí a bývá příčinou veliké bídy obyvatelstva, neboť Eskimáci nemají té opatrnosti, aby v době nadbytku uschraňovali zásoby pro čas nedostatků. Ostatně jsou Eskimáci lid pokojný, dobromyslný, ano šlechetný. Dobře zpívají a mají lásku k hudbě. Méně náklonnosti mají k uměním mechanickým, ačkoli v nich dobře prosperují. K pracím duševním, vyžadujícím upjatou pozornost a hluboké přemýšlení, nemají

Fjord císaře Františka Josefa.

valného nadání. Děvčata učí se od manželek misionářů šít a plést. I v nejsevernějších stanicích podařilo se misionářům založit zahrádky, ačkoliv tam jest málo prsti. V Lichtenfelsu daří se řípa, locika a kapusta. V jižních stanicích, kde podnebí o něco jest lahodnější, rostou i jiné zeleniny. Tráva roste na rozličných místech, a sklizení sena pro kozy jest v létě hlavním zaměstnáním misionářů. Groňané bydlí v zimě v chatrných, větším dílem velmi špinavých chýších ze země; avšak nalézají se i čistotně držené, pořádné domy, jichžto stěny, strop i podlaha jsou z prken, a v nichž spatřují se stoly, zrcadla, obrazy, hodiny a lampy. Za letní doby žije většina lidí pod stany. Veškeré obyvatelstvo západního Gronsku neobnáší více než asi 10.000 duší, kteří vesměs přiznávají se zdánlivě ku křesťanství, tak že „bratři“ přestali býti misionáři ve vlastním toho slova smyslu. Ve východním Gronsku jsou doposavad pohané, ale krajiny tyto jsou skoro nedostupné.

Východní pobřeží Gronsku, jehož jižní část nazývá se břehem krále Fridricha VI., jest mnohem méně rozčlánkované nežli západní,

teprv při 70° s. š. počíná se zálivem Scoresbyho pomoří na fjordy bohaté, četnými ostrovy obroubené, táhnoucí se až k 77° s. š., které bylo jevištěm druhé německé plavby k severní točně v letech 1869—1870. Zde naznačuje předhoří Bismarkovo s ledem pokrytou zemí císaře Viléma nejsevernější známý cíp země; ale velikolepý jest o něco jižnější položený mohutný fjord císaře Františka Josefa, který hluboko do země sáhaje a snad celé Gronsko od východu na západ prostupuje přijímá veliký ledovec Waltershausenův, ozdoben vystupujícími na jeho břehu temeny Payerovým a Petermannovým, z nichž toto ční do výšky 4500 m. Rozumí se, že všechny hory jsou pokryty ledem, který sestupuje až k hladině mořské. Některé z těchto ledovců táhnou se až na 70 km. Tento led to jest, jenž tvoří imposantní ledové hory, až 100 i více metrů vysoké, jež naplňují fjordy a obrubují pobřeží. Dle mínění geologů byla někdy veliká část Evropy podobným ledovým polem, a můžeme tedy zde pozorovati tytéž účinky, jaké dle domnění kompetentních učenců způsobily někdy ony záhadné převraty v severní Evropě, které zavdaly podnět k tolikerému vyšetřování a tolikerým hypothesím.

Západní pobřeží Gronska se nejdříve koupá v široké úžině Davisově, která pak přechází do širšího ještě zálivu Baffinova, k němuž na západě přilehá arktický archipel Severní Ameriky. Záliv Baffinův zužuje se na sever v úzký průliv Smithův, jímž k točně se dostati až posud marné pokusy se daly. Zde u průlivu Smithova leží na gronské straně Heplik, nejsevernější osedlost Eskimáků, dále na sever přístav Reusellaerský. Naproti Gronsku ležící země amerického archipelu jsou Severní Lincoln a za chobotem Spojených obcí, západním ramenem průlivů v zátoku Smithovu rozšířeného, země Grinnellova. Jiný chobot téhož zálivu jest chobot Peabodyho, do něhož spadá mohutný gronský ledovec Humboldtův (79—80° s. š.). Z toho zálivu vede průplav Kennedyho mezi Gronskem a zemí Grinnelovou do pánve Hallovy, z níž fjord Petermannův v podobě dlouhého ramene daleko do gronské pevniny zatéká. Tato pánev Hallova má opět severní pokračování v průplavu Robesonově, jenž přímo se ústí do moře polárního, které však nikoli není otevřeným, jak se očekávalo, nýbrž pokryto ledem neobyčejně tlustým a starým, plovoucím ledovým horám podobným. Na tomto lednatém moři (Palaeocrystic Sea) dosažen byl dne 12. května 1876 po saních dosavad nejsevernější bod 83° 20' 26" s. š. a zjištěno co výsledek dosavadních

výskumů, že není žádného otevřeného polárního moře, za 80° 50' žádného živočišstva, že k polu pro pevné spousty ledu na saních proniknouti nelze, a z téže příčiny že není možná proplouti zátokou Smithovou. Rozumí se, soudě dle dosavadních dějin polárních výzpytů, že výroky tyto podrží jenom tak dlouho platnost, pokud ji nezvrátí nějaké nové objevení.

Stejně nehostinný ráz jako Gronsko, ano ještě zostřený nedostatkem oné poměrné mírnosti, jež alespoň na západním pobřeží připouští řídké osedlosti, má veliký arktický archipel Severní Ameriky, jež tak zvaný Severozápadní průplav dělí na skupinu jižní a severní. Průplav ten počíná Lankastrovým chobotem v zálivu Baffinském a postupuje řadou mořských úžin až do Severního ledového moře, splachujícího břehy zemí Hudsonského zálivu a Alasky. Severní část archipelu tvoří řada větších a vyšších ostrovů naproti Gronsku, ležící v prodlouženinách Smithovy zátoky a průplavů Kennedyho a Robesonova; poslední z nich jest země Grantova, vyznačující se vysokými horami. V chobotu Lankastrově, přecházejícím do úžiny Barrowské, leží na severu ostrov Nord Devon, dále na západ ostrovy Cornwallis, Bathurst a Melville, za nimiž na severozápad leží ostrov Prince Patrika. Úžina Barrowská ústí se do prostranného chobotu Melvillova, který v úžinách Banksově a Prince Waleského má dva otvory na západ. Tato poslední jest vlastní Severozápadní průplav. Všecky tyto jmenované ostrovy odděleny jsou od sebe mořskými rameny, která však po největší část roku pokryta jsou těžkými spoustami ledu. Z jižní tlupy ostrovů vyniká země Baffinova, nejvýchodnější a největší ze všech, za ní následují v západním směru Somerset, ostrov Prince Waleského a veliká země Viktoriina, konečně Banksova země.

O všech těchto i ostatních zde nejmenovaných ostrovech amerického Ledového moře dá se v jednotlivosti velmi málo pověděti. Pokud vyšetřena byla jich geologická povaha, jeví se převaha útvaru silurského, jakož i tvarů z doby kamenouhelné. Na mnohých místech vystupují těžitelná ložiska uhlí a jednotlivé parníky se tam zásobily uhlím. Větší část arkticko-amerických ostrovů má stejnou průměrnou teplotu roční jako strašné krajiny při ústí Leny, a právě tato nízká teplota arktického Ledového moře již napřed nemožným činí použití tamějších průlivů ku plavbě z Atlantského do Velikého oceanu. Před věky arcit i tento archipel těšil se lahodnému podnebí,

a v končinách těchto, nyní středišti ledu a hrůz, bydleli někdy lidé. Nyní jen v jižní skupině ostrovů bydlí jednotlivé tlupy Eskimáků.

Pozoruhodna jest stejnost řeči a mravů národu tak daleko rozšířeného jako jsou Eskimáci. Obývají v celé arktické Americe, obojí pobřeží úžiny Davisovy zálivu Baffinova a Gronska, jakož i pruh země v rozsáhlosti asi 2800 km. v Asii za úžinou Beringovou. Na východě dosahují až k 50°, na západě až k 60° s. š. Životní podmínky jejich nalezají se až k obvodu točnovému, a možná se domýšleti, že i tam ještě bytují. Pruh pobřežní těch dílů světa, v nichž obývají, rozkládá se na délku 35.000 km, a nejkrajnější severovýchodní konec země od Eskimáků obydlené jest od nejjihnějšího konce jejího 22.000 km. vzdálen. Prostory, kterou zaujímá tento národ, jest tedy v pravém slova smyslu nesmírná.

Rodina Eskimáků.

Eskimáci, kteří sami sebe nazývají Inuit, t. j. lidé, jsou malého vzrostu, majíce velikou hlavu, obličej široký, zploštělý, lícní kosti vysedlé, oči malé, černé, nos malý, tenký a vyvstávající, ústa malá, končetiny silné, souměrné, ale ruce a chodidla u srovnání malé. Pleť je hnědá nebo zeleně nahnědlá, jakou se snad stává ustavičným maštěním, neboť děti jejich rodí se bílé. O způsobu života jejich pověděno již svrchu. Oděv mají z kožešin velmi uměle připravovaných; zvlátností jsou ohromné boty ženských, v nichž nosí rozličné věci i děti své. Příbytky své, někdy jen z ledu a sněhu, staví s polovice do země. Lahůdkou jest jim všeliký tuk, obzvláště rybí. Jediné domácí zvíře jest pes, na saních od psů tažených konají po suchu daleké cesty. Na lov zvíře vycházejí doposavad s luky a šípy, s oštěpy a smyčkami. Velice milují ozdoby a umějí pěkně vyřezávat ze zubů tuleních.

Štíra hladina mořská mezi Americkým archipelem a severním pobřežím nebyla ještě nikým navštívena, avšak nezdá se daleka býti doba, kde i do těchto posud neznámých končin arktických vysílány budou výpravy zemězpytné. Podnět k tomu dán objevením dávno hledaného severovýchodního průplavu slavným švédským

plavcem Nordenskjöldem, který dne 20. června 1879 obeplul na lodi Vega pod samým polárním kruhem východní konec Asie a úžinou Beringovou do Tichého oceanu se dostal.

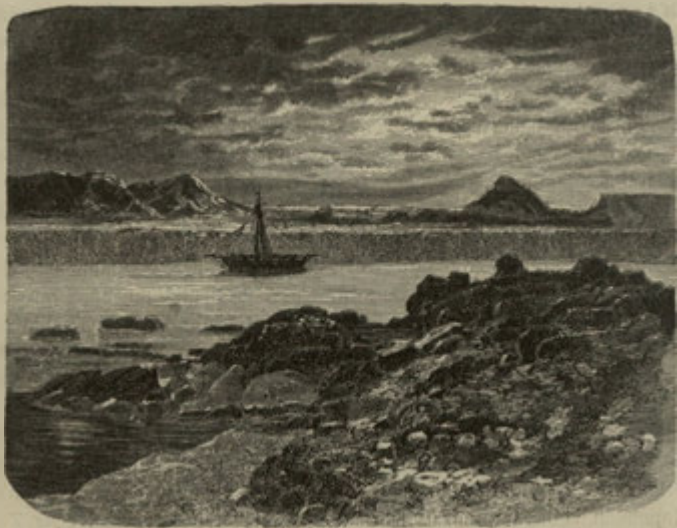
Vykonavším dlouhou pouť kolem severoamerického pomoří od východu na západ zbývá nám ještě odhodlati se ku podobné cestě směrem opačným, totiž od východního konce Ameriky do polárního moře a podél břehů sibirských na východ až k úžině Beringově, čímž ukončeno bude naše ohledání končin ležících uvnitř severního kruhu točnového. Krajiny, ku kterým se nyní obracíme, byly v nejnovější době jevištěm četných vědeckých výprav, kterých jmenovitě i Rakousko velmi častně se účastnilo a jichž veledůležitými výsledky znamenitě obohacena jest známost naší země.

Postupujeme-li od zálivu Scoresbyho ve východním Gronsku rovnou čarou na východ, přijdeme nejprv k neobydlenému ostrovu Jan Mayen, malému sice, ale 1964 m. vysokému; odtud dále k severu leží hornaty, před několika lety blíže propátráný ostrov Medvědi, který nabyl důležitosti bohatstvím ryb v tamějším moři. Velmi chudá Květena ostrova tohoto čítá 80 druhů mechů, které na vlhkých místech tak hustě se nashromáždí, že zdaleka se podobají k zelené louce; vyšších rostlin jest neobyčejně málo. Na východní straně ostrova objeveno bylo bohaté ložisko uhlí. Jediní obyvatelé ostrova toho jsou ptáci.

Od Medvědího ostrova na sever až k 80° s. š. leží archipel Špicberský, tak nazvaný pro ostře končitou podobu svých hor. Skládá se z jednoho velikého a tři poměrně menších ostrovů, obklopených velkým množstvím malých. Největší ostrov zove se Západní Špicberk a má na západní straně četné zálivy. Od něho úzkým průlivem Hinloppenským oddělena leží na severovýchod Země severovýchodní, a na jih od této ostatní dva větší ostrovy, Země Barentsova a Země Edgeova. Na jih od posledně jmenovaného ostrova leží nepřístupná téměř tlupa skalnatých Tisíc ostrovů; na východ viděti ostrovy Nadějně a Rykyské.

V nejposlednější geologické době byly Špicberky mnohem méně než nyní ledem zahaleny. Nyní nemají Špicberky žádných stromů a sotva ještě křoviny, jichž největší jest *Empetrum nigrum*, u nás velmi vzácné. Jenom u Ledového fjordu na západním pobřeží velikého ostrova daří se hojnější rostlinstvo a tím samým i hojnější zvířectvo. Ale následkem přílišného pronásledování sobů již valně ubývá, mrži pak u toho pobřeží úplně jsou vyhubeny. Květena Špicberků, nejbohatší ze všech arktických zemí, blíží se nejvíce ke gronské. Vnitřek

Špicberků pokryt jest ohromnými ledovci, mezi nimiž vyčnívají jednotlivá temena horská. Vody tekoucí není zde, leda v doby, když sníh taje. Špicberky nejsou obydleny, a žádný národ nečiní na ně právních nároků. Jen ruští lovci zdržují se na nich častokráte více let, a v letě bývají ostrovy tyto navštěvovány rozličnými plavci, kteří sem přicházejí lovit velryby a tuleně.

Přámoční slunce na Špicberkách.

Špicberky objeveny byly roku 1594 Nizozemcem Barendem a pojmenovány Nieuwland (Nová Země). Heemskerk, Barendszoon a Korrel Rijk, hledající tudy cestu do Indie, navštívili roku 1596 ostrovy tyto, jimž dali nynější jméno, a shledali okolní moře velmi rybnaté. V 17. a 18. století byly Špicberky jevištěm neustálých zápasů mezi francouzskými, anglickými a dánskými rybolovci, kteří sem houfně každý rok přicházejíce vedli spor o výhradné právo k lovení. Konečně byl úmluvou jakousi každému národu zvláštní přístav vykázán. V těch dobách založili zde Nizozemci zvláštní osadu Swerenberg zvanou, kde rybí tuk vyváželi. V novějších dobách však zmenšil se znamenitě počet velryb, někdejší živý ruch pominul a o Swerenbergu již není žádně stopy více.

Značně široké rameno mořské, průliv Olžin, dělí Špicberky na východ od Země krále Karla, ostrova to, jenž povahou svou srovnává se se Špicberky. V celku jest to země nízká bez značně vystupujících temen horských. Souvislých ledových polí ani ledovců nebylo tam dosavad pozorováno.

Podnebí jak ostrova tohoto tak i Špicberků jest mnohem mírnější, nežli by se dalo souditi z jich zeměpisné polohy, neboť vliv proudu Golvého i zde ještě se pozoruje; sáhat zajisté až přes 80° s. š.

Ta část Ledového moře, v němž vystupuje archipel Špicberský, nazývá se západně od tohoto mořem Gronsským, poněvadž splachuje východní pobřeží Gronska, východně pak od Špicberků mořem Barentsovým, a toto zasahuje na východ až k dvojitému ostrovu Nové Zemi. Tento dělí moře Barentsovo od Karického, které proudí mezi Novou zemí a sibiřským poloostrovem Samojedským. V jižní části moře Barentsova, na blízku evropského pobřeží a skoro naproti Českému chobotu leží neobydlený, uvnitř posavad nedostatečně propátráný ostrov Kalgujev, mající v obvodu

Isbjorenský záliv na Špicberkách.

350—400 km. Pobřeží jest ploché, teprv uvnitř stává se půda hornatou, a tam vyčnívají dva vrchy, celé porostlé mechem islandským, z nichž prýští se několik velmi rybnatých vodotoků. Za tou příčinou, jakož i pro značné množství polární zvěře bývá Kalgujev každoročně asi od 70—80 lidí navštěvován.

Nová Země souvisí s evropskou pevninou ostrovem Vajgackým, který, maje v rozloze 3700 □ km., není nic jiného nežli pokračováním Uralu, od něhož jej dělí úžina Vajgacká čili Jugorská; mezi Vajgacem pak a Novou zemí nalezá se průplav Karický.

Nová Země (Novaja Zemlja) jest největší ostrov evropský v arktickém moři, máje v rozloze 92.800 □ km. táhne se od jihozápadu k severovýchodu mezi 69° a 78° s. š. v šířce 60—140 km. O vnitřku jejím víme jen tolik, že prostoupěna jest pásmem horským, místy až do výšky 1220 m. vystupujícím, a úžinou Matušinskou na dvě části rozdělena. S jistotou však nevíme, kolik vlastně těch ostrovů jest, neboť na severu nachází se několik hluboko do země sahajících zálivů, které snad jdou skrz celou celinu, jen že pro věčný led vnitřku nelze jich stopovati. Květena i zvířena jsou čistě arktické; několik vrbin co křoví, hlavně pak lišejníky; sobi, hranostaje, polární lišky. Jiných obyvatelů Nová Země nemá. Jižnější část jest o něco méně drsná nežli severní, a bývá každoročně navštěvována od velrybolovců. Naproti severnímu konci Nové Země leží nově objevené ostrovy Golfového proudu, jichž jest několik větších a více menších. Po moři Karickém, které pro domnělé hrůzy své požívalo dlouho nejhorší pověsti, vykonáno jest v posledních letech více plaveb, jichžto zkušenostmi hrůzy ty na slušnou míru jsou uvedeny. Moře toto jest velmi mělké, a některý rok v něm led úplně roztaje.

Poslední arktické ostrovy, o němžto nám zbývá se zmíniti, jest Země Františka Josefa, ležící mezi 80° a 85° s. š., archipel to sotva skrovnější nežli Špicberky, jehož objevení náleží mezi nejznamenitější výkony polárního zpytování naší doby. Odkrytí jej roku 1873 rakouská výprava k severní točně, již vedli Karel Weyprecht a Julius Payer, a dějiny výpravy té podávají dobrý obraz života uprostřed ledu, v němž loď jejich Tegetthoff byla uvázla. Dne 31. srpna spatřili smělí plavci ze zamrzlé lodi své v dálce asi 14 km. na sever vystupovati z mlhy nenadále vysoké spousty země skalnaté a příkré, jejížto svah byl místy prost sněhu. Průběhem téhož dne objevily se jim ještě rozličné ploché ostrovy a také ledovce. Nové odkrytá země jest ihned pokřtěna, a napotom podniknuto k ní několik cest na saních po ledě. Na cestách těch pojmenovány jsou jednotlivé části její co Země korunního prince Rudolfa, Země Wilczekova, Země Petermannova, předhoří Tegetthoff, předhoří Fligely, ledovec Souklar, záliv Austria a. j. Nejdále na sever pronikli tu cestovatelé dne 12. dubna 1874 k 82° 5' s. š. Ale dovnitř země nelze jim bylo vniknouti, a všeliká naše známost Země Františka Josefa přestává na tom, že to není jenom skupina malých ostrovů, nýbrž větší souvislá celina asi zvíci Špicberků.

Ještě nám zbývá ohlédnouti se po končinách severního pomorí Asie, jevíti to výzpytné činnosti slavného Adolfa Erika Nordenskjölda

v letech 1858—1879, jehož úsilovné snahy odměněny byly konečně skvěle úplným zdarem, jak o tom výše pověděno. Mezi mořem Karickým a úžinou Beringovou naskytá se nejprv co nejdalší výběžek pobřeží asiatského mys Čeljuskin. Od něho dále na východ leží ostrovy Novosibiřské, prosté veškerého rostlinstva. Jihovýchodně od pustých ostrovů těchto leží Země Wrangelova, nazvána tak po ruském admirálu a proslaveném mořeplavci toho jména, úplně sněhu prázdná a pokryta svěžím rostlinstvem, ale neobydlena. Mezi ní a pomorím asiatským jest úžina Longova, jejíž východní konec splachuje jižní břehy Země Kelletovy, táhnoucí se na sever do neznámé dálky a dosavad nikým nenavštívené. Z úžiny té dostal se Nordenskjöld bezprostředně do průlivu Beringova.

K závěrku ještě dotknuto budiž mylného domnění mnohých, jakoby moře polární pro hrůzy své bylo úplně pusté a žádný plavec nechtěl se tam odvažovati. V pravdě se nebezpečnost plavby polární přílišně zveličuje, čehož důkazem je již ta okolnost, že všechny výpravy k severní točně dohromady, jaké kdy podniknuty byly, stály poměrně jen skrovný počet lidských životů, které jim v oběť padly. Obzvláště v dřívějších časech byl lov velryb velmi vábivým lákadlem k návštěvě těchto moří, a třeba v nejnovější době pozbyl z veliké části někdejší důležitosti své, pluje nicméně vždy ještě značný počet lodí pod vlajkou anglickou, holandskou, švédskou, ruskou i německou až k samému pásmu věčného ledu, a možná, že mnohé z nich pronikly dále na sever, než kterákoli výprava vědecká.

Polární krajina.

AFRIKA.

STŘEDNÍ AFRIKA.

AUSTRALIE.

Měřítko dle rovníku
1:10 500 000.